DUMITRU ALMAŞ

INOROGUL CEL ÎNŢELEPT

DUMITRU ALMAŞ

INOROGUL CEL ÎNȚELEPT

Evocare istorică,
în douăsprezece episoade,
a vieții lui
DIMITRIE CANTEMIR

EDITURA MILITARĂ, BUCUREȘTI, 1981

Coperta colecției : FL. CREANGĂ

Strămoşii trăiesc totdeauna :
ori ca dojană
ori ca binecuvîntare.

N. IORGA

Cititorule,

dacă am trudit la evocarea aceasta istorică mai mulți ani, am făcut-o numai din dorința de a-ți prilejui bucuria întîlnirii cu oameni, fapte și întîmplări petrecute aievea. O întîlnire prietenească și întăritoare cu oameni cunoscuți, cu rude trăitoare de mult. Cu unele fapte știute. Dar și cu unii necunoscuți și cu fapte nebănuite și tocmai de aceea mai ispititoare.

Mărturisesc cu mîna pe inimă, iubite cititorule, că m-am străduit, din răsputeri, să respect adevărul istoric și să-l înfățișez în straiul povestirii simple, directe, fără înfloriturí. Din marea dorință de a-ți aduce acest adevăr cît mai aproape de inimă și a-l face cît mai viu, vrednic a-ți intra în conștiință ca un balsam înțelept !

Drept aceea, te invit, dragă cititorule, să străbați desișul acestor pagini, cu interesul, curiozitatea, dragostea, plăcerea, pasiunea și bucuria cu care le-am scris. Adică le-am izvodit din documente. Dacă, uneori, te vei indigna, întrista sau chiar vei lăcrăma, nu-i nimic ; așa se cuvine. Că istoria, ca și viața, amestecă siropul de miere și apa de trandafir cu veninul de scorpion și cu duhoarea de pucioasă și smoală arzîndă.

Am credința că, citind, cu luare aminte, cele petrecute ieri, înțelegem mai ușor ceea ce se întîmplă azi și urmează a se înfiripa și desfășura mîine.

SOSIREA OASPEȚILOR ȘI PREGĂTIREA PRIVEGHIULUI

Senin era cerul în ziua aceea de toamnă moldoveană, în septembrie 1723, deasupra Prigorenilor, sat în ținutul Cîrligăturii, aproape de Tîrgul Frumos, adăpostit între dealuri, oleacă mai ferit de zvînturările năvălirilor și distrugerile războaielor. Pe la ceasurile zece dimineața, stăpînul conacului din Prigoreni ieși în întîmpinarea unui oaspete așteptat. Coborî cele șapte trepte sure, din stejar gros, și-i întinse brațele, cu dragoste și prietenie :

— Fii bine venit în casa mea, dascăle Ieremia !

— Bine te-am găsit, hatmane Neculce, răspunse oaspetele, primind îmbrățișarea, cu aceeași dragoste și prietenie. Am venit să văd lucru neobișnuit : un vel hatman care va să scrie un letopiseț.

— Ți-i de-a mirare, dascăle ?

— Știu că pana și spada n-au dus nicicînd casă bună. Așa că mă mir.

— Te înșeli, prietene, se împotrivi gazda, ajutîndu-l să urce scara. Au nu știi că generalul rîmlean, Caesar numit, a scris cronica războaielor sale și cu aceea cronică mare faimă și-a făcut ?

— Cu o rîndunică nu se face primăvară, vel hatmane.

— Așa-i, dascăle, surîse Ion Neculce, îmbiindu-și musafirul spre odaia sortită lui, în conacul înalt, cu ziduri groase, din cărămidă, cu cerdac, pridvor sau pălimar larg, pe stîlpi din lemn cioplit cu meșteșugite înfloriturі. Ci eu aș fi cam al șaselea cocor care voiesc a vesti primăvara

scrisorii în grai românesc. Asta fără a-i mai număra pe Varlaam şi Dosoftei şi chiar pe Dimitrie Cantemir, cu al său „Divanul sau gîlceava înţeleptului cu lumea". Toţi mi-au luat-o înainte. Deci să le mulţumesc că merg pe cale bătătorită.

— Mda... cumpăni dascălul Ieremia. Şi numărătoarea asta nu-i cuprinde pe munteni, care sîrguiesc şi ei întru scris.

— Ei, vezi ? Am cu cine vesti primăvara...

După ce un slujitor i-a adus cufărul cu lucrurile de schimb, dascălul Ieremia se scutură de colbul drumului, îşi spălă faţa, îşi pieptănă pletele şi barba, albe colilie, îşi schimbă straiele şi ieşi în lumina pălimarului. Neculce îl pofti în jilţul adînc de nuiele şi-i grăi :

— Iertare cer, dascăle Ieremia, că te-am poftit la mine şi n-am venit eu la domnia ta, fiind mai tînăr. Dar nişte pîrdalnice de pîri la domnie nu mă lasă a mă îndepărta prea mult de Iaşi.

— Ei, vel hatmane Neculce, eu nu-s boier de rang înalt şi nici conac mare şi bogat ca domnia ta nu am, unde să te primesc. Sînt un biet călugăr şi dascăl rătăcitor. Mănînc unde mi se întinde un blid cu bucate şi dorm unde mă prinde noaptea.

— Nu te înveli în umilinţă, dascăle. Ştie ţara toată că eşti cărturar mare şi ai cap împodobit cu multă ştiinţă. Că ai învăţat şi la şcolile din ţara nemţească şi multe cărţi ai tălmăcit la curtea lui Şerban vodă Cantacuzino şi dascăl ai fost şi îndemnător lui Dimitrie Cantemir întru scrierea unor cărţi.

— Adevărat : eu i-am insuflat a scrie „Divanul" şi „Metafizica".

— Şi tocmai pentru că rătăceşti, de patruzeci de ani, între Ţarigrad, Bucureşti şi Iaşi, cunoşti adînc ţările române şi Împărăţia otomană, cunoşti mulţi oameni, iar mie de mult ajutor îmi poţi fi şi de folos în ticluirea letopiseţului, aşa precum ţi-am scris, cînd te-am poftit aici.

— Bucuros vel hatmane, a clipit des dascălul Ieremia. Dar cum ? La ce ? Cu ce ? Şi cînd ?

— Acum, rogu-te, gustă cafeaua, pe care, iată, ţi-o aduce Maria, surîse Neculce, arătînd spre soţia sa, care

intra în cerdac cu tava de aramă, cu o chisea de dulceață de cireșe amare și două ceșcuțe de cafea.

Dascălul se ridică în picioare și se înclină în fața jupînesei Maria, poftindu-i sănătate și voie bună. Gazda îi sărută mîna și-l îndemnă să-i cinstească, precum se cuvine, bunătățile gospodăriei : dulceața și cafeaua. Pe cînd sorbea, cu zgomot, din ceșcuța cu gingașe înfloriturí roșii, galbene și verzi, dascălul Ieremia se înfunda în jilț, spre mai deplină hodină. Jupîneasa Maria lăuda, în gînd, înfățișarea sănătoasă, zdravănă, rotofee a călugărului, la cei aproape șaptezeci de ani cîți îi număra ; apoi gîndi cam ce soi de bucate ar trebui să poruncească la cuhnie, ca să-l îndestuleze și să-i priască.

După ce, o vreme, sporovăiră despre lucruri obișnuiețnice, despre holde și cîrduri de vite, despre podgorii și prisăci, despre ce se mai întîmplă prin Iași, Neculce vru să afle dacă dascălul își amintea bine faptele petrecute mai de mult, și aduse vorba despre Șerban vodă Cantacuzino și încercarea lui de a împăca tagmele boierești din Țara Românească. Știa că, pe atunci, acest dascăl grec, pe numele lui întreg Ieremia Cacavelas, se afla în București, proaspăt sosit din Țarigrad. Stîrnit, cu dibăcie, la vorbă, dascălul Ieremia nu bănuia pe ce cale îl îndemna gazda să umble. Puse pe măsuță ceașca de cafea, din care sorbise, cu șuier subțire, și grăi :

— Eram tînăr cînd am venit la București și multă veselie am văzut la Curtea domnească : măria sa Șerban vodă Cantacuzino își mărita fiica, domnița Smaranda, după Gligorie postelnicul Băleanul. Frumoasă și înțeleaptă domnița, și foarte o iubea voievodul. Se nevoise vodă prin multe vremi, să-i găsească soț asemenea ei : de neam bun, înțelept, învățat și mîndru. Și n-a aflat alt cocon pe plac, făr' numai pe Gligorie, pribeag în Transilvania, la curtea craiului de acolo, tocmai de frica lui Șerban vodă. A trimis sol pe Constantin căpitanul Filipescu la curtea lui Apaffy Mihai, craiul, să-l aducă pe Gligorie la București. Văzîndu-l așa de înțelept, cu creștere aleasă, cu iscusită voroavă dăruit, i-a dat domnița de nevastă, din inimă urîndu-i numai noroc și fericire. I-am văzut și eu : minune, nu miri ! Într-atîta se potriveau amîndoi, în toate, cît

mintea abia cutează a-şi închipui, iar gura nu poate spune. Toţi îi fericeau, uimiţi de frumuseţea, înţelepciunea şi asemănarea lor întru toate. Zămisliţi erau unul pentru altul, pereche desăvîrşită şi anume închegată ca să împace şi să stingă, cu marea lor dragoste, sălbateca ură dintre Băleni şi Cantacuzini. Ziceam : „Asta-i nunta păcii între neamuri ; nunta Ilenei Cosînzeana cu Făt Frumos."

Dascălul opri povestirea şi mai sorbi o dată din ceaşca de cafea, parcă ar fi vrut să înghită un astupuş de tristeţe, furişat în gît, tocmai cînd se rostea despre un fapt aşa de minunat. Apoi, trăgînd mult aer în piept, urmă, cu mîhnire :

— Dar scurtă le-a fost viaţa şi bucuria : doar cinci luni trăit-au împreună binele cel de după cununie. Că Smaranda s-a bolnăvit de boală grea şi fără leac. A murit, iute şi degrabă, abia în zorile fericirii. Iar Gligorie a rămas, întristat şi cernit, să plîngă pe mormîntul ei în biserica de la Cotroceni. Întristat şi cernit, ca şi tot neamul Cantacuzino. Mai ales că, dacă dragostea celor doi minunaţi tineri ar fi putut ţese împăcarea dintre neamuri, moartea a stîrnit iar furtuna urii, nepotolită ură dintre Băleni şi Cantacuzini, pornită tocmai de la moartea, cu urgie, a lui Constantin Cantacuzino, postelnicul.

— Bine-ai făcut, dascăle Ieremia, că mi-ai amintit de această întîmplare dureroasă. Şi te întreb : nu cumva vreun doritor de zavistie şi ură între neamuri a umblat cu ceva mişelnică otravă ?

— S-a bănuit, dar de ştiut, nimeni nu ştie ce şi cum. Să fi fost otravă ?, blăstăm ?, întîmplare ? Numai bănuieli. Pot spune că, la oarecare vreme după nenorocirea asta, a ieşit Şerban vodă la vînătoare, la Fîntîna Rece. Însoţitorii au prins cîţiva iepuri şi i-au adus la cortul măriei sale să-i împartă. Între cei trimişi la cuhnia domnească, s-a nimerit şi o iepuroaică gata a făta. Ci, spintecînd-o, i-au găsit în pîntece un pui cu două capete şi şase picioare. Trupurile erau îmbinate într-unul singur, dar un cap cu două picioare : unul trăgea într-o parte, iar altul, cu două dintre cele patru picioare de dinainte, trăgea în cealaltă parte.

— Häis şi cea ! rîse Neculce de asemenea minunăţie.

— Da, dar ciudățenia asta a uimit pe toți. Uimit? Nu, speriat. „Un semn!" au zis. Și domnitorul însuși a vrut să-i știe tîlcul. Fiecare a tîlcuit cum prin cap i-a trecut; însă nimeni n-a nimerit adevărul. Atunci, deși tinerel eram, în vorbă m-am amestecat și am zis: „Doamne, tîlcul este așa: din neamul măriei tale se vor ridica două capete ce vor sta unul împotriva celuilalt. Și trăgînd unul într-o parte, altul într-alta, cu ambiție, nemilă și ură, mare stricăciune vor face țării și pămîntului românesc." Însumi m-am temut de proorocirea-mi, rostită fără a mă gîndi.

— Da, ai avut dreptate, vorbi Neculce. Chiar așa s-a întîmplat; după moartea neașteptată a lui Șerban vodă s-au ridicat Constantin vodă Brîncoveanu despre turci, și Grigore Bălăceanu despre nemți, și, cu zîzanie și vrăjmășie multă, s-au împoncișat unul cu altul.

— Și-au viscolit troiene de nenorociri și rîuri de sînge au curs în țara asta din pricina urii între rubedenii și frați, pînă la descăpățînarea celor cinci Brîncoveni și trei Cantacuzini... Iar de atunci mie mi-a rămas numele de ghicitorul lui Șerban vodă.

— Știam, dascăle. Deci să spun acum de ce te-am poftit la conacul meu de-aici, din Prigoreni: l-ai avut ucenic, la Iași, pe Dimitrie Cantemir. L-ai întîlnit, adesea, la Țarigrad și așa l-ai văzut crescînd și îndeaproape l-ai cunoscut. Rogu-te să-mi povestești tot ce-ți amintești despre dînsul. De ce? Pentru că, voind a scrie letopisețul Moldovei, cum am zis, rîvnesc să adun știri cît mai bogate despre voievodul acesta cărturar, care s-a stins din viață în luna lui august, 21 zile, leat 1723, acolo, în pămînt străin, unde s-ar fi putut să mă sting și eu, dacă nu mă îndărătniceam să mă întorc la vatra strămună.

— Am auzit c-a murit, după ce s-a întors, bolnav, din Caucaz. Odihnească-l Domnul, că mult s-a mai zbuciumat... Deci pentru povestit ne vor trebui multe ceasuri, dacă nu chiar zile, vel hatmane.

— Prea bine; așa și doresc. Am poftit și pe maica Daria și pe căpitanul Silion, la un fel de priveghi, în aist pălimar, să depănăm amintiri despre cel care ne-a fost, acum doisprezece ani, voievod.

La două ceasuri după dascălul Ieremia a sosit și maica Daria, călugăriță în chinovia Agapiei. L-a cunoscut pe Di-

mitrie Cantemir, în tinereţe, cînd toţi îi spuneau beizadea Dumitraşcu. Obîrşelnică din Silişteni, de unde se trag şi Cantemireştii, era şi acum minunată întru frumuseţe şi cumsecădenie, cuminţenie şi blîndeţe.

— L-a iubit mult pe Dumitraşcu, lămurea jupîneasa Maria. Şi-l cunoaşte dintr-o latură necunoscută nouă.

Al treilea musafir, căpitanul Silion, a intrat în conacul hatmanului Ion Neculce pe la prînz. Şi-a adăpostit calul în grajd şi-a urcat în pridvor. Fusese, din 1691, slujitorul lui Dimitrie Cantemir, fără întrerupere şi ajunsese a-i cunoaşte toate însuşirile, metehnele şi tainele. Voinic, liniştit, înţelept, de mare credinţă, un răzeş din Silişteni, văr cu Daria, învăţase a se purta ca un boier de rang. Ar fi putut să rămînă în Rusia : feciorii lui Dimitrie Cantemir şi mai cu seamă domniţa Maria l-au rugat să nu plece. Dar el a suspinat : „Pămîntul ţării nu-l iei pe talpa ciubotelor... Mă usucă dorul de ţară"... El a adus în Moldova ştirea morţii lui Dimitrie Cantemir. Avea cincizeci şi doi de ani, cît şi Ion Neculce, şi visa o gospodărie mică şi liniştită în satul lui răzeşesc, din ţinutul Fălciului.

Îndată după sosirea oaspeţilor, o slujnică, sub privegherea jupînesei Maria, a aşezat masa în cerdac şi au ospătat toţi cinci : Neculce, soţia, Daria, Ieremia şi Silion.

— După ce vă veţi hodini bine, în amurg, vă voi pofti aici, în pălimar, la priveghi : să ne amintim de cele trecute vremi şi să le povestim, să prefirăm cu de-amănuntul, fir cu fir şi bob cu bob.

— Prea bine, vel hatmane ! „A povesti nu mă voi lenevi", precum scrie Dimitrie Cantemir într-o carte.

Cît s-au odihnit oaspeţii, jupîneasa Maria, cu ajutorul slujnicelor, a aşezat în cerdac cinci jilţuri din nuiele împletite, le-a acoperit cu macaturi, iar la mijloc, pe o masă rotundă, a pus, în oală roşie, un buchet de dumitriţe şi crăiţe, ulcele pentru vin şi cinci talere smălţuite. În dreptul fiecărui jilţ a întins cîte o blană de lup mare, sur, să stea picioarele musafirilor pe moale şi cald să le fie. Pe fiecare jilţ a pus cîte o perniţă umplută cu puf de gîscă şi cîte un lăicer pentru acoperit genunchii ori cîte un şal de lînă ţigaie pentru învelit umerii, la nevoie. Că nopţile de sep-

tembrie prind a se răcori sub brume. Pe masă au rînduit coşuri cu mere aurii, pere dulci, perje brumării, struguri cu boabă albă şi roşie, nuci abia dejghiocate şi alune cu miez gustos. La beci aşteptau un ulcior cu vin bătrîn şi unul cu must stors în ajun ; aşteptau să fie aduse cînd povestitorii nevoie vor avea glasurile să-şi dreagă.

Bucuroşi că se văd, după doisprezece ani de surghiun, Daria şi Silion au povestit de-ale lor, multe, fără şir mergînd după potriveala memoriei. Daria ştia că hatmanul Ion Neculce s-a întors din pribegie la sfîrşitul anului 1719, după ce rătăcise doi ani în Rusia, lîngă Dimitrie Cantemir şi şapte prin Polonia. A învăţat multe, dar a şi îndurat multe valuri, supărări şi nenorociri.

— Vezi ? S-a întors la căminul său. Că aşa i-i dat omului să tînjească după locul de obîrşie ; şi ţara să-i fie cu atît mai dragă, cu cît e mai departe şi intrarea în ea mai oprită. A ştiut că are aici simpatrioţi care i-au răşluit din moşia Prigorenilor şi i-au smuls Boianul, moştenire de la bunică-sa, Alexandrina Cantacuzino, Iordachioaia cea bătrînă, dar tot a venit.

— A ştiut, vere, că, pentru a-şi scăpa pielea, boierii au aruncat în spinarea lui Neculce toată vina înfrîngerii de la Stălineşti, în 1711, fiind el sfetnicul cel mai de credinţă şi de cel mai mare ajutor la trebile domniei, ca vel spătar şi vel hatman. Fără hodină s-a zbuciumat şi nu s-a lăsat pînă n-a dobîndit de la marele vizir şi de la Mihai vodă Racoviţă dezlegarea de a se întoarce acasă. Şi, de cum a sosit, s-a şi înfăţişat la divanul domnesc, în multe judecăţi, spre a dovedi că vinovat de cele petrecute în 1711 nu-i nici numai Dimitrie Cantemir, nici numai el, Neculce, ci, dacă-i vorba de acea înfrîngere, toţi românii pot fi vinovaţi, că întru acel ceas au... greşit faţă de sultan, care ţinea ţara în robie şi au fost bucuroşi ţarului care făgăduia slobozenia. Românii, în acele împrejurări grele, au făcut, cu toţii, aşa cum au crezut că le va fi mai bine. Ar fi fost bucuria tuturor dacă biruiau ; este greşeala tuturor acum, după înfrîngere. Aşa-i drept să fie.

— Văd că pricepi adînc treburile politiceşti, Daria.

— Nu ştiu cît le pricep, dar spre a se alege această dreptate şi ca să ajungă toţi dregătorii, cu vodă în frunte,

la asemenea înțeleaptă înțelegere, a trebuit să treacă zece ani de suferințe, umiliri și necazuri prin neagra străinătate. Nu știu dacă ai auzit, dar a trebuit chiar, sub satîrul călăilor lui Gin Ali, marele vizir, să piară Lupu Costache vornicul, cel mai înverșunat învinuitor de trădare și împotrivitor al întoarcerii acasă al hatmanului Neculce. Ci acum, mi-a spus jupîneasa Maria, dacă s-a întors sănătos, dacă și-a dobîndit averile, dacă vodă Racoviță i-a făgăduit să-l pună vornic în Țara de sus, socotește că va avea liniște și răgaz să povestească, într-un letopiseț, cele trăite și pătimite de țara noastră, de la Dabija vodă, de acolo unde a oprit Miron logofătul cronica sa, și pînă în zilele acestea de azi.

— Nespus mă bucur, Daria, că ne-am întîlnit iar, surîse căpitanul Silion. De aici plecăm la Silișteni și ținem sfat în satul nostru, cu răzeșii noștri.

— Da, Silioane. Pe urmă vii la mine, la Agapia, să-mi vezi chilia. Și poate rămîi călugăr.

— Numai dacă n-oi găsi printre răzășoaice vreo vadană mai tinerea. S-o iau și să-mi facă vreo doi-trei prunci.

SEARA ÎNTÎI sau :

ÎNSÎNGERATA PREDOSLOVIE LA UN SUFLET TÎNĂR

Apunea soarele, cînd jupîneasa Maria pofti oaspeţii în pălimar..Arătă fiecăruia jilţul în care trebuia să se aşeze : dascălul Ieremia, la mijloc, cu ochii spre grădina de meri, în dreapta Daria, în stînga Silion, iar în faţa lor Neculce, şi ea, în stînga soţului. După ce toţi se cuibăriră în jilţuri şi gustară cozonac, must, mere, struguri, Neculce vel hatmanul cuvîntă :

— Pornim priveghiul, cinstiţi şi dragi oaspeţi. Ca să scriu cît mai mult adevăr în letopiseţul pe care l-am început, am nevoie de povaţa cît mai multora din trăitorii acestor vremi. Că, precum se ştie, cronicarul este însuşi om cu păcate, supus greşelilor şi uitării.

— Aşa-i. Ci dacă Dumnezeu ar fi năzuit să facă din noi sfinţi, ne-ar fi plămădit oasele din marmoră şi pielea de aur. Dar iată, ne-a dăruit cu ciolane din piatră de var, cu găuri, ca sita, anume parcă să se strecoare prin ele şi duhul cel diavolesc al păcatelor, şi mireasma cea sfîntă a credinţei în dreptate, ca şi adierea primenitoare a uitării.

— Aşa-i, Daria. Deci, vrînd eu să scriu despre Dimitrie Cantemir, de care despărţitu-m-am acum zece ani, mai mult sfădiţi decît prieteni, voiesc să ascult şi părerile voastre : ale celui care i-a fost dascăl în tinereţe şi i-a cunoscut firea şi mintea, ale celui care l-a sfătuit aproape treizeci de ani...

— Inima i-am cunoscut-o eu, se lăudă Daria.

— De aceea te-am şi poftit la acest priveghi, maică Daria, o încredinţă jupîneasa Maria, turnînd must şi vin în ulcele.

— Fost-am eu, vel hatmanul Ion Neculce, printre cei douăzeci şi trei de boieri care l-au întovărăşit, în 1711, în pribegie şi l-am urmat pînă la Harcov. La început ne-am împăcat. Dar, cu vremea, i s-a schimbat firea : aspru şi iute la mînie, nu blînd şi înţelegător ca-n timpul domniei. Se temea să nu ne hainim şi ne ţinea din scurt, cu strajă. Ţarul îl iubea şi i-a dat rang şi nume mai înalt ca oricui dintre noi. Dar cu noi se purta oropsitor şi trufaş. Arăta tot mai trist şi mai îndurerat, ţinea uşa mai mult închisă şi ne vorbea tot mai rar. Nu ne lăsa a ieşi în tîrg, fără ucazul lui. Asta ne mîhnea şi ne învrăjbea. După doi ani de lîncezire la Azac, primit-am învoire să plec la Moldova : „Vezi să nu pieri de turci şi de prieteni", mi-a zis la plecare.

— Şi n-a avut dreptate ? întrebă Silion

— Ba da, căpitane, din păcate ; dar mie foarte-mi era dor de ţară, de Iaşi, de Prigoreni. Între străini, ca pe ghimpi stam şi-ntre spini.

— Asemeni sînt şi eu, călugăr rătăcitor : măcar din cînd în cînd umblu să calc pe pămîntul sfînt al patriei mele, Grecia, ca să-mi întăresc cugetul.

— Sînt cu un an mai mare decît Dimitrie vodă Cantemir, urmă Neculce. Iar cînd eram flăcăi şi s-a întors de la Ţarigrad, unde a stat zălog pentru domnia tătine-su, Constantin vodă Cantemir, am fost prieteni şi multe năzbîtii săvîrşit-am împreună...

— Constantin vodă Cantemir a fost răzeş de neam, de la noi din Sălişteni, se mîndri Daria.

— În tinereţe a fost om viteaz, vel hatmane. Semne multe de rană avea scrise pe trup, în războaie. Ştiinţă de carte n-avea ; doar iscălitura ştia a o face. Dar era bărbat cu sfat bun, cumpănit de felul lui şi drept, gospodar şi prielnic mai ales răzeşilor.

— Da, Silioane ; din coapsa lui născutu-s-au două fete : Safta şi Ruxandra.

— Şi doi coconi, Daria : Antioh şi Dimitrie.

— Amîndoi fostu-mi-au ucenici : Dumitrașcu, deștept și silitor foc, harnic, neastîmpărat, cu multă rîvnă spre fapte mari. Antioh era cam lasă-mă să te las : încet la treabă și pizmătareț.

— Așa-i, dascăle Ieremia. Doresc și vă rog să povestiți tot ce știți, au bun, au rău, de laudă sau de hulă. Și povestirea, poftesc să curgă așa ca și cum cei despre care povestim ar fi de față și ar vorbi ei înșiși. Încep eu : După ce riga leah Ian Sobieski s-a retras din Moldova, domnia lui Constantin vodă se scurgea tihnită, cu bună orînduire și spre oarecare belșug. Dar iată că se izvodesc niscaiva urzituri și intrigi și semne de hiclenie. Văd parcă și acum, dragi oaspeți, noaptea, colțul Curții domnești, lîngă fîntînă : doi masalagii cu facle de rășină luminau pe vodă Cantemir și pe un om voinic și frumos. Soseam, de la o petrecere, împreună cu beizade Dumitrașcu, la acel ceas tîrziu. Petrecuserăm bine, în zburdăciuni, cu lăutari, cu fete și cu Cotnar, veselii de-acelea de care tinerii nu se mai satură nici cînd. Petrecuserăm bine și multe fete sărutaserăm și în brațe le strînseserăm, cum strîng toți tinerii din lumea asta păcătoasă, dar negrăit de frumoasă. Plănuiam, în șoaptă, ca în seara ce avea să vină, să alergăm spre Galați s-o vedem pe Ana Dediului, despre a cărei frumusețe începea a se zvoni. Dar, deodată, mișcarea din Curtea domnească ne alungă șoapta și gîndurile. Ce să fie ? Măria sa, în puterea nopții, aici între făclii ? De ce ? Judecată ori primejdie de tătari ? Îmi amintesc și parcă văd și mă mir și mă înspăimînt : voievodul, scurt și îndesat, cu chica și barba ca omătul, cu brațe vînjoase înșfăcase buzduganul și izbea, cu mare mînie, într-un bărbat care sta dîrz și mîndru, grăind tare : „Nu da, măria ta ! Că-s boier, nu rob. Și om, nu vită !“ ; „Cutezi a mă înfrunta ?“ răcni Constantin vodă, cu înspumare. „Da, cutez, pentru că voiesc a ști de ce m-ai legat, măria ta, și mă bați ca pe tălhari ?“ întrebă cu glas înalt, ridicînd fruntea și obrazul cruntat de izbiri de buzdugan. „Spune, boier Ilie Țifescu !“ porunci vodă, răgușit, tremurînd de mînie. Din umbră se ivi Ilie Țifescu, cel poreclit Frigevacă. „Jur... Jur că la nunta lui Pălade din Băcani, dumnealui Velicico Costin vornic, împreună cu frații Gavriliță...“ „Amuțește, caraghiosule !“ i-o tăie, furios foarte cel pe care și eu îl cu-

noșteam acum a fi Velicico Costin, fratele lui Miron logofătul. „Vai de mi' și de mi'..., prinse a se crăma lui pîrîtorul. Mi-i frică, măria ta... Dacă rupe cătușa ?" „Destăinuie tot ! se oțărî vodă. Altminteri te leg și pe tine în obezi, ca tăinuitor." ; „Vai de mi'... și de mi'... Spun. Tot ! Au jurat... Eu nu !" ; „Nepricopsite ! Coadă de topor ! Nelegiuită căţuie de minciuni !..." „Au plănuit să fugă în Ţara Românească și, cu ajutorul lui vodă Brîncoveanu, să te scoată din... vai-de-mi... și-de-mi... Să te scoată din domnie și să se facă el domn." ; „Care *el* ?" ; „Dumnealui... vai de mi'... și de mi'... Velicico vel hatmanul !" ; „Slugoi nemernic ! Ticăloase !" îl sudui Costin. ; „Nu ocărî un boier care-și slujește domnitorul !" „E-un mișel, măria ta ! Nu merită crezare. Scornește ! Minte !" ; Jură că n-ai spus despre măria sa c-ar fi obîrșelnic din răzeși mojici, codreni, iar nu din os domnesc !" „Aista-i adevărul ! Și-l știi foarte bine și măria ta. De multe ori te-am auzit lăudîndu-te c-ai fost herghelegiu și lefegiu la leși. Numai lingușitorii cei greţoși cată să-ţi urzească o mincinoasă obîrșie domnească." ; „Și-ai zis ori nu, că la Curte nu mai au loc boierii cei mari din pricina boiernașilor codreni și gălăţeni ?" ; „Ce, nu-i așa, măria ta ?" Vodă s-a descumpănit cîteva clipe. S-a uitat însă spre noi și văzîndu-l pe Dumitrașcu beizade și-a găsit stăpînirea de sine și a dat răspuns : „Domnul face neamurile, domnul le stinge ! De ce uneltești, Costin ?" Velicico a răspuns cu demnitate, întrebînd, batjocoritor : „Crezi pîra istui spurcat ? Nu-l vezi ? Gras și umflat cu seu de berbec și cu borhot de Berheci ! Om de nimic !" „Și Iordache Ruset vistierul adevereşte că unelteşti, mișelule", zise vodă. „Vezi, doamne, că-ţi pune Iordache Ruset belciug în nas și mi te joacă precum ursariul pre urs îl joacă." ; „Obrăznicie !... Nu îngădui..." și se răcădui iară vodă cu buzduganul ; dar boierul îi încremeni mîna, aţintindu-l cu o privire de flacără. Rosti vorbe grele, cu buze sîngerînde : „Velicio hatmanul Costin ţi-a spus și-ţi spune și acum, fățiș : mai des cu paharele și mai rar cu birurile, măria ta ! Că-i vrea să-ţi dai sama și n-ăi putea c-o fi prea tîrziu. Asta mi-i povaţa cu care, ca sfetnic, dator îți sînt. Și o povață fățișă nu-i uneltire." ; „Nu primesc povață de la un trădător !" ; „Da ? Nici eu nu îngădui unui fost her-

ghelegiu ajuns unealta Cupăreştilor, să..." La asemenea vorbire suduitoare, vodă şi-a ieşit cu totul din fire şi-a urlat ca ars cu flacăra : „Armaş, pocneşte-l cu buzduganul în numele Tatălui !" Drept să vă spun, dragi oaspeţi, n-am mai putut privi asemenea nelegiuire şi-am întors capul. Dar urechile nu mi le-am putut înfunda. Am auzit icnet, urlet de mînie şi durere. În noaptea din mine scăpărau parcă flăcări roşii de spaimă şi vinete de mîhnire. Cînd am deschis ochii, l-am zărit pe tînărul meu prieten, beizade Dumitraşcu, în lucirea pîlpîitoare a făcliilor. Arăta îngrijorat şi speriat, dar şi foarte dornic să vadă, să afle, să nu piardă nici o mişcare, nici o clipire, nici un cuvînt. Armaşul izbise fioros. Velicico s-a clătinat, a cercat de cîteva ori să se îndrepte, dar puterile l-au părăsit şi s-a prăbuşit gemînd, în tăcerea de gheaţă care a cuprins toată Curtea domnească. După lungi clipe de încremenire se stîrni glasul subţiratec al lui Iordache Ruset, zis Cupariul, ivit ca o stafie din întuneric : „Acu, de vreme ce te-ai grăbit de l-ai bătut, măria ta, nu-l lăsa viu. Omoară-l ! Că de scapă nevătămat, mîine ne ucide el, pe toţi ! Pe toţi !..." L-am văzut pe Constantin vodă clătinîndu-se într-un fel de şovăire neputincioasă, de bătrîn ajuns la marginea cea de pe urmă a puterilor. Porunca însă i-a ţîşnit aspră şi hotărîtă, parc-ar fi fost pe cîmp de bătălie, în faţa hoardei tătare : „Călău, fă-ţi datoria ! Acum ! Aici !" ; „Măria ta, nu-i bine...", a rostit beizade Dumitraşcu, vorbă care mie îmi ardea în cuget, dar nu cutezam a o rosti. Ci ruga beizadelei s-a pierdut în huietul securii în oase şi în urletul lui Velicico ucis, credeam eu, pe nedrept. Voiam să-i sar într-ajutor, dar picioarele şi mîinile îmi înţepeniseră de spaimă. Îl vedeam pe Ilie Ţifescu furişîndu-se spre colţurile cele mai întunecoase ale Curţii. Părea un cotei izbit peste bot, pentru că a furat un os ce nu i se cuvenea. În toată acea întîmplare fioroasă, Frigevacă putea izvodi rîsul. Dar asta numai eu o vedeam. Beizade Dumitraşcu, abia de cîteva luni întors de la Ţarigrad, nu înţelegea ce se petrece. Şi deci nu ştia ce să facă. Zise doar, cu oftare adîncă : „Ei, Doamne, ce bărbat piere !... apoi, repede, a căutat a se mîngîia : Zilele omului, ca floarea cîmpului... sub coasa cosaşului orb ; l-a osîndit în neştire după miezul nopţii, cînd şi cugetele şi florile dorm...". Da : era al treilea ceas al

nopții și capul cel mîndru al lui Velicico vel hatmanul Costin căzuse sub secure. Fără judecată. Din pîra unui mișel. Cu povața unui suflet haim. Și din hotărîrea pripită a unui domnitor bătrîn, speriat că i s-ar putea fura scaunul măririi, pe care voia nespus să-l lase moștenire drag fiului său Dimitrie. Slujitorii au luat trupul celui ucis și l-au vîrît într-o chilie, la straja Curții. Vodă, urmat de Iordache Ruset, s-a tras, cu pas ostenit, frînt, spre spătăria mică. Eu, cu beizadea Dumitrașcu, ne-am ținut după dînșii. Mă temeam ca vodă să nu cadă răpus de arșița mîniei și de slăbiciunea bătrînețelor. S-a așezat în jilț și-a grăit cu mare părere de rău și înfricoșare multă, cu glas de om sfîrșit : „Ce-am făcut ?... Ce-am făcut, vistiere ?". „Tocmai ce se cuvine a face un domnitor : ai tăiat firul hiclenirii, căută Iordache să-i întărească inima și cugetul. De mult, Costinii se poartă neîngăduit de trufași, de nerușinați, ca niște hicleni ce sînt" ; „M-am pripit, vistiere..." ; se tîngui vodă, cu mare strîngere de inimă ; suferea parc-ar fi avut un junghier în inimă.

Ci vistierul Iordache îl sprijini, lingușindu-se cu fățarnice vorbe :

„Costinii, măria ta, au fost oameni de preț : boieri mari, sfetnici pricepuți și cărturari. Ales Miron, cum n-am avut ca el. Și deși Velicico, vornic fiind, a pierdut toate bătăliile, iar Miron se gudură pe lîngă riga Poloniei, mie tot mi-s dragi și le cunosc meritele. Știe o lume că, atunci cînd Șerban vodă Cantacuzino ți-a cerut să mă pierzi, iar măria ta m-ai întemnițat și cu fier roșu mi-ai cetluit capul... Uite, ici, semn, măria ta !" ; „Și tu mă mustri, vistiere ? Au nu mă vezi intrat în chin și amar ?" ; „Ferit-a sfîntul, măria ta ! Nu cutez mustrare a-ți face..." ; „Mă urăști, grecoteiule ! Vrei să mă nimicești ? !" ; „Vai, măria ta : jur că nu ! Deși ist semn de pe frunte în veci nu se mai șterge : a ars fierul înroșit, îndrăcit a mai ars !" ; „Și-acum vrei să-ți arzi și domnia ta prietenii ?" cercă beizadea Dimitrie să curme dojana vicleană, fariseică. Iordache surîse rău, cum numai el surîdea : „Știe oricine că și vinul cel mai dulce se oțetește și orice prietenie, oricît de bună, se poate preschimba în dușmănia cea mai rea. Și-am plătit atunci, la acea judecată cu osînda cetluirii și patruzeci de pungi ;

bani, nu şagă !" Dimitrie Cantemir nu-l cruţă, ci îl lovi crunt, să-l doboare : „Atunci, după cîte am auzit, tocmai Velicico şi Miron Costin s-au pus chezaşi pentru domnia ta, vistiere şi ţi-au salvat viaţa. Datorită lor, Costinilor, trăieşti." ; „Da, aşa-i : m-au ajutat să fug şi să mă adăpostesc în Transilvania", grăi ca un milog spăsit. „Dacă de la dînşii cu atîta prietenie te-ai îndulcit, de ce acum..." Iordache Ruset l-a întrerupt cu o vioiciune şi o tărie care pe mine m-au ameţit ca o lovitură de măciucă în tîmplă : „Jur că numai de dragul măriei sale, cu care am legat frăţie, îmi calc pe inimă şi uit binele ce mi-au făcut Costinii ! Jur ! Asta mi-i crucea ! Nu pot să mai aud pe-aceşti trufaşi luîndu-l pe măria sa peste picior. Zic povaţă : „Mai des cu paharele şi mai rar cu orînduielile"... Asta pe faţă, că pe ascuns numai herghelegiu şi lefegiu îi zic. Ce ? Ştii oare, domnia ta, beizade Dimitrie, care stai zălog la Stambul de atîţia ani, cît mi-a trebuit ca să-i dovedesc măriei sale că uneltesc, amîndoi, şi Velicico şi Miron, să ia domnia şi să treacă ţara la leşi ? Noroc că, la nunta de la Băcani, după ce s-au îmbătat... Iar Ilie Ţifescu, credincios foarte domniei, a venit cu mărturia, pe tavă." ; „Cu pîra..." ; am mormăit eu, iar Dimitrie a stăruit : „Dar Miron Costin, bivel logofătul, va să răzbune moartea silnică a fratelui său. Nu poate sta, aşa, cu mîinile-n sîn." ; „Beizadea Dumitraşcu, s-a îndulcit glasul vistierului, ai înţeles şi ai rostit un lucru de căpătăi, ca un mare înţelept. Dovadă că şcolile Ţarigradului, cu folos le-ai cercetat." Vodă Constantin, auzind, a tresărit cu un adaos de spaimă : „Cu Miron Costin nu am nimic ! Am primit să mă încuscrez cu el : o mărit pe Safta cu fecioru-su, Pătraşcu. Şi fiind el mai om decît toţi, va înţelege că, dacă frate-su s-a hiclenit, drept era să-l dau călăului." ; „Ce bun şi blînd eşti, măria ta..., se gudură Iordache. Mărinimos ! Ci eu dator sînt să-ţi aduc aminte că ăst boier mult rău ţi-a făcut. El l-a chemat pe regele Sobieski să se bată cu sultanul în ţara asta, mult stricînd-o. El este vinovat că leahul a ţinut sub stăpînire jumătate din Moldova, iar măria ta fost-ai silit să te-ascunzi în miazăzi, pe la Tecuci şi Galaţi. Eu cred că şi Miron Costin se afla prin Iaşi, pe la cele petreceri cu vin mult, cum le place leşilor, iar riga ţi-a izvodit cîntec de batjocoră, de-l zicea, pe româneşte, cu scripca şi cu glasul, spre hazul tuturor :

„Constantine fugi bine, n-ai nici casă, n-ai nici masă și nici dulce jupînească"... Iar Ilie Țifescu poate adeveri că Miron Costin a ticluit asemenea stihuri ocărîtoare și le-a spus regelui, că-s prieteni, măria ta, de la Dașov, unde făceau vînători împreună." ; „Și a scris o cronică a românilor în versuri polone", zise Dumitrașcu, vrînd să-i ridice meritele. „Lăsați astea ! s-a rugat măria sa. Ce fac acum ?" ; „Știu eu ? s-a răsucit Iordache. Îți amintesc doar că Neculai, celălalt fecior al lui Miron, se însoară cu o fată de a lui Duca vodă, neam potrivnic măriei tale". ; „Asta așa-i", a încuviințat vodă. „Și-apoi Miron logofătul, spun fără ocol, are prea mare trecere între boieri. Stăpînește prea multe sate. Averea i-i neîngăduit de mare și..." ; „Ei, lasă că nici domnia ta nu ești mai prejos", îl opri beizade Dumitrașcu. „Ba, sărac sînt pe lîngă... Voiam să cumpăr și eu cîteva sate în Putna, dar parcă s-a putut ? De sub nas mi le-au șterpelit Costinii. Au peste o sută." ; „Așa-i ! a pocnit Dimitrie din degete ; cu cît boierii sînt mai puternici, cu atît domnul e mai slab." ; „Întocmai ! s-a bucurat Iordache. O, ce cap și ce școală înaltă ai, beizadea Dumitrașcu ! Dar acum, acum vine socoteala cea mai grea. Și trebuie împlinită repede. Repede !" „Ce mai vrei ?" s-a tulburat foarte măria sa vodă. „Cutez a veni cu o povață și a zice așa : de vreme ce l-ai ucis pe Velicico, trimite de-l omoară, grabnic, și pe Miron." ; „Dar ce vină are ?" se răsti Dimitrie cu întrebarea „Ori vinovat ori nevinovat, să nu scape ! stărui cu drăcească neliniște și putere C-apoi a hi mai rău de tine, măria ta, și de noi, toți". ; „Omor nelegiuit !" se temu Dimitrie. „Vai, rău îmi pare, beizadea și măria ta... Inima mi se sfîșîie. Dar Miron Costin ridică pe Gavrilești împotriva măriei tale. Și, deși poate nici nu s-a gîndit pînă acum, iată, acum se face domn și ne căsăpește pe toți. Pe toți, măria ta ! Și pe acest tînăr învățat și prea frumos beizadea Dimitrie, cum altul nu-i." Frămîntat întru sine, îndurerat și spăimîntat, vodă porunci, cu glas obosit, fără vlagă : „Armașul Macrei să-l aducă pe Miron logofătul în fața scaunului meu, la judecată." După glas se vedea că i se urîse de multa stăruință a vistierului și se lehemetuise de toate. Căci adaugă, cu suspin : „Și mult aș vrea să-l aflu fără vină, curat, credincios mie." „Dar e vreme de iarnă, măria ta, zise beizade Dumitrașcu.

Auzi cum vîjîie viscolul... Şi-apoi se spune că jupîneasa i-i bolnavă." ; „Iertare, beizadea Dumitraşcu, se îndîrji Iordache, dar mila-i pentru popi şi muieri. Domnitorii trebuie să fie hotărîţi şi de cuget tari. Să nu cuteze nimeni nici a sufla împotrivă-le." Dimitrie Cantemir i-a întors vorba : „Văd că domnia ta, vistiere, nu numai că sufli şi răsufli în faţa măriei sale, dar cutezi să-ţi impui chiar voinţa." ; „Cînd e vorba de viaţa voievodului te poţi abate de la legea asta. Doborînd pe Costini, nimicim potrivnicii puterii domneşti. În două luni, fraţii mei, Scarlatache şi Manolache, pun şi capul lui Constantin vodă Brîncoveanu şi te facem pe măria ta domn şi în Ţara Românească, aşa cum ştiu că rîvneşti, de mult..."

Neculce tăcu un minut, iar jupîneasa Maria îndemnă oaspeţii să guste cozonac, must şi să mai ronţăie mere.

— Văd că le ţii minte, aidoma, parcă acum s-ar întîmpla, se miră dascălul Ieremia, aşezînd pe taler ulcica din care sorbise vinul.

— Da, le ţin minte, dascăle, că încrustatu-s-au adînc în mintea şi inima mea... Deci, Constantin vodă Cantemir a ascultat povaţa lui Iordache Ruset vistierul. Macrei armaşul a galopat, cu slujitori douăzeci, pînă la casa lui Miron Costin din Bărboşi. Nu i-a fost milă că sufletul logofătului era cernit cu amar : l-a smuls de lîngă sicriul soaţei, jupîneasa Ilina : n-a aşteptat s-o pună în mormînt. Împlinea porunca. Pentru că Iordache vistierul, ca un lup flămînd de sînge cum era, a răpezit în urma lui Macrei zapciu după zapciu : „Să piară !... „Să piară !" Văzîndu-l în acea mare primejdie în care se afla, lui Macrei i s-a făcut totuşi milă şi, în drum spre Roman, l-a sfătuit pe Miron să fugă la Neamţ, că acolo erau joimiri leşi şi l-ar fi apărat. Dar logofătul n-a vrut : „Mă ştiu nevinovat şi cred în dreapta judecată a voievodului. Fugind, mă învinovăţesc singur"... Ci zapcii lui Iordache Ruset strigau, cela după cela : „De nu-l omori, te ucide vodă pe tine !"... Speriat şi slab de cuget, armaşul a împlinit necugetată, păgînă şi ticăloasă poruncă : l-a omorît pe Miron logofătul Costin, lîngă Roman. L-a ucis şi i-a lepădat leşul în nămeţi... Eram în spătărie, împreună cu beizadea Dimitrie, cînd Iordache Ruset a adus vestea că Miron Cos-

tin... „Gata ! Scăpat-am de ei, surîse fioros de mulțumit de sine și bucuros. Am ucis hiclenirea, în față. De-acum înainte nimeni nu mai tulbură stăpînirea măriei sale." ; „Jupîn vistiere, întrebă Dimitrie, știi că Miron Costin și-a început scrierea letopisețului cu : *Biruit-au gîndul ?*" Se vedea că era tulburat, dar nu știa ce să spună altceva, în afară de cuvîntul scos din cartea logofătului. „Nu cetesc letopisețe, cinstite beizadea. Săvîrșesc doar fapte pentru scris în ele." ; „Păcat, îl dojeni cu glas aspru ; pentru că, după fapta asta ar trebui să se scrie : Biruit-au răutatea, ticăloșia, omuciderea." ; „Cum adică ? Măria sa e rău, ticălos, ucigaș ?..." ; „Ei, drăcește îmi răstălmăcești vorba... Mai scrie Miron logofătul în letopiseț că Ștefan vodă Tomșa avea călău un țigan, negricios, gros și mare la trup, care arăta lui vodă pre boieri și hîrîia tare, răgușit : „S-au îngrășat, doamne, berbecii, buni sînt de giunghiat"... Domnia ta, vistiere, îl întruchipezi pre acel călău, măcar că ești slab și deșirat. Și măcar că Velicico și Miron Costin nu erau berbeci grași, ci sfetnici buni." „Sînt, întru totul, de părerea măriei tale, beizadea, se umili Iordache Ruset. Miron era mai om decît toți, mai învățat și mai iscusit la minte și din toți boierii țării mai de treabă la voroavă." ; „Atunci... de ce ?" ; „Tocmai pentru că ajunsese la atîta cinste în fața domnilor și a țării, pentru că avea bun prietesug cu alte neamuri. Și-apoi pentru că stăpînea atîtea sate, încît nimeni nu se măsura cu dînsul. Nici vodă ! Acum crezi că dacă mai trăiau Costinii, măria ta, beizadea Dumitrașcu, mai puteai rîvni domnia ? După omor, vine răzbunarea, cu alte omoruri și mai și...".

Eu atunci m-am apropiat de beizadea Dimitrie și am căinat amar moartea Costinilor : „Cată de-acum înainte să vezi ce-au să lucreze Cupărești, din zavistie și răutate, în Moldova și în Țara Muntenească." Dar se vede că proorocirea mea și a vistierului îl descumpănise așa de tare, încît nu m-a auzit.

— Ca să scape, să scuture simțămintele împoncișate care-l usturau în inimă, aruncă poruncă pe mine, intră în povestire căpitanul Silion, amintindu-și acea clipă. „Caii Silioane ! Hai să gonim cerbi în poienele-Bîrnovei !" ; „E viscol mare afară, măria ta"..., m-am codit eu. „Vreau

să mă bat cu furtuna, cu urgia firii ! mi-a răspuns. Mai ales că, iată, mişelia mă înfrînge şi mă otrăveşte. Dar, mai întîi să ne îmbătăm la crîşmele din piaţă, să aflăm cîtu-s de frumoase ieşencele şi ce jăratec au în trup... Hai, Ioane, să dăm uitării nelegiuirea şi omorul." ; „Măria ta, ai spus că azi e zi de...", am îngăimat eu împotrivire. „Zi de-nvăţătură ! Dar ştii şi tu că, în nopţile astea, unul din cele mai luminate capete de români a căzut din vrerea unei frunţi însemnate cu cercul înroşit în foc. Şi, iaca, nici un cîine n-a lătrat. A fost de-ajuns să mîrîie un şacal ca să cadă un cap înţelept cum rar se află..." Îl mustra rău cugetul : „Poate dacă-ţi porunceam să-l răpui pe Macrei..." ; „Cu neputinţă, măria ta : eram unul, ei douăzeci şi unul." ; „Pe măria sa îl înduplecasem, dar zapcii vistierului au fost mai harnici... Şi-apoi nici n-am crezut că-l vor ucide..." Aşa a zis măria sa, vel hatmane Neculce.

— Da ? Mă bucur, Silioane, aflînd că în noaptea aceea, beizadea Dumitraşcu, cu de la sine putere, cerea să-l scape pe Miron de primejdie...

— Da, vel hatmane, şi eu l-am povăţuit, în numele lui Dimitrie, stăpînul meu, să fugă la Neamţ. Dar se ştia nevinovat, drept, cinstit în purtările lui, încît nu se temea de nimic.

— Mie de ce nu mi-o fi spus Dimitrie despre astfel de încercare ? se întrebă Neculce.

— Era o înfrîngere şi, în mîndria lui rănită, prefera să tacă. Dealtfel a şi cîrmit vorba, zicînd : „Dar... dracul ştie ? Poate aşa trebuie să fie... Că acum, dacă zic că logofătul şi vornicul Costin au pierit nevinovaţi; de rîs şi de ocară îmi fac părintele şi neamul Cantemir."

— Da, da... Aşa l-am auzit şi eu, de mai multe ori, spunînd.

— În Rusia a scris chiar o carte, în latineşte, despre Viaţa lui Constantin Cantemir, unde cată a-l dezvinovăţi de acea cruntă întîmplare, căreia el avea să-i zică „însîngerată predoslavie la un suflet tînăr".

— Bine-i s-o ştiu şi pe asta, Silioane, a zîmbit Neculce. Mai ales, că, întîlnindu-ne, a doua zi spre seară, a tot stăruit să pornim la petrecere, zicînd : „Hai, Ioane,

nu te mai îngăima ! Ticăloasa şi minunata viată ne aşteaptă cu nesătula-i ispită şi poftă de trăire între mişelie şi măreţie, între păcat şi sfinţenie..." Şi trebuie să vă spun că nu i-a ajuns tovărăşia mea, ci a trimis şi la prietenul său bun, Scarlatache Ruset, fratele lui Iordache, cel mai tînăr dintre Cupăreşti.

— Cu el a fost coleg la şcoala de aici, sub povaţa mea, a amintit dascălul Ieremia ; apoi la Ţarigrad sub dăscălia lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul. Deşi foarte diferiţi la firea lor, se împrieteniseră totuşi ; mai ales la pozne.

— Iar de cînd se întorseseră în Moldova erau mereu împreună la petreceri, la vînătoare, la întreceri de călărie. Ci, atunci ne-am dus la comisul Morona şi-am cerut cai, vin şi fete şi ne-am desfătat nebuneşte.

În pălimarul casei din Prigoreni se făcu linişte. Hatmanul Neculce privea spre jupîneasa Maria, care-i cunoştea bine viaţa ; dar el, soţul, tot se temea să n-o supere dezvăluirea unor atari zburdalnicii şi isprăvi în tovărăşia unui beizadea năzbîtios şi mult desfătarnic. Ci a întrebat jupîneasa, clipind a mirare :

— Şi Constantin vodă nu vă dojenea ?

— Ba da. Odată l-am auzit : „Desfrînarea este sora piericiunii. Desmierdarea, desfătarea şi destrăbălarea toată vîrtutea ţi-o sug şi te usucă precum pe copac îl sug şi-l usucă bureţii, vîscul şi lichenii. În viaţa-mi am putut să aflu că desfrînarea jos te aruncă, iar înfrînarea spre cer te urcă. Alege care-ţi place"... Iar noi, ca tinerii : ascultam sfaturile cu smerenie şi făceam cum ne tăia capul şi ne da ghes tinereţea.

Tăcură iar, gîndind că tinereţea nu se prea împacă întotdeauna nici cu cumpătarea, nici cu înţelepciunea. Aşa a fost de cînd lumea Ci dascălul Ieremia tresări şi vorbi grăbit :

— Da, mi-am amintit că, după pieirea Costinilor, vodă a răpezit pe Lupu Bogdan hatmanul şi pe Iordache Ruset vistierul, împreună cu alţi boieri de ţară, la Ţarigrad, cu daruri multe şi cu pîri împotriva neamului Costin. La întoarcere, tot Iordache a pus în obezi pe feciorii vornicului Gavriliţă, iar pe Costache l-ar fi ucis, dacă nu i-ar fi amintit că a jurat să nu-i atingă cu sabia pe Costăcheşti pînă la al nouălea neam.

— Așa-i, dascăle. Constantin vodă m-a trimis chiar pe mine, Ion Neculce, să vestesc pe cămărașul Pătrașcu Costin, feciorul lui Miron, că a stricat logodna cu domniţa Safta.

— Cea pe care, nu mult după asta, a măritat-o cu Mihalache Racoviţă, care-i domn acum, adaose jupîneasa Maria. Adică i-a fost întîia soţie, că acum o are pe a doua, doamna Ana, cum îi place să-şi zică.

— Uciderea Costinilor a micşorat mult dragostea norodului pentru Constantin vodă Cantemir, grăi şi maica Daria. Mult mă întristam şi sufeream, ca răzeşiţă şi silişteancă, auzind cîntecele izvodite pe sama măriei sale.

— Ţi le mai aduci aminte, maică Daria ? Eu le-am uitat, zise jupîneasa Maria.

— Deşi mă dor, le spun, jupînească Maria : „Cantemir este un domn, / De treabă şi bun ca om ; / Dar ca să prindă nadă, / Moldova rău o pradă. / Ci noi te mai rugăm aşa : / „Milos fii măria ta : / Cu paharul îndeseşte, / Iar cu birul mai răreşte"...

— Adeveresc, o sprijini Ion Neculce, învîrtind pana între degete, parc-ar fi vrut să scrie stihurile. Şi eu am auzit acel cîntec ori bocet la nişte ţărani de pe lîngă Cernăuţi şi din Boian. Iar lui Constantin vodă i l-a şoptit beizadea Dumitraşcu, adică i l-a cîntat în şoaptă, însoţit de cobză, chipurile, întru veselire. Ci l-a înfuriat aşa de tare pe măria sa, încît a poruncit să fie ucişi acei clevetitori şi urzitori de cîntece măscăricioase. Dimitrie s-a speriat : una a vrut şi, uite, ce poznă a ieşit ! Dintr-o şagă, omor. Iateţ fiind, s-a folosit însă de un şireclic : a luat asupră-şi grija pedepsirii şi a lăsat făptaşii să se ascundă în codru, pînă a trecut mînia măriei sale. Pe urmă am aflat că au intrat în cetele căpitanului Constantin Turculeţ, care, cu multă cutezare, loveau caravanele otomane în drum spre Cameniţa, şi vîrau spaima-n tătărime. Dar Iordache Ruset, văpsind asta prin iscoadele lui...

— Unii ziceau că el anume ar fi pus pe ţărani să cînte, ca să audă vodă şi să înţeleagă ce primejdioşi au fost Costinii. Că doar la Velicio a auzit întîia oară asemenea ocară.

— S-ar putea, Maria, pentru că, prinzînd doi cîntători de stihuri ocărîtoare, vistierul i-a osîndit, cu de la sine

putere, la strîng. Dar Dimitrie i-a scos de la moarte şi pe aceştia, trimeţîndu-i tot la cetele lui Constantin Turculeţ. Apoi, a stăruit cu povaţa pe lîngă vodă pînă l-a convins că Iordache Ruset nu era altceva decît matca tuturor răutăţilor în Moldova.

— Cum se face că totuşi între Cantemireşti şi Rusetenii-Cupăreşti a fost totdeauna o strînsă legătură ?

— Cred că a fost legătura dintre zi şi noapte, Daria, dintre bine şi rău, filozofă dascălul Ieremia cu mîhnire.

— În fapt, de asta ne-am adunat aici : să aflăm ceea ce nu ştiam. Dar, pot spune de pe acum, că puterea Rusetenilor m-a mirat şi m-a speriat şi pe mine. Acum însă gîndind mai bine, înţeleg, dascăle Ieremia, că tocmai moartea silnică a celor doi boieri mari a vîrît spaima în toţi boierii şi i-a făcut pe Cupăreşti atotputernici în Moldova. Pe Neculai Costin, feciorul lui Miron, l-au ajuns arnăuţii la Bîrlad, l-au întors din drum şi l-au închis. Dacă nu se punea Dimitrie pentru dînsul, îl ucideau oamenii lui Iordache, fără să mai afle vodă : „Va fi un cărturar de mare faimă, măria ta", l-a lăudat beizadea, rugîndu-se pentru viaţa lui. Şi nu s-a înşelat. Vodă s-a înduplecat întru iertare, cu toate ponosluirile lui Iordache. Iar cît priveşte pe feciorii lui Gavriliţă Costache, eu i-am ajutat să treacă în Ţara Românească, sub ocrotirea lui Brîncoveanu. În schimb, după scurtă vreme, Constantin vodă l-a pus vistiernic mare pe Iordache Ruset : adică vodă, cu voinţa lui tot mai slăbită de ani, i-a dat, zic, cheia ţării pe mînă. Ştiut este că acel care are vistieria hotărăşte şi ocîrmuirea. I-a mai dat satul Drăgăşani şi tîrgul Şcheia. Pe frate-su Manolache l-a pus staroste la Putna, în locul lui Miron Costin. Iar pe ceilalţi trei fraţi : Scarlatache, Lascarache şi Mihalache i-a trimis capuchehăi la Ţarigrad, după ce i-a dăruit cu moşii de-ale Costinilor. Domnia a trecut de la Costineşti şi Costăcheşti sau Gavrileşti la Cupăreşti. Ci mult a greşit Constantin vodă Cantemir : vrînd să înfrunte pre marii boieri, a doborît pre Costini, adică pe aceia care voiau să scoată ţara de sub stăpînire otomană cu ajutorul lui Ian Sobieski. Fără Costini, Constantin vodă a ajuns unealta Rusetenilor, greci de obîrşie şi foarte plecaţi sultanului. Drept aceea zic şi voiesc a scrie aşa : „Ţine-te săracă, ţară Moldovă,

de acum înainte de jacurile şi de mîncăturile a toţi aceşti tustrei feciori a Cupariului cel bătrîn, cari nu se sătura unul cu cîte o sută şi două de pungi !"

Se făcu iar tăcere. Jupîneasa Maria, cu mişcări şi priviri prieteneşti, calde, îşi invită musafirii să mai guste din bunătăţile de pe masă. Cel care a pornit iar vorba a fost dascălul Ieremia :

— Ci, după cîte îmi amintesc, viaţa beizadelei Dumitraşcu a curs mai departe, în veselie, desfătări şi năzbîtii fel de fel.

— Adevăr grăieşti. Tinereţea uită repede. Sau se face a uita. Dimitrie Cantemir îmbina viaţa întru desfătare cu cea mai osîrdioasă citire din cărţi şi învăţare a limbilor greacă, latină, turcă. Aşa-i, Silioane ?

— Întocmai. Trei-patru zile dobora cinci-şase armăsari în goană nebună, îi întrecea pre toţi la halca ; apoi deodată şi cîte alte trei-patru zile nu ieşea din citanie. Atunci era chita mea : mă umflam de somn ! Că, în celelalte, nu lipeam geană de geană : trebuia să-l păzesc să nu facă bîca în vreo rîpă, cînd se îmbăta prea deochiat. Atunci şi pentru asemenea îndeletnicire, Scarlatache Ruset...

— Tovarăş de pozne şi şolticării..., spuse Neculce.

— Adică alt tovarăş, Ioane, că unul trebuie să fi fost tu, rîse jupîneasa Maria, punînd mîna pe umărul lui, cu dragoste şi cu oarecare mîndrie. Ce zici că făcea Scarlatache ?

— Am vrut să spun că-l poreclise „Alifîstîc care face bildîbîc : se îmbată-n Beilic şi se-neacă în Ciric"... Ce de-a pozne şi năzbîtii !... Şi ce de mult s-au tîmplat... Eram în Iaşi, la şcoală, înnodă iar Ion Neculce firul povestirii, cînd a trecut, spre Soroca, Mustafa Daltaban, paşa Silistrei. Şi fiind vreme rea, de iarnă, s-a bolnăvit foarte rău...

— Ada, sări dascălul Ieremia, lasă-mă să povestesc eu. Ştiindu-mă şi oleacă doftor, chematu-m-a întru tămăduire. Pe cînd cătam cu mare silinţă leacul, beizade Dumitraşcu şugui : „Dă-i apă de izvor, descîntată de dor de-o fată sprinţară, la vreme de sară..." ; „Cum să-ndrăznesc, măria ta", m-am făcut eu a mă mira. „Apa ţi-o aduc eu ; tu o amesteci cu pulbere de cridă şi i-o dai, fără teamă.

Dacă moare, în chin, va fi cu un tiran mai puțin ; dacă scapă, spălat cu apă, pe dinlăuntru, tu, dascăle Ieremia, cîștigi mia. Și cît ai clipi îți dă nume de Kakim-effendi, adică jupîn doftor cu clonț de cocor și cu gheară de gaie care bolîștea moaie..." Așa rîdea și nu m-a lăsat pînă n-am dat bolnavului acea apă descîntată. Întîi l-a cuprins o fierbințeală mare, așa de mare că nu-i puteam ține mîna pe frunte. Aiura, gemea, se zbuciuma pașa, ca pus pe grătar. Așa, trei zile și trei nopți. „Poznă !" ziceam și socoteam pe unde ar fi bine să fug și să mă ascund dacă moare pașa. Dar minune ! În a patra zi Daltaban a început a se răcori. În a șasea zi era tămăduit.

— Da, adevărată minune, se rosti jupîneasa Maria, care pricepea ceva la doftorii și descîntece, dacă nu cumva acea cridă va fi fost niscai doftorie nemțească, necunoscută nouă.

— Poate. Dar iaca așa, drept mulțumire, l-a poftit Daltaban, pașa pe măria sa și pe beizade Dumitrașcu la masă. Am fost față și mi-a crescut inima ca o pîine bine dospită, văzînd ce iscusit ucenic am crescut.

— Povestește, dascăle, cum a fost, acolo, în cort, unde ați ospătat împărătește și-ați băut popește, ferindu-vă a vă îmbăta... porcește, rîse căpitanul Silion, grăind în felul lui Dimitrie Cantemir.

— Da, erau poftiți și Scarlatache Ruset și...

— Și eu ! îl întrerupse Ion Neculce.

— Da, da... Stăteai pe un taburet verde, în dreapta.

— Mă cam amețisem, dar mă bucuram foarte că pașa îl lăuda pe Dimitrie, prietenul meu, în slăvi ridicîndu-l că știa să cînte, să spună snoave hazlii, învățate de la doica lui, Maria, de la prisecarul Moțoc și de la lăutarul Gheorghieș.

— Da, îmi amintesc că s-a amestecat în vorbă și Scarlatache, zicînd : „Ehei, mărite pașă, Alîfîstic al nostru e cel mai deștept tînăr din Moldova. Știe zeci de cîntece bătrînești, sute de zicale și vorbe de duh. Și-i descurcăreț cum nu-i altul în toată împărăția. Să-l vezi cum și din para focului iese nebetejit, ca salamandra." „Taci, nu mă linguși, a hohotit Dimitrie, tu, lighioaie pe pîntece tîrîtoare. Nu uita că *ubi plurimum calliditatis, ibi minimum*

felicitatis. Sau ca să înţeleagă toţi : *unde-i prea multă viclenie, acolo-i prea puţină fericire*." „Ştii bine latineşte ?" întrebă Daltaban. „Învăţ, să ştiu şi mai bine. Dar mai vorbesc greceşte şi italieneşte. M-am apucat de rusește, franţuzeşte şi arăbeşte. Învăţ Biblia şi vieţile sfinţilor creştini. Cunosc cîte ceva din filozofia lui Thales, Platon, Aristotel şi Seneca. Citesc istoriile lui Plutarch, Dio Cassius şi Tukidide." „Nu te lauzi ?" se uimi paşa. „Nu, răspunse tînărul meu spudeu, care se dovedea şi un bun ritor. Întîi pentru că nu-i nevoie : marfa-i de faţă şi-o puteţi cerca, dacă preţuieşte ceva au ba. Al doilea pentru că ştiu vorba : minciuna are picioare scurte şi, chiar de-o hrăneşti cu dulci turte, tot şchioapătă pînă la Curte. Al treilea, întru totul, crezare dau lui Sallustius care, în *De conjuratione Catillinae*, îl slăveşte pre Cato care zice : «Cată mai degrabă să fii decît să pari bun şi înţelept.» Şi-apoi, în al patrulea rînd, poate adeveri şi dascălul meu Ieremia, al cărui rod duhovnicesc sînt, ce ştiu şi ce nu. Zburd prin viaţă, zburd prin cărţi, ca un armăsar tînăr, sirep şi nedomolit." ; „La Iaşi a învăţat cu mine, cum am mai spus. La Şcoala patriarhiei din Constantinopol a avut dascăli vestiţi, mult mai vestiţi ca mine." Iar el, Dimitrie, a adăugat :

„De pildă, pe Alexandru Mavrocordat Exaporitul, care m-a învăţat filozofie şi medicină. La dascălii Vlasie, Antoniu şi Sandoni am deprins geometria, gramatica şi retorica. Dionisie Ieromonahul m-a pus să buchisesc fizica şi teologia." ; „Dar Coranul ?" surîse paşa Mustafa, între mirare şi admiraţie. „L-am citit cu multă băgare de samă şi l-am pus faţă în faţă cu Biblia. Cunosc, deci viaţa şi poruncile profetului Mahomed. De asemenea am învăţat matematica lui Saadi-effendi. Am citit şi pe Nefi Ogli, care aşa de bine cunoaşte istoria şi obiceiurile otomane... Şi mai am timp să învăţ : abia am împlinit optsprezece ani." ; „Ce-i mai turuie gura lui Alîfîstic, rîse Scarlatache Ruset, parc-ar fi la procitanie în faţa didascălilor de la Tarigrad ! Zic şi eu în stihuri : mai rar, beizadea, cu poveţele şi mai des cu ulcelele. Că poveţele-s amare, iară Vinu-i dulce tare : te îmbată, te-ameţeşte cît ai zice peşte..." ; „Ştii, nouă otomanilor ne place mult poezia", se îndulcşă Daltaban parcă de sine însuşi. „Şi mie mi se în-

călzește inima cînd rostesc stihuri, nu se lasă Dimitrie mai prejos. De pildă scrisa lui Miron Costin vel logofătul nostru : «A lumii cînt cu jale cumplită viața, / Cu griji și primejdii cum este și ața / Prea subțire și-n scurtă vreme trăitoare, / O, lume hicleană, lume-nșelătoare»..."

Ion Neculce se bucură :

— Da, da, mi-am amintit, dascăle, ce bucurie am simțit auzindu-l spunînd stihuri ticluite de cel ucis din slăbiciunea părintelui său. Iar Daltaban l-a întrebat : „Dar stihuri turcești știi ?" Beizadea a rămas o clipă într-un fel de îngăimeală, apoi a spus frumos : „Sufletul mi s-a luminat de bucurie citind Golestan, grădina de flori, izvodită de prea înțeleptul Saadi. Am învățat cum zice, șoltic, într-un loc :... «C-ai ajuns de rîs și de ocară, / Cu ce-i vinovată o fecioară ? / Dragostea-i giuvaergie : / Cum să găurești, cînd n-ai habar / Și cînd mîna-ți tremură piftie — / Un neprihănit margăritar ?»... Știu să le și cînt, însoțit de tambură... Silioane dă-mi cobza cea turcească !"

— Da, i-am dat-o repede, c-o purtam cu mine, în spate. Și a lămurit pe Daltaban pașa : „Am învățat în Istanbul, cît am fost zălog acolo, să cînt tristețile și să-mi jeluiesc bucuriile." Și cu degete agere, repezi, mlădii, prinse a pișca strunele cobzei, dezlănțuind și potolind sunetele, ca să scoată melodia dorită și mult plăcută oaspetelui, care la urmă a bătut din palme, încîntat și mulțumit ; apoi a poruncit unui slujitor ce-i sta alături : „Adă cîte un contăș de soboli pentru Constantin vodă și pentru beizade Dimitrie. Merită !" Atunci vodă și-a înclinat fruntea, grăind : „Mulțumire adîncă, mărite pașă !"... Și ar fi vrut să se încline adînc, dar n-a putut, că prea băuse mult și s-ar fi vărsat vinul din el, țîșnind drept pe straiul cel scump al pașei, care-i punea un contaș pe umeri. Așezîndu-l pe celălalt pe umerii lui Dimitrie, a zis : „Eu, Mustafa Daltaban, pașa Silistrei, ca musliman adevărat, respect învățătura la oameni de orice lege. Și talantul îl cinstesc !"

— Eram bucuros, dascăle Ieremia, că-mi laudă prietenul, interveni Neculce, dar nu uit că Scarlatache Ruset a rîs, vînăt : „Uite cu ce s-a ales beizadea Alifîstîc, pentru niște măscări spuse în stih"... ; „De ce-l poreclești așa... Alifîstîc ?" a întrebat Daltaban. „Pentru că așa i-a zis o turcoaică, în Istanbul, pe o uliță dosnică, unde învățam

tainele dragostei, răspunse Scarlătache fără sfială. Și-apoi pentru că sîntem buni prieteni. Împreună am învățat nu atît filozofia lui Platon, cît vicleniile Fanarului. Împreună ne-am chinuit cu logica lui Aristotel și mai ales ne-am mîngîiat cu... știe el cu ce." ; „Da, încuviință Dimitrie ; cheia meșteșugului meșteșugurilor de a descuia lacătele minții și adevărul a-l afla. Prietenul Scarlatache este un dialectic. Adică știe să se poarte după canoanele logicei lui lăuntrice. Numai că, uneori, e atît de dialectic încît se schimbă, de nu se mai cunoaște și nu mai samănă nici cu sine însuși." ; „Nici vîntul, nici norul, nici lumina nu sînt la fel în veșnicie ; de ce-ar fi omul ? rîse Scarlatache. Iar eu mă schimb, după cum se schimbă tot ce-i în jur. Așa mă învață și logica : în jur se vorbește filozofie ? Filozof mă fac. Pic la o nuntă ? Nuntaș îmi zic. Și mă cernesc lîngă cei care înmormîntează pe cineva, chit că eu habar n-am cine a fost răposatul. Îmbrac blană de lup și-mi zic lup între lupi și mielușel cu blana mielului între miei." ; „De ce te porți așa ?", a cercat pașa să afle mai multe dintr-ale schimbăciosului. „Pentru că așa mi-i firea, mărite pașă... Și pentru că nu voiesc să se afle, nicicum, ce-i înlăuntrul meu." ; „Ei, dacă-i așa, zise Dimitrie, nu te mai numesc dialectic, ci Cameleon. Adică jigania care nu-i niciodată ea însăși." ; „Cameleon ? se înțepoșă Scarlatache. *Iatan ilna basma* — nu calca șarpele cînd doarme, tu, Inorogule, jiganie care nu te-asemeni cu nimeni." ; „Hazliu tineret ghiaur ! se veseli Daltaban pașa, și el cam trecut cu dedeochiul la numărul cupelor cu vin. Mai adă, agă, douăzeci și patru caftane pentru douăzeci și patru de boieri valahi !" Văzînd atîta cinstire și bucuros că vodă, copleșit de bucurie și de băutură, nu mai era în stare a deschide gura să slobozească vreo prostie, Dimitrie s-a ridicat și a cuvîntat : „Din inimă îți mulțumesc, mărite pașă. Și multă laudă îți aducem, că ție cuvîntul lui Osman, cel dintîi sultan, care și-a sfătuit urmașul așa : „Cultivă adevărul și fă din el podoaba vieții... Ridică pe învățați în dregătorii de mare cinste. Oriunde vei auzi că se află om dăruit științei, cinstește-l și respectă-l. Numai așa stăpînirea ta va fi binecuvîntată de Alah și de oameni lăudată. Că învățații, cărturarii, poeții sînt sarea pămîntului și lumina omenirii»..." Auzind asemenea cuvînt înalt și

maestrit, Daltaban paşa s-a ridicat, l-a îmbrăţişat şi sărutat pe Dimitrie, pe amîndoi obrajii : „Jur să-ţi fiu, toată viaţa, prieten şi sprijinitor !"

Vorbirea dascălului Ieremia se opri aici. Toţi ascultaseră cu luare aminte şi cu plăcere. Mistuiau în gînd, în linişte şi tăcere, toate acele amintiri trezite şi răscolite din culcuşul lor zidit în vremile de altădată. Ion Neculce şi jupîneasa Maria gîndeau că asemenea priveghi ori sindrofie istoricească da rod bun. Îşi aminteau multe din cele acoperite de colbul uitării şi adăugau întîmplări noi, numai bune pentru scris în letopiseţ. Ci, în tăcerea acelor clipe, răsună glas puternic de cocoş, ca o trîmbiţă a pămîntului îndreptată spre miezul cerului. Grăi gazda :

— Zic să oprim priveghiul nostru aici, mulţămindu-vă şi pentru povestire şi pentru ascultare.

— Cum vrea gazda vrem şi noi, surîse dascălul Ieremia, bucuroşi că n-am moţăit povestind şi n-am adormit ascultînd.

Îşi urară somn uşor şi se resfirară fiecare spre iatacul său. Cerul încărcat de stele sclipitoare, picura linişte şi răcoare. Satul se umplu de glasurile cocoşilor, parcă ar fi ţinut sfat, vestindu-şi unul altuia bucuria fiinţării şi nădejdea revederii în zori. Apoi peste conacul din Prigoreni se lăsă liniştea cea mare din a doua parte a nopţii, cînd şi stafiile dorm.

SEARA A DOUA sau :

CÎNTEC ŞI DESCÎNTEC PENTRU O FATĂ DE RĂZEŞ

Se aşezară fiecare în jilţul lui, ca în prima seară. Asfinţitul era roşu-portocaliu, aşa cum sînt de obicei asfinţirile de toamnă în Moldova. Mireasma merelor coapte se amesteca, din cînd în cînd, cu cea a nucilor decojite şi a dumitriţelor, a vîzdoagelor, a cimbrului, a busuiocului şi a mentei umezite de rouă. Masa era încărcată cu aceleaşi bunătăţi, ca în prima seară. Şi ca şi atunci oaspeţii gustară din fiecare, mulţumind gazdelor şi pămîntului acesta bun unde-au rodit. Ca plăcerea să fie deplină, jupîneasa Maria ridică de lîngă piciorul mesei un ulcior mare, gros, bîrdăhănos, şi zise :

— Avem aici olecuţă de vin de la Cotnar, păstrat de îngrijitorul podgoriei încă din 1700.

— Vin de douăzeci şi trei de ani, socoti vel hatmanul Neculce. M-a aşteptat să mă întorc din pribegie. A suferit şi el ; şi, suferind, şi-a întărit inima şi duhul, mireasma şi tăria. Poftiţi, gustaţi-l ! îndemnă turnînd în ulcele.

Toţi gustară şi-l lăudară foarte, simţindu-l în trupuri, furnicînd ca o împărtăşanie.

— Numai bun pentru dezlegarea limbilor şi trezirea aducerilor-aminte, se rosti dascălul Ieremia, întinzînd ulcica să-i fie iarăşi umplută.

— Deci să pornim iar povestirile din priveghiul nostru, grăi Ion Neculce. Aşa... Şi am să încep tot eu. De la cele istorisite aseară au trecut doi ani. Eram, deci, în primăvara anului 1693. În tot ăst timp, beizadea Dumitraşcu

s-a arătat a fi întru totul asemeni nouă : vesel, libovnic de muieri frumoase, băutoriu de vin bun, nelipsit de la zaiafeturi cu lăutari, cîntăreţ cu chefliii, îndemînatec în mînuirea spadei, greu de întrecut în alergările cu calul şi, mai cu samă, izvoditor de năzbîtii, de-a valma săvîrşite. Adică neţinînd sama, întru nimic, că-i cocon domnesc. Unele copilăreşti, altele boacăne. De pildă, odată, cînd îl însoţeam pe Mustafa Daltaban paşa, împreună cu Lupu Bogdan, cu zahereaua spre Cetatea Cameniţei, făcut-am o poznă de pomină şi voiesc a v-o istorisi. Stam, în popasul de-amiază, pe cîmp. Era primăvară şi cald. În jur, cîmpul covor verde, împestriţat cu bumbişori albi şi păpădii de aur. Lăsasem caii să pască, slobozi, şi ne-am întins, pe contăşe, la soare. Beizadea Dimitrie, lîngă mine, mustăcea a nemulţumire : „Mi-i ciudă că măria sa a dăruit lui Daltaban un armăsar ager şi nărăvaş, frumos şi focos. Cal de zmeu !" „Ce l-ai mai fi încălecat, măria ta !", am zis eu, stîrnindu-i ciuda. „Ehei !... Hai să-l păcălim pe paşă." ; „Ci născoceşte măria ta ceva, poznaş ; eu te urmez." ; „Îndemnăm călăreţii s-alerge după un iepure, iar careva din noi să strige că vine mare podghez, sub porunca lui Turculeţ." Trebuie să spun că, pe-atunci, acel căpitan Constantin Turculeţ da iama printre turci şi mari pagube făcea caravanelor în drum spre Cameniţa. „Dar dacă ne prinde cu minciuna şi ne taie capul ?" se sperie Antioh Cantemir, aflat între noi. „Întîi să nu ne prindă. Apoi crezi, frate, că acele scăfîrlii ce stau pe umeri, ca nişte ulcioare cu gura în jos, goale, ori ca nişte bostani fără miez şi sîmburi, n-ar fi mai bine să nu fie ? C-o măciucă bună la aleluieşti pe toate." Peste un sfert de oră, cînd îl auzi pe beizadea Antioh sforăind, strigă : „Sări, frate ! Ne-atacă Turculeţ... Turculeţ !" ; „Unde-i ?... Unde-i ?"..., se buimăci beizadea Antioh. „Uite cel pîlc de călăreţi cum fuge... Vesteşte-l pe Daltaban paşa... Repede ! Repede !..." ; „Alerg !..."

Încălecă în grabă, gîfîind, că era gras şi greoi, cum ştiţi. Vestit de primejdie, Daltaban paşa s-a azvîrlit într-o goană turbată. Nu s-a oprit pînă la Iaşi. Noi, după dînsul. Dar pas să-l mai ajungem : călărea doar pe armăsarul dăruit de vodă. Ne-am întors, am pus strajă tare la caravana cu zaherea şi-am galopat şi noi pînă la Iaşi. Vodă îl

poftise pe Daltaban pașa la masă, căutînd să-i potolească spaima. Zicea otomanul : „Numai profetul și armăsarul dăruit de măria ta m-au salvat."

După ce-l firitisi c-a scăpat, Dimitrie Cantemir vorbi, cu fățarnică durere în glas : „Mult îmi pare rău, mărite, dar ne-am speriat zădarnic : călăreții aceia nu fugeau de spaima lui Turculeț, ci alergau după un iepure... Iar cel care a strigat, adică fratele meu, trezit din somn, cu o glumă, s-a îngrozit și ne-a vîrît și pe noi în spărieți." ; „Cum ? Păcăleală ?" ; „Da, mărite pașă ; taie-mi capul pentru că..." ; „Da ? Capul ? Dar mie, care v-am crezut și de ocară m-am făcut, cine mi-l taie ?" rîse Daltaban și roti privirea în jur, să dezgheațe obrazele înghețate de desdăinuirea beizadelei. „Mărite pașă ! strigă Dimitrie, am fost sigur că n-ai să te superi și ai să judeci precum ai judecat. Deci jur că n-are profetul, n-are padișahul și nici împărăția otomană slujitor mai înțelept !" ; „Și nici Hristos un mai nerușinat izvoditor de pozne ca tine : isteț, deștept, îndrăzneț, tînăr și frumos. Meriți să te dau gealatului." ; „Așa am zis și eu ; dar nu înainte de a gusta, împreună, ceva pastramă de porc, udată cu o bardacă de Cotnar. Că una-i să mori sătul și alta lihnit de foame și de dor de muiere tînără." ; „Nu se cuvine a mă spurca dumicînd bucate ghiaure !" rîse pașa. „Zic, cu jurămînt, că-i căprior ori berbec, oleacă mai gras, și feciorelnică apă din izvorul de la Timișești, oleacă mai dulce și la limbă pișcătoare. Cît privește muierile, le folosim și noi, ghiaurii, după legea Coranului, că Evanghelia ne cam pune botniță." ; „Fie și așa... Că pe urmă, drept grăiești, întru o mai repede dăsăvîrșire a păcatului, poftesc trup de tînără muiere. Dar, ca să nu jur prea strîmb, picură cîțiva stropi de apă în cupa asta cu vin. Numai într-asta !" ; „Ei, mărite, nu-i păcat mai mare ca acela de a spurca vinul cu apă ! Cine iubește mult apa chioară se face fîntînar, podar ori sacagiu și nu pașă și mare vizir." După ce sorbi pocalul pînă în fund, cu sete și plăcere mare, Daltaban își șterse mustața neagră și-și netezi barba deasă, spicată cu ceva fire argintii ; apoi întoarse cuvîntul, șugulind : „Aici nu sînt în Împărăția otomană, deci pot bea apă plăcătoare la limbă și stîrnitoare de veselie și poftă de viață." I-a răspuns Dimitrie, cu filozofie soltică : „Sfîntul

Augustin zice : «Păcatul... trupul îndulceşte şi sufletul otrăveşte». Ci, cum inima ni-i amărîtă de cîte vrem şi nu putem face, măcar trupul să ni-l îndulcim. Slujitori, pastramă şi Cotnar ! Paşa a mai sorbit o cupă şi-a întrebat, foarte serios : „De unde ştii c-am să ajung... mare vizir ? Citeşti în stele ?“ ; „Cînd beau o bardacă de Cotnar capăt putere de prooroc.“ ; „Beizadea, eşti o comoară !“ îl lăudă paşa, bînd încă un pocal plin cu vin bătrîn. „După ce mănînci şi bei bine, te răsfeţi, întru hodină, la cald şi catifelat sîn de muieruşcă tînără. Iar poimîine ieşim la vînătoare de cerbi, în codrul Bîrnovei. Caravanele ajung şi fără domnia ta la Cameniţa.“ ; „Nu-mi place pădurea. Am copilărit în Mesopotamia, unde-s numai ierburi şi pustiu. Iar cerbii din Bogdan Eflak sînt aşa de frumoşi că mi-i milă să-i ucid.“ ; „Ai dreptate, mărite paşă, zîmbi Dimitrie. Cerbii, cu vremea, vor pieri pentru că-s buni, gingaşi şi fără apărare. Vor pieri, ca şi inorogii.“ ; „Ce fel de animal este... inorogul ?“ „Un animal ciudat cu care-mi place să mă asămăn“, rîse Dimitrie, lăsîndu-ne în nedumerire.

— Vel hatmane, grăi dascălul Ieremia, domnia ta povesteşti nu numai ca unul care a văzut şi auzit totul, ci parc-ai întrupa, pe rînd, pe fiecare dintre vorbitori.

— Da, admiră şi maica Daria : eşti cînd Dimitrie, cînd Daltaban, cînd Scarlatache.

— Le-am trăit pe toate şi adînc în minte mi s-au întipărit, aşa cum ştiu că le-ai trăit şi domnia ta, dascăle.

— Asta înseamnă ca toţi să povestim într-acest fel ? întrebă căpitanul Silion.

— Bine ar fi, dragi oaspeţi, zise vel hatmanul. Dar mai întîi, rogu-vă mai îndemnaţi a gustare din Cotnar, că-i vin de viaţă lungă şi un adevărat răscolitor de amintiri.

— Poftiţi, poftiţi ! îndemnă şi jupîneasa Maria ; şi turnă fiecăruia din ulcior, iar pe talere le aşeză felii de cozonac proaspăt. Apoi zise : Ion a povestit despre pozne şi zaiafeturi, despre petreceri desfătarnice. Eu pot să spun că şi fetele şi femeile îl căutau pe beizade Dumitraşcu ca pe-o iarbă de leac şi ca pe-o minune a firii. Cinstit să spun, multe şi-l doreau prieten şi chiar ibovnic. Un ceas petrecut

în preajma lui era ca o împărtășanie cu înțelepciune și frumusețe. Căci vorba-i era caldă, curgătoare, încărcată de gînd înalt, izvoditoare de bucurii, de veselie, de bună voie, așa cum putea fi și mușcătoare, batjocoritoare, rea. La învățătură neîntrecut era și fără pereche. Citea cu osîrdie, cum s-a spus, zile și nopți la șir. Cap bun avea ; ținea minte tot. Tot. Așa că, deși foarte tînăr, douăzeci de ani, adînc din cărți știa. Doar mitropolitul Dosoftei și acel Neculai Milescu spătarul, poreclit Cîrnul, dacă i-ar mai fi fost pe potrivă.

— Așa-i, Maria ; ne împrietenisem și știu că, printre petrecerile cu tinerii și fetele de-o samă cu noi, aveam răgaz și de citit, de povestit. Îi plăcea să-mă audă istorisind întîmplări din bătrîni, cu voievozi și viteji. Iar eu nu mă lăsam prea mult rugat.

— Mult te rog, cinstite vel hatmane, se înclină maica Daria, dă-ne o pildă de asemenea istorisire. Așa o să înțelegem și mai bine ce fel de suflet avea Dimitrie și cît de mult iubea această țară a noastră.

— Bucuros, dacă îngăduie și ceilalți oaspeți la serile priveghiului.

— Îngăduim ! Îngăduim ! se rostiră toți, nerăbdători.

— Iar în privegherea noastră atari istorisiri sună ca niște cîntări de slavă, crezu jupîneasa Maria că-i bine să spună.

— Dealtfel, povestindu-le mi le împrospătez în minte, ca să le scriu mai ușor și în fruntea letopisețului să le pun. De pildă i-am povestit că Ștefan vodă cel Bun, bătîndu-l turcii la Războieni, au mărs să intre în Cetatea Neamțului. Și fiind mumă-sa în cetate, nu l-au lăsat să intre și i-au zis că pasărea în cuibul său nu piere. Că să se ducă în sus, să strîngă oaste, că izbînda va fi a lui. Și așa, pe cuvîntul mîne-sa, s-au dus în sus și au strîns oaste... Și cum istorioara asta l-a mișcat prin tîlcul ei, Dimitrie m-a rugat să-i mai povestesc și altele. Ci eu, cu plăcere i-am împlinit voia. „Te laud pentru cîte știi și pentru felul cum le povestești", a zis Dimitrie, cu veliglas, tremurat de o adîncă bucurie lăuntrică. Și eu i-am spus multe întîmplări aflate de la bunica mea Alexandrina Cantacuzino, Iordăchioaia cea bătrînă. Iar ea le auzise din om în om, de la oameni

vechi şi bătrîni. Iară Dimitrie a zis : „Sînt întîmplări vrednice a fi ştiute ; ele întăresc cugetul şi bucură inima cu licoarea nădejdilor, îndeosebi cînd ţara e în suferinţă, oropsire şi umilinţă ca acum. Şi dacă în letopiseţ nu sînt scrise, bine ar fi, Ioane, să le scrii tu." Atunci am rîs, cu nepăsare şi neîncredere ; ce-mi trebuiau mie scrisori, buchisire de slovă şi letopiseţ cînd tînăr eram şi ca un mînzoc zburdam ? Dar Dimitrie m-a pus să caut letopiseţele lui Grigore Ureche şi Miron Costin, să le copiem şi să le cetim împreună. Aşa am prins şi eu încă mai mare dragoste pentru istorisiri.

— Ci, în estimp, luă cuvîntul căpitanul Silion, Constantin vodă mult se căina pentru moartea Costinilor. L-am văzut adesea plîngînd singur şi blăstămînd pe cei care l-au îndemnat de i-a tăiat fără judeţ.

— Iar cînd auzea cîntecul : „cu paharele îndeseşte, dar cu birul mai răreşte", lacrimile i se prelingeau în barbă, ca ploaia la streaşină, adaose Daria, cu durere mare în glas.

— Cîntecul zicea adevărul, se aspri glasul lui Neculce ; că după ce au legat frăţie, cum am mai spus, Constanţin vodă a lăsat pe Iordache Ruset şi pe ginerele său Lupu Bogdan să chivernisească ţara, dar mai ales s-o mănînce cum le era voia.

— Ei, Ioane, nu grăi cu păcat şi cu patimă, rîse jupîneasa Maria. Lupu Bogdan mi-a fost părinte, iar ţie socru şi...

— Am zis, Maria, „chivernisea" şi „mînca". Adică socrul meu, cap înţelept şi gospodar harnic, strîngea şi se îngrijea de avuţia ţării, iar Iordache Ruset o jefuia, pentru neamul lui lacom, rău făcător şi mereu nesătul de avere.

— Mi-aduc aminte, vorbi căpitanul Silion, că era primăvară timpurie, iar vodă Constantin, bătrîn şi bolnav, şedea în cerdacul casei lui din Silişteni. Sta în jilţ, învălit în blănuri de hulpe. În faţă-i se aflau mitropolitul şi hatmanul Lupu Bogdan, ginerele măriei sale şi părintele domniei tale, jupîneasă Maria. Grăia vodă cu mîhnire, parcă s-ar fi spovedit. Eu, în ogradă, cu beizadea Dimitrie, chiar lîngă cerdac, buciumam şi ţeselam caii şi auzeam vorbirea : „Multe greşeli săvîrşit-am, înalt prea sfinţite, zicea vodă. Dar mai ales uciderea lui Miron Costin îmi

roade și-mi arde cugetul, cum oțetul roade și arde piatra de var. Și usturime mare îmi cășunează. Dar, martor mi-i cerul ! am vrut doar să curm sfada între marii boieri. Blestem pe capul celui care..." ; „Să n-audă Iordache vistierul, măria ta, că nu ne mai spălăm cu toată apa Prutului de ocara și ponosul lui", se temu hatmanul. „Da, toți i-am luat frica, fiul meu, se ridică mitropolitul, binecuvîntînd : Mă rog pentru măria ta și trei molifte mari voi face, în trei săptămîni întru liniștirea cugetului." ; „Dar să-mi guști din colivă cît ami tîrziu, Înalt preasfințite !...". ; „Amin !" s-a rugat mitropolitul și a plecat, împreună cu Lupu Bogdan. Atunci te-ai ivit tu, Daria și-ai așezat jilțurile, ai netezit fața de masă, macaturile „cu blîndețe și gingășie de înger", cum spunea beizadea Dimitrie.

— Hm..., surîse cu melancolie Daria. Așa mă vedea el. Dar vodă m-a întrebat, măsurîndu-mă din cap în tălpi : „Cîți ani ai, Daria ?" ; „Optsprezece, măria ta, alaltăieri împliniți." ; „Taică-tu-i bucuros cînd te vede ?" ; „Nu, măria ta : ar fi vrut un flăcău, un Dragoș. Îmi zice... nedorita Daria." Se făcu o clipă de tăcere. Măria sa mă privi cu multă luare-aminte și iar mă întrebă : „Vrei să-ți dărui o moșioară și să te ridic în rang boieresc ?" M-a uimit întrebarea și-am amuțit. Cînd aș fi putut răspunde, pe deal s-a auzit doina : „Că noi te rugăm așa : *Fii bun măria ta ! Cu paharul îndeseşte, / Dar cu birul mai răreşte...*" Obrazul măriei sale s-a întunecat de-o mîhnire lăuntrică. Am vrut să-i mulțumesc, să îngenunchi și să-i sărut mîna. Dar în clipa aceea ai intrat domnia ta, vel hatmane, împreună cu Dimitrie, veseli, sprinteni, îmbrăcați de călărie. Beizadea a vorbit măriei sale între șagă și ironie, cum îi era feleșagul : „Sărut mîna, tată ! Ai scăpat de cîrțoiul cel bătrîn ?" ; „De ce-l sudui, Dimitrie ?" ; „Pentru că tu i te spovedești, iar el, în loc să păstreze sfînta taină a spovedaniei, croncănește pîrîturi la Iordache Ruset." ; „De unde știi ?" întrebă vodă foarte supărat. „Tată, mie oamenii îmi spun mai multe decît ție." ; „Știi să le cîștigi inima, spuse vodă cu laudă, dar și cu amărăciune. Dacă nu ești prea ostenit, te rog să-mi cetești ceva."

„Am alergat două poște, am sărit douăzeci de garduri, am ascultat cîntarea la trei răzeși codreni, dar ostenit nu-s."

Neculce tresări și zise cu zîmbet :

— Bine faci că povestești asemenea întîmplare, din care se poate înțelege ce mult își iubea Dumitrașcu părinții și neamul. În Rusia, ca să fie primit în rîndul principilor de rangul cel mai înalt, și-a născocit obîrșie străveche, precum că s-ar trage din hanul Temir sau Timur, de unde numele Han Temir sau Cantemir. Iar dacă prin soție s-a înrudit cu Cantacuzinii, care se trag din Ion Cantacuzino împăratul de la Bizanț și din Mihail Cantacuzino, pe care turcii l-au poreclit Șaitanoglu, adicătelea fiul dracului, ambiția și înfumurarea lui au fost îndestulate, iar cnejii ruși l-au primit în tagma lor și țarul l-a făcut senator.

— Iertare, vel hatmane, îl apără Daria, ci cred că într-asta nu i se cuvine numai osîndă. Mi se pare că, acolo, în Rusia, mai de preț este să fii neam de han tătar decît răzeș din Silișteni.

— Ai dreptate, Daria, îi întinse jupîneasa Maria o cană cu must ; fără asemenea obîrșie nici țarul nu l-ar fi primit în Senat, nici principesa Trubețkoi nu l-ar fi primit soț.

Dar Ion Neculce nu se lasă răpus :

— Eu sînt nepotul lui Iordache Cantacuzino, cel așa de mult lăudat de Miron Costin. Pînă la cincisprezece ani m-a crescut bunica mea, Alexandrina Cantacuzino, femeie strașnică, a multe știutoare, ambițioasă, aspră, dar foarte cinstită și dreaptă, cunoscută în toată țara ca „Iordăchioaia cea bătrînă", și vestit de înțeleaptă. Și totuși, cu atare înrudire înaltă, tot Cantacuzină, nu mă laud și nici tronuri împărătești nu rîvnesc.

— Adevărat, vel hatmane : tronuri nu rîvnești, dar de lăudat...

— Bine faci, Daria, că-l dojenești, rîse jupîneasa Maria ; uneori cam scapă și dumnealui caii trufiei în pășunea vecinului, fără a băga de samă.

Toți rîseră. Afară de Daria ; ea zîmbi subțirel și povesti :

— Aduceam, pe o tipsie, o chisea cu dulceață. Dimitrie luă o carte de pe poliţa de sub icoane, se răsuci repede şi ne întîlnirăm faţă în faţă, gata să ne ciocnim. Ne-am privit şi ne-am învăpăiat amîndoi. Ne simţeam răsuflarea fierbinte. Şi poate, ameţită, aş fi scăpat tipsia jos, dacă Dimitrie nu mă sprijinea, iar voievodul nu vorbea, întrebînd, cu nevinovăţie copilărească : „Or fi înflorit lăcrămioarele, Daria ?“ ; „Înflorit, măria ta... Şi viorelele... Aduc îndată un bucheţel“, m-am grăbit eu cu făgăduiala, ca să nu simtă măria sa taina dragostei de foc dintre noi. „Bine c-am apucat şi primăvara asta, suspină vodă“, după ce gustă dulceaţa şi sorbi apa rece din pahar. Tot urmărindu-mă, Dimitrie se aşeză în jeţ, bău un pahar de apă de pe tipsia adusă de mine, deschise cartea şi citi :... „«Un om fugea de teama unui inorog»“... „Ce-i acela... inorog ?“ a întrebat voievodul. Şi l-am auzit şi eu descriind inorogul aşa : „Un animal fantastic, adică zămislit de închipuirea oamenilor. Sau poate va fi trăit cîndva. Mai ştii ? Oricum, o plăsmuire din cele mai îndrăzneţe şi mai pline de înţelesuri. Se înfăţişează ca un armăsar alb, frumos, uneori chiar înaripat, cu cap de cerb, cu nări lărgite parc-ar sorbi tot văzduhul. Din mijlocul frunţii izbucneşte, drept înainte, ponciş, un corn lung, răsucit, cu vîrf foarte ascuţit. De aceea se mai numeşte şi unicorn su licorn. La firea lui se închipuie nedomolit întru sălbăticie, neasemuit întru îndrăzneală şi necugetat de pătimaş întru ale dragostei. Îl ispiteşte mireasma de fecioară şi nebuneşte îi place să doarmă în poala fetelor neprihănite. Aşa îl află vînătorii, îmbătat de fericire, şi lesne îl ucid... «Deci alergînd, acel om căzu într-o prăpastie foarte adîncă. Şi-ar fi pierit, dacă nu s-ar fi prins de-o geamănare. de copac. O clipeală crezu că va avea pace. Dar, cătînd în jos, văzu doi şoareci mari, unul negru şi altul alb : rodeau rădăcina copacului să-l surpe. În fundul prăpastiei zări tîrîndu-se un şarpe foarte lung şi groaznic la vedere : se zvîrcolea, se încolăcea şi împroşca flăcări pe nări, iară cu gura căscată s-aţinea să-l înghită pe cel agăţat de copac. Dar, deodată, pe creanga pe care sta, acel om zări patru aspide : ieşeau din scorburi şi porneau tîrîş spre el. Iar dacă îşi ridică ochii în sus, văzu picurînd de pe frunze oleacă de miere. Cîteva picături doar. Ci, uitînd toate amărăciunile, răutăţile şi pri-

mejdiile de moarte care-l pîndeau, se întoarse spre dulceaţa mierii s-o sugă, măcar că şi departe şi puţină era...»"; „Ce parabolă adevărată şi-nţeleaptă...", oftă vodă. „Cu pilde de-acest fel dascălul Varlaam pre ucenicul său Ioasaf îl povăţuieşte, înţelepţindu-l." ; „Dar şi cum le ticluieşti tu, încă mai înţelepte par. Mîine să-mi tălmăceşti iară din predicile cele pline de dulceaţă ale fericitului Ioan Gură de Aur." ; „Prea bine, părinte, măria ta. O picătură de miere într-atît amar îndreptăţeşte trăirea noastră pe ist pămînt." Cîteva minute, vodă se adînci în gînduri ; apoi se rosti rar : „Cu toate că Antioh este mai gospodar, totuşi pre tine te vreau urmaş. Eşti de o sută de ori mai deştept decît el şi de o mie de ori mai învăţat. Iar dacă te lepezi de zburdălniciile tinereţii, fi-vei un voievod înţelept şi iubit de ţară, cu gînduri măreţe de slobozenie, cum am trăit cîndva." ; „Tată, eu sînt inorog, un nedomolit în toate... Şi război sînt în stare a face pentru a ţării libertate."

Pentru că avea gura plină de boabe de struguri pe care le spărgea în dinţi, dascălul Ieremia ridică mîna stîngă, semn că vrea să vorbească :

— A zis aşa : „...eu sînt un inorog", Daria ?

— Întocmai, dascăle. L-am auzit de mai multe ori zicîndu-şi... inorog. De ce pui întrebarea asta ?

— O să aflaţi ceva mai tîrziu.

— Bine... Şi-a mai zis Dimitrie atunci către părintele său : „...Sînt însetat de ştiinţă, iar mintea mea-i pornită a se revărsa asupra multor tărîmuri. Uite, acum învăţ poloneza, cu un căpitan leah. I-am scris lui Antonio Maria del Chiaro, care-i *secretario* la Brîncoveanu, să-mi trimită un italian care să mă ajute a învăţa italiana. Ochii mi-s lacomi a pătrunde tot ce se află în lume. Mintea poftеşte să aştearnă pe hîrtie puhoiul de gînduri ce adesea mă năpădesc, iar degetele mi-s nerăbdătoare să îmbrace gîndurile şi simţămintele în straiul slovelor. Căci nu mă satur înghiţind carte după carte, ci însumi vreau să scriu cărţi, ca nişte comori de înţelepciune. Patima asta nebiruită va să mă mistuie dacă n-o împlinesc."

— Da, aşa vorbea, îşi aminti şi Neculce ; dar se arăta tot mai nerăbdătoriu şi mai mînios, zlobiv, adicătelea zglobiu, cu neînfrînare, şi începea să-i iasă nume de om

rău. Cer iertare că te-am întrerupt și te rog înnoadă firul și coasă pînza povestirii mai departe, așa cum s-a țesut în inima ta.

— Cos, deși mă doare amintirea că boerii cei mari îi ocoleau nume de om rău. Erai cel mai bun prieten al lui, dar, cunoaște, vel hatmane, că eu mai mult ca oricine puteam ști ce-i adevăr și ce-i scornitură în pătarea cu negru a bunei faime pe care o merita... Ci, atunci, la Siliștea, vorbind cu coconul său așa de iubit și de înzestrat cu înțelepciune, vodă a zis, mai departe : „Dimitrie, Rusetești Cupărești m-au cam îngenunchiat, procleții...". „Nu-i ocoli pe toți, tată. Scarlatache mi-i prieten." ; „Știu, fiule. Ci-i batjocoresc pentru că nu mă lasă a boieri mai mulți răzeși. Ginerele Lupu Bogdan mă mai sprijină, dar celălalt ginere, Mihalache Racoviță-i mai mult sluga Rusetești-lor decît..." ; „Te apăr eu, măria ta ! l-a încredințat Dimitrie. De asta m-am întors de la Istanbul." ; „Mă jelui și plîng amar c-am risipit neamul Costinilor ; dac-ar trăi acum, aș avea temei în harțagul cu Rusetești." ; „Nu te mai frămînta, măria ta. Costinii erau prea bogați și, cum zice fericitul Augustin : „Greu este să nu fie bogatul trufaș." Și apoi Miron Costin a zis : „Nu-s vremurile sub oameni, ci bietul om sub vremi." Eu aș adăuga : el, Costin, a fost bietul om trăitor într-o biată vreme ca aceasta, a noastră." Vodă tăcu o vreme, îngîndurat și alb la față ; apoi suspină : „Sînt foarte slăbit, Dimitrie. Aud mereu, ca un bocet : „Ci noi te rugăm așa : */Fii bun Măria ta ! /Cu paharele...*" ; „Tată, așa-i norodul : îi place să cîrtească. Asta-i mai ușurează amarul." ; „Nu-i cîrtire, ci adevăr, fiule. Am greșit multe. Trebuie să îndrepte cineva greșelile. După mine, te urci în scaunul domniei, Dimitrie... Drept aceea, lui Antioh i-am poruncit să plece îndărăt, la Țarigrad, să-ți fie capuchehaie." ; „Uite-l că vine..., surîse Dimitrie, arătîndu-l pe Antioh cum urca treptele, greoi. Poftește-l s-audă din gura măriei tale hotărîrea asta. Din gura măriei tale și în fața mea." Înfruntarea dintre părinte și frați a fost așa : „Ai dormit cam mult, fiule," cercă vodă o undă de dojană. „De ce n-aș dormi ? răspunse Antioh, întrebînd cu obidă și ciudă în glas. La Țarigrad n-am tihnă : e prea mare tevatură... Și-apoi aici ce să fac ? De arat ară țăranii, îndemnați de

fratele meu mai mic, Dumitrașcu. De chefuit chefuiește fratele meu mai mic, Dumitrașcu ; chefuiește toată noaptea, printre zurbagii și zăluzi. Cu moșnegi și babe tăifăsuiește tot fratele meu mai mic, Dumitrașcu. De la răsăritul soarelui și pînă-n asfințit tot fratele meu Dumitrașcu tălmăcește cărți din șapte graiuri. Iar în amurg, cine se drăgălește cu răzășițele în luncă ? Tot beizadea Dumitrașcu, fratele meu cel firoscos. Și-apoi, cum să nu fie dragul tatei, iar eu, Antioh orepsitul ? Cum să nu-l pizmuiesc ?" ; „Bravo, frate ! rîse Dimitrie, fără dram de supărare. Mînuiești zeflemeaua mai dihai decît Aristofan și Horațiu." ; „M-am săturat de mofturile tale cărturărești : Ovidie, Verghilie, Horație... Dimitrie, Arzac, tot un drac !" ; „Ei, ce n-aș da s-ajung a mă prenumăra printre acești mari învățați și poeți ai lumii... Să fiu «tot un drac» cu ei..." ; „N-ajungi, că te-ncurcă răzășoaicele !" hohoti rău Antioh, iar eu, de rușine, gata să intru în pămînt. Mă usturau vorbele, dar nu mă puteam mișca din loc. Noroc că vodă a cercat să oprească sfada și a grăit, cu mare greutate : „Rogu-vă, fără gîlceavă !... Vedeți mai bine că împilarea otomană se asprește mereu, ne înăbușă orice gînd de slobozenie, ne apasă pînă la strivire. Că patimile cele dezlănțuite înveninează și risipesc puterea țării. Drept aceea simțul meu de părinte și chibzuiala mea de domnitor îmi poruncesc să-l las pe Dumitrașcu urmaș. Și tu, Antioh, fiule, ești băiat vrednic, bun la inimă, socotit în treburi, dar numai el, cu știința și înțelepciunea lui, va ști să stîmpere hicleniile boierilor, poftele și răutățile muslimanilor. Și... poate chiar și mai mult." Antioh s-a tras trei pași îndărăt și s-a răzimat, cu spatele, de un stîlp al cerdacului, vorbind cu mînie abia stăpînită : „Așa... Bine... Mi-ai mai spus-o. Dar te întreb : crezi că, dintr-o plesnitură de deget, firoscosul meu frate mai mic va săvîrși ceea ce măria ta n-ai putut în opt ani de domnie ?... Cum uiți, părinte, că eu sînt fratele mai mare și am drept înaintea lui ? Că țara n-are nevoie de firoscoși, ci de oameni gospodari, cumpăniți ? Că firoscoșii pot nenoroci o țară cu... filozofia lor ?" ; „Zi-i frate, zi-i cu înțepăturile, că doar vii dintre grecii din Fanar. Dar de parabola talanților ai auzit ?" ; „Nu !" ; „Zice învățătorul : «Bine, slugă bună și credincioasă peste puține ai fost pus,

peste multe te voi pune»..." ; „Nu..., nu înțeleg. Sînt gras și molîu și mă poreclești..." ; „Filul sau elefantul !" ; „Tu, sprinten și ager ca un spiriduș și-ți zici..." ; „Inorog !" ; „Ieri te-ai întrecut cu slujitorii cu spada, cu lancea în halca. Pe toți i-ai biruit ! Eu..." ; „Admiră-mă, că n-a fost ușor. Silion e tare și mlădiu ca oțelul și ochește cu flinta parc-ar pune cu mîna glonțul în țintă. Iar Ștefan Luca mă întrece la galopul calului. Sare peste șapte armăsari, ca Dediul spătarul." ; „Da, știu. Ci eu n-am atîtea însușiri. Drept aceea vreau domnia ! Înțelegi ? Să am și eu ceva ! se răsti cu întrebarea și izbucnirea : Vreau domnia Moldovei !" Dimitrie s-a stăpînit și-a rostit vorbă blîndă, pașnică : „Dosoftei scrie : «Cît iaste petrecerea de bună/ Cînd lăcuiesc frații împreună»..." ; „Vreau domnia Moldovei ! strigă Antioh. Mi se cuvine !" ; „Ai !... Inima... Mă lasă, feții mei... Inima...", se jelui măria sa, îngălbenindu-se și tremurînd ca frunza plopului. Dimitrie se apropie, repede, și-l sprijini : „Odihnește-te, măria ta ; de asta ai venit la Silișteni." ; „Ba am venit să mor aici, de unde-am fugit din pricina sărăciei și de răul tătarilor." ; „Da, că acum, după opt ani de domnie, tare mai ești bogat..." ; clirti cu nemilă Antioh. „Am dat cincizeci de pungi patriarhului de Rusalim să le amistuie, pentru voi, cînd n-oi mai fi", destăinui vodă cu mîndrie și îngrijorare. „Cincizeci ! ? se înfurie Antioh. Ce să faci cu ele, neștiutorule, cînd Constantin Duca plătește sute de pungi pentru domnia țării ? Ai uitat că ai pe lîngă două fete și doi feciori ? Ai băut, ai mîncat bine și-ai lăsat țara s-o jupoaie boierii !" ; „Antioh !..." ; „E-adevărat : lui Dumitrașcu i-ai lăsat, ca zestre, o minte ascuțită și bogată în învățătură. Ba i-ai cumpărat și o casă la Ortakioi, cu 25 000 de taleri... Totul, lui ; mie, osîndă, pizmă și ură, atît mi-ai lăsat moștenire !" ; „Antioh, fiule, nu te poțegri singur și nu te lăsa otrăvit de năpîrca deznădejdii, a pizmei și a urii. Ai cîteva moșii bune." ; „Prea puțin ! Vreau domnia. Domnia !" ; „Fiule, fiule, nu-mi amărî clipele de pe urmă..., îl rugă măria sa, cu mare durere în glas. Apoi, încet, tremurînd : Parcă mi se întunecă privirea... Mi-i frig... foarte frig... Duceți-mă în iatac, la căldură..." ; „Da, tată..., sări Dimitrie, cu dragoste și îngrijorare. Ajută-mă, Daria !" L-am ajutat. După ce l-am ridicat în picioare, vodă a mers singur,

încet și șovăielnic, dar a respins sprijinul nostru. Din urmă, Antioh îl pocni cu încă o vorbă răutăcioasă : „Așa-ți trebuie, băutor din bardacă mare ! În loc să strîngi averi, ca Brîncoveanu... Tu, beiul bardacei ; el, beiul aurului, Altînbei !“ Vodă se poticni din mers și, prin semne, ceru iar ajutorul nostru. L-am așezat în pat și l-am acoperit, să se încălzească și să se liniștească. Întors în cerdac, Dimitrie a cercat să mai domolească învrăjbirea fratelui. Eu am coborît în grădină să culeg un buchețel de lăcrămioare pentru măria sa. Culegeam flori și auzeam cearta dintre beizadele, acolo în cerdac. Zicea Dimitrie, cu vorbe din inimă smulse : „Frate Antioh, să ne înțelegem, spre binele nostru și al țării. S-o facem ca o poiană cu ape dulci și repede curgătoare, ca o livadă de toată poama roditoare, ca o grădină cu flori în tot chipul de frumoase. Ajută-mă, frate, să zdrobesc capul viperii înainte de a mușca și să ridic țara asta, așa de jos căzută. Nu doresc să fiu domn, ci dator sînt a împlini voia părintească. Ajută-mă, ca să biruie binele, libertatea și pacea !“ Vorbea cu atîta cutremurare de suflet, cu atîta căldură, cîntec și dulceață în glas, încît și eu lăcrămam sub puterea unui simțămînt fierbinte, izvoditor de bucurie și de încredere în bine și frumos. Gîndeam : „Beizadea Dimitrie, ție toate florile din lume...“ Dar Antioh, după ce a tăcut un minut, a pornit să coboare din cerdac, boscorodind : „Nu știu... să ajut. Vreau să domnesc. Eu !“ Și după ce ajunse jos, în ogradă, privindu-l pe Dimitrie dintr-o parte, cu dispreț, rosti îngăimarea : „Mă întreb : firoscos ești ori măscărici ? Frate ori dușman ?“ ; „De-amîndouă cîte-oleacă, frate..., i-a surîs cu tristețe. Că filozofii sînt măscărici, nu-i pagubă mare ; mai rău e cînd domnii sînt măscărici, iar frații dușmani între dînșii.“ Am urcat în cerdac, am împărțit în două buchețelul de lăcrămioare : o parte i le-am întins lui Dimitrie, cu o plecăciune adîncă, așa cum am făcut întîia oară cînd l-am văzut și i-am căzut dragă. El le-a primit, cu stînga, iar cu dreapta m-a prins de braț, vînjos, și m-a ridicat sus, ațintind ochii într-ai mei. Abea în clipa aceea am văzut ce ochi mari, negri, adînci și frumoși avea. M-a vrăjit și-am simțit că mă topesc, toată, în dulcea lor adîncime. Nu știu de unde am găsit putere să mă smulg din strînsoarea lui și s-o zbughesc spre iatacul măriei

gale ; mă temeam să nu mă sărute, cum își făcuse obicei, și să ne simtă măria sa. Se vede că eram tare îmbujorată și zăpăcită, că vodă a deschis ochii, m-a privit cu mirare și-a întrebat : „Ce s-a întîmplat, răzășiţo ? Ai trecut prin flacără ?“ ; „Am... Ţi-am adus un bucheţel de lăcrămioare, măria ta, precum ai dorit“, m-am grăbit cu răspunsul, bîlbîindu-mă. „Florile se aduc cu liniște nu cu furtună... Furtuna le rupe“, surîse și-mi făcu semn să i le-apropii, întru amirosire. Mireasma i-a plăcut mult și parcă l-a înviorat : „Pune-mi-le într-un pahar, ici, aproape, ca la căpătîiul unui răposat.“

I-am împlinit dorința și am ieșit. În cerdac, Dimitrie, răzimat de-un stîlp, gusta mirozna lăcrămioarelor, în tihnă.

Toți priveghetorii din pălimarul de la Prigoreni ascultau foarte atenți, dar maica Daria se opri, surîzînd cu stingherire :

— Iertare, prea cinstiți oaspeți, abia acum, povestind, îmi dau sama că asemenea neînsemnate întîmplări n-au ce căuta... în letopiseț.

— În letopiseț, nu, se împotrivi jupîneasa Maria. Dar intră adînc în inimi și se așează acolo, ca niște scumpătăți. Așa că, te rugăm, povestește mai departe.

— Mă sfiiesc, dar dacă domniile voastre doriți...

— Dorim ! se grăbi Neculce.

— M-am ținut departe de dînsul, dar nici de fugit n-am fugit. Nici n-aș fi avut putere să fug. Și ca să nu par fricoasă ori proastă, am grăit, în șoaptă : „Te cam pizmuiește beizadea Antioh, măria ta.“ ; „Adevărat. Ci vreau să-l înțelepțesc și să mi-l fac prieten.“ ; „Mult m-aș bucura ! am zis, tare, din toată inima. Fraţi sînteţi !“ După o clipă de tăcere, m-a întrebat : „Ci, știi, Daria, că-s logodit, de-acum șase ani, cu Casandra lui Șerban Cantacuzino, fost domn la Țara Românească ?“ ; „Așa-i obiceiul la domni : să-și unească odraslele de mici, ca să nu se amestece cu fete de rînd.“ ; „Prost obicei ! Și urît. Și nedrept. Chiar păgînesc.“ „Nu se cade să-l judec eu, o biată răzeșiță... Ci unde se află acum... domnița Casandra ?“ ; „Urgisită de Brîncoveanu, s-a adăpostit la Brașov, cu maică-sa, doamna Maria, în surghiun.“ ; „Te înrudești deci cu stirpea Cantacuzinilor, domnii cei mari, de

viță împărătească ?" ; „Da. Logodna asta însă înteţeşte şi mai abraş vrajba între noi, Cantemireştii, şi Brîncoveanu, adăugîndu-se la ura dintre Cantacuzini şi Băleni." ; „Rău îmi pare pentru vrajbă... Dar dacă domniţa-i frumoasă, cum sînt de obicei domniţele, repede ai să uiţi, măria ta, cărarea spre casa răzăşiţei, măcar că acolo ai petrecut ceas de dulce bucurie." ; „Niciodată, Daria... Jur ! Niciodată n-am să..." ; „Nu jura strîmb, Dumitraşcu, măria ta... Ştiu bine ce se poate şi ce nu. Sînt ibovnica ta şi nimic mai mult. Nu-i beizadea fără ţiitoare. Eu însă te iubesc ca lumina soarelui. Căci ursită şi dăruită-ţi sînt, cu totul şi pentru totdeauna." ; „Din braţe leagăn îţi fac şi nu mă părăsi : culcă-te-n leagănul braţelor mele şi fii, totdeauna, în preajmă-mi."

Mă prinsese de mînă şi mă ţinea strîns ; privirile noastre se înfruntau într-o vrăjit de frumoasă şi de plăcută luptă. Dar în clipa aceea s-a auzit vaiet pe dealul dinspre răsărit, iar Dimitrie a tresărit şi a întrebat, supărat şi speriat : „Ce s-aude ?" ; „Se vede că zapciii au intrat în Costişa", am răspuns eu, retrăgîndu-mi mîna dintr-a lui. „Cumpărătura lui Iordache Ruset ?" ; „Da, măria ta : un nesătul de avere." Abia sfîrşisem vorba, cînd trei răzeşi au şi intrat în ograda casei domneşti. Îi cunoşteam. Văzîndu-l pe Dimitrie, şi-au scos căciulile, iar cel mai în vîrstă, Manea, a făcut un pas înainte şi a cuvîntat : „Iertată fie-ne îndrăznirea, ci dorim a grăi măriei sale." Dimitrie ar fi vrut să le întoarcă spatele, dar s-a ruşinat de privirile mele şi a poruncit : „Străjeri, îngăduiţi-le intrarea !... Măria sa se hodineşte ; grăiţi-mi mie", a zis cu glas aspru, înţepat de supărarea că ne-au rupt vorbirea. „Ne frige Cupariu, adicătelea jupîn Iordache, vistierul Ruset, măria ta. Ne ia moşia. Ne robeşte. Cu toate că ne-am plătit datoria toată, el încă ne smulge pămînturile cu zapciii şi arnăuţii", a vorbit Manea, cu obidă. „Cu toate că numai noi trudim şi scoatem pîinea, laptele şi mierea ţării", adăugă altul, pe care-l chema Anton. „Cu toate că numai noi plătim birurile către domnie, dăjdiile către boieri şi angaralele către Înalta Poartă", îl urmă al treilea, zis Badea, rînduindu-se la cuvînt, anume ca să arate cît sînt de hotărîţi a stărui întru dobîndirea dreptăţii. „Peşcheşurile şi ruşfeturile. haraciul şi corvezile tot

numai de la noi se ridică", grăi iar Manea. „Şi noi ce-avem pentru toate-aiestea ? întrebă cu durere Badea. Numai împilare, umilire, bătăi şi robie." ; „Cercăm dreptatea în judecăţi, se aspri Anton. Ci pentru că o împart boierii, la noi ajunge tare strîmbă şi ponosită." Dimitrie asculta, cu sprînceana zgîrcită de mîhnire. Nu-i plăcea, dar n-avea încotro : „Acum măria sa-i cam bolnav... veniţi poimîine." ; „Pînă atunci arnăuţii sparg satul. Şi noi ce facem ? Ne ducem în codri ori la cetele lui Turculeţ ?" ; „Şi ce să faceţi acolo ?" vru să ştie Dimitrie. „Păi..., să plătim celor nesătui, mîncători de răzeşi, care sug, istovesc şi sugrumă ţara asta, în prieteşug cu otomanii cei mari." ; „Auzi, măria ta, cum jelesc şi strigă femeile şi copiii noştri..." Beizadea Dimitrie a ascultat cîteva clipe, îngîndurat şi nehotărît. Eu am cutezat să-i i-au bucheţelul de lăcrămioare din mînă şi să-i şoptesc : „Tătuca zice că jupîn Iordache-i cel mai mare mîncător de răzaşi. E pardosul..., matca tuturor răutăţilor." Şi mare mi-a fost bucuria cînd am auzit glasul limpede, hotărît, încălzit la focul omeniei din el : „Merg cu voi, răzeşilor, să văd ce se întîmplă în sat ! Daria, roagu-te, ai grijă de tata..."

Dascălul Ieremia se foşni în jilţ şi grăi :

— Iertare că te întrerup, maică Daria, dar voiesc să ştiu dacă tu l-aî numit pe Iordache Ruset pardos.

— Da, dascăle Ieremia. I-am zis pardos, adică leopard. Că seamănă cu fiara asta. De ce vrei a şti ?

— O să aflaţi ceva mai tîrziu, în curgerea priveghiului nostru. Şi-acum istoriseşte mai departe, tot aşa, cu belşug de amănunte.

— Da... Dimitrie a ieşit din ograda casei domneşti, însoţit de cei trei răzăşi. Eu am rămas să deretec prin cerdac. Ci, cînd am luat de pe masă bucheţelul de lăcrămioare lăsat de dînsul, ochii mi s-au umplut de lacrimi şi-am început să plîng, mut şi zguduit. Nu l-am auzit pe beizadea Antioh cînd s-a ivit în cerdac. M-a pîndit şi mi-a zis, cu batjocură, rîzînd înciudat, şfichiuindu-mă necruţător : „Te-a părăsit ibovnicul, de te smiorcăi aşa, răzăşiţo ?" Mi-am trecut repede mîna de la ochi, strivind lacrimile şi-am dat răspuns răspicat : „Eu nu mi-aş bate joc de durerea nimănui, beizadea Antioh ! Şi-apoi eu mă

mîndresc că-s răzăşiţă !" ; „Nu mai spune !" m-a zeflemisit. „Spun, beizadea, pentru că şi părintele măriei tale se trage din răzeşi, ca noi. Şi-i place a veni aici, întru hodină." ; „Dacă-i domn, nu mai e răzeş." ; „Sîngele apă nu se face." ; „Nu ţi se pare că eşti prea îndrăzneaţă ?" ; „Nu, pentru că vorbesc din inimă, cu respect şi dragoste pentru..." ; „Pentru Dumitraşcu !" ; „...Pentru toţi Cantemireştii şi, mai ales, pentru Dumitraşcu ! am dat răspuns, cu tărie şi am urmat : Din dragoste şi respect i-am spus şi măriei sale, voievodul : trebuia să-l iei, măria ta, sfetnic pe Miron logofătul Costin şi să te fi sprijinit pe noi, răzeşii şi ţăranii, ca să scapi ţara de asuprirea sultanului." ; „Mare poznă ! Uite cine dă sfaturi lui vodă ? ! mă stropşi Antioh, dar eu tot nu m-am lăsat, ci am dat răspuns dîrz, cu înfruntare : „Şi pe măria ta te povăţuiesc să nu-l mai urăşti pe beizadea Dumitraşcu, pentru că-i cel mai învăţat şi mai bun om din ţara asta. Îl întrece pe Neculai Milescu care a fost spătar. Aşa spun toţi. Nu-l urî, deci, ci ajută-l întru împlinirea domniei." ; „Ei, straşnic apărător are Dumitraşcu !" ; „Ţara toată îl apără. Şi dacă i te împotriveşti de rîs te faci şi de mascară." ; „Muiere, taci ! a ţipat la mine. Ori poate-ţi închipui c-ai să ajungi doamnă ? !" ; „Nu-mi închipui, măria ta... Deşi Irina a ajuns soaţa lui Petru voievod, cu toate că fusese roabă." Văzîndu-se răpus, Antioh tăcu cîteva clipe, pregătindu-mi un răspuns nimicitor. Dar deodată s-au auzit gemete, horcăituri şi strigăte înfundate, deznădăjduite : „Apă... Mooor... Aer..." ; „Măria sa !... m-am înspăimîntat eu şi-am alergat în iatac, iar de acolo am strigat : Lumînare, beizadea Antioh !... Repede !... Lumînare !" L-am ridicat pe vodă şi l-am sprijinit între perne. „Îl iartă sfîntul ? se hlizi beizadea, rumenindu-şi obrajii şi şoptind cu răutate : Nu, nu te teme : a mai horcăit şi altă dată, beat..." ; „Atunci... atunci pleacă de-aici ! am spus eu, apăsat. Ci el n-a plecat. A bodogănit : „Na !... răzăşiţa asta m-a cam întors pe dos... Tocmai eu să ţin lumînarea celui care... care-mi fură domnia." S-a aşezat totuşi în genunchi, ca şi mine, lîngă patul voievodului, privindu-l cum trecea în lumea cealaltă. Din pricina lacrimilor care-mi umpluseră ochii şi a durerii din inimă nu m-am mai putut nici uita, nici gîndi la beizadea Antioh. Am simţit că se ridică, pune lumînarea într-un

sfeșnic și iese în cerdac, unde urcau boierii, în frunte cu Iordache Ruset. I-am cunoscut glasul subțiratec, ascuțit și viclean : „Să trăiești, beizadea Antioh !“ ; „Măria sa a răposat“, a zis beizadea cu glas de gheață, fără a răspunde la urarea vistierului. „Cum ? Cînd ? s-a înspăimîntat Lupu Bogdan și a pătruns repede în iatac, să vadă. Și, văzînd, s-a lăsat în genunchi, cu suspin. Și pe cînd stam așa, îngenuncheați, a sosit și Dimitrie, ca furtuna. S-a așezat și el, în genunchi, în stînga mea, a plîns și, pe furiș, mi-a prins mîna. Eu i-am mîngîiat-o ușor. După o vreme Dimitrie se ridică și ieși în cerdac. L-am însoțit cu sfeșnicul cu lumînarea aprinsă, l-am așezat în prag, iar eu am îngenuncheat și am pus fruntea, pe podea, suspinînd : „Dumnezeu să-l ierte !...“ ; „Dumnezeu să-l ierte“, scînci subțirel și Iordache Ruset. „Să-l ierte pentru cîte păcate l-ai îndemnat să facă !“ scrîșni Dimitrie. Prefăcîndu-se a nu fi auzit, Iordache miorlăi ca un motan care vede o păsărică pe ram : „Ce ți-i și cu soarta... Bine le potrivește : o răzeșiță i-a ținut lumînarea... A murit deci între ai lui, împăcat. De-acu' n-o să se mai caine că i-a căsăpit pe Costini. Poate chiar i-o întîlni pe lumea cealaltă, să le cerșească iertare.“ ; „Îi pîngărești numele și amintirea, vistiere ? întreabă, cu răstire, Dimitrie. Nerușinatule !“ Și s-ar fi luat la harță, cu pumnalele, dacă dinspre Costișa nu s-ar fi auzit iar strigăte, vaiete, blesteme, tot mai puternice. „Ce se întîmplă? întrebă Lupu Bogdan. Se răscoală satele?“ Boierii se priviră cu mirare. Vistierul cercă să-i liniștească : „Nu vă temeți ; satul e al meu. Răzeșii mi-s datori pînă peste urechi. Cînd voi veni în fața divanului... Deocamdată, pentru că sparg satul, am trimis zapciii și... țipă, ticăloșii, în loc să...“ ; „Vistiere, îl opri Dimitrie, așezîndu-i-se în față. Cu limbă de moarte tata m-a lăsat urmaș. Pînă la ungere, sînt caimacam !“ ; „Beizadea, noi, boierii, adică sfatul domnesc, vrem să hotărîm ce și cum.“ ; „Straja e în mîinile mele : faceți ce vreau eu ! Este, Antioh ?“ Beizadea Antioh nu putu înfrunta privirea lui Dimitrie, dar nici nedumerirea boierilor. Și l-am auzit grăind : „Urmez povața părintească și mă-nvoiesc a te ajuta, Dimitrie, să urci în scaunul domniei.“ I se alătură Lupu Bogdan : „Știu că asta a fost dorința măriei sale, slăvitul meu socru.“ ; „Plec iar la Țarigrad să-ți tocmesc domnia !“ hotărî

Antioh, spre uimirea lui Iordache Ruset. Ci această uimire dură doar o clipă, că-şi schimbă gîndul, se răsuci spre Antioh, făgăduindu-i, cu multă bunăvoinţă : „Te-ajută şi fraţii mei, Manolache şi Scarlatache". Dimitrie se bucură de împăcarea fratelui, dar nu-i plăcu amestecul vistierului şi hotărî : „Ia-l şi pe Ştefan Luca ; e călăreţ iute. Antioh, de-a dreptul la Daltaban paşa ! De ţeremonia înmormîntării mă grijesc eu." „Să grăbim spre Iaşi ! hotărî Iordache Ruset. Şi să chemăm sfatul domnesc, pentru încuviinţarea noii domnii." ; „La drum, hatmane !" porunci Dimitrie. Lui Iordache nu-i convenea amestecul lui Lupu Bogdan, dar nu voia să se descopere potrivnic şi veni cu sfatul : „Tăinuim moartea voievodului pînă ajung cărţile sfatului la Ţarigrad." Şi pe cînd boierii se perindau prin iatacul răposatului, vistierul Iordache se apropie de urechea lui Antioh şi-i şopti : „N-ar fi mai bine ca beizade Dumitraşcu să plece la Ţarigrad şi măria ta să urci în scaunul ţării ? Parcă aşa ne-a fost vorba cu măria sa : feciorul cel mai mare să-l moştenească." ; „Aşa am hotărît, aşa rămîne !" grăi Antioh, neînduplecat. „Păcat...", cîrti Iordache şi-şi roti ochii în cap, parc-ar fi vrut să citească, pe feţele boierilor şi ale beizadelelor toate gîndurile care nu se spun. Boierii plecară, înşirîndu-se cîte unul pe scară, să ajungă la cai ori la trăsuri. Iordache Ruset se grăbea, cred, şi pentru că strigătele răzeşilor sporeau şi se apropiau. Rămaşi numai noi, Dimitrie m-a prins de mijloc şi a stat aşa mult, pe gînduri : parcă asculta strigarea răzeştilor, parcă se gîndea la părintele său, ori poate la greutăţile domniei. Ci zise cu durere : „S-ar fi cuvenit să fie aici surorile mele. Dar, iată, şi fratele meu Antioh s-a dus... Numai tu... Ah, şi strigătele răzeşilor... Cum s-apropie... Glas de bucurie nicăieri nu mai aud, fără numai răget de mînie, muget de durere, suspinuri de obidă, văietări otrăvite de moarte. Numai de acestea s-adună, se apropie, se năpustesc din toate părţile asupra noastră... Urgie !... Şi-n asemenea împrejurări la douăzeci de ani îmi încep domnia ? ! Nu, nu pot ! Noi, Cantemirii, sîntem prea săraci ca să izbutim a cumpăra şi a ţine tronul Moldovei. Ales că-l avem potrivnic pe Constantin Duca, pe doamna Nastasia şi pe vodă Brîncoveanu. Cum să domnesc încălecat

de boieri haini şi răi, de osmanlîi cruzi şi sălbatec de lacomi ? Cum să ocîrmuiesc cu stafia Costinilor în minte ? Cum potolesc mînia răzeşilor care se apropie ? Cum, Daria ?" ; „Cu iscusinţa, cu dreptatea, cu blîndeţea, măria ta. Şi eşti iscusit, drept şi blînd. Nu te speria de greu, Dumitraşcu. Nu şovăi, măria ta. Ci fii, cutează a fi Dimitrie vodă Cantemir, ocîrmuitor înţelept, care va să ridice ţara şi s-o mîntuie de jug otoman." ; „Doamne, toată învăţătura dobîndită pînă acum m-a făcut nu mai cutezător, ci mă sileşte să-mi pun zeci de întrebări, şi să şovăi : bine-i ? rău e ?" ; „Pentru mine fericirea ar fi dacă ai rămîne precum eşti : beizadea Dumitraşcu. Aşa mi te-aş păstra ibovnic de taină, în cămara şi în inima mea. Ci dacă te ung domn, te-am pierdut de istov. Trebuie să mă închid în mînăstire. Altminteri aş fi ocărîtă, pizmuită şi hăituită de toţi... Dacă aş fi boieroaică m-ar îngădui pe lîngă tine. Răzeşiţă fiind, toţi mă hulesc." ; „Te fac boieroaică !" a strigat. „Nu, măria ta ! Nu isca vorbe şi urzeli. Nu trezi patimi şi nu-ţi începe domnia cu un fapt izvodit dintr-o neîngăduită poveste de dragoste. Că doar atît aşteaptă Cupăreştii, şi mitropolitul, şi alţii. Soarta şi înţelepciunea îmi poruncesc să mă trag în umbră şi să mă pierd în necunoscut, ca pe numele tău să nu se iţte nici o pată." N-a mai spus nimic. N-a mai avut cînd : cîteva zeci de răzeşi, cu topoare, sape, furci, coase intrau în ograda casei cantemireşti, mînioşi, ameninţători. Dimitrie m-a lăsat în mijlocul pălimarului şi a păşit pînă în capul scărilor. Cu privirea şi cu mîna dreaptă ridicată sus, a oprit ceata răzvrătiţilor şi-a grăit limpede : „Răzeşi, Constantin vodă Cantemir a răposat acum un ceas. Ocîrmuirea a căzut în seama mea. Cunosc pricina supărării şi mîniei voastre. Stau chezaş cu numele, cinstea şi tinereţea mea că vă voi face dreptate. Nu spargeţi satul. Întoarceţi-vă, împăcaţi, acasă. Vistierul Iordache nu se va mai atinge de voi !" Cu căciulile în mînă, răzeşii ascultară cuvîntul lui Dimitrie, apoi îngenunchează şi se rugară pentru iertarea păcatelor lui Constantin vodă Cantemir.

Se făcu tăcere în pălimarul Prigorenilor. Toţi parcă se pregăteau să închidă în sipetul inimii giuvaericaua aleasă a povestirii rostită de maica Daria. Toţi socoteau că această

a doua seară de priveghi trebuia să se sfîrşească aici. Dealtfel jupîneasa Maria grăi, cu glas uşor tremurat, de emoţie.

— Mulţumim, Daria, pentru gingaşa ta istorisire. Se cunoaşte că ţi-ai amintit de întîmplări, de oameni iubiţi şi despre fapte trăite în dulceaţă şi amar. Să ne hrănim cu frumuseţea lor şi să ne răspîndim în iatacurile noastre, la hodină.

— Nu înainte de a lăuda cumînţenia şi înţelepciunea ta, Daria, adaose vel hatmanul Neculce, surîzînd. Dacă ai fi cerut, precum doreai, Dimitrie Cantemir te făcea doamnă. Dar, după cum bine ai gîndit, boierii şi mai ales boieroaicele ţi-ar fi otrăvit viaţa. Căci dacă Irina zisă Botezata a scăpat de bîrfă, în schimb Aniţa, ibovnica lui Dumitraşcu vodă Cantacuzino, a stîrnit multă supărare şi zavistie în tagma boierească. Acel Dumitraşcu vodă Cantacuzino era nestătător la voroavă, viclean, amăgitor, ca unul ce fusese geambaş de cai în Fanar. Şi după toate astea mai era şi bătrîn, şi curvar. Şi-a luat ca ţiitoare pe Aniţa, fată de rachieriţă de pe Podul Vechi din Iaşi. Era tînără, frumoasă foc şi se sulemenea cu meşteşug. Iar vodă o purta la vedeală, între toată boierimea, îmbrăcată cu haine de şahmarand sau brocard, cu işlic de sobol, cu sălbi de galbeni şi cu multe adoare împodobită. O ţinea în braţe şi-o săruta între boieri, la zaiafeturi. Ba o trimitea şi la plimbare, pe uliţi, cu careta domnească, la feredeu, pe la podgorii ori mînăstiri, silind boieroaicele s-o însoţească.

— Halal ! rîse dascălul Ieremia. Numai că Daria n-ar fi fost din acelea.

— De asta v-am povestit, adaose Neculce, ca s-o înţelegeţi şi mai bine pe Daria şi ca să ne despărţim cu veselie. Noapte bună.

Toţi se ridicară şi se răspîndiră spre odăile lor. Numai Daria, adînc mişcată de cîte îşi amintise şi de cum le reînviase şi le împărtăşise şi celorlalţi priveghetori, n-avea hodină. Rămase în pălimarul lui Neculce, care acum i se părea aidoma celui din Silişteni. În liniştea nopţii gîndi cu vorbele lui Dimitrie Cantemir : „O, fericită tăcere !...

Totdeauna în împărăţia ta ascultăm şi învăţăm multe. Căci privind în fîntîna tăcerii aflăm izvorînd cuvîntul înţelepciunii. Totuşi, rar în viaţă şi în natură se nimereşte a fi linişte şi tăcere desăvîrşită. Atunci cînd privighetorile tac, încep a ţîrîi greierii, iar cînd şi glasul greierilor amuţeşte, prind a se auzi stelele cîntînd, în necuprinsele lor depărtări"...

SEARA A TREIA sau :

DULCE-I DOMNIA LA MOLDOVA...

Deşi se culcase tîrziu, la răsărita soarelui Neculce se afla cu năvodul pe lac, pe o mică luntre, împreună cu un pescar. Dăduseră de vreo zece ori şi prinseseră paisprezece crapi şi cinci ştiuci cu solzi ca de argint.

Jupîneasa Maria, ajutată de bucătăreasă, a gătit rasol, plachie şi crap prăjit, cu mujdei, aşa cum ştia că-i place dascălului Ieremia şi, mai ales, soţului său.

S-au întîlnit la masă şi-au vorbit despre gospodărie, despre proviziile pentru iarnă, despre povidle şi perjele uscate pe lozniţă, despre brînza bătută în putinee şi în burdufe, despre păstrămurile de gîscă, batal, capră ori căprioare, aşezate în fumători. Nici un cuvînt despre cele povestite seara, deşi cînd o priveau pe Daria, dreaptă, liniştită, blîndă, cu broboada neagră cu subţire tiv alb, cu ochii mari, căprui, luminoşi, buni, tuturor le venea s-o întrebe : „Daria, chiar nu-ţi pare rău că n-ai putut fi doamnă ?“ Ori s-o admire : „Ce doamnă frumoasă ar fi avut Moldova... Mult mai încîntătoare decît Ana Racoviţă, doamna de acum“...

Seara, în pălimar, au găsit jilţurile şi masa aşezate, ca de obicei, la locul lor ; doar coşul cu mere şi cel cu struguri dacă erau mai încărcate. Neculce o rugă pe jupîneasa Maria să toarne vin ori must în ulcele şi, ridicîndu-se în picioare, cuvîntă :

— Să închinăm aceste ulcele cu vin în sănătatea Dariei şi încă o dată să-i mulţumim pentru povestirea

din priveghiul de aseară. Am fost așa de mișcat, de înduioșat, de îndurerat chiar, încît am cercat să vă înveselesc cu o povestire care, în fapt, n-a stîrnit hazul pe care mi-l închipuiam că-l va stîrni. Și, în sinea-mi, am fost așa de încîntat, încît am uitat să-i închin Dariei un pocal pentru că ne soçoate desăvîrșit prieteni și ne deschide sufletul povestind nepovestirea. Să trăiești, Daria, și mereu așa blîndă, înțeleaptă și frumoasă să te păstrezi !

După ce băură toți, se așezară în jilțuri, iar Neculce urmă :

— La înmormîntarea lui Constantin vodă Cantemir m-am rînduit printre dregători, în preajma lui Dimitrie. Am aflat atunci că n-au viclenii vad mai bun ca înmormîntările, să-și arate meșteșugul întru țesutul intrigilor și zavistuirea cugetelor. Cît trupul voievodului a stat în sicriu, pe năsălie, nu s-a pomenit să se șoptească vreo vorbă rea ori potrivnică despre domnia lui sau de a cîrti împotriva urcării lui Dimitrie în scaunul domnesc. Dar îndată ce țărna l-a acoperit pe bătrîn, s-au și stîrnit zîzania și gîlceava. În sfatul domnesc mulți dintre boierii cei mari au început să înșire cusururile lui Dimitrie : că-i prea tînăr, că-i nerăbdător, pripit, zlobiv la beție, rău. Am înțeles repede că boierii care aveau legătură cu vodă Brîncoveanu de la Țara Românească cereau domn pe Constantin Duca, feciorul lui Gheorghe Duca vodă cel bătrîn. Degeaba au strigat prietenii Cantemireștilor că-i mai tînăr decît Dimitrie, că-i meșter întărîtător de urzeli ticăloase, că-i lacom de averi ca și tătine-su, iar mumă-sa, doamna Nastasia îl epitropisește întru pofta căpătuielii ; ei strigau că-l vor domn. Domn și gata ! Spuneau că au și trimis solie la Țarigrad să-l aducă repede. Dar auzindu-se în Iași că sfatul nu-l vrea voievod pe Dimitrie, ci pe odrasla celui care a secătuit țara, norodul foarte s-a burzuluit. A năvălit în uliți și-a început a striga tare că nu-i trebuie altul să-i fie domn, fără numai Dumitrașcu beizadea. Au sărit și toți slujitorii, cu armele, și-au strigat pentru Dimitrie. Așa, în tot Iașul, s-a iscat horboră și tevatură mare, aproape o răsmeriță. Temîndu-se de mînia norodului, sfatul domnesc și mitropolitul au chemat la Curte pe un vizir care tocmai se afla în Iași, în trecere dinspre Camenița. Ci din pricina tulburărilor de pe uliți

n-a îndrăznit a veni însuşi la Curtea domnească, ci a trimis un agă, însoţit de o ceată de spahii, să pună caftan de domnie pe umerii lui Dumitraşcu beizadea. Tot ţeremonialul a fost mai deosebit ca la alţi domni. Norodul a intrat în Curtea domnească strigînd bucuros : „Trăiască !" Slujitorii trăgeau din sineţe şi tunarii din tunuri. Toate clopotele oraşului au sunat mai ceva ca la înviere. Muzici şi lăutari cîntau pe uliţi şi în ogrăzi. Oameni de toate vîrstele, neguţători, băcani, răzeşi, ţărani, slugi se prindeau în horă în piaţă, în faţa bisericilor, în Curtea domnească. Atunci am înţeles şi eu că, în ciuda tinereţei şi a bîrfirii unor boieri, Dimitrie Cantemir era mult îndrăgit de norod. În doi ani de cînd se afla în ţară, deşi petrecuserăm tinereşte, în jocuri, cîntece şi vînători, cu popasuri prin sate şi pe la hanuri, chefuiserăm pe la nunţi, dar făcuserăm şi o samă de judecăţi şi de hotărniciri despre care s-a dus vestea printre răzeşi şi ţărani. Iar rodul acestei purtări se vedea acum : pe Dimitrie îl iubeau cei de jos şi-l urau cei de sus, boierii cei mari. Eu mă aflam în mare încurcătură şi nedumerire : obîrşelnic din neamuri de cele mari şi prieten cu cel urcat în scaun de cei mărunţei. Aşezat în scaunul domnesc, boierii au trecut şi i-au sărutat mîna, după datină. Cel dintîi, Iordache Ruset i-a urat : „Întru mulţi ani, cu pace să domneşti măria ta !" Au urmat apoi Lupu Bogdan, Mihalache Racoviţă, Scarlatache Ruset, Ilie Ţifescu Frigevacă şi alţii. Cînd s-a sfîrşit firitisirea, iar surlele au tăcut, Dimitrie s-a întors către aga şi l-a întrebat, cu zîmbet : „Văd că nu te bucuri, cinstite aga. De ce ?" ; „Ei, dacă aveam aici două mii de ieniceri... spulberam prostimea asta ca fumul la vînt." ; „Ei, agă, agă, aici nu-i în Asia. N-am oaste, dar straja mi-i atît de credincioasă încît nici cu zece mii nu mă doborai uşor." ; „Şi dacă ascultam boierii şi nu-ţi puneam caftanul pe umeri ?" ; „Te prindeam şi te trimiteam, sub pază, pînă la Măcin." ; „Nici un ghiaur n-a cutezat a vorbi aşa unui dregător otoman." ; „Dar toţi au gîndit şi gîndesc la o ţară slobodă." Vorbirea cu împunsături grele s-a oprit aici, pentru că printre boierii divaniţi s-au strecurat trei fete răzeşite siliştence. Cea din frunte a zis : „Din toată inima, toate siliştencele, îţi urează domnie rodnică şi fericită, măria ta !" Iar tînărul voievod : „Mulţumesc, Daria !...

Vezi, cinstite agă ? Şi fetele au trimis solie întru firitisire. Iar dănţuitorii din Curtea domnească şi de pe uliţi tot urări de domnie lungă, rodnică şi încărcată de voie bună îmi aduc. O domnie lungă nădăjduiesc toţi şi cred în ea, fiind eu om tînăr ; am vîrsta lui Ştefan voievod cel Mare, care a domnit patruzeci şi şapte de ani..." Lupu Bogdan, ca rînduitor al ţeremonialului, a poruncit tuturor să încalece şi cu mare alai de boieri, strajă şi muzici să mergem la biserica sfîntului Nicolae pentru moliftele şi ungerea domniei. Să ne fi văzut călărind sprinteni, sub glasul sărbătoresc al clopotelor şi în veselia lăutelor, în strigarea înaltă a surlelor, în cîntarea buciumelor şi în uralele mulţimii... Alai înaripat, la domn tînăr...

— Poate nu era prea măreţ alaiul, îşi aminti dascălul Ieremia, dar avea ceva tineresc, voios, ca o izbucnire a tuturor nădejdilor.

— Ai dreptate, dascăle. Dimitrie avea darul de a complica vorbirea şi gîndurile cînd scria, dar atunci cînd făptuia era foarte pe şleau şi de-a dreptul.

— Eu aş mai adăuga ceva, vorbi cu sfială Daria : mitropolitul a slujit fără chef, ca şi mulţi dintre boieri, dar slujitorii şi norodul au îngenuncheat şi s-au rugat fierbinte pentru domnia cea nouă, care se vestea fără haraci şi fără temeneli în faţa marelui vizir şi a sultanului, fără daruri şi peşcheşuri. De aceea o săptămînă, norodul a adus danii la Curtea domnească, fiecare ce şi cît putea.

— Întocmai. Cî fiind eu, de neam, printre marii boieri vedeam că nu-l primeau cu drag. Începeau chiar să-l poreclească „domn al prostimii" ori „al mojicilor". Chiar şi pe mine mă ocărau rudele din partea mamei că m-am amestecat şi l-am sprijinit pe acest tinerel să urce-n scaun de domnie. Se temeau, mai ales, că norodul îl socotea un fel de Făt-frumos ajuns voievod şi aştepta de la el isprăvi de basm. Iar tinerii, încurajaţi de mulţime, pot săvîrşi cine ştie ce năzbîtii şi chiar războaie...

— Deci aşa a început întîia domnie a lui Dimitrie Cantemir, zise căpitanul Silion : mai mult din vremea norodului şi a slujitorilor, decît a sfatului boierilor.

— Da, încă din ceasul încoronării, Iordache Ruset a răspîndit zvonul că paşa şi aga aflaţi faţă erau, de fapt,

împotrivă. Că îl căftăniseră de teama mulțimii. Iar dintre boieri se împotriveau, tot mai fățiș, Costăcheștii și Costinii, adică urmașii celor uciși ori prigoniți de Constantin vodă cu doi ani mai în urmă.

— Părintele semănase vînt, iar feciorul culegea furtună, zise jupîneasa Maria. Știu că a trimis sol pe cumnatul nostru Ștefan Luca la Neculai Costin, cu laude pentru învățătura lui cea multă, cu poftirea de a cerceta, împreună, letopisețul și celelalte scrieri ale logofătului Miron, cu frumoase vorbe de prietenie, dar cel poftit a zis că-i cam bolnav și a tot amînat înfățișarea la curte. Își căuta Dumitrașcu vodă prieteni printre boieri și nu-i afla.

— Așa-i, Maria. Atunci prea puțini știam că împotrivitorul cel mare, din umbră, era Iordache Ruset. Scarlatache Ruset i se arăta foarte binevoitor și gata să-l slujească fără cîrtire. Numai mie nu-mi plăcea că vorbea fără cuviință : „Alifîstîc, măria ta, să facem și să dregem... Că a noastră-i puterea, a celor tineri. Și n-ar fi rău dacă i-ai tăia pe cei doi Costini : Pătrașcu și Neculai. Ți-ai curăți cărările de pociumbi și curse."

— Și eu, vel hatmane, zise dascălul Ieremia, am aflat atunci că Iordache Ruset îl voia domn pe Antioh Cantemir. Și pentru asta uneltea în taină. L-a trimis chiar pe frate-su, Manolache, la Țarigrad, cu misiunea să-l aducă domn, căftănit gata.

— Între Iordache Ruset și Dimitrie Cantemir se izvodise vrajba mai de mult ; acum se desăvîrșea. Mă aflam și eu, zise Ion Neculce, în spătaria mică, la sfat cu Lupu Bogdan, cînd Dimitrie l-a chemat pe Iordache Ruset și i-a poruncit : „Vistiere Iordache, slobozește răzeșii din Costișa !" ; „Am cumpărat satul cu bani ! s-a împotrivit Cupariul, cu sfidare. Și fără judecata divanului nu..." ; „Divanul sînt eu ! Logofete Dumitrașcu Ceaurul, pleci sol la Constantin vodă Brîncoveanu și-l îmbii cu prietenia noastră. Spune-i că l-am slobozit pre Ursache, ruda Cantacuzinilor, că am trimis om la Nicolae Costin pentru împăcare, că am gînd curat, fără umbră de vicleșug ori ascunziș în cuget. Că vreau să mergem, braț la braț, în toate planurile noastre cele mai de taină. Ai înțeles, logofete ?" ; „Da, măria ta, a răspuns Ceaurul. Și bucuros foarte sînt că vrei măria ta să curmi vrajba asta

între fraţi, nefirească şi adînc păgubitoare tuturor. Şi ţărilor, mai ales." ; „Logofete, te îmbrăţişez şi te sărut... Aşa ! Apoi l-a privit drept în ochi : Trebuie să găsim pacea şi unirea veşnică între fraţi. Între fraţi şi între ţări surori." L-am auzit atunci pe Scarlatache Ruset şuguind, în felul lui. Zic şuguind, dar s-ar fi putut lua drept batjocoră. Dimitrie însă, din multa-i prietenie ce-o avea pentru el, îi îngăduia : „Uite că măria sa... Alifîstîc pricepe domnia : pe unul îl struneşte şi-l supune, pe altul îl dăruieşte cu dragostea lui. Mi se pare, frate Iordache, că ţi-ai găsit naşul. Dar aşa-ţi trebuie : prea ai fost tare şi-ai făcut ce-ai vrut cît a trăit răposatul : el a băut, tu ai strîns averi." Dar mie mi se părea că tînărul nostru prieten şi voievod îşi schimba firea. Devenea alt soi de om. Poate îşi descoperea însuşiri de ocîrmuitor şi voia să fie mai dîrz decît părintele său. Şi, drept să spun, îmi plăcea. Mai ales că de mult sufeream, în sinea-mi, că Iordache Ruset încălecase armăsarul ocîrmuirii lui Constantin vodă şi dacă n-ar fi fost Lupu Bogdan hatmanul să-l mai ţină în frîu, Cupăreştii ar fi otrocolit Moldova şi-ar fi jăcuit-o după a lor poftă. Ziceam în sinea mea : „Bine vă face, nesătuilor şi hiclenilor"... Dar Dimitrie nu bănuia gîndurile mele :' sfătuia cu hatmanul Bogdan despre oaste. Îi vorbea nu ca unui cumnat, ci ca marelui dregător care are datoria să facă o oştire nouă şi mare, după nevoile oricărei ţări şi a oricărui voievod care vrea să fie stăpîn pe cîrma ţării. Îi aminti că l-a cunoscut pe Constantin vodă Cantemir şi în vremea cînd era orînduitor şi conducător de oaste. „Da, n-o să uit, zise Lupu Bogdan, că m-a scăpat din temniţa unde mă azvîrlise Gheorghe Duca. Am fost, precum ştii, şi pribegi împreună, în Ţara Românească, la Şerban vodă Cantacuzino. Iar acolo tot la treaba oştilor am fost puşi şi-am învăţat multe." ; „De aceea să mă ajuţi să ne alcătuim o oaste mare, ca pe vremea lui Ştefan cel Mare şi Petru Rareş. Ai comandat oastea noastră în bătălia de la Zărneşti, de acum doi ani, şi ştiu că ai dovedit pricepere." ; „Da, măria ta, dar pentru oaste trebuiesc bani. Şi visteria-i goală." ; „Aşa-i, vistiere Iordache ?" ; „Da, cam... cam goală", a mîrîit vistierul, rînjind. „De ce ? Şi cum se poate ? s-a răstit Dimitrie. Că părintele meu a trăit paşnic şi modest, fără doamnă, fără marafeturi de curte

cheltuitoare, strălucită." ; „Dar... birurile, angaralele, peşcheşurile şi... Aurul vine greu şi fuge repede." ; „Lipitoare ! Pardos ! De ce nu te-a tăiat Macrei pe tine ?" s-a dezlănţuit mînia tînărului voievod, cum nu-l văzusem nicicînd. Am crezut că Iordache Ruset o să prindă a urla, ca un lup lovit de suliţă. Dar nu : a folosit o blîndeţe, o zeflemea subţire şi-o linguşire cu adieri de batjocoră. „Macrei trăieşte, măria ta... Porunceşte-i să mai izbăvească de umilirea şi ocara ce îndur acum." ; „Nu vreau să fiu unealta domniei tale ! Bani să te faci, pentru oaste !... Şi află că satul Costişa e sat de răzeşi slobozi !" ; „Eu îi pot sili cu zapcii, cu arma să..." ; „Vistiere, unde domneşte dreptatea, armele n-au ce căuta, pentru că ea-i mai tare ca orice armă. Şi-apoi, să ştii că avem împotriva cui folosi armele !" Temîndu-se de sfadă şi de ura lui Iordache Ruset, Lupu Bogdan, cap întreg şi cunoscător al oamenilor, a glăsuit, împăciuitor : „Nu-i vreme de gîlceavă şi sudalmă, vistiere şi măria ta. Numai pacea şi înţelegerea dintre noi ne scoate din greu." ; „Ai dreptate, hatmane. Să întărim ţara. S-o mai uşurăm de cele poveri. S-o îndrumăm cu chibzuială şi înţelepciune." Apoi, după cît mi-aduc aminte, ţi-a poruncit ţie, Silioane, să-l însoţeşti, într-o cercetare...

— Da, la casa slujitorilor ; şi-a aflat că sînt prost îmbrăcaţi, fără arme, flămînzi. Batjocoră, nu ostaşi. Eu am rămas în spătărie şi l-am auzit pe Iordache Ruset : „Se zvoneşte că măria sa vrea să slobozească vecinii". Toţi boierii s-au înspăimîntat : „Cine mai munceşte pămîntul ? Ce ajung moşiile noastre ? Paragină !" În adevăr aşa se zvonea. Iar zvonul acesta îi făcea pe mulţi să-şi amintească de zburdălniciile, răsfăţurile şi desfrînările, de beţiile şi năzbîtiile săvîrşite de noi, adică de Dimitrie, de mine, de Scarlatache, şi parcă se încredinţau că tînărul cilibiu şi mult şcolit nu putea fi decît un domn nechibzuit, tiran şi rău. Îi găseau vină şi pentru că sfătuia cu moşnegii şi babele, prin sate şi învăţa de la ei cîntece bătrîneşti, doine, descîntece, colinde, zicale şi strigături.

— Da, aşa-i, întări Daria. Boierii începeau să-l urască şi din pricina mea : avea ţiitoare o răzeşiţă care-i da sfaturi împotriva boierimii.

— Se prea poate, Daria. Dar parcă-l aud pe Iordache Ruset : „Înţelepciunea porunceşte să fim cu grijă şi dra-

goste față de domnie tînără. Că-i fragedă la minte și nehîrșită cu viața, furioasă pentru verice și mai nimica." ; „Furia-i legiuită, a zis Lupu Bogdan. Ești vinovat de sărăcirea țării. Vinovatul cel mare." ; „Și tu, hatmane ?... Ei, nu-mi tăiați voi buricul așa ușor... Îl am pe Manolache la Țarigrad și... buric grecesc care rupe custura voastră cît ai zice «pește» !" S-a oprit aici, dîndu-și samă că vorbește cu ruda măriei sale și că-l aude un prieten al Cantemireștilor. De la odăile slujitorilor, Dimitrie s-a întors încă mai mînios și a zis, cu răstire : „Jupîn vistiere, ai să dai socoteală ! În streang !" ; „Sfatul, măria ta, sfatul domnesc n-a dat bani, a cercat Ruset să se dezvinovățească. Și-apoi hatmanul Lupu Bogdan ce-a păscut ? Nu era datoria ta, Lupu Bogdan, să te grijești de oaste ? Ori te-ai bizuit că ești ginerele răposatului și cumnatul tînărului și inimosului nostru domn ? Unde ți-a fost capul, dacă nu la oaste ?" Îl învinuia și-l judeca pe Lupu Bogdan, ca pe-un nimica. Eu mă simțeam ca opărit. Nici hatmanul nu-și venea în fire. Ci tot Dimitrie a stat împotrivă-i cu răspuns : „Iordache Ruset, numai eu, domnul, am drept de dojană !... Domnia ta să împlinești porunca : bani, ca în trei luni hatmanul să îmbrace bine slujitorii, să adune și alte steaguri noi, bine armate. S-a înțeles ?" N-am auzit răspunsul celor doi dregători, că a intrat Ștefan Luca furtunos și a strigat : „Să trăiești, măria ta !" și-a tras răsuflarea ca să-și potrivească glasul pentru o vorbire într-o cameră strîmtă precum spătăria mică și-a așteptat o clipă, în nedumerire și teamă. „Grăiește !" a poruncit voievodul, în frigurile nerăbdării. „Vești de taină, măria ta", a zis, cu glas moale Ștefan Luca. „Te-am trimis la Țarigrad cu știrea sfatului ; dregătorii au dreptul să afle ce holdă ai cules acolo." Ștefan ne privi cu mare îngrijorare și, cu amărăciune multă în glas, grăi, scuturînd pletele-i negre ca pana corbului : „Daltaban pașa nu era în Țarigrad, măria ta. Patriarhul Ierusalimului, afurisitul, în loc să ne ajute, a dezvăluit mărelui vizir că are de la Constantin vodă cincizeci de pungi în păstrare și, aflînd, acela i-a luat banii pentru sine, ca de la un domn mazil, nu răposat." Eu am amețit ca lovit c-o măciucă în creștet. Nici voievodului nu-i era mai ușor : i-am cunoscut suferința după

glas : „Doamne, cum ai dat harul păstoriei unui atare proclet ?... Mai departe, Ştefane ! Varsă toată desaga ştirilor, oricît de amare." Solul a lăsat privirile în pămînt şi a grăit şi mai cu durere : „Lupu Gavriliţă a pîrît la Poartă că vodă Constantin, pe căi nelegiuite, ar fi smuls ţării o mie de pungi. Aşa că..." ; „O, dacă avem acum aceşti bani, ce oaste înfiripam !... Cîte arme !... Tată, te-ai desfătat cu pocale de Cotnar şi-ai lăsat pe alţii să strîngă averi. Iar aceşti... alţii, mari mişei fiind, acum te pîrăsc, îţi fură agoniseala, şi-ţi urgisesc urmaşii !" Eu tăceam, lipsit de puterea şi limpezimea judecăţii. Dar vistierul Iordache se linguşi, în batjocoră : „Cîtă dreptate ai, măria ta..." Ca să nu-l mai aud pe marele vistier, l-am îndemnat, prin semne, pe Ştefan Luca să spună ceea ce mai avea de spus. Şi avea, în adevăr, ceva înfiorător : „Vine capigibaşa Cerchez Mehmet paşa, cu mazilia..." Vorbea Ştefan cu mare frîngere de inimă, iar eu am zărit în ochii lui Iordache Ruset o scăpărare de sălbatecă bucurie. „Domn a fost pus Constantin sin Duca vodă", a urmat solul. Mă aşteptam ca Dimitrie să urle cu mare mînie ; să se facă furtună şi vijelie. Dar, nu. A surîs amar, ca şi cum ar fi ştiut : „Hm... Dacă Antioh, fratele meu, n-ar fi rîvnit domnia, dacă m-ar fi iubit cît de cît şi dacă ar fi fost ceva mai isteţ, îl găsea şi pe Daltaban şi pe alţii de ajutor... Constantin Duca-i cu trei ani mai mic decît mine... Are cap bun. Ştie multe : o zestre mare de învăţătură. Îi lipseşte doar cinstea şi omenia."

— Îl ştia bine din şcoală, c-au învăţat o vreme împreună chiar sub oblăduirea mea, sprijini dascălul Ieremia povestirea lui Neculce.

— Erau şi rude, întări jupîneasa Maria. Ana, născută Bantaş, muma lui Dimitrie, era nepoată după mumă a Anastasiei doamna, soţia lui Gheorghe Duca vodă şi muma lui Constantin vodă Duca.

— Da, aşa-i : dar una-i rubedenia şi alta domnia. Şi parcă-l aud pe Dimitrie, urmînd în mînia-i : „Din pricina ta, Constantin Duca, mi-am făcut nume de ocară în cronica ţării, c-o domnie de două săptămîni. Ce ruşine !" Cel dintîi Lupu Bogdan a dat sfat : „Linişteşte-te, măria ta. Ne ascundem în Cetatea Neamţului şi ne apărăm pînă vine riga leah să ne scoată şi intrăm în pribegie." Atunci

am băgat de samă că şi pe chipul lui Iordache Ruset se scriau semnele spaimei, în locul bucuriei. Dimitrie însă s-a împotrivit vajnic : „Nu, cumnate ! Oare de-aceea a strigat mulţimea şi m-a chemat să-i fiu oblăduitor, ca să mă vadă fugind ? Fugind ca un mişel ?“ Am simţit atunci cum boierii, în cap cu Iordache Ruset, se lepădau de Dimitrie Cantemir. A şi zis, cu vicleană umbră de sfat, dar fără bucurie : „Da, bine-i să fugi, măria ta. Că dacă nu, te ucid. Sau, de bună samă, te surghiunesc la Alep ori la Eghipet. Şi-i mai bună pribegia la leşi decît...“ ; Mai bine mor decît să fug din faţa primejdiei !“ s-a împotrivit cu îndărătnicie şi cu putere Dimitrie, iar Ruset a şoptit : „Eu plec ! Fug din calea lui Mehmet Cerchez, capugiul. E cel mai mare ticălos. Crud ca o fiară. Are plăcerea nebună de a chinui oamenii : a ucis zeci de creştini cu mîna lui ! Zeci şi sute !...“ ; „Umblă sănătos !.. Eu rămîn cu ţara. Ce zici, prietene Neculce ?“ Am răspuns că are dreptate şi am alergat la Ştefan comisul să-l întreb de nu-l cunoaşte pe capugiu, că şi el e tot cerchez de neam. Ci Ştefan comisul nu ne-a făgăduit nimic. Îl ştia pe Mehmet Cerchez ca pe-un tiran cumplit ; creştin apostat, trecut la legea Coranului. Atunci am stat şi eu cu sfatul, schimbîndu-mi gîndul : „Păcat să-nduri osîndă pentru ce n-ai făcut, măria ta.“ Dar l-am auzit suspinînd tare, cu jale şi frîngere de inimă : „Vai, Moldovă, ce ruginit e paloşul tău... Unde eşti Ştefane şi tu Rareş ? N-aveaţi mai mulţi ani ca mine, dar ce spadă ageră strîngeaţi în pumn ! Ce spadă şi ce pumn ! Ce pumn şi ce cap !...“ ; „Ei, măria ta, şi Miron Costin a vrut, dar..., m-am trezit eu pomenind un nume, fără să vreau. Cine ne ajută ?“ „Aşa, mustră-mă cu ăst nume ! Mustră-mă, Ioane, că eram faţă şi n-am oprit săvîrşirea nelegiuirii.“ ; „El a înţeles că ţara-i mică şi potrivnică celor mult prea tari. A crezut în riga Sobieski, dar acesta nu ne-a ajutat, măria ta, cum a crezut logofătul.“ ; „Pentru că, în fapt, voia Moldova pentru el, nu pentru noi.“ Aşa ne tînguiam noi, iar boierii se depărtau şi, unul cîte unul, ieşeau din spătărie. Se petrecea ceva aşa de trist şi de mişelnic, încît mi-am pierdut graiul şi nici de judecat nu mai puteam judeca. Mi se înceţoşase mintea. Ci, atunci, neaşteptat, ai intrat tu, Daria.

— Da, Silion îmi spusese ce nenorocire se întîmpla, se îngîndură Daria. Şi am venit cu o propunere copilăroasă. Am zis : „Hai la Silişteni, măria ta. Nimeni nu te ştie. Am strai ţărănesc şi doi cai buni"... Am îngenuncheat şi l-am rugat ; dar n-a primit sfatul, ci a zis : „Mulţumesc, Daria, dar dator sînt să înfrunt primejdia şi urgia, pînă la capăt. Dacă norodul stă pe loc, unde să fugă domnul ? Să vină neprietenul şi să mă smulgă cu rădăcină cu tot. Am stat odată, la o vînătoare, cu acest prieten al meu Ion Neculce, în munte, la Ceahlău, pe o vijelie fioroasă ; vîntul ne învăluia-n vîltori smintite şi ne învîrtea năuc. Ci noi ne-am agăţat de stînci şi am stat, îndurînd, aşteptînd liniştirea stihiilor. Iar acum să fug ? Nu, Daria. Ridică-te şi adăposteşte-te la Silişteni, departe de vînzolelile ocîrmuitorilor."

Daria a tăcut. Dascălul Ieremia a uitat să mai întindă mîna după un măr rumen, cum avusese gînd şi poftă adineaori.

— Ci n-a trecut nici un pătrar de ceas, reluă Ion Neculce povestirea, că Mehmet Cerchez a şi intrat, trufaş şi groaznic. Parcă îl văd şi acum, cu ce mînie şi dispreţ a pus pe umărul lui Dimitrie o basma neagră, urlînd : „Mazîl !".. Încremenisem întru neputinţă şi vînătă deznădăjduire. Capugiul mi se părea trimisul satanei, iar în urmă-i cei zece-doisprezece ieniceri, drept draci curaţi. Tîrziu am văzut că se iviseră şi cîţiva boieri, dintre care am cunoscut pe feciorii lui Gavriliţă Costache. Nu mă aşteptam la o împotrivire. Însine nu gîndisem la asta : nici n-am avut cînd. În cîteva minute Curtea domnească s-a umplut de spahii. Şi mai veneau încă dinspre Trei Ierarhi. Dimitrie a vorbit răspicat, cu neînfricare : „Cîtă vreme o să mai batjocoriţi, c-o spurcată cîrpă neagră şi cu o vorbă slută, un domn cerut de ţară ?" Capugiul a tresărit auzindu-l pe Dimitrie vorbind atît de bine turceşte ; dar, după o sclipire de mirare, şi-a încruntat şi mai tare fruntea, cătrănindu-se spre batjocorire : „Cutezi să mă-nfrunţi, cînd n-ai nici o armă ?" ; „Armă mi-i dreptatea ! Şi ştiu că tirania este o mască a nedreptăţii. Iar dreptatea este inima vie a lumii : nu piere. Niciodată !" Deşi inima mi se făcuse ca măzărichea de frică, în sinea mea m-am bucurat că voievo-

dul sta mîndru în fața trufiei tiranice. Numai că, în spatele capugiului am auzit glas dogit, și înspăimîntat, și amenințător : „Vai-de-mi... și-de-mine ! Ce vorbă necugetată... Iartă-l, slăvite : e tînăr și s-aprinde la mînie." Dar voievodul se îndîrji mai avan : „Ilie Țifescu, apără-mă arătînd că-s copt la minte și am dreptul să înfrunt samavolnicia. Am datoria sfîntă să apăr țara !" După ce i se tălmăci spusa, capugiul Mehmet Cerchez se grozăvi încă mai tare : „N-ai aflat încă, ghiaur spurcat, că legea împărăției noastre e jaful și samavolnicia ?" ; „Am aflat. Dar întreb : au noi nu sîntem oameni ? Asta nu-i țară ? Pînă cînd să ne jefuiți și să ne călcați în picioare ?" ; „Taci, măria ta, vai-de-mi-și-de-mi..., s-a căinat Țifescu. Lasă-te mazîlit și du-te cu pace... Nu-ți iscăli hrisovul morții." Nu știu dacă vorba Țifescului, căruia noi îi ziceam Vulpea, ori teama de moarte schimbă purtarea lui Dimitrie : „Mehmet Cerchez, te întreb : cum, om înțelept ca tine, te-ai tocmit slugă la... templul Lăcomiei, capiștea samavolniciilor, biserica ticăloșiei, izvorul urgisirilor și începătura nenorocirilor ?" Capugiul s-a cam descumpănit : parcă și-ar fi adus aminte că pînă acum cincisprezece ani a fost creștin. A zis : „Ciudat : toți domnii maziliți pînă acum s-au milogit pentru iertare. Tu..." ; „Domni ? Cîrpe, nu domni ! Iar eu ca și ei : umărul îmi pătezi, cinstea îmi rușinezi cu cîrpa neagră a tiraniei și cu nume de mazil mă sudui. Iar eu trebuie să tac. Să tac !" ; „Prea multă vorbă ! s-a închiorcoșat iară capugiul. Hai !" ; „Dacă n-am spadă, mă apăr cu voroava, capigi bașă. Pentru că n-am cu ce-ți vătăma trupul, cerc să-ți înfig în cuget o țeapă de vorbă care să te doară. Ai fost de-ai noștri și te-ai hainit ca un spurcat te-ai făcut trădător și ucigașul fraților tăi, ticălosule !" Spumegînd de mînie, Mehmet pașa Cerchez l-a lovit cu latul iataganului în spate, iar cu muchia peste umărul drept „Te ucid !" a urlat otomanul, asemeni ursului cu tălpile puse pe jăratec. Voievodul s-a încreștit la chip de durere, s-a clătinat, dar n-a căzut. Eu am crezut că i-a și tăiat capul. Și parcă mă miram că-l văd întreg, strîngînd pumnii și fălcile, fulgerîndu-l cu privirea pe asupritor și tăcînd, împietrit. Mehmet Cerchez a poruncit să-l pună în cătușe. Un ienicer a sărit cu latul și, cît ai clipi, i-a legat brațele.

Boierii tremurau de spaimă, ca mlădița de lozie în vînt. Eu nu mai știam ce fac : mă simțeam mic , rușinat, nevolnic, strivit. Doream să se despice pămîntul, să mă înghită și să se sfîrșească totul, cît mai repede. Nu știu dacă spaima noastră, bicisnicia și mișelia în care căzusem ori demnitatea tînărului voievod, frumos și mîndru, l-a făcut pe capugiu să-și moaie iar glasul și să zică : „Au nu bănui că te duc de-a dreptul în „Groapa Sîngelui" de la Ediculé ? Ce te mai grozăvești și mă mai superi ?" ; „Ba da, bănui, a răspuns Dimitrie, lungind vorba. Dar mai cunosc și zisa unui filozof : Omul drept și înțelept poate cădea de șapte ori pe zi, că tot de atîtea ori se va ridica și pe asupritori în picioare-i va călca. Deci nu mă tem : mă știu drept !" ; „Nici dacă-ți spun că am primit mulți bani anume ca să te ucid, tot nu te sperii ?" ; „Ba da : mă sperii, a surîs : îndrăcit mă sperii, întru cît, pentru aur, știu bine că voi musulmanii tăiați mii și mii de capete pe zi. Dar atîta timp cît voi fi pe pămîntul țării mele te voi înfrunta." ; „Dacă te ucid pe drum și-n Dunăre te-arunc, marele vizir îmi dă casa ta de la Ortakioi." Vedeam limpede cum în făptura lui Dimitrie se săvîrșea o schimbare. Trufia și ura i se ascundeau, undeva, înlăuntrul lui, iar trupul i se făcea mlădios, ca atunci cînd ne întreceam la călărie ori la halca. A prins să vorbească rar, cu glas cald, melodios : „Și de ce-l trimite sultanul tocmai pe Constantin Duca ?" ; „Pentru că el plătește peșcheșuri grase ; tu. ioc !" Dimitrie Cantemir s-a gîndit cîteva clipe, apoi : „Îl cunosc bine, de cînd eram colegi la școlile din Țarigrad. Știe multe lucruri. Cam încîlcite, dar multe. Cîtu-i de tînăr, pregătește cărți în limbra greacă. Scrie despre teologie. Se bate cu catolicismul și cu erezia lui Arie. Dar ca domn va fi sub epitropia hapsînei sale mume, doamna Nastasia. Deci un domn rău, hrăpăreț, jefuitor de țară." ; „Nu-mi pasă ! a hîrîit Cerchez. Împlinesc porunca și m-aleg cu o casă frumoasă, cu bani și cu faimă de om credincios sultanului." ; „N-ai tu nevoie de casa mea din Ortachioi... Și știu că nu mă ucizi pentru bani. Ai destui. Iar faima..." ; „Ba te ucid !" ; „Nu ! Întîi, pentru că, deși te-ai turcit, ești totuși om de inimă. Al doilea, pentru că, dacă totuși îți plac banii, de la Constantin Duca, în numele căruia mă

mazîleşti, poţi stoarce mai mulţi bani dacă mă laşi viu. în chip de primejdie veşnică pentru tronul lui. Ai aflat şi tu că aur se poate mulge de la domnitorul care nu vrea să fie mazîlit, de la cel mazîlit care-şi teme viaţa, de la cel care plăteşte ca să mazîleşti şi de la cel care vrea să-l mazîlească pe mazîlitor. Şi tot aşa, la nesfîrşit." ; „Te ucid !" ; „De ce, paşă ? Ca să vin noaptea, în casa de la Ortakioi, în chip de strigoi, să-ţi sug sîngele şi să te sugrum ?" ; „Eşti nebun !" s-a cam speriat Mehmet Cerchez. „Cine nu-i oleacă nebun, nici înţelept nu-i atît precît se crede." ; „Îndracită gură ai !... Şi-o nemaipomenită îndrăzneală. Îndrăzneală ori prostie ? Dibăcie, iscusinţă ori putere de vrajă ? În loc să turb de mînie şi să-ţi retez scăfîrlia, te-ascult cu un fel de... plăcere." ; „Aşa se întîmpla şi lui Daltaban paşa, surîse Dimitrie cu un fel de descîntec în priviri şi în glas. Mă roagă să-i vorbesc şi m-ascultă." ; „Te cunoaşte ?" se îngrijora capugiul. „Sîntem prieteni. Deşi s-a născut musulman, e altfel de om. De omenie. Tu, cum te-ai musulmănit, l-ai şi urît pe părintele meu aşa de mult, încît vrei să-i ucizi feciorul, nevinovat, numai ca să capeţi un hîrb de casă... Ai uitat pe Constantin Cantemir, cu care făcut-aţi multe vînători şi zaiafeturi ? Ai uitat că bun prieten ţi-a fost şi din multe primejdii te-a salvat ?" ; „Adevărat...", se îmblînzi turcul pe neaşteptate. „Nu-i aşa că, dac-ar fi după inima ta, prea frumosule paşă, m-ai lăsa pe mine domn, şi n-ai da ţara pe mîna unuia mai tînăr ca mine, în numele căruia, cu nemilă, mumă-sa va jăcui-o ? Ales că şi în vremea Ducăi vodă cel bătrîn tot ea a jăcmănit-o şi a cîrciumărit toate bunurile, ca averi peste averi să strîngă. Pe cînd eu vreau să conduc ţara asta numai pentru că o iubesc. Nu-i aşa, cinstite Cerchez Mehmet, că-s mai potrivit a fi eu domn ? Spune cinstit." ; „Da ; dar eu trebuie să împlinesc porunca marelui vizir. Plecăm !" a poruncit capugiul, iar tu, Daria, ai îngenuncheat şi-ai zis cu glas înlăcrămat : „Să te-ntorci sănătos, măria ta ! Noi te aşteptăm. Am sădit în grădină numai crăiţe. Să nu întîrzii, că de sîntămărie înfloresc, măria ta. Înfloresc !.."

— Nu ştiu de ce mi-a venit în minte floarea de crăiţă, dar ştiu că simţeam nevoia să spun ceva care să tălmă-

ceească încrederea mea că va scăpa cu viață, din acea groaznică primejdie.

— Da, l-ai privit ca pe-o icoană și lacrimi mari ți-au țîșnit din ochi. Plîngeai cu atîta durere, că m-ai făcut și pe mine să lăcrămez. Cred că și Mehmet Cerchez s-a înduioșat oleacă. L-am auzit grăind : „Uite ce fată frumoasă se laudă că-l așteaptă, iar eu va să-l dau hrană la pești, în Dunăre ! Nu poți fi capugiu dacă ți-i inima slabă..." Dimitrie Cantemir a aflat răspuns și la suspinarea asta : „Bine-i totuși că te-au trimis pe tine. Altul m-ar fi spintecat de la întîiul cuvînt de înfruntare. Tu ești om bun, pașă. Te încredințez că loviturile de iatagan le voi uita, dacă între noi se va înfiripa măcar o umbră de prietenie... Prietenie !" Și așa l-a scos din Curtea domnească. Toți îi temeam zilele. Și eu, îndeosebi. Nu se afla nici un mijloc de a-i mîntui zilele. Și pentru ce i se cuvenea moartea ? Pentru că domnise două săptămîni, împlinind voia celor mulți și înfruntînd pe unii boieri din cei mari.

— Așa-i, cinstite vel hatmane, încuviință Daria. Ci îngăduiți, dragi privighetori, să povestesc ceva nestiut de nimeni, afară de vărul meu Silion.

— Povestește, Daria, o rugă jupîneasa Maria, dornică să afle fapte neobișnuite.

— Pînă l-au scos pe Dimitrie din Curtea domnească, m-am îmbrăcat rob țigan și am pornit, cu straja lui Mehmet Cerchez spre Galați. Eram un rob mut, tuns chilug, mînjit cu cărbune, priceput să adape caii, să-i țesale și să tragă cu urechea la vorbirea dintre capugiu și Dimitrie Cantemir. Am luat cu mine tambura, cu care mă întovărășeam în cîteva cîntări învățate de la Dimitrie. Multe din cele auzite atunci le-am repetat în gînd de mii și mii de ori, așa că le știu ca pe „Tatăl nostru". Cînd, la Bîrlad, pașa i-a spus : „În seara asta te căsăpesc !", Dimitrie a surîs cu nevinovăție : „Nu cred. Ești, pașă Mehmet, bărbat frumos, cilibiu. Iar frumusețea totdeauna-i bună și dreaptă. Lege ! Omuciderea-i cea mai slută faptă. Groaznică ! Nu pot să cred că om frumos ca tine ar fi în stare a săvîrși o crimă, prostească, și urîtă, și cumplită. Frumusețea și bunătatea, cinstea și dreptatea sînt semnele lui Dumnezeu, florile lui sădite în sufletul oamenilor. Poți tu, credin-

cios al profetului, să le spurci ?" Descîntat parcă, pasa a mai amînat împlinirea osîndei : „Ca să nu vărs sînge, te-nec în Dunăre." Şi la Galaţi, în adevăr, l-au luat slujitorii şi l-au dus la malul apei. Gata : scăpare nu mai era ! Mă ţineam după dînsul, roabă nevolnică. Ştiam că nu-l pot salva ; gîndeam doar să-l pescuiesc din valuri şi să-l îngrop în pămîntul nostru, cu mîinile astea mormînt făcîndu-i. Pregătisem chiar o barcă şi un barcagiu, să umblu pe apă. Era o seară de primăvară, cu mireasmă de arin şi brustur prelinse pe apă. Şi eu plîngeam, cu lacrimi şiroaie, de-mi spălau funinginea de pe faţă. Mă încredinţasem : Dimitrie a înţeles că nu mai avea nici o scăpare : hotărîse a se lăsa ucis. Dar, descoperind frumuseţea privelişti în scalda primăverii şi auzind cîntarea privighetorilor, foşnetul lin şi murmurul apei, s-a răzgîndit. „Străjer, a zis cu glas blînd, spune-i măritului paşă Mehmet Cerchez că, înainte de a muri, voiesc să-i destăinui ceva foarte, foarte însemnat. Te rog, vesteşte-l !" Slujitorul i-a împlinit dorinţa. Cînd se ruga el, şi baierele cerului se deznodau. Şi Mehmet Cerchez însuşi a venit la malul Dunării : „Ce vrei să-mi mărturiseşti ?" a întrebat, cu mînie şi răstire aşa de înaltă, că privighetorile din preajmă au tăcut, speriate ca de croncănitul corbului răpitor. „Paşă, mult îţi pare rău că ucizi om nevinovat... Îţi plînge inima." ; „Nu-i adevărat ! Mă bucur că..." ; „Dacă te-ai fi bucurat ai fi venit aici, să vezi cum mă îneacă în Dunăre, cu piatra legată de gît... Îţi pare deci rău, pentru că ştii că am în cap şi în inimă o comoară care-ar putea împodobi împărăţia. Îl am prieten pe Daltaban paşa ; iar el, ca orice bun osman, cinsteşte pe cărturari, pe stihuitori, pe cîntăreţi. Te-ai încredinţat că eu am aceste însuşiri de cărturar şi cîntăreţ. Dacă mă pierzi, pierzi şi prietenia lui Daltaban şi a tuturor celor care-s prieteni cu învăţaţii. Eşti puternic, paşă ; şi tocmai de aceea nu dispreţuieşti pe cel slab. Ştii bine că dacă n-ar fi ei, becisnicii, n-ai putea fi nici tu cel tare. Nu mă laud, dar sînt cărturar bun ; am însă suflet încărcat de păcate. Nu-i bine ca, în drum spre rai, să te împovărezi cu ele, împlinind o poruncă fără noimă, absurdă. Aminteşte-ţi că ucigaşul ia asupră-şi toate păcatele ucisului. Ameninţîndu-mă mereu, mă faci să sufăr şi să mă tem

îngrozitor. Dar, fără voia-ţi, mă ajuţi, totodată, să înţeleg că durerea-i cea mai folositoare dintre simţămintele omeneşti. Durerea-i iscusitul dascăl al cugetului nostru. Şi pentru asta îţi mulţumesc. Zicînd mereu că mă ucizi, îmi pricinuieşti durere, iar durerile mă întăresc. Ucide-mă şi-ai să vezi că sfafia mea te va urmări toată viaţa. Într-un fel, prin tine, eu voi fi martir, adică nemuritor. Iar tu, un ucigaş mişel încărcat de păcate, păcate de care nici focul gheenei nu te curăţă." Vorbea cu glas de aramă. Nici nu ştiam dacă vorbeşte ori cîntă. Îmi venea să-l întovărăşesc cu tambura. Capugiul îl asculta în nemişcare. Doar ochii îl urmăreau, cu luare-aminte. Mi s-a părut că şi buzele i s-au mişcat într-un fel de surîs. Apoi a răsucit capul, a privit Dunărea cu oarecare nelinişte. Parc-ar fi vrut să numere valurile şi n-ar fi izbutit : fugeau şi se pritoceau prea repede. „Paşă, a zis iar Dimitrie, viaţa-i val şi fum. Trece repede. Şi de la sine. Grăbind această repeziciune a trecerii nu cîştigi nimic. Aurul cu care neprietenii mei îţi umplu buzunarele va fi grătarul pe care va să ţi se frigă inima cît vei mai trăi, şi-n usturime mare să te chinui. Căci cine ucide un nevinovat, ştiind că-i nevinovat, e ticălosul ticăloşilor, mişelul mişeilor, ucigaşul ucigaşilor..." ; „Iar mă înfrunţi ? a mîrîit paşa Iar mă ocărăşti ?" ; „Te-am şi lăudat, paşă, pentru cele meritate. Ci îţi spun, cu toată tăria : teme-te, ca de foc, de ocările acoperite cu florile laudei." Paşa iar a tăcut, lăsînd privirea să i-o fure valurile. Dimitrie i-a simţit şovăirea şi, cu o blîndeţe dincolo de omenesc, a grăit, în şoaptă : „Mehmet Cerchez, dacă ai înţelege filozofia curgerii valurilor, ţi s-ar alina pornirile cele rele şi ucigaşe. Veşnicia pe care o urmărim cu deznădejde a o dobîndi după moarte, în fapt trăieşte în fiece clipă a vieţii pe care cu nepăsare, şi prostie, şi sălbătăcie o risipim. Valurile sînt mii, milioane, miliarde, ci izvorul, izvorul este, totdeauna, unul singur : ceva care seamănă cu lacrima... Lacrima începutului pentru plînsul cel mare al sfîrşitului..." N-am ştiut prea bine, ci mai mult am ghicit, am bănuit ce-a vrut Dimitrie să spună. Destul că paşa Cerchez s-a răsucit, repede şi mînios, spre stînga şi a plecat, fără cuvînt. Slujitorii au deşirat funia şi au prins să-l lege, burduf, ca să-l urce în barcă şi

în valuri să-l arunce. Barcagiul se ridicase în picioare, să-l primească și să-l ducă. Piatra, mare și grea, era în barcă pregătită din vreme. O vedeam și mă îngrozeam. Am făcut semn barcagiului meu să se gătească a porni la vale, să-l prindem din valuri. Nu știam nici cum, nici dacă-i cu putință o treabă ca asta. Ci, în clipa aceea de deznădejde și groază, cînd slujitorii îi legau picioarele, iar mîinile îi erau încă slobode, i-am aruncat tambura. A prins-o, cu stînga. A dus-o la piept și, cu dreapta, a început să-i mîngîie strunele. A scos un cîntec ciudat de trist : poate bocet, poate doină de jale, poate rugă, poate psalm de veșnică pomenire. Slujitorii, mișcați și ei de frămîntul și frumusețea cîntecului, au oprit legarea și parcă s-au rușinat că erau călăi. Slobodă, funia începea să se dezvîrtă. Iar strunele tamburei sunau tot mai zguduitor, amestecîndu-se cu șopotul valurilor, cu foșnetul vîntului, cu cîntarea privighetorilor, cu sclipirea razelor din asfințit. Mehmet Cerchez pașa s-a oprit : asculta. Simțeam că începuse să lucreze cîntecul în el. Și, deodată, furios fără de măsură, s-a răsucit spre Dimitrie și a strigat, răstit foarte și răgușit, o poruncă pe care n-am înțeles-o. Nici slujitorii n-o înțelegeau ; dar începură să-l lege iar în funie. Legat, îl brînciră spre barcă. Cîntarea s-a oprit, dar tambura n-a lăsat-o din mînă. Dealtfel, într-un fel de milă și de nedumerire, călăii i-o îngăduiră. În necuprinsa-mi durere, tambura, cîntarea și această îngăduință stăruiau în cugetul meu ca niște sclipiri de lumină. Pașa s-a mîniat și mai tare : s-a întors cu grabă, a tras iataganul și s-a repezit asupra lui Dimitrie. Am strîns pumnii. Am întors capul. Am închis ochii. Am țipat. Și m-am prăbușit. M-am izbit de-o piatră, iar durerea nu m-a lăsat să leșin. M-am tîrît în genunchi, cu gînd să urlu către pașă o rugă de iertare. Ci, deschizînd ochii, am văzut minunea : pașa nu străpungea trupul lui Dimitrie, ci tăia funia, slobozindu-l. Spunea ceva, încet, bolmojit, ca un geamăt. Nu înțelegeam nici ce vorbește, nici ce face. Și mă miram, cu atît mai mult cu cît vedeam că-l ia pe Dimitrie la braț și pornește spre gazdă. Nu auzeam ce-și spuneau, dar m-am încredințat că, din clipa aceea, au devenit prieteni. Cei

mai buni prieteni... Aceea a fost clipa cînd am trăit minunea. Şi, de fericire, mi-am pierdut conştiinţa...

Maica Daria se opri aici. Îşi înghiţi lacrimile, iar zîmbetul trist i se slei pe buze. Ieremia, dascăl şi duhovnic al lui Dimitrie Cantemir, şi vel hatmanul Ion Neculce, vechi prieten, stătură în nedumerire şi mirare.

— De ce n-o fi povestit niciodată asemenea minune ? se întrebă jupîneasa Maria.

— Nu ştiu. Poate şi pentru că eu l-am rugat să păstreze taină.

— Dar de ce nu l-ai urmat pînă la Ţarigrad ? iscodi jupîneasa Maria.

— Dintr-o pricină pe care numai eu o ştiu.

— N-o poţi destăinui nici acum, după atîţia ani ?

— Pot, cinstită gazdă. Cum stam în genunchi şi mult mă bucuram în necuprinsa tristeţe din mine, am simţit, în pîntece pruncul, mişcîndu-se întîia oară. Îl aveam pe Dimitrie ca pe-un muguraş de viaţă nouă, zămislit în mine. Cînd m-am trezit din leşin m-am spălat de funingine în apa Dunării şi m-am întors acasă, în Siliştеni. Eram cea mai nefericită şi cea mai fericită făptură din lumea asta...

Se făcu tăcere. Gîcind parcă întrebarea din cugetul ascultătorilor, Silion vorbi rar :

— Nu ţi-am spus, Daria, că Dimitrie l-a rugat pe capugiu să-ţi îngăduie a ne însoţi la Ţarigrad. Dar el s-a împotrivit : „Dacă-i urîtă, n-ai ce face cu ea ; dacă-i frumoasă ţi-o luăm cadînă, iar dacă mai nădăjduieşti să te mai ajute încă o dată, află că rar se mai pot găsi dregători buni şi slabi de înger ca mine." Auzind, Dimitrie mi-a poruncit să te rog a te întoarce acasă. N-a mai fost nevoie : plecaseşi singură.

Povestirile privighetorilor se opriră aici. Dinspre Hîrlău se ridicau nouri mari, ca nişte munţi vineţii, în repede creştere. Fulgerele începeau să brăzdeze întunericul şi tunetele să duduie la marginea zării dinspre miazănoapte. Jupîneasa Maria, care din pruncie se temea de trăsnet, mai ales cînd se dezlănţuiau în puterea nopţii, se lipi de soţul său, căutînd ocrotire. Tăceau, ascultînd gemetele cerurilor. Iar cînd un fulger orbitor a împroşcat cuprinsul cu lumină şi un trăsnet asurzitor a despicat ulmul din vîrful

Dealului de lut, Neculce i-a zis, mîngîindu-i creştetul, aşa cum obişnuia în ceas de supărare ori de cumpănă.

— Nu te speria, Maria... Intră în casă, aprinde lumînarea de la înviere şi pune-o în fereastră. Eu cobor în ogradă să înfig toporul în pămînt, să se scurgă trăsnetul şi casa să ne-o ocolească.

În cîteva minute, tot cerul s-a umplut de nouri, vînzoliţi, sfîrtecaţi de fulgere, ca nişte iatagane de flăcări şerpuitoare. În sclipirea luminii, luciul lacului din vale strălucea ca oglinda şi parcă sălta în sus, să se îmbine cu nourii furtunii. Vîntul, tot mai furtunos, mai vînzolit, mai răscolitor, vălmăşind potop de apă vărsată parcă de la toate rîurile ţării. Vijelia smulgea paie din girezi şi draniţă din acoperişurile bătrîne ale grajdurilor. Clopotele din clopotniţa bisericii începură să sune, ca nişte gemete de durere ori de spaimă.

În cerdac era însă adăpost, iar gazda, ca şi oaspeţii, nu se îndurau să-şi părăsească locurile de unde puteau privi urieşeasca putere a firii dezlănţuite. Cînd furtuna se depărtă spre miazăzi, observară că, dinspre răsărit, zarea a rămas roşie.

— Arde Iaşul ! s-a temut Ion Neculce.

Priviră cu toţii spre răsărit şi se spăimîntară.

— O fi trăsnit vreo casă şi-a luat foc, îşi întregi gîndul. Se vede că acolo-i mai mult vîntoasă, cu trăsnete. Bine că aici a turnat din cer ca din poloboace... Mîine va să mă duc pînă la Iaşi, să văd ce şi cum.

— Mă tem că se va fi aprins şi pe uliţa noastră, se îngrijoră jupîneasa Maria. Şi toată casa-i de lemn, veche.

Cînd o răpăială din coada despletită a ploii prinse a împroşca şi în pălimar, traseră jilţurile lîngă perete, la adăpost, şi intrară fiecare în iatacul său, la hodină.

SEARA A PATRA sau :

ROADA ÎNVĂȚĂTURII ESTE CEA MAI BUNĂ ROADĂ

În zori cerul era senin, spălat de ploaie, ca o tipsie de cleștar albastru. Pămîntul mirosea proaspăt, reavăn. Pe dealurile din jurul Prigorenilor otava era mai verde ca ieri, un verde auriu, primăvăratec. Lacul de sub dealul conacului se liniștise deplin și numai arare cîte un crap ori o mreană spărgea oglinda în cercuri largi, ușor tremurătoare. În sat era liniște și pace. Doar ulmul trăsnit, paiele răvășite și bucățile de draniță azvîrlite pe ici, pe colo mai aminteau de furtuna de la miezul nopții. La răsărit însă, deasupra Iașului, se ridica un fum gros, vînăt-negru.

Neculce, însoțit de Silion și de doi slujitori, a alergat călare spre cetatea de scaun, să afle pe ce uliți s-a năpustit pojarul. La prînz, umblînd pe străzi, a văzut că au ars multe curți boierești și mînăstiri : a bătut vîntul așa de cumplit că nimeni nu s-a putut apropia de pîrjol. Au ars și curțile domnești, cu vîlvătaie așa de mare că oamenii n-au putut scoate nimica din mistuirea flăcărilor. Vodă Mihail Racoviță s-a adăpostit, cu toată familia, în casele din Cetățuia.

Vel hatmanul Neculce ar fi vrut să rămînă în oraș, dar cum în casele lui de pe ulița domnească, scăpată de pîrjol ca prin minune, și-a adăpostit rudele, începînd cu Ștefan Luca, s-a întors la Prigoreni, împreună cu Silion. A ajuns pe înserat, cînd jupîneasa Maria așeza iară jilțurile și masa priveghiului, împodobind-o, ca și altădată, cu roa-

dele toamnei culese din livezi și podgorii. Îngrijorați și triști, oaspeții se adunară iar în pălimar. Vel hatmanul a povestit despre cele văzute în Iași, despre pagubele cele mari pricinuite de foc, despre crămăluirile bieților ieșeni, despre boala din spaimă și amărăciune a voievodului. Apoi, așa, cu încetul, au trecut la domnia lui Constantin Duca, amintindu-și cum l-a pus doamna Nastasia să înfrumusețeze Curtea domnească, multă cheltuială făcînd.

— Boierii l-au cerut domn în locul lui Dimitrie Cantemir, avînd sprijinul lui vodă Brîncoveanu, zise Neculce. Dealtfel s-a și grăbit să și-l facă ginere, anume ca să aibă cuvînt în ocîrmuirea amîndorora țări. În adevăr, după pilda tătîne-su și după pofta doamnei Nastasia, Constantin Duca vodă ne-a pricopsit cu spurcate obicee și biruri grele, ca de pildă văcăritul. Deci domnia lui de doi ani, pînă la leat 1695, s-a pogorît peste noi cu sumedenie de nenorociri. Plîngea și blăstăma norodul în gura mare: „Vai, vai, sărăcă Moldovă, ce zile amare ai ajuns a trăi"..., auzeam adesea pe uliți și prin case. Zice o vorbă veche că lacrimile nici vîntul nici soarele nu le pot usca. Din pricina podgheazurilor leșești și mai cu samă ale acelui Constantin Turculeț, de multe ori zahereaua adică aprovizionarea nu ajungea la cetatea Cameniței, cum era porunca, să hrănească otomanimea cea multă, de strajă acolo. Avînd deci pre mulți împotrivă-i, Duca vodă cel tînăr nici o treabă n-o putea chivernisi bine. Că sultanul pretindea, vizirii și pașalele cereau, ienicerii jefuiau, iar familia prea tînărului domn: mamă, surori, cumnați, veri, vere, nepoți, nepoate, toți și toate pofteau bani, mulți bani, lucruri scumpe, viață în răsfăț și desmăț. Urgie, nu domnie!

— Eu mă aflam atunci la Silișteni, în mare durere și suferință, folosi Daria pauza lui Neculce în vorbire. Și, ca să-mi mai ostoiesc amarul, mă străduiam să-l înduplec pe răzeșul Manea să se ascundă de urgia zapciilor. El se căina că n-are unde, făr' numai să se ducă la Turculeț. Un agă domnesc s-a năpustit asupră-mi, mi-a sfîșiat cămașa și-a prins să mă bată cu biciul, cu plumbi în șfichi.

— De ce? Ce-avea vodă cu tine?

— Zicea, cinstită jupînească, că, de vreme ce sînt ibovnica lui Dimitrie, trebuie să știu și unde și-a ascuns

averile. Bătîndu-mă, m-a umplut toată de sînge. Ci eu, avînd prunc, în luna a șasea, m-am strîns covrig, să nu-mi atingă țîțele și pîntecele.

— Mult ai suferit, Daria..., o compătimi jupîneasa Maria.

— Mult, pentru că am vrut prunc în felul lui. Și cînd credeam că-l am, l-am pierdut. Ci nu m-am lăsat, bolnavă precum eram, pînă nu l-am trimes pe Manea la Țarigrad să-l caute pe Dimitrie și să-i spună că Duca vodă a făgăduit zece pungi celui care-l omoară, cît mai repede.

— Da, da, adeveri Neculce, mare năpastă căzuse pe țară și asupra Cantemireștilor. Hatmanul Lupu Bogdan și Iordache Ruset nu s-au putut apropia de Constantin Duca, de rău ce era, și s-au închis în Cetatea Neamțului. Grele timpuri și slute. Îmi aduc aminte că Daltaban pașa, seraschierul de atunci, a poruncit lui Constantin Duca să vîre provizii în Camenița, cît mai multe. Că se temea sultanul să n-o atace leșii.

— Dar pentru că tot acel nămol de provizii se scotea de pe spinarea bietei țări, jăcuită și urgisită, oamenii noștri l-au vestit pe haiducul Constantin Turculeț, surîse Daria, iar el, haiducul, cu ai lui, a prădat zahereaua toată și-a împărțit-o sărăcimii : de la țară luată și iarăși țării dată.

— Așa a fost, iar turcimea din cetate a început să piară de foame.

— Deci vodă o cam sfeclise cu Daltaban pașa, pentru nevrednicie.

— Întocmai, Daria. Însuși pașa l-a pîrît pe Duca în fața sultanului. Dar mazîlirea i-a venit mult mai tîrziu. Brîncoveanu ungea bine osia la carul domniei, acolo, în Țarigrad, că ginere și-l făcuse pe Constantin Duca vodă. Cuvine-se a povesti, că am fost nuntaș la cununia lui vodă cu domnița Maria, fiica Brîncoveanului. Boierimea din amîndouă țările a venit la nuntă făloasă ca aceea, cu mare strălucire și cu feluri de muzici și pehlivănii, de mirare în tîrg la Iași. Cum am zis, atunci eram și eu tînăr postelnic și pășeam cu alți postelnici, cu toiegele în mînă, pe jos, înaintea domnului, cu mare alai, de la Curtea domnească pînă la Golia, în biserică, unde i-a cununat însuși patriar-

hul Țarigradului. Ei, ce mai desfășurare de lux și petreceri a fost atunci, că nuntirăm trei săptămîni, fără hodină.

— Că plătea tata socrul, care avea ambiții crăiești și domn se voia peste amîndouă țările române. Iar avere, gîrlă.

— Precum și era, Maria, surîse dascălul Ieremia. „Și avea !

— Și ce spor de „vai și-amar" a coborît după aceea peste biata țară, jelui Daria, așa precum ai spus și domnia ta, vel hatmane, ba încă și mai și.

— Mi se pare că a sosit rîndul meu la povestire, își netezi Ieremia barba. Că în acea vreme mă aflam cînd la București, cînd la Țarigrad. L-am văzut pe Antioh Cantemir, așezat în casa de la Ortakioi. Neștiutor de cele care se petreceau în țară, își vedea de mîncare, băutură și somn tihnit. Din cînd în cînd petrecea cu Scarlatache Ruset. Așa și-a aflat Dimitrie fratele trimis capuchehaie, adică grijitor al domniei pe lîngă marele vizir. L-a dojenit, dar fără vreo izbîndă. Ci trebuie să spun că, îndată ce a sosit la Constantinopol, întreg și nevătămat, Dimitrie i s-a înfățișat lui Daltaban pașa și a povestit cum a fost mazîlit și prin ce minune a scăpat cu zile. Dregătorul cel mare l-a chemat pe Mehmet Cerchez și l-a firitisit : „Mare bine ai făcut : și mie că ai cruțat zilele unui bun prieten, și ție că ți-ai cîștigat un prieten, și poate și măritului padișah că n-ai lipsit împărăția de un mare cărturar, care, deși foarte tînăr, va împodobi cu înțelepciunea lui împărăția noastră." N-a durat mult și Dimitrie Cantemir a izbutit să-și facă prieteni dintre creștini și dintre musulmani : Alexandru Mavrocordat Exaporitul, Dositei Notara patriarhul Ierusalimului, Ahmed pașa Calaili, marchizul de Férriol solul franțuz, contele Tolstoi ambasadorul Rusiei. Îl vizitau în casa de la Ortakioi și-i vizita la dînșii acasă. Știa multe, era vesel, glumeț cu mult farmec, cînta din tambură și putea petrece bine, zile și nopți, și de aceea toți îl iubeau și-l voiau tovarăș.

— Trebuie să adaug că, asemeni obiceiului din Moldova, întrerupse Silion, după zile și nopți de petreceri, dormea cîte o zi și-o noapte, fără să se trezească ; apoi, cîte o săptămînă-două și chiar cîte o lună două, citea și scria cu patimă, doar cu cîte două-trei ceasuri de odihnă.

— Așa-i. Antioh se zbătea, în felul lui, să scoată banii dați în sama patriarhului Ierusalimului ; se zbătea, dar fără vreo izbîndă. Eram într-o zi în casa de la Ortakioi, cînd a venit Mehmet Cerchez pașa. Dimitrie mi-a spus : „Stai cu noi, dascăle Ieremia, să-mi cunoști mai bine prietenul." Am stat și l-am auzit, vorbindu-i : „Dacă m-ai lăsat în viață, mărite pașă, vreau să adîncesc studiul filozofiei și al istoriei, al muzicii și al religiei musulmane, să cunosc cît mai bine lumea otomană și obiceiurile ocîrmuitorilor ei." ; „Da, foarte bine, prietene, s-a rostit pașa. Impărăția sultanului are mare nevoie de oameni învățați și de știința lor. Și, drept să-ți spun, și pentru asta ți-am cruțat zilele." Dimitrie Cantemir l-a privit cu duioșie, amestec de tristețe și bucurie : „O, prietene Cerchez, n-ai să știi niciînd cîtă spaimă am îndurat în acele zile din aprilie, cînd m-ai mazîlit și m-ai luat din Iași să mă îneci în Dunăre. Vinovați eram amîndoi : tu că mă smulgeai din casa și din țara mea ca pe-un măr viermănos, iar eu că te înfruntam cu nechibzuială și obrăznicie, cu nesăbuită îndrăzneală." ; „Și acum mă mai întreb, cum de nu te-am sugrumat totuși ?" ; „Cum de nu m-ai azvîrlit, bîldîbîc, în Dunăre ? Cum nu m-ai jupuit de viu, cînd tot drumul te-am înfruntat ? Prostește te-am suduit." ; „Dar m-ai și desfătat cu știința, înțelepciunea și talentul tău. Deși mă urai de moarte. Și te uram de moarte." ; „Cum să nu te urăsc cînd, cum am spus, m-ai smuls dintre ai mei ca pe un tînăr încrezut în sine, flușturatec și fără apărare ? Și cum să nu te iubesc că, după opt zile și nopți, în care am văzut moartea de o sută de ori, m-ai lăsat a trăi și m-ai așezat ici, în Țarigrad, ca pe un bărbat cuminte, înțelepțit, cu judecata coaptă. De atunci dospește în cugetul meu gîndul mare al împăcării, al stingerii vrajbei dintre români și dintre toți oamenii, veri de ce neam și de oriunde." ; „Dimitrie, știi că am mai săvîrșit ceva cu totul neobișnuit ?" ; „Încă o minune ?" ; „Am înapoiat banii celui care mă plătise să te ucid. Și mă plătise gras. Iar pentru un musulman aurul e mai tare ca Allah." Foarte emoționat, Dimitrie s-a ridicat din jilț și l-a îmbrățișat ca pe un frate : „Prietene ! Asta-i minune mai mare decît aceea a neuciderii mele. Știu vreo șapte limbi, dar afară de cel latin *sublimus*, nu aflu alt cuvînt cu care să te blagoslo-

vesc, după merit, şi să te laud." ; „Sublimus nu sînt eu, ci acela care a stins în mine setea de omor şi teama de a nu călca porunca mai marilor. Şi le-a stins doar cu vorba cînd înţeleaptă şi cuminte, cînd duioasă şi prietenoasă. Cu vorba şi cu struna de tambură." ; „Hai să-ţi cînt românește, paşă. Meriţi ! Ascultă, te rog, a zis şi a luat tambura din cui, cercîndu-i struna ; apoi a prins a-i zice cu glasul lui cald, armonios, pătrunzător pînă în adîncul sufletului : Foaie-a dorului, / A dorului şi a codrului, / Inimă a omului / De ce te faci amară / Din zori pînă-n sară ? / Floare a dorului / Din inima omului / Fii împăcarea şi binecuvîntarea, / Fii tihna şi pacea / Visată de ea, / De Daria mea... / Fii prietenia / Şi omenia / Visate de ea, / De Daria mea..." Paşa Cerchez a ascultat, cu surîs cuminte, iar inima i s-a muiat precum ceara la soare şi a zis : „Mulţumesc, Dimitrie. Nu ştiu românește, dar mi se pare c-ai spus ceva frumos, pentru cineva drag." ; „Da, cîntec pentru fata care mi-a dat tambura, acolo pe malul Dunării, a lămurit. A tălmăcit apoi cîntecul în turcește şi l-a mai zis încă odată, cu şi mai multă înflăcărare şi duioşie. „Să-l cînţi şi mîine la Daltan paşa", a adăugat Mehmet ridicîndu-se să plece.

Jupîneasa Maria îşi îndemnă priveghetorii să guste must, vin, nuci, mere, struguri. Toţi îi împliniră invitaţia, iar Silion cuvîntă :

— Mi se pare că-i trebuitor să amintim iară despre felul cum muncea Dimitrie Cantemir, citea, scria, învăţa limbi străine. Stătea ceasuri şi zile la masa încărcată cu fel de fel de cărţi. Dar tocmai asta nu-i plăcea defel lui Antioh. Parcă-l aud boscorodind mînios ori întrebînd cu glas răguşit de alergătură fără spor : „Tot mai scrii ?" ; „Tot", răspundea Dimitrie, scurt. „S-ar cuveni să-ţi smulg pana şi s-o arunc în foc !" ; „Poftim : arunc-o, a zis odată, cu zîmbet trist. Dar îmi cumperi alta, că asta s-a tocit. Una de gînsac, pasăre năroadă ; una de şoim, pasăre vitează şi una de cocor, pasăre înţeleaptă care cunoaşte calea lumii dreaptă : pleacă toamna la Eghipet şi se-ntoarce primăvara, la cuib, în Moldova, că-i arde inima de dorul acestei ţări, cum arde a mea, acum..." ; „Aşa ! Dor... Ardere... Eu mă zbat să capăt banii de la patriarh şi de la vizir iar tu vorovești într-aiuri. Ardere !" ; „Cu pană de gînsac nerod

trudesc ist izvod spre a minții tale șlefuire, desfătare și înțelepțire. Uite, ici : «Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea, au giudețul sufletului cu trupul»... Voiesc să arăt că lumea mincinoasă și deșartă este..." ; „Ești cam stricat la cap ? ! În loc să..." ; „Nu, frate ! Scriu acest «divan» să te fac a vedea că frumusețea sufletului e mai adevărată decît a aurului și mai folositoare omului." ; „Taci !" a răcnit Antioh, silindu-l pe Dimitrie să schimbe vorbirea ușor batjocoritoare, cu alta mult prietenească și caldă. „Pe drept ești furios, frate : știu că n-ai putut scoate decît cincisprezece pungi." ; „Ți-a spus pașa Cerchez ?" ; „Știu de mult că împărăția otomană însamnă lux și strălucire pentru ocîrmuitori, întemeiate pe nedreptate, stoarcere, jaf și omor pentru țări și noroade." ; „Taci, că te-o auzi careva..., se îngrijoră Antioh. Sîntem săraci ! Săraci și fără noroc. Constantin Duca are acum golomoz de aur. Ne strivește sub mulțimea și greimea pungilor." ; „Și sub țesătura intrigilor. Dar noi, zău, frate, avem o bogăție neprețuită : mintea ! Iată : Mustafa Daltaban și Mehmet Cerchez lucrează pentru *nostra causa*. Pe Ferrari Hassan pașa va să-l atragem curînd, de partea noastră. Marchizul de Férriol..." ; „Da, dar, tocmai acum, o sultană a născut doi gemeni și muftiul a poruncit sărbătoare." ; „*Donanma !* Ehei ! Sărbătoare cu dezlegare pentru vin : prilej ca musulmanii să bea pe ruptele, să se destrăbălează și să mai uite de războaie." „Dar noi nici nu putem ieși din casă : oamenii lui Duca vodă ne pîndesc cu gînd ucigaș, după fiece colț." ; „Știu... Ca să mă plimb prin Istanbul, nevoit sînt să mă îmbrac turcește. Noroc că, măcar din cînd în cînd, ne apără Scarlatache, suveica asta îndrăcită care umblă pretutindeni : la Iași, la București, în Fanar, în tot Constantinopolul. Umblă și țese mreje din umbră. ca paingul, să prindă mustele și fluturii și gîndacii cei grași și lacomi. Azi, de-o pildă, mi-a adus știrea că prea iubitul nostru dascăl Ieremia a trecut de partea lui vodă Brîncoveanu, parc-ar fi uitat că a stat atîția ani în casa părintelui meu și m-a învățat multe din scripturi și din viață, între care cinstea și prietenia."

Aici, dascălul Ieremia tuși, semn că avea de spus ceva, și zise :

— În adevăr, am plecat la București. Am fost și sînt om sărac : trăiesc din munca dăscăliei. Iar vodă Brîncoveanu, cel mai bogat voievod din cîți au avut vreodată românii, mă ajută să trăiesc, negoțîndu-mi singura marfă pe care o am : știința și meșteșugul de a învăța și pe alții. Cinstiți priveghetori, adevărat : l-am slujit pe Brîncoveanu, dar niciodată împotriva Cantemireștilor.

— Așa-i, dascăle, adeveri vel hatmanul Neculce. Nu l-am auzit niciodată pe Dimitrie învinuindu-te pentru asta. Dimpotrivă : te lăuda că-l ajutai a mai domoli mînia lui vodă Brîncoveanu împotriva lui Antioh, care umbla să vină domnitor la Moldova.

— Întocmai, știu și eu, căută Silion să-și urmeze povestirea. Antioh părea că dorește să-i spună ceva foarte însemnat, dar Dimitrie nu-l asculta cu toată luarea-aminte, ci lucra mai departe : „Ci lasă pana ceea odată ! a strigat, furios. Nu mai mîzgîli hîrtia de pomană." ; „Ți-am spus : adă-mi o pană de cocor din capul unghiului. Că, iată, iar e primăvară și mă sting de dor de țară." ; „Mai încet că-ți pîrlești aripile în flacăra uneltirilor lui Duca și Brîncoveanu." ; „Ce frumos ai spusa asta : ...«Îți pîrlești aripile în flacăra uneltirilor»... Antioh, elefantule, poți fi și poet !" ; „Lasă-mă dracului ! Am vrut să fiu domn și..." ; „Nu pot să te las, că trebuie să-nvăț a urzi cele mai viclene intrigi, ca să răpun neprietenii și să-ți pot spune : măria ta, ești domn la Moldova ! Antioh voievod Cantemir." ; „Cînd ? Cînd ?" se frămîntă Antioh, nădușind de nerăbdare. „Îndată după *donanma*. Dar, fără pană de cocor, nu, nu pot nimic ! Căci pana-i și punga și spada mea de acum. Totuși... pe cînd tu te zbăteai pentru cele cincisprezece afurisite pungi, eu, ajutat de Daltaban, am pătruns la marele vizir. Înțelegi ?" ; „Frate ! Nu mă amăgești ? Ai vorbit despre..." ; „Nu te pripi : vizirul vrea douăzeci de pungi, iar noi avem doar cincisprezece. Ne trebuie aur !" ; „Ai ajuns la vorba mea ?" ; „Ajuns... Și m-am poticnit în plasa intrigilor, pe ale căror lațuri nu le poți tăia decît cu foarfece de aur. Constantin Duca a dat douăzeci și cinci de pungi... Sînt iar ca inorogul care încă nu știe cum să folosească marea și minunata putere a cornului său cel ascuțit și răsucit. Deocamdată zic precum evanghelistul : gol am ieșit din pîntecele maicei și în țărînă gol voi intra..." ;

„Eu ard de ambiţie şi tu te destrăbălezi cu pilde din scripturi !“ ; „Vînd şi eu ce am. Ştiu că limbuţia-i mai rea ca beţia, dar nu pot tăcea. Am scris lui Silim Ghirai, hanul tătar, şi i-am amintit c-a fost prieten cu părintele nostru : deci să pună cuvînt bun pe lîngă marele vizir. Am fost şi la Daul Iusuf effendi : i-am spus şi lui că, fiind domn mazîl, viaţa mi-i primejduită în fiece clipă. Nu pot trece pragul. Numai domnia m-ar...“ ; „Nu cumva vrei iară domnia pentru tine ?“ se temu Antioh. „Sprintenă-i iuţimea inorogului şi grea greimea elefantului...“ ; „Nu mă răsuci pe mine cu vorbe filozofeşti ! Spune, vorbeşte pe şleau.“ ; „Au crezi că dac-ai să fii tu domn, elefantule, de pe mine se şterge ponosul de... mazîlit ? Aşa cum Iordache Ruset poartă pe frunte semnul cetluirii scris cu foc, tot aşa port şi eu pe suflet pecetea mazîlirii. Şi-or să mă îngroape sub porecla asta : Dimitrie Cantemir mazîlitul, care a domnit douăzeci de zile...“ ; „Nu ştiu dacă te cai ni, dacă-ţi baţi joc ori dacă vrei domnia pentru tine.“ ; „Nu mă cain, ci mă laud, şi încă, vai, ce laudă !, că-n fiecare clipă poţ fi ucis cu aurul unui terchea-berchea doi gologani perechea.“ Apoi povesti ce ştiri i-am adus din ţară, eu, Silion, despre jecmănirile lui Constantin Duca vodă. „Deh, a rîs. Ţaşca nu sare departe de trunchi. Şi-apoi... să-l credem şi pe el : are casa grea : şapte surori, şapte gîşte potcovite, adaos doamna Nastasia, cea sulemenita-n aur. Deci lupoaica flămîndă şi puiul său vidra cea lacomă. Iar la domnie a venit încărcat de datorii la toţi cămătarii cei mari ai Ţarigradului...“ Îl vedeam pe Antioh foarte încurcat. Mai ales că Dimitrie a luat tambura şi-a zdrăngănit în derîdere, grăind : „Frate Antioh, află că fiecare vizită a mea la Daltaban paşa, la Ferrari Hassan ori la Mehmet Cerchez pe Duca vodă îl costă cîte o pungă de galbeni.“ ; „Cum adică ?“ se nedumiri Antioh. „Aşa : plăteşte pe cei care mă spionează şi pe cei care va să-l mazîlească.“ ; „Ar trebui, dacă-i aşa, să-i vizitezi zilnic, pînă cînd...“ ; „Aş face-o, dacă n-aş şti că banii îi smulge de pe spinarea bietei ţări...“, se amărî Dimitrie, scoţînd din tambură un scîncet trist. Antioh m-a întrebat ce alte veşti mai aduc din ţară ; iar eu am spus că domniţa Ileana, sora voievodului, s-a căsătorit cu Neculai, fiul lui Miron Costin, pe care l-a şi înălţat în rang de hatman.

„Ah ! a tresărit Dimitrie. L-am pierdut ! Om burduf de carte..." ; „Era pierdut de cînd tata şi Iordache Ruset..." ; „Vinovaţi sîntem noi, că n-am grăbit împăcarea cu Costinii. Tată, multe trebuie să îndur şi chiar să mint ca să te spăl de sîngele cu care te-a mînjit Iordache Ruset." ; „Vorbeşti de împăcarea cu Costinii şi uiţi că eşti sortit a te căsători cu Casandra Cantacuzino." ; „Cînd mă duc să-mi văd logodnica ?" întrebă dureros de serios. „Eşti teafăr ? Te hăituiesc oamenii lui Duca şi te toacă precum o căpăţînă de curechi la praznic de hramul sfîntului Neculai." ; „Căsătoria cu o Cantacuzină preţuieşte mai mult ca o domnie." „Părăseşte asemenea gînd ! Nu-ţi vîrî cap sănătos sub evanghelie. Ori vrei, cu orice preţ, domnia Moldovei ? Ce-ţi trebuie ?" ; „Ştii cum zice turcul ? *Gailesiz baş bostanda biter* — cap fără griji doar la bostan creşte. Dar şi Horaţiu spune : *Beatus ille qui procul negotiis,* fericit e numai cel care se fereşte de orice fel de griji." ; „Iar mă ameţeşti cu zicale din filozofi ?" se burzului Antioh. „O fac ca să afli, Antioh, iubit frate al meu, ce mare gîlceavă-i toată faptura mea : bunicul răzeş, tata domn, eu logodit, din pruncie, cu fiica lui Şerban vodă Cantacuzino. Deci ursit a fi domn Ţării Româneşti. Iar dacă-mi zic : ginere de Cantacuzin, mă şi pot închipui chiar împărat la Bizanţ... Măcar atît să-mi aducă acea Casandră, poate slută, poate bătrînă, poate mută, proastă şi tîmpă." ; „Mă ameţeşti, închipuitule, ori şuguieşti ?" ; „Dulcele şi becisnicul meu frate Antioh, au nu pentru că în tainiţele cugetului meu rîvnesc tronul din Bucureşti mă străduiesc a-ţi face ţie loc pe cel din Iaşi ?" ; „Taci, c-o auzi vreun om al Brîncoveanului. Mare primejdie !" ; „Ştie vodă Brîncoveanu. Şi-apoi eu mă călăuzesc după vorba lui Virgiliu : *Lupus non curat numerum ovium* — lupului nu-i pasă că oile-s numărate." ; „Iar ? Turb ! Turb că nu pricep dacă vorbeşti serios ori vrei să rîzi de..." ; „Mă laudă toţi dascălii de la Şcoala Patriarhiei şi însuşi Stolnicul Constantin Cantacuzino a aflat precum c-aş fi foarte învăţat şi isteţ, isteţ nevoie mare... Adaos : prin Scarlatache Ruset, Duca vodă mi-a trimis vorbă că încearcă a-şi convinge socrul, pe Brîncoveanu, să-ţi dea o fată de soţie. Pe Balaşa, că-i cuminte şi frumoasă. Ce zici ? O iei tu sau mi-o laşi mie ?" Antioh a făcut ochi mari, de mirare, de bucurie şi de părere

de rău : „Ei, cu ajutorul lui aș dor... aș domni liniștit.“ Se rușină că era cît pe ce să zică „aș dormi“, se întristă, apoi tresări, bănuitor : „Dar cînd a fost Scarlatache la tine ?“ ; „Chiar azi.“ ; „Numai pentru... vestea asta ?“ ; „Ba mi-a cerut și cinci pungi.“ ; „Și i-ai dat ?“ ; „Nu puteam refuza un prieten, chiar dacă are unele păcate.“ ; „Unele ? Multe ! Bucșit de păcate și ticăloșii. Și de unde le-ai luat ?“ ; „Le-am împrumutat de la cămătar.“ ; „Nu le mai vezi în vecii vecilor !“ ; „Nu-i singurul rău platnic din lume. Și-apoi se însoară cu o grecoaică de-a mai mare dragul aproape tot așa de frumoasă ca Anița Dediului Codreanu din Galați.“ ; „Și ce te-ncălzește pe tine frumusețea ei ? E bogată ?“ ; „*Forma-flos, fama-flatus* : frumusețea-floare, faima-adiere de vînt. Și ce fire simțitoare nu se bucură de-o... floare ?“ Așa tăifăsuiau, cam împoncișindu-se, cam glumind, cînd intră în casă Daul Iusuf, cu multă îngrijorare pe chip : „În jurul casei voastre, cîțiva oameni înarmați și amețiți de băutură. Nu știu ce vor, dar caută harțag cu oricine.“ O clipă, în casă s-a făcut tăcere de gheață. Pe Antioh l-am văzut tremurînd, iar obrazul i s-a albit ca varul. Dimitrie, în schimb, a poruncit slujitorilor să se așeze la locurile de luptă. Apoi a mulțumit lui Daul Iusuf effendi că l-a înștiințat de primejdia ce-i pîndea. „O datorie de prieten“, a surîs turcul, cu oarecare vicleníe. „N-o să te uităm niciodată, îl încredință Dimitrie. Binefăcătorule !“ ; „Nici eu nu uit casa unde pot asculta cîntec de tambură, pot auzi vorbire înțeleaptă și pot bea o cupă cu vin bun. Că între noi, otomanii, nu vorbim și nu facem alta decît să ne pregătim de război.“ ; „Poftim ! se grăbi Antioh să-i toarne o cupă. De la Moldova.“ Daul Iusuf o urcă sus, în zare, să cerceteze auriul băuturii, sporit de străveziul de cleștar al cupei, cu sclipiri argintii ; apoi o duse la buze și la nări, să-i soarbă mireasma : „Cînd văd și amiros vinul, cred mai mult în Omar Kayam decît în Coran. Și mă simt frate bun cu ghiaurii, nu cu musulmanii.“ Dimitrie îi dădu răspuns, rostind stih din acel prea luminat stihuitor numit Omar Kayam, așa de drag unor otomani. „Zici că nu e bine să bem vin ? Palavre ! Vinu-i duh de gheață pentru al gurii foc !“ ; „Așa-i, prietene, rîse Daul. Toate le știi și repede le zici, la moment potrivit. Și ridicînd cupa, ură : Noroc, drac împielițat !...“ Dimitrie

ciocni, bău şi vorbi : „Decît toată ziua gîra-mîra cu versete din Coran, mai bine pe calea înşelătorului şarpe pînă la ieşirea sufletului din hoit, că-n năpastă tot rînduiţi sîntem a cădea, încă de la Adam cetire." După ce depărtă cupa de la gură, Daul Iusuf întrebă : „Ce făceaţi, Cantemirilor ? Cu ce vă îndeletniceaţi ?" ; „Îl ascultam pe Silion venit cu veşti din ţară, a dat răspuns Dimitrie. Ne dai voie să-l ascultăm mai departe ?" ; „Eu am cupa şi mă îndeletnicesc cu ea", a rîs turcul. „Atunci zi-i mai departe, Silioane ! mi-a poruncit Dimitrie. Faţă de Daul Iusuf paşa nu avem taine. Şi chiar de-am avea, tot le-ar afla." Am povestit că, în Moldova, Constantin Duca vodă prigoneşte cu asprime pe toţi boiernaşii ridicaţi de părintele măriei sale. Le zice „neamuri proaste", „mojici", „sărăntoci", îi întemniţează şi cumplit îi bate cu buzduganul. Le-a luat toată averea, multă-puţină cîtă o aveau. Melinte, Iuga, Gavrilă, Costache şi încă vreo şapte au înnebunit de durerea şi ruşinea schingiuirilor, în temniţă şi chiar pe uliţi." ; „Vezi ? Vezi ? a strigat Antioh, cu glas subţiat de mînie. Iar tu bîigui nătîng despre împăcare. Nu-i cu putinţă !" ; „Este, elefantule ! glumi Dimitrie filozoficeşte. Că viaţa-i ca un *opus tripartitum*, ca o lucrare în trei ipostaze : din gîlceava dintre trup şi suflet se toarce viaţa omului ; din înfruntarea dintre zi şi noapte iese timpul ; din disputa dintre minciună şi adevăr se făureşte ştiinţa. Toate se frămîntă, se gîlcevesc, se-ncaieră, se ciocnesc, se luptă şi iese altceva : trăirea sau pieirea ! Asta-i toată taina lumii." ; „Mare filozof, Dimitrie Cantemir..., se clătină Daul. Nu mă lăsa singur în piscul ăstor gînduri înalte, că ameţesc. Întinde-mi mîna cu o... cupă plină, să mă sprijin." ; „Nu te las, rîse Dimitrie, turnîndu-i vin în cupă. Şi dacă-i aşa, de ce din vrajba dintre noi şi Constantin Duca, sprijinit de Constantin Brîncoveanu, n-ar ieşi şi o împăcare ? Cea mai frumoasă împăcare şi cu rodul cel mai înalt : Unirea ţărilor române, cu Transilvania cu tot, Unire spre care rîvneşte Brîncoveanu, precum Mihai vodă, şi Petru Rareş, şi Vasile Lupu au rîvnit. De ce n-ar rezulta măcar domnia lui Antioh Cantemir în Moldova şi a lui Io Dimitrie Constantin voievod Cantemir, ginerele lui Şerban vodă Cantacuzino, în Ţara Românească ? De ce nu ?" ; „Zi-i, că-i zici bine, îl încurajă Daul, turnîndu-şi

de data asta singur și sorbind din cupă, cu mare poftă. Mai ales că Transilvania noi o pierdem la austrieci." ; „Nu te potrivi, Daul effendi. Dimitrie o ia răzna cu filozofia, se împotrivi Antioh, supărat. Și cele politicești lucruri le vede tot ca un filozof, adică stîlcit." Dimitrie înțelese pricina tainică a supărării fratelui și vorbi după ce trase un *zdrang !* pe coardele tamburei, de care nu se despărțise nici cînd vorbise filozofie ori politică : „Și totuși se poate. Trebuie să se poată ! Că românii sălășluiesc, din veci, în toate aceste țări, care la început una a fost : Dacia. Dacia despre care scriu și Herodot, și Strabon, și Dio Cassius și Plinius și..." ; „Oprește-te, firoscosule ! strigă Antioh. Și către mine : Povestește, Silioane, mai departe ! Nu-ți pese de dăscăleala firoscosului..., pricopsitului, filozofului." Cunoșteam de mult hîrîiala dintre frați. Și, cu mare bucurie, îl ascultam pe Dimitrie. Am urmat totuși porunca și am povestit că Duca vodă a jefuit tot ce a găsit în casele hatmanului Lupu Bogdan, iar acum schingiuiește soțiile și chiar slugile, doar-doar o afla unde-s ascunși banii și odoarele scumpe ale Cantemireștilor și ale rudelor lor. Auzind, Dimitrie a sărit în sus. A strigat foarte, cu vorbe urîte și sudălmi împotriva lui Duca vodă. A cerut să-i torn vin. A băut furios și-a izbit cupa în perete, țăndărind-o. Intrase într-atîta mînie, încît greu ne-a fost să-l domolim, să-l așezăm în jilț și să-i luăm tambura din mînă, să n-o spargă.

Aici Daria a vrut să spună ceva, dar Silion și-a urmat povestirea, fără să-i dea rînd :

— Antioh s-a arătat nerăbdător, ca și Daul Iusuf, și au întrebat amîndoi odată dacă au găsit bani și giuvaericale. Le-am răspuns că au găsit, mai ales giuvaericale, amistuite, după obiceiul pribegilor, pe la prieteni. Le-au găsit și le-au făcut pe numele lor, cum se spune. „Bogățiile acelea erau acum aici, se întunecă Antioh, în teșchereaua mea, dacă tata... Ah, zgîrciobul și nepricopsitul ! Risipitorul și bețivul !" ; „Pe jupînese le-au surghiunit întîi la Focșani, am continuat eu, ca să rup firul batjocorii. Apoi, în căruțe proaste, cu cai răi, cu hamuri de tei, le-a purtat, pe drumuri grele, pe la Hangu, prin munți, pînă la soții lor ascunși în Cetatea Neamțului, cu gînd c-or ieși dumnealor întru întîmpinare și i-or prinde."

— Aşa-i, Silioane, adeveri hatmanul Neculce. Le-am văzut acolo, mai mult moarte decît vii, nadă pentru bărbaţii ori părinţii lor.

— Le-am spus şi asta, urmă căpitanul Silion. Dimitrie o căină pe soră-sa, soţia lui Lupu Bogdan, suspinînd : „Săracă Ruxandra... norocul tău cel nenorocit... Ci aflu că mult şcolitul Duca ştie prea bine a răzbuna moartea Costinilor... Ehei, ai uitat, voievoade, cînd buchiseam împreună stihuri din Horaţiu ? *Fortuna labilis* — norocul nestatornic, am învăţat atunci. Ştiam deci de atunci că roata mereu se roteşte : ce-i sus coboară, ce-i jos urcă. Mă credeam inorogul care ziua sub deasă umbra pomilor se aciuiază şi la loc neclătit se aşează, iar noaptea la cărţi lucrează. Şi cînd colo... Precum stihuia Miron Costin : «Caută la ce l-au dus înşelătoarea roată.». Adică roata lumii care se-nvîrte mereu-mereu, fir-ar a naibii de roată." ; „De ce-l lauzi pe acest Costin ? vru să afle Daul. Parcă aţi fost..." ; „Ca să mă necăjească pe mine", se-ncruntă Antioh. „Ba vinovată-i cea care mi-a trimis copii după scrierile lui. Şi, cu cît le citesc, cu atît înţeleg că greu se va mai naşte om înţelept, cărturar deplin şi bun român ca acela..." Cînd am spus că şi pe tine, Daria, cumplit te-au bătut zapciii, cerîndu-ţi să spui unde-s îngropate averile Cantemireştilor, Dimitrie a urlat de furie : „Mişelie ! Turb ! Ce vinovată-i fata asta că eu... îl sufoca mînia. Cînd se mai linişti, filozofă : Constantin Duca, oare nu sîntem noi cei care am învăţat că avuţia-i fum şi pulbere, desfătările colb spulberat în vînt, iar slăva în defăimare şi ocară se poticneşte ? N-am auzit, de atîtea ori, la dascălii noştri, că omenia-i averea cea mai de preţ ? Cea mai scumpă giuvaerica — bunătatea ? Constantin vodă sîn Duca... dacă nu rîd : Ha-ha-ha... înnebunesc de multa nepotrivire dintre gîndul, idealul omului şi purtarea cea adevărată. Şi întreb iară : de ce mai învăţăm ce este binele, dacă toţi întru săvîrşirea răului ne înglodăm ? Dacă numai de glasul ticăloşiei ascultăm ?" Pişcă tare strunele tamburei şi şopti, vorbă numai de mine auzită : „Trebuie să mă duc s-o văd... Jur !... Altminteri pier." Nu ştiu dacă a împlinit acest jurămînt. Dar l-am auzit pe Antioh glăsuind cu neobişnuită duioşie : „Ci tu, Dumitraşcule, eşti mult mai deznădăjduit decît pari. Tu plîngi rîzînd, măi Alifîstîc..." „Lovitu-m-au drept în inimă !

se răzvrăti Dimitrie din toată făptura-i şi se zbuciumă : Doamne, cum scăpăm de colţii vrăjmaşi ai ogarilor, dulăilor şi ai şacalilor ? Cum îi răpunem ? Cu dreptatea ? Cu isteţimea ? Cu dibăcia ? Cu intriga ? Cu cinstea ? Cu ticăloşia ? Cu sabia ? Cu răbdarea ? Cu ce ? Şi cum ? Cum ? Şi cînd ?" ; „*Neilen ? Sbîrîlen...*" *, surîse Daul cu o zicală otomană. „Cu răbdarea ? Hm... Ai dreptate, prietene Daul Iusuf effendi. Şi ca răbdarea să fie mai puternică, frate Antioh, te rog trimite peţitori la doamna Nastasia : să ţi-o dea soaţă pe domniţa Maria. Să ne înrudim cu neprietenii de acum, să le scoatem din mîini ucigaşele arme şi otrava din sticluţe. Şi pacea între noi s-o aşezăm." Întîi Antioh a holbat ochii mari ; apoi a grăit : „Da-da... Chiar aşa s-ar cuveni să fac. Mai ales că tata m-a logodit cu Maria de cînd eram zălog aici, la Istanbul... Dar nu, nu se poate ! se răzgîndi repede. Dacă mă înrudesc mai îndeaproape cu Duca nu-l mai pot izgoni din scaun niciodată." ; „Ce-i mai de preţ : mărirea şi domnia ori frăţia şi omenia ?" întrebă Dimitrie. „Domnia ! Numai domnia ! De-o sută şi de-o mie de ori domnia !" ; „Elefant ambiţios..., surîse blajin Dimitrie. Văd că-n zădar îmi răcesc gura cu filozofia. Alerg, zălude poftitor de mărire, alerg pentru tine la Cerchez şi la Ferrari să-i rog, ca printre neîncetata pregătire a războaielor, să afle o clipă de răgaz, în care să te-ajute a lua domnia. S-o iei ! Iar peste doi ani măritul padişah să te batjocorească şi pe tine cu o cîrpă neagră pe umăr şi să-ţi zică : mazîl ! Adică nevolnic ori potrivnic puterii lui." Antioh s-a îngrijorat dintr-odată văzîndu-l că se pregăteşte de plecare : „Ieşi din casă ? Dacă te ucid ?" ; „Mă îngropi la Silişteni...", a rîs Dimitrie. Daul Iusuf a golit cupa, sorbind cea din urmă picătură, şi a zis : „Te însoţesc, Dimitrie. Am atîta vin în mine că de cutează careva să te-atace suflu asupră-i şi-l îmbăt, turtă, într-o clipită..." M-a întrebat dacă-l însoţesc, iar eu m-am repezit cu vorba : „Pînă la mormînt, măria ta !" ; „Ce mormînt ? Puşchea pe limbă-ţi... Numai pînă la prietenii mei otomani şi-napoi, de-o mie de ori, pînă-l fac pe frate-meu domn la Moldova. Căci am să-l fac ! Nu-i aşa, Daul Iusuf ?" Mie mi se părea că-şi bate joc, dar lui Antioh nu-i păsa : „Eşti mai deştept decît mine şi deci

* Cu ce ? Cu răbdarea.

trebuie să mă ajuți." ; „Prinde-mi spada, Sîlioane, mi-a poruncit, șuguind. Așa ! Dă-mi și tambura. Să creadă toți că sărbătoresc gemenii sultanului cu cîntare de slavă... La nevoie, cînt pe subțirică strună de tambură și prohodul potrivnicului : veșnica lui pomenire..." Și lovi, cu degetele dreptei, strunele tamburei, tare, apăsat : *zdrang !... zdrang !... zdrang...* cîntînd fornăit, ca țîrcovnicii, veșnica pomenire. „Nu ți-aș îngădui, zău, dacă...", se arătă Antioh îngrijorat. „Știu : dacă nu ți-ar lăsa gura apă după domnie, elefantule ! Află și tu : cine-i sfînt pe așternut moale nu doarme. Ci, mai ales, nu uita pana : de cocor ! Cocor din capul unghiului, în zbor spre țară : la Suceava și Cotnar, la Sucevița și Neamț, la Putna și la Silișteni... S-alerg după cerbi și căprioare, după lună, după soare, după mîndrele fecioare, după recile izvoare, dup-a dragostelor floare." ; „Ba după o anume răzeșiță...", cîrti Antioh, cu invidie și ciudă. „Răzeșiță, gingașă floare, de-albastră cicoare, în cărare așezată, de soare scăldată și de mine sărutată..."

Silion se opri aici, parc-ar fi ostenit povestind. În fapt, amintirile începeau să-l doară și căută să se liniștească gustînd din ulcică must dulce. Daria folosi această pauză și zise :

— De mai multe ori am vrut să spun, cinstite gazde, că Dimitrie a venit atunci la Silișteni să-mă vadă. Era îmbrăcat cu straiele lui Silion. A umblat singur. Doar prin Iași l-a însoțit Manea răzeșul, trei zile. A stat cu mine două săptămîni, pînă m-am însănătoșit deplin. Manea mi-a spus că s-a întîlnit, la Cetățuia, cu domnița Maria. Că i-a vorbit mai bine de un ceas, numai între patru ochi. Se vede că fără izbîndă, de vreme ce n-a povestit nimănui nimic. Dealtfel cred c-a fost bucuros c-a scăpat cu viață.

Se așternu iar liniștea. Lucrau doar creierele, întipărindu-și, ca sub pecete, povestirile. Se vedea că, deocamdată, Silion a ajuns la un capăt și voia să dea altcuiva vad de istorisit. Cel dintîi dascălul Ieremia se ridică din jilț, își dezmorți ciolanele, făcu cîțiva pași prin cerdac, privi plecurarea stelelor și inspiră adînc aerul tare, îmbălsămat cu toate miresmele toamnei, apoi grăi :

— Căpitanul Silion s-a oprit, cred, pentru că nu vrea să se laude cu isprăvile săvîrșite atunci, în drum spre

casa lui Mehmet Cerchez. Drept aceea am să spun eu că i-au atacat oamenii tocmiţi de Duca vodă, iar ei s-au apărat cu săbiile, zgîriind vreo patru dintre acei lotri. Mai ales Silion s-a bătut vitejeşte, pîn-au luat-o la fugă. Teferi şi biruitori, au ajuns la Cerchez Mehmet paşa, unde mă aflam şi eu. Eram foarte dornici să petrecem, în aceasta *donanma*, cu prieteni iscusiţi şi veseli, surîse dascălul Ieremia, aşezîndu-se iar în jilţ. Ne aflam într-o cameră mare, bogat mobilată după gustul otoman, cu mesuţe mici, în şase laturi, încrustate cu sidef. Pe jos, moi covoare de persida, cu înfloriturí roşii, verzi, galbene, albastre, castanii. După ce s-au îmbrăţişat şi s-au firitisit, după cuviinţă la asemenea mare sărbătoare, s-au arătat amîndoi foarte dornici de sfat bun lîngă un pocal cu vin şi cu o tambură alături. Dealtfel, chiar de la intrare, paşa l-a întrebat, cu mirare, dar şi cu bucurie : „Ce-i cu tine ? Spadă şi tambură ?“ ; „Scule pentru ceasuri vesele şi zile amare, iubite prietene, a răspuns rîzînd şi a poruncit : Silioane, aşează colo celelalte... unelte.“ ; „Vin ?“ a întrebat Mehmet Cerchez, între mirare, indignare şi vinovată bucurie, fără să-şi poată desprinde privirile de pe butelii. „Din care-am gustat un... aconto, a răspuns Daul, luînd-o înaintea lui Dimitrie Cantemir. Doar o dată-i *donanma*.“ ; „Din Cotnar, din anul naşterii mele : cu cît se învecheşte cu atît se-nverzeşte şi mai straşnic veseleşte“, descîntă Dimitrie. „Te-mbată numai mirosul.“ ; „Cu voia lui Allah, şi profetul se împărtăşeşte din licoarea lui.“ ; „Şi face raiul mai frumos !“ îl lăudă Daul. Iar Dimitrie nu se lăsă mai prejos : „Dacă profetul se împărtăşeşte cu vin de la Moldova, Nicoreşti, Odobeşti, Huşi, Berheci, face muntele de pilaf mai mare şi cresc cadîne cu pielea ca petala trandafirilor din Golestanul lui Saadi. Că dacă prea măritul nostru sultan a binevoit să zămislească doi gemeni în pîntecele unei singure sultane, unul Selim şi altul Ibrahim, şi dacă luminatul muftiu a dat această binecuvîntată *donanma*, noi pre ea s-o cinstim cu vin, cu pastramă de berbece şi cu cîntece mai frumoase ca-n Cîntarea cîntărilor...“ Eu le spun pe româneşte, dar în turceşte, prin glasul vrăjit al lui Dimitrie sunau nepovestit de felurit, de frumos. Lui Mehmet Cerchez i se păru însă că-i ia pe

toți la vale și-l opri: „Dacă n-aș simți un iz de batjocoră gîlgîind viclean în glasul tău, aș zice că vorbești taman ca un musulman." ; „Deștept ești, pașă Cerchez, și adînc pătrunzi cu mintea și cu simțirea, nu se lăsă oprit, ci urmă : Și mult mă bucur că pricepi ironia și nu te superi, ci o prețuiești ca pe o dovadă a deșteptăciunii." Dimitrie turnă vin în cupe, tuturor. Ci abia acum zări că, într-un colț tainic, se mai afla un oaspete. Se închină adînc : „Iertare, Calaili Ahmed capudan pașa... Te-ai adăpostit în umbră și nu te vedeam, pirat de-al lui Kairedin Barbăroșie." Și, cu îndemînare de pehlivan, cu eleganță de prinț îi întinse cupa cu vin. Capudan pașa, mai marele peste corăbiile sultanului, se veseli : „Moțăiam în acest ungher. Noroc că m-a trezit mirozna vinului." ; „Să bem ! îndemnă Dimitrie. Că nicăieri nu se bea mai mult ca acolo unde-i oprit... În sănătatea fiilor padișahului ! Să trăiască o mie de ani ! Să se umple de bani, bani buni de cheltuială și dragoste de căpătuială. Să le dea Allah cît mai mult aur, ca să nu mai jupoaie nici un ghiaur," ; „Iar ? îi făcu gazda cu degetul, dojenitor. Batjocoră ?" ; „Cum mi-aș îngădui ? De-ajuns că, iată, cu făptura mea de ghiaur spurc casa unui proaspăt închinător al profetului." ; „Ai noroc că-i *donanma*, zîse oțetit Cerchez. Adică slobozenie în toate. Altminteri, cum se zice în țara ta..." ; „Știu : m-ai ciomăgi, m-ai hăcui, cu toporul, cu cosorul..." A turnat iar vin și-a îndemnat să bea. Apoi, pentru îndreptățire : „Gîlceava noastră șuguitoare își are pricina în prietenia noastră și-n ocrotirea, chiar în răsfățul de care mă bucur aici, în Istanbul. Încît, iată, mă mir cum eu, Cantemir, aici, în Serai, ajuns-am, vai ! alintătură ghiaură, bună de gură și făr' de măsură." ; „Te-am... pîrît și marelui vizir că vrei domnia la Bogdan Eflac pentru..." ; „Mulțumesc ! Mulțumesc !... Pentru asta mai torn vin și vă îndemn a bea, ca să vă pot zice și cu tambura : ... Celui ce înțelege, țîntarul îi e trîmbițar ; celui ce nu înțelege și tobe și surle-s în zădar..." Apoi cu Mehmet Cerchez, într-un glas : *„Annaiana, bir sivrisinec sazdîr, annaiana daul zurna azdîr..."* * Și tot el, cu o oarecare dojană : „La noi, ghiaurii, asemenea petrecere cere și femei. Aici, ioc !" ; „Ei, Cer-

* Celuia ce înțelege, țîntarul îi e trîmbiță ; celuia ce nu înțelege, nu-i ajung tobe și surle.

chez, n-ai cadîne ?" întrebă Daul. „Am, dar..." ; „A, știu : să nu ne-audă dervișii, că ne sfîșie", se temu Dimitrie. „Habotnici și întunecați la minte, ocărî Calaili din colțul lui. Dar eu poruncesc slujitorilor s-aducă de la mine, din harem." ; „Dervișii sînt apărători ai dreptei credințe musulmane", îi apăra Cerchez cu zel de neofit, temător de cele sfinte, și ar mai fi zis ceva dacă un enuc n-ar fi anunțat musafiri noi și n-ar fi intrat dascălul cel mare, Alexandru Mavrocordat Exaporitul, însoțit de Vlasie, alt dascăl al lui Dimitrie, de Charles d'Argental marchiz de Férriol, ambasadorul Franței. Ivirea acestor fețe mari și simandicoase a schimbat brusc atmosfera. Și cum să nu se schimbe cînd Alexandru Mavrocordat era dragoman al Porții, adică mai marele treburilor din afară. Pentru că era nalt și deșirat, încă de pe cînd îi era spudeu Cantemir îl poreclea Camilopardul, adică girafa. Cunoscător a foarte multor taine din Împărăția otomană, i s-a zis Exaporites. Iscusit diplomat, cu mare trecere în fața sultanului, a marilor dregători otomani și chiar a femeilor din harem, a fost cel mai de seamă negociator al păcii de la Karlowitz, din 1699, după cum veți fi auzit.

— L-am cunoscut și eu, zise Neculce ; foarte mare învățat. Îi iubea pe români. Zicea chiar că se trage, după mamă, din voievozii noștri, de la Alexandru cel Bun.

— Și pe domnitori îi iubea... dacă-l plăteau cu aur, rîse dascălul Ieremia. A fost plătit mai ales de Brîncoveanu, mulți ani, ca să-l ocrotească înaintea marelui vizir și a sultanului. Pentru trecerea în fața dregătorilor, pentru darul proorocirii, pentru „farmece", cum spunea Dimitrie Cantemir amestecurilor lui în treburile țărilor române, era temut de toți. De toți, afară de Dimitrie.

— Multe daruri primea de la domnii noștri, își aminti Neculce, ca să aibă grijă de scaunul lor. Într-un fel avea grijă ca aceste țări să nu sărăcească de tot, pentru că de mult voia să-și pună feciorii domnitori la Iași și București, precum s-a și întîmplat. Am și avut domni pe Nicolae și Ion Mavrocordat. De la el, de la Exaporitul, se trage obiceiul acesta greu că ne vin domni mai ales din Fanar.

— Da, vel hatmane... Și, cum spuneam, continuă dascălul Ieremia, în acea zi, intrînd în casa lui Mehmet Cerchez, Exaporitul s-a închinat și a grăit cu solemnitate : „Te

firitisesc din toată inima, cinstite pașă, cu prilejul acestei mari sărbători și doresc ca Împărăția să aibă sultani mai viteji ca Baiazid Ildîrim, mai pricepuți ca Mahomed el Fatih și mai glorioși ca Soliman Magnificul !" ; „Mulțumesc foarte mult", a răspuns Cerchez, cu o adîncă temenea și cu ceremonie neobișnuită între prieteni. „Felicitări și din partea mea, zise de Férriol, închinîndu-se după moda apuseană, rotind pălăria, încărcată cu pene de struț, ducînd un picior oleacă înapoi, plecînd ușor fruntea, ambasador al preamăritului Ludovic, prea nobilul și prea strălucitul rege al Franței, totdeauna dornic de prietenie cu slăvitul padișah." După ce gazda mulțumi franțuzului, se rîndui la închinare și firitisire dascălul Vlasie, cu cele mai alese urări de bine din partea lui și a celorlalți prieteni filozofi peripatetici, trăitori în Țarigrad. „Mă bucur mult, a răspuns Cerchez, iubesc filozofia ca și religia." După ce se așezară pe covor, cum e datina otomană, Mavrocordat întrebă, cu zîmbet prietenesc : „Ce mai face fostul nostru spudeu Dimitrie Cantemir ?" ; „Mulțumesc, cu adîncă plecăciune, chir didascalos. Pot a grăire că bine, dacă acest cap, în care binevoit-ai a turna un dram de matematicească învățătură, se află la locu-i, pe umeri, și nu sub o lespede de mormînt." ; „Ai niscai supărări ?" a vrut să știe Vlasie. „Am, chir teologos. Mulțumesc lui Dumnezeu, am destule. Drept aceea țin a mă hrăni cu a cincea poruncă a stoicilor : «Toate cele potrivnice bine le socotește, afară de cele care din sminteala sau greșeala ta ți se vor întîmpla.» Și eu multe greșeli săvîrșit-am și săvîrșesc încă, din păcate." Marchizul de Férriol îl privi cu mîndrie, dar îl dojeni : „Te credeam mai curajos, prințe : cavaler, nu tînguitor." ; „*Homo, non deus sum,* îi răspunse latinește. Curiozitatea mă domină, iar sufletul meu hodină n-are pînă nu află adevărul, oricît de trudnică ar fi calea lui și oricît de nărăvaș ar fi armăsarul care mă poartă." ; „Și de unde pornești ca să-l afli ?" îi bătu în strună de Férriol. „De la *nosce te ipsum* — cunoaște-te pe tine însuți. Necunoașterea propriei noastre făpturi trupești și duhovnicești este pricina tuturor relelor de care suferim." ; „Înțelept și frumos grăiește ucenicul meu !" se mîndri Mavrocordat. „Domniile voastre mi-ați dăruit învățătura, mi-ați desciuat mintea, mi-ați deschis zările și mi-ați împrumutat

făclia logicei, mi-ați deprins retorica și măestria scrisului frumos. Vă sînt adînc recunoscător. Și, ca ucenic a domniilor voastre, mult aș vrea să fiu mai cu dinadins înțelept în fapte decît în vorbe. Îmi ziç mereu, ca Horațiu : *Neve putes alium sapiente bonoque beatum* — să nu cred că se află om fericit afară de cel înțelept și bun. Și, totuși, dacă aș putea să mai fiu, cu adevărat voievod în țara mea, m-aș strădui cu sîrguință s-o slujesc spre folosul norodului și al principilor prieteni românilor. Dacă nu eu, măcar fratele meu Antioh, om drept, cinstit, bun gospodar, cumpătat în toate și credincios Înaltei Porți." ; „S-ar putea, dacă..., se opri Exaporitul privind, roată, spre cei trei dregători otomani. Nu mai este nici o taină că marele vizir și chiar înaltul padișah sînt foarte supărați pe Constantin Duca vodă. Întîi pentru că nu-i vrednic să ducă provizii în Cameniţa, tocmai acum cînd polonii lovesc cetatea cu mare putere... Domnia ta de ce taci, capudane ?" În adevăr Calaili tăcea, în umbră, gustînd din cupă, arare. Plescăi din limbă, își netezi barba și răspunse : „Pentru că voi, ghiaurii, cu cît sînteți mai firoscoși, cu atît mai guralivi vă-nfățișați. Obositor de vorbăreți. Și, drept urmare, tac și gîndesc cum să vă mai umilesc." ; „Au crezi, cinstite capudane, că nu sîntem îndeajuns de obijduiți și de călcați în picioare ?" se grăbi Dimitrie cu întrebarea, ca să nu rămînă dator. Dar nici Calaili nu se lăsă răpus, ci se îndîrji : „Dacă ajung mare vizir, vă silesc, pe toți, să purtați numai straie negre, grosolane, să vă roadă pielea ca piatra de tocilă. Iar la ba[illegible] ca să vă osebiți de musulmani, să purtați un clopoțel legat de gît." ; „N-ar fi mai potrivit un zurgălău, ca armăsarii, ori o talancă, precum bivolii ?" rîse tare, batjocoritor, Dimitrie. „Nu, la... la mînă... ori la picior...", se poticni Calaili. „Îmi pare rău, rîse și Alexandru Mavrocordat, dar n-o să-ți fac plăcerea să mă vezi cu clopoțel : am feredeu acasă, al meu." ; „Iar eu, Dimitrie Cantemir, fost domnitor la Moldova, mai bine mă scald și iarna în Bosfor decît să vin la feredeu cu zurgălău." Pentru că vorbirea se cam asprea, fie din pricina ideilor fie a paharelor, era rîndul gazdei s-o mai astîmpere : „Capudan pașa glumește. Nimeni nu-i amenințat de o asemenea ocară." ; „Nici nu-i de crezut osîndă ca asta", întări Daul Iusuf. Dimitrie Cantemir mai turnă vin în cupe și închină, grăind : „Iubiți prieteni,

îngăduiți-mi a spune că noi, românii, ne tragem din romanii descălecați în Dacia de Traian împăratul, care, acum o mie șase sute de ani, strașnic s-a luptat cu Decebal, regele dacilor. Venirea romanilor a fost descălecarea cea dintîi a poporului român în Dacia. Despre asta a scris, cu pricepere și dragoste, Miron Costin logofătul. Iar acum, după cît am știință, scriu Constantin stolnicul Cantacuzino și Nicolae Costin. Letopisețul lui Grigore Ureche și cele ale altor cronicari munteni povestesc despre descălecarea a doua, cu Dragoș voievod la Moldova și Negru vodă la Țara Românească. Voi ne ziceți valahi ; noi, români. Amîndouă numele înseamnă romani. Dovadă limba noastră coborîtoare drept din limba latină. Romanii ziceau *panis*, noi pîine, ei *carnis*, noi carne... Ci eu cutez a zice că ne tragem din Enea, iar strămoșii noștri au fost Cezar și August și Traian." ; „Atunci sîntem rude, prințe, se ridică marchizul de Férriol în picioare. Cezar a cucerit Galia și, colonizînd-o cu romani, ne-am născut noi, francezii. Iar limba noastră e dovedit că se trage din cea latină." ; „Sînt limbi surori, marchize. De aceea mie mi-i ușor să învăț franceza. Sîntem frați buni, de la celălalt capăt al împărăției romane. Și eu cutez a vorbi aici, între prieteni otomani, de neînvinsul neam romano-moldovalah. De aici și pînă la Eufrat, pînă la Nil și dincolo, pînă la Dunăre și dincolo, toți s-au supus osmanlîilor. Pînă și urmașii sciților, tătarii cei cumpliți, care l-au avut pe Ginghishán și pe Batu han și pe Subutai han, vi s-au plecat și vi se gudură și acum la picioare ca niște cîini credincioși. Dar armiile lui Baiazid, ale lui Mahomed, ale lui Sinan pașa au fost înfrînte de români și înecate în apele Nistrului, Prutului, Siretului, Bîrladului, Neajlovului, Dunării. Și chiar cînd Bogdan cel Chior vi s-a închinat, voi i-ați primit închinarea călcînd poruncile Coranului privitoare la cei învinși. Adică n-ați nimicit nici statul, nici pe conducători. Ne-ați lăsat așa cum am fost, aproape între hotarele noastre, vechi de peste un mileniu și jumătate. Sîntem în monarhia otomană și ascultători sultanului, dar nici ocîrmuirea, nici slobozenia nu ne-ați luat-o în întregime. Și după multe sîngeroase războaie, cu ungurii, cu leșii, cu voi musulmanii și cu cei de-o fire cu voi, tătarii, ca războinici cinstiți și viteji ce sînteți, ne-ați recunoscut vitejia

și dragostea de trai slobod și niciodată nu ne-ați putut scoate din hotarele noastre, ci înfipți am rămas. Bisericile și legile, judecățile, obiceele nesmintite și nebetejite le-am păzit. Iar dacă azi plătim haraci, iar alegerea domnilor stă mai mult în voia Înaltei Porți decît într-a lăcuitorilor, înseamnă că românii au vrut așa. Cum s-ar zice, acvila romană și-a dăruit pana ca să înaripeze săgeata care avea s-o rănească. Acum plătim mult aur, dar cu aurul nostru, ca și cu sîngele vărsat în secolele trecute, noi am răscumpărat de la sultan, am plătit libertatea Europei. Vă mulțumesc că mă ascultați și vă rog să mă credeți : am vorbit cinstit, rostind adevărul. Prieten îmi este Eneas Silvius, prieteni iubiți îmi sînteți voi toți ; dar mai prieten mi-i adevărul. Și de nu l-aș rosti nevrednic aș fi de prietenia voastră." Toți am ascultat cu luare-aminte și cu uimire, cu interes, dar și cu teamă zisele lui Dimitrie Cantemir. Cel dintîi Alexandru Mavrocordat a cuvîntat : „Se cunoaște că ai învățat elocința de la dascălul Ieremia Cacavelas, care de acolo, din ungherul lui, te privește cu mîndrie și cu plăcere. Ești ucenicul strălucit al celui care a predat în școala noastră meșteșugul retoricesc al lui Cicero." N-am găsit ceva mai bun de spus decît să-i mulțumesc pentru laudele aduse mie și ucenicului meu întru meșteșugul retoricii. Deși cele spuse de Dimitrie nu erau retorică ori elocință, ci adevărul curat, rostit fără înconjur. Putea să supere foarte, dar putea să-l și înalțe în ochii tuturor. Și cred că l-a înălțat. Măcar pentru cîtăva vreme. Căci Alexandru Mavrocordat a zis : „În loc de umilire, cinstiți dregători, un asemenea popor merită o soartă mai bună. Și cred că veți face un fapt vrednic de laudă, dacă veți pune domn la Moldova un Cantemir." ; „Da, ai dreptate cinstite dragoman", i se alătura Daul Iusuf. Mehmet Cerchez, care mai de mult părea că dorește să spună ceva foarte însemnat, se hotărî : „Lui Constantin Duca i s-a pregătit mazîlirea."

Toți priveghetorii au ascultat cu mare luare-aminte pe dascălul Ieremia, ca și cum faptele și disputele s-ar fi petrecut acolo, în cerdacul casei de pe botul de deal al Prigorenilor și nu în casa lui Mehmet Cerchez din Istanbul. Neculce se îndreptă în jilț și cuvîntă :

— Știu și eu că atunci asupra lui Constantin Duca se adunaseră multe pîri. Se spunea că a despecetluit niște scrisori de taină ale marelui vizir. Că l-a scăpat pe Constantin Turculeț și l-a lăsat să risipească toată aprovizionarea pentru Camenița. Că doamna Nastasia săvîrșește răutăți și nelegiuiri, din cale afară de multe, căutînd să strîngă aur și iar aur, supărînd foarte boierimea și storcind țărănimea, de istov.

— Bine faci, vel hatmane, că spui astea, îl lăudă Ieremia. Așa se întregește chipul și povestea lui Dimitrie Cantemir. Pentru că nu puteau ieși din casă de răul dervișilor burzuluiți, musafirii lui Mehmet Cerchez au sporit pocalele și au întețit petrecerea. Dimitrie Cantemir se dovedea neobosit și sprinten înveselitor. Eunuci și slujitori au adus bucate și le-au așezat pe măsuțele hexagonale, încrustate cu sidef. Cadîne tinere și baiadere mult învățate a se purta cu bărbații s-au strecurat în cameră, zbuciumîndu-și sînii și mișcîndu-și, desfrînat, șoldurile, întru ispitire. În urma lor, muzică. Noi mîncam, beam, cîntam, dănțuiam. Mă rog, petrecere la toartă. Petrecere de donanma și de pomină. A grăit Dimitrie : „Abia acum pricep că, pentru sprintene picioare de baiaderă, pentru sînii lor, hulubițe gingașe cu sfîrcurile ispititoare spre noi, pentru ochii cei focoși și șoldurile lor plinuțe și rotungioare, pentru brațele lor ca aripile pescărușilor, trecut-ai la legea islamă, prietene Cerchez. Te-ncredințez că făcea, fire-ar-să-fie de socoteală, cu ispită și momeală, făcea să lași Evanghelia pentru Coran." ; „Glumește Cantemir !" îl laudă Mavrocordat. „Îmi îngăduiți, cinstiți dascăli, să cînt ?" se înclină cu prefăcută umilire Dimitrie. „Dacă logica rangului nu te oprește, zise dascălul Vlasie, știu că tinerețea și farmecul istor baiadere și cadîne mult te-ndeamnă cîntare să-i zici." ; „Marchizul de Férriol mi-a spus că prințul Charles d'Orleans a fost mare poet și trubadur cunoscut în toată Europa. Și totuși nu și-a pierdut rangul. Iar, după mine, un prinț care cîntă e mai vrednic de acest titlu decît unul care stă morocănos și încruntat, ca să-i ia supușii frica. Saadi poetul zice : «Strînși la sărbătoare, prieteni și prietene, / Stăm sub lună plină — vin și rîs desfete-ne ! / Focul bucuriei scapără-n priviri / Și-n obrajii tineri scoate trandafiri»..." Cînta frumos, cald, din inimă, minunat,

întovărășit de toate strunele tamburei. Exaporitului i se umeziseră ochii. Lui Daul i se scria bucuria pe față. De Férriol bătu ușurel din palmele-i înmănușate cu mănuși albe, semn că-i plăcea. Eu îmi pierdusem glasul. Două baiadere, ușoare ca fulgul, prinseră a dănțui după cîntarea lui Dimitrie și după tactul strunelor. „Minuat ! exclamă Cerchez în numele tuturor. Mai cîntă !“ Cantemir îi împlini voia, surîzînd și pentru că era bucuros de plăcerea ce-o izvodea în noi, dar și pentru că musulmanii, cu cîte un semn, își chemară cîte o cadînă alături, întru mîngîiere și dezmierdare. Se vede că și muzica-i mai dulce, mai vrăjită, cînd sub palmă simți piele catifelată și caldă de muiere...

— Vorbești cu... păcat, dascăle și călugăre ! rîse jupîneasa Maria.

— Acuma, nu. S-au stins toate pornirile și ispitele din mine, după ce m-au dulce chinuit, ca pe sfîntul Anton, atunci, la Mehmet Cerchez în casă și cînd Dimitrie urma cîntarea-i vrăjită, zicînd : „Cîntecele noastre-n iureș de petrecere / Cu privighetoarea se luau la-ntrecere, / Vesele refrenuri triluiau în cor... / Sta un moș deoparte — atoateștiutor...“ ; „Așta-s eu ? întrebă Calaili efendi și strigă la o cadînă : Ei, roabă, vino !“ „Ba poate despre mine-i vorba, efendi, rîse Exaporitul. Numai că, dacă o mînă de ghiaur s-atinge de-o femeie din harem, capul îi zboară de pe umeri, retezat de iatagan.“ Ca să spulbere izul de invidie ce s-ar fi putut isca în inima noastră de ghiauri, Dimitrie a zis, cu struna, și din rubaiatele lui Omar Kayam : „Iuteaduceți vinul ! Vreme n-am să dorm ! / În obraz cu roze, și-un pocal enorm — / Slavă Primăverii ! — Babă Rațiune, / Vin ți-azvîrlu-n față, hîdo, să te-adorm !“... Sau un alt rubaiat : „Sfînt mi-i rîsul vesel, beat fiind sau treaz ! / Nu-s pios, dogmatic, nu cad în extaz ! / Soart-am întrebat-o : «Drag de cine-ți este ?» / Ea mi-a spus : «De omul veșnic plin de haz !»“ Cele două stihuri de la urmă, Dimitrie le-a spus împreună cu Cerchez și cu Daul Iusuf. Nu știu pînă unde ar fi sporit veselia, pentru că, în clipa aceea, imbrohorul Cuciuc intră grăbit, gîfîind de emoție și grabă, strigînd către grazdă : „Pașă !“ Mehmet Cerchez, amețit de vin și de veselie, se clătină și întrebă cu oarecare spaimă : „Ce-i năvala și horbora..., hîc ! asta, imbrohoare ?

Ce s-a întîmplat ?" ; „Două ! strigă Cuciuc. Una, bucurie : domnul de la Bogdan Eflak, mazîl. În locu-i — Antioh Cantemir !" Toţi încremenirăm. Numai Calaili nu-şi putu stăpîni un sughiţ şi zise : „La mine să vină cu pungile ! Că eu l-am... hîc !" ; „Ba la mine !" săriră, înălţînd mîinile, Cerchez, Daul şi Mavrocordat, toţi trei odată, parcă s-ar fi produs o explozie în ei. Şi rîdeau, rîs mînzesc, mai ales că şi Cuciuc ridică pretenţie : „Dar cum ? Oare imbrohorul care a adus vestea nu merită un peşcheş ? Unul gras, că fără mine..." ; „Întîi spune a doua veste, zise Cerchez, şi-om vedea dacă meriţi." ; „A doua : spaimă ! se cutremură imbrohorul. Dervişii s-au răsculat împotriva sultanului." ; „Nu mai spune ! ?" ; „Eşti smintit ?" întrebară sau se minunară Daul şi Cerchez. „Jur că spun adevărul ! Ascundeţi-vă că, ticăloşii, se năpustesc prin case să afle unde se-nfulecă porc şi se bea vin. Auziţi-le urletele, ca smintiţii." ; „Adică sînt împotriva *donanmalei ?* se înfurie Mehmet Cerchez. Îi astîmpărăm noi, cu iataganele ! Să vină deci !" Şi măcar că erau bine ameţiţi de vin, tustrei înşfăcară iataganele. Cadînelę şi baiaderele se topiră, furişîndu-se în celelalte odăi.

Zaiafetul s-a spart înainte de vreme. Alexandru Mavrocordat, văzîndu-l pe Dimitrie că tace, nici speriat, nici bucuros, îl întrebă : „Cantemir, cum îţi vesteşti fratele ?" ; „Însumi mă voi duce să-l vestesc." ; „Te prind dervişii." Dimitrie îşi recăpătă veselia şi rîse : „Mă gîndesc că dacă se spune *ululla cum lupis*, eu pot să... urlu cu dervişii. Plănuiesc să mă vîr între dînşii şi, pînă la Ortakioi, de voie de nevoie, strig : Moarte călcătorilor legii ! Strig cît m-or ţine bojogii, să nu mă bănuiască... *donanmanist*. Şi-o fac pentru că nu vreau să pier înainte de a-mi vedea fratele domn şi ţara scoasă din nevoi." După ce porunci slujitorilor să stea de pază la porţi şi la uşi, după ce îşi linişti oaspeţii, Cerchez veni lîngă Dimitrie şi, sprijinindu-se în iatagan, întrebă, dovedindu-mi că eu nu ştiam multe din cele care se ţeseau şi se tocmeau în Ţarigrad, deşi vodă Brîncoveanu mă trimisese aici anume ca să le aflu : „Mult mă mir de ce n-ai vrut să iei tronul ?" ; „De obicei, cum scrie un cronicar al nostru, se spune : «Dulce-i domnia la Moldova, dar obezile sînt grele»... Precum ştii, am gustat şi dulceaţa şi obezile. Pentru o picătură de miere era zilele

să-mi pierd. Iar acum, înțelepțit fiind, mai dulce-mi pare roada învățăturii. Și-apoi, drept să-ți spun, sînt la Iași mulți boieri care nu mă vor voievod." ; „Dar Scarlatache Ruset mi-a spus că ești mult lăudat, de toți." ; „Nu, Cerchez prietene. Poate, în felul lui, Scarlatache îmi vrea binele. Dar printre lăudători sînt prea mulți fățarnici. Și mai ales Rusetești. Și-mi amintesc cum spunea doica mea, Maria : cel care pe față te laudă, iar pe din dos te defaimă javră se numește."

— Hm..., zîmbi vel hatmanul Neculce. Văd că trebuie să spun aici un lucru : eu mă număr printre cei care l-au sfătuit să nu vină domn. Iordache Ruset sta între boieri și amintea mereu de purtarea-i zlobivă, de petrecerile la nunți și cumătrii, la vînători și desfătări cu muieret și, mai ales, de îndătinarea de a boieri răzeși și a slobozi vecinii. Întreba chiar : „Cum o să fie domn unul care cîntă cu... lăutarii ?" Cu asta i-a sporit numele de om rău : necumpătat și nechivernisitor țării. Pe Antioh Cantemir l-au primit știind că nu-i firoscos precum fratele său, dar e bun gospodar. Și-apoi, e bine s-o știți : boierilor noștri le place mai mult un domn blajin, cumsecade, o matcă fără ac decît un voievod dîrz, neînfricat, ambițios și rîvnitor spre lucruri mari. Matca fără ac îi lasă să-și facă voile ; domnul cu vrere tare și gînduri înalte le strică socotelile, le tulbură tihna lîncedă și-i pune la treabă. Le strică tabietul. Ori asta multora nu le place.

Priveghiul acestei seri sfîrșea aici. Nu erau obosiți și ar mai fi avut multe de povestit, dar își făcuseră obicei să nu treacă de miezul nopții. Și acum cocoșii stîrniră strigări de trîmbițe sparte.

— Să mergem la culcare, își pofti gazda oaspeții, iar dascălul Ieremia răspunse cu o zicală dintr-un poet latin :

— *Hoc est vivere bis, vita posse priore frui* — a te bucura de zilele trecute însamnă a trăi de două ori. Deci să mulțumim gazdelor că ne-au poftit la acest priveghi, să ne amintim de cele ce au fost cîndva, să ne bucurăm că le-am mai trăit odată și să ne dorim somn odihnitor.

SEARA A CINCEA sau :

MINTEA ÎN GÎLCEAVĂ CU INIMA

În ziua aceea hatmanul Ion Neculce a lucrat în gospodărie : împreună cu trei argaţi, a curăţat uscăturile din livada de meri, apoi, împreună cu prisecarul, a scos mierea de la şase ştiubeie. După-amiază a mers călare pînă la ogoarele de grîu, să vadă de-au fost bine semănate. S-a oprit o jumătate de oră pe malul lacului, să vadă cum prind pescarii peştele şi racii, porunciţi de jupîneasa Maria pentru cuhnie, să gătească o plachie de crap, un rasol de şalău şi o mîncare de raci cu mujdei. Ştia demult că dascălul Ieremia era mare iubitor de asemenea bucate. Vorbind cu Ifrim pescarul cel bătrîn, acesta îşi aminti că iscusitul dascăl a mai fost de cîteva ori prin Prigoreni, a pescuit în lac, a vorbit cu ţăranii şi a sărvîşit unele pozne ori a izvodit vorbe de duh, pentru care i-a rămas faimă între români, de grec poznaş şi hîtru.

— El e cel care la multe treburi o-nimerea cu oiştea-n gard.

— Ifrime, dascălul Ieremia e mare cărturar. A învăţat la şcolile cele vestite din Lipsca şi Viena. Ne-a învăţat şi pe noi multe din ştiinţa lui. Şi, mai ales, pe Antioh şi Dimitrie Cantemir i-a învăţat. A slujit, ca strălucit profesor, la Şcoala domnească din Iaşi şi a scris multe cărţi înţelepte, folositoare sufletului şi minţii oamenilor.

— Bine faci, vel hatmane şi stăpîne, că mă înveţi. Şi-ţi mulţămesc. Că noi, cei de-aici, de pe malul lacului din Prigoreni, ştim prea puţine. Privim noaptea la cer şi

nu știm de ce cad stelele. Ne speriem de trăsnet și ne minunăm de curcubeu, zicîndu-i brîul lui Dumnezeu... Iar dacă rîdem, nu rîdem de dascălul Ieremia, ci de înțelesul ce-l are numele lui grecesc în limba noastră : Cacavela, să iertați... Din pricina asta ne-am îngăduit a șugui. Cică atunci, cînd a nimerit cu oiștea-n gard, Ieremia a întors vorba celor ce rîdeau, făcîndu-l nătîng, și a zis ; „Ei, dacă-i așa m-așez ici, la hodină, în umbra gardului, pîn-o veni vreun prost să-l înjug la car, să mă scoată din încurcătură"... Iar după ce s-a hodinit, s-a suit pe căruță și-a cules perje din perjul aflat drept în gard. A ieșit stăpînul, furios, c-o prăjină lungă, și s-a răstit : „Ce faci acolo, Cacavela ?" ; „Nu vezi ? Ospătez". „Din perjele mele ?" ; „Ale tale sînt cele din livadă ; crengile din drum rodesc pentru călători". „Pleacă de-acolo, că te-otînjăsc cu prăjina asta !" ; „Tu ești răzeș ?" l-a mai întrebat dascălul Cacavela. „Răzeș, de bună samă !" s-a trufit cel cu prăjina. „Am înțeles, a zis Cacavela ; ești acel răzeș zgîrciob, acel zgîrîe-brînză, acel linge-blide, care s-a făcut vestit pentru că a alergat șapte hotare cu prăjina după o cioară, să-i ia perja furată. Da, tu ești acela : te cunosc după prăjină." Asemenea vorbă l-a cumințit pe răzeșul nostru. Ba, cică, spre a dovedi că nu-i nici măcar rudă cu cel împricinat, că n-are nici în clin, nici în mînecă cu asemenea mațe fripte, i-a dăruit dascălului Ieremia Cacavela un paner încărcat de perje, pe alese. L-a și rugat să nu mai spuie snoava asta și altora, c-o aud țăranii și rîd de răzeși...

S-au adunat în cerdac cînd asfințea soarele. Felurite păsărele, poposind în drumul lor spre miazăzi, se îngînau în cîntec și strigări prin copacii din livadă, prin răchitele și arinii de pe marginea lacului. Jupîneasa Maria și maica Daria au pus pe masa din pălimar plăcinte calde, într-un coșuleț de lozie împletite cu meșteșug, și ulciorul cel bîrdăhănos cu vin rece, proaspăt scos din zămnic.

— Ca să avem... stuchit la furcă ? a întrebat dascălul Ieremia, care nu ducea la ureche.

Cu degetele-i subțiri de om care se îndeletnicește cu pana de scris și nu cu sapa, luă plăcinta din coșulețul auriu, o gustă, îi lăudă frăgezimea pufoasă, dulceața și mireasma de mirodenii și o mestecă încet, cu dichis și

mare plăcere, apoi o udă cu vin din ulcică, sorbit cîte un strop, plimbîndu-l încetișor prin cerul gurii, ca să-i simtă toată bunătatea și să-i soarbă toată mirozna.

Povestirea a început-o tot vel hatmanul Neculce, luînd-o de unde o lăsaseră așară.

— Constantin Duca vodă nimica nu știa despre acea mazîlire. Făcea șenlic, adică petrecere mare, cu surle și tunuri, cu jocuri și hore, cu pehlivani hindici, cînd în poarta Curții domnești s-a ivit capugiul, ca un corb cu basmaua neagră-n cioc. Bine zice norodul : „Cine sapă groapa altuia, însuși cade-n ea". Așa a început, la leat 1695, domnia lui Antioh Cantemir vodă. Boiernașii făcuți de tătîne-su din răzăși ar fi putut să se bucure că le-a venit omul și vremea. Ci mulți pieriseră, iar cei care mai trăiau erau așa de bătuți, de stîlciți și de jăcuiți, cît rămăseseră cu pielle, de n-aveau nici cu ce ieși înaintea lui Antioh vodă, să-i facă alai, să-i ureze bun venit și să-l roage pentru dreptate. Toți boierii cei mari l-au slăvit, l-au lingușit pe Antioh vodă. Slobozit din Cetatea Neamțului, Iordache Ruset s-a lipit de noua domnie, precum căpușa în blana berbecului. Și s-a lipit la gît, acolo unde-i gras dobitocul...

— Am aflat și eu despre asta, își aminti dascălul Ieremia, de la Dimitrie, care rămăsese capuchehaie în Istanbul, să studieze, să scrie mai departe și să străjuiască, să privegheze ca domnia fratelui Antioh să curgă cît mai lină și mai îndelung să dăinuiască. Mă aflam în casa de la Ortakioi, de vorbă cu Dimitrie, care zicea : „Mă bucur pentru Antioh, dar mă cearcă durerea că mi-a murit sora, Safta, măritată cu Mihalache Racoviță." ; „Ierte-o Domnul ! mă închinai eu, adăugînd o întrebare : Ce fel de om e Racoviță ?" ; „Om neînsemnat, răspunse, cîrmind din nas, văzînd că deși era mare și ager descîlcitor al firii omenești, se mai înșela cîteodată, dar bărbat mîndru, înalt, voinic, cu o față deschisă, cu barba neagră, deasă, frumos tușinată, cu buze groase și rumene, cu ochi mari și frunte lată, cu mîini puternice și mlădii. Tata nu l-a ales ginere pentru deșteptăciunea lui ori pentru neamul lui ales, ci pentru frumusețea lui... Mă străduiesc să-l împac pe Antioh cu Brîncoveanu. Că sfada dintre noi înghite multe pungi, ne primejduiește capetele și îmbo-

găteşte cîţiva maghistani de-aici, din Istanbul. Ci, mai ales, sfada asta secătuieşte şi umileşte ţările noastre. Sfada dintre noi e pieirea noastră, a românilor." ; „În adevăr, pîrîle s-au dezlănţuit, vijelie, odată cu numirea lui Antioh ca domn", i-am spus şi eu, iar el a înşirat : „Ruseteştii îl învinuiesc pe Ştefan Luca, pe Dabija şi pe Zmucilă c-ar fi mijlocit fuga lui Turculeţ din închisoare." ; „Da, i-am dat eu dreptate ; lovind în prietenii tăi, în tine lovesc. Şi lovesc fără cruţare." A stat cîteva clipe în cumpăna gîndurilor, apoi ţi-a poruncit, căpitane Silion, să pleci în grabă la Iaşi şi să-l rogi pe măria sa să trimită peţitori la Brîncoveanu, să-i ceară o domniţă de soţie şi doamnă ; domn fiind, nu-l poate refuza.

— Aşa-i, chir didascalos. Iar eu l-am întrebat, cu îngăimare, ce să fac, dacă nu mă crede ? După ce mi-a zvîrlit o vorbă de ocară, mi-a scris, repede, pitac către Antioh vodă şi m-a lămurit, cu supărare în glas : „Cu Duca sîntem veri de-al doilea. De ce n-am fi şi cumnaţi, prin soţii ?"

Hatmanul Neculce crezu nimerit să spună :

— În ziua mazîlirii, cînd Constantin Duca pornea din Iaşi, cu calabalîcul, doamna sa, Maria, tînără şi desmierdată precum o ştiţi, blăstăma şi bocea în gura mare : „Aoleo, aoleo, că va pune taica pungă de pungă din Bucureşti pînă-n Ţarigrad şi, zău, nu ne va lăsa şi iar ne vom întoarce cu domnia îndărăpt."

— În adevăr, asta era rîvna Brîncovenilor : stăpînirea ambelor ţări. Dar cînd a aflat că ginere-su, Constantin Duca vodă, prea făcea voile doamnei Nastasia şi prea se-ndulcise la domnie, nu l-a mai sprijinit.

— Aşa-i, vel hatmane, dar nici doamna Nastasia nu se lăsa : avea nevoie de domnie ca de aer şi de soare.

— Las-o-ncolo, dascăle, că prea le făcea boacăne, rîse jupîneasa Maria. Era femeie trecută cu vîrsta, mamă a opt copii, doamnă a ţării de mai multe ori...

— A amîndurora ! Că Gheorghe Duca a domnit şi la Bucureşti, iar dumneaei s-a ţinut cu frumosul Şerban Cantacuzino.

— Adevărat, dascăle Ieremia. Straşnică femeie şi nesătulă ! Punea pe ea cîte-o oca de aur, în cercei, inele,

salbe şi brăţări, se-mbrăca numai în atlasuri şi mătăsuri, se măxuia cu sulimanuri franţuzeşti, da mese-mbelşugate ca să ispitească pe cei tineri şi voinici, să-i aleagă şi să-i fie ibovnici.

— Dimitrie, adăugă Silion, îi cînta : „Se ţinea tot de iubit, / nu căta ca-mbătrînit. / În iatacul dumneaei, / tot bărbaţi tineri şi holtei, / pentru trup mîngîiere, pentru inimă plăcere." ...Iar odată, cînd m-a întrebat dacă n-ar fi bine să se ducă la dînsa, în casa din Fanar, unde se adăpostise după mazîlirea feciorului, eu mi-am îngăduit o şagă obraznică : „Du-te, măria ta. Că, frumos cum eşti şi plăcut în toate, poate faci aşa fel ca banii ei să nu mai ajungă la cei tineri greci din Fanar, ci în pungă românească."

— Şi nu s-a supărat ? întrebă Daria.

— Mi-a zis : „Silioane, eşti mult mai necuviincios decît ţi-i îngăduit", dar nu s-a supărat. Şi trebuie să mai spun că, fiind capuchehaia lui Antioh vodă, Dimitrie Cantemir ţinea casă deschisă, primea prieteni şi neprieteni. Se sfătuia cu Scarlatache Ruset care venea adesea prin Ţarigrad, tot căutînd grecoaice frumoase şi bogate cu care să se însoare. Aşa-i spunea lui Dimitrie : „Alifîstîc, am ajuns peţitorul cel veşnic ; nu-mi găsesc perechea." „Îi fi... turturicoiul care piere fără turturică"... ; „Lasă că şi tu te cam topeşti după răzeşiţa ta, Alifîstîcule ! Parcă eu nu ştiu"...

— Vreau să vă spun că printre musafirii din casa de la Ortakioi mă aflam adesea şi eu, dascălul Ieremia. Îl ajutam să înveţe bine greceşte. Chema profesori de limbă arabă şi persană. Buchisea zile şi săptămîni, fără a ieşi din casă. În vremea asta ştirile despre întîmplările din lume i le aduceam eu ori alţi musafiri, dar mai ales Scarlatache Ruset. Într-o zi, cînd citeam împreună un manuscris al lui Vincenţiu Cornaro, cu titlul *Erotocrit*, şi ne încălzeam amîndoi de duioasa poveste de dragoste dintre Erotocrit şi Aretuza, un slujitor ne-a vestit că au sosit marchizul de Férriol şi Mehmet Cherchez paşa. „Ce mai faci, voievode, frate de voievod ?" a întrebat paşa. Dimitrie a făcut o temenea adîncă în faţa musafirilor şi a dat răspuns : „Mulţumesc de întrebare : făuresc planuri din cuţite şi pahare în vederea împăcării ori a războiului

cu Brîncoveanu." ; „Ce idee ? ! se miră Cerchez, cu oarecare batjocoră în glas. Vrei să împaci apa cu focul ?" ; „Trebuie să încerc ; mai știi de unde sare... porumbelul păcii, pe care de mult îl caut ?" Îmbrăcat după moda țării sale, de Férriol, ambasadorul Franței, își scutură zulufii bogați ai perucii albe, își așează cu grijă manșetele și gulerașul de dantelă ca spuma înfoiată de vînt, își netezi tunica din mătase albastră, se așează în jilț și, punînd picior peste picior, făcu să se vadă mai bine pantalonașii scurți, bufanți, tot albaștri, și ciorapii de borangic gălbui, bine întinși și lipiți strîns de piele, bine potriviți la culoare cu pantofii portocalii, din piele moale, de căprioară, lucrați la Cordoba. Surîse și vorbi melodios, parc-ar fi cîntat. Dimitrie îl asculta cu luare-aminte, să deprindă cît mai bine limba franceză. Numai cînd se discuta filozofie vorbeau latinește. Zise de Férriol : „Noi ne-am plimbat cu barca pe Bosfor și pe Cornul de Aur și, trecînd pe lîngă Ortakioi, ne-am permis a intra, să te întrebăm de sănătate și omagii să-ți aducem, ilustre principe și cărturar. Că de vreo două săptămîni nu te-am mai întîlnit la vizite." ; „Sînt fericit că nu m-ați ocolit și din inimă vă mulțumesc. În adevăr, două săptămîni sînt de cînd... stau cloșcă pe niște cărți în limba persană și arabă. Cînd obosesc ori mă satur de... clocit în arabă, cercetez și învăț muzica musulmană. Încerc chiar să compun. Dar, iată... parc-am început a mă lăudare. Iertați-mă." ; „Am bănuit că așa s-a întîmplat, zîmbi Cerchez. Dealtfel nu-i asta întîia oară cînd te cufunzi în studiu. Ci, te întreb : cînd te apuci de cercetat istoria Împărăției otomane ?" ; „Am și început, prietene. Voiesc a scrie o istorie a puterii otomane." ; „Ți-am fi recunoscători... Știi că domnul marchiz de Férriol și-a cumpărat o barcă mare și luxoasă, aproape la fel de mare, de împodobită și de scumpă ca a sultanului ?" ; „Cu coviltir de mătase purpurie, înflorată cu fir de aur, pe stîlpi auriți", se lăudă ambasadorul Franței. „Numai să nu ai bocluc cu padișahul, îi surîse Dimitrie. După cîte știu, nici marelui vizir nu-i este îngăduită o barcă asemenea cu a..." ; „Tii ! Uitasem primejdia asta... se prefăcu Cherchez îngrijorat. Ba m-am și plimbat cu o barcă... sultanică." De Férriol parcă atîta așteptase : vad întru slobozirea laudelor, că nu degeaba Dimitrie îl poreclea

„Cocoşul Evropei". „Eu, aici, în măreţul Constantinopol, capitala Marelui Turc, îl reprezint pe strălucitul şi atotputernicul rege Ludovic al XIV-lea. Mă port deci conform rangului şi demnităţii stăpînului meu şi a ţării mele. Eu aici sînt Franţa şi măritul ei suveran." ; „Ai dreptate, încuviinţă Dimitrie, cu bucurie, dar urmă să atragă luarea-aminte : Ci în Istanbul sînt nişte obicee, ilustre prietene, de care, dacă nu ţinem sama, ne aşteaptă «groapa sîngelui» din Ediculé." ; „Cine s-atinge de mine, de regele Franţei s-atinge." ; „Da, aşa-i, se întristă paşa Cerchez. Dar acum asupra împărăţiei vin nouri negri. În Ungaria, pe Dunăre şi pe Tisa, suferim înfrîngeri tot mai grele. Şi dacă n-ar fi regele Franţei, care să-i mai ameninţe dinspre apus, nemţii, cu acel general al lor Eugeniu de Savoia, ne-ar prăpădi de tot. Aşa că sultanului nu-i mai arde de întrecerea trufaşă cu alţi monarhi. Chiar de se simte jignit, tot tace şi-nghite nodîlcă amară." Dimitrie a simţit că vorbirea a lunecat pe o pantă tristă şi vru s-o înveselească, fără a o opri însă : „În Iliada se spune că Paris a făcut război pentru mîngîierea ochilor şi a cosiţelor Elenei, prea frumoasa muiere a lui Menelaos. Dar Paris era bărbat falnic şi voinic şi vînjos luptător, pe cînd de Savoia aud că-i mic, pipernicit şi boţit la faţă ca o babă. Ce Elenuşă îl trage spre războaie şi biruinţe ?" ; „Eu l-am cunoscut pe Eugeniu de Savoia, zise de Férriol, că a fost în slujba Franţei, dar regele meu nu l-a ţinut pe lîngă sine, că prea era mic de statură, un homunculus. N-a ştiut că are geniu militar. Curtea din Viena l-a primit, l-a închiriat, l-a făcut de curînd prinţ şi-i cîştigă victorii cu priceperea organizării şi cu îndrăzneala atacurilor." ; „Întrebai ce... Elenuşă îl trage încoace ? vru să lămurească Mehmet Cerchez paşa. Istanbulul spre care tindeţi şi după care tînjiţi voi, toţi ghiaurii ? Dar n-o să-l mai aveţi niciodată ! Vă jur !" ; „Dacă habsburgii ar ajunge aici, la Constantinopol, Franţa şi-ar pierde toată faima pe care atît de greu a cîştigat-o în Europa. De aceea regele meu stă cu spada spre coasta de apus a împărăţiei habsburgilor şi prieten bun e cu Marele Turc, fără de care n-ar putea face războiul pentru moştenirea tronului Spaniei. Război lung şi greu, în trei direcţii." Lehemetuit de vorbirea asta, Cerchez paşa îşi aminti de o nenorocire

mai apropiată : „ Deocamdată aflaţi că aici, pe malul Bosforului, s-a ivit ciuma. Şi ştiţi cine a murit de molima asta ?“ ; „Cine ?“ întrebai eu, aproape fără să vreau, foarte îngrijorat. „Doamna Maria, soţia lui Constantin Duca.“ Era gata să strig, cuprins de spaimă şi părere de rău, dar m-am oprit : să nu mă bănuie că-mi dau coatele cu Brîncoveanu. „Uite cum îmi strică, blăstămata ciumă, bunătate de cumnăţie cu neamul brîncovenesc“, se căină Dimitrie, între glumă şi durere. „Cum adică ?“ se nedumiri Cerchez paşa. „Plănuiesc, iubite paşă, să-l însor pe Antioh cu frumoasa, bogata şi înţeleapta Balaşa Brîncoveanu. Să joc hora în casa cea măreaţă de la Mogoşoaia. Nu-i aşa că mă ajuţi într-asta, dascăle Ieremia ? Şi pe Scarlatache Ruset l-am trimes în peţit. Şi poate, la nunta asta, vine şi logodnica mea Casandra Cantacuzino. Şi, aşa, înfăptuim înrudire şi împăcare între toţi : Cantemireşti, Brîncoveni şi Cantacuzini. Ar fi frumos, nu ? Foarte frumos !“ Înveselit foarte de visul lui, a poruncit băutură, baclavale, sarailii, cafele, că era după-amiază, iar musafirii se aflau cam flămînzi, după o plimbare îndelungă pe mare. Apoi îi stîrni la voroavă despre filozofie, căci îşi făcuse obicei să arunce, aşa, pe neaşteptatelea, cîte o piatră în fîntînă, lăsîndu-i pe înţelepţi a se căznire s-o scoată.

Ion Neculce se răsuci în jilţ, să-l privească din faţă pe dascălul Ieremia, şi luă cuvîntul, zicînd :

— În adevăr, Antioh vodă Cantemir a trimis sol la Constantin vodă Brîncoveanu pe cumnatu-său, Lupu Bogdan hatmanul, întru peţire şi împăcare. Voievodul muntean a făgăduit fata şi împăcarea, dar i-a cerut, în schimb, să se lepede de Cupăreşti şi chiar să-l piardă pe Iordache Ruset. Eram şi eu în spătăria mică, la ceasul cînd Antioh vodă a vestit răspunsul lui vodă Brîncoveanu şi a întrebat : „Ai auzit, vel vistiere Iordache, cît îţi preţuieşte ist cap al domniei tale, bine cetluit de tata ?“ Iordache a făcut ochi mari, holbaţi, cum făcea în clipele de spaimă. Se temea grozav, dar nu voia să arate. Zise : „Brîncoveanu face voia Cantacuzinilor, iar Cantacuzinii mi-s duşmani de moarte.“ ; „Odată Costinii au stat chezaşi pentru domnia ta, a surîs vodă cu buzele-i groase de om pofticios la

mîncare și la sărutări. Acum cine mai stă ?". Iordache n-a șovăit, ci a răspuns cu vicleană lingușire : „Numai măria ta, cu rîvna-ți spre dreptate, cu omenia de care inima ți-i plină, cu datoria de a-ți apăra supușii." ; „Nu umbla cu șiretlicuri !" ; „Jur că spun numai adevărul, măria ta. Și-apoi căsătoria cu o brîncoveancă însamnă să-ți pui un necruțător epitrop în cap. Sultanul e departe, iar Brîncoveanu, ici, peste gîrla Milcovului. Ești om deștept : cum crezi că o mofturoasă și îngîmfată odraslă brîncovenească prețuiește cît nu cap de sfetnic ca al meu ? Chiar de-ar fi bucșită cu aur, tot n-ar face nici două parale. Și-apoi, ai avea, măria ta, inimă să-ți întemeiezi fericirea pe... hoitul unuia care, viu, îți este sfetnic credincios ?" Antioh vodă chibzui o vreme în tăcere ; apoi cuvîntă întrebînd : „Dar... Dumitrașcu vrea să mă împac cu Brîncoveanu, cu orice preț." ; „Eu sînt un preț prea de preț, măria ta. N-ai să dobori măria ta unul ca mine, stîlp al țării, pentru un trup de muierușcă. Beizade Dumitrașcu nu știe cît am suferit pentru măria ta : am fost închis în Cetatea Neamțului, casele prădate și multă prigoană a îndurat neamul meu, apărîndu-i pe Cantemirești. Să adeverească și Lupu Bogdan, c-am îndurat prigoana împreună. Pentru măria ta, pentru neamul Cantemir, frații mei își primejduiesc viața în urzelile cele ucigașe din Țarigrad. Și-apoi, ce-ar zice fratele măriei tale, prea învățatul Dimitrie Cantemir, auzind că l-ai trimis la moarte pe fratele celui mai bun prieten al său, Scarlatache Ruset ? Nu-i cu putință, măria ta !" ; „Sfîrșește odată cu tînguirea !" ; „Nu sfîrșesc, măria ta, pentru că mi-i milă de viața pe care va s-o duci cu Brîncoveanca. Între voi va stărui, veșnic, stafia mea. Spînzurat de Brîncoveanu, mă fac strigoi și noaptea vin să vă sug sîngele. Iar cînd vă veți îmbrățișa, cum e datina între soți, ca să zămisliți coconi, eu, ca vampir..." Antioh vodă a făcut semn repezit cu mîna, să tacă și i-a întors spatele. Dar Iordache tot a mai zis : „Ar fi cea mai mare dobitocie să mă schimbi pe-o mireasă bicisnică și năzuroasă, crescută numai în puf, mătasă și aur. De ce ? Ca să-ți scoată ochii toată viața că s-a cununat cu un urmaș al unui răzeș herghelegiu la cai și lefegiu la lești ?" Văzînd îngăimeala lui vodă, Lupu Bogdan hatmanul, cumnatul fraților Cantemir, om înțe-

lept, sănătos la minte, cumpănit la vorbă, cunoscător al oamenilor, a grăit : „Eu nu vă iubesc, Ruseteştilor, dar ştiu că sînteţi mulţi, foarte vicleni, destul de bogaţi şi prin asta foarte puternici la Ţarigrad." ; „N-am zis eu asta, surîse Iordache micşorînd privirile. Dar dac-ai adus vorba, aflaţi că Mavrocordat Exaporitul ni-i prieten. Că ne sprijină cel puţin cinci paşale, care au datorii la cămătarul cel mare al Ţarigradului. Iar acesta ni-i rudă şi prieten. Şi să nu te miri dacă, îndată ce se află despre tîrgul cu Brîncoveanu, beizadea Dumitraşcu se şi vede plutind pe Bosfor, într-un sac azvîrlit pe fereastră din casa de la Ortakioi..." ; „Ne ameninţi ?" se sperie Antioh vodă. „Numai dacă-i nevoie... mormăi, rău, Iordache. Şi mulţumesc hatmanului Bogdan că mi-a deschis ochii. Eu... nu mă gîndeam." ; „Haida-de ! rîse Bogdan. Drăceasca domniei tale minte tocmai asemenea gînd să nu fi izvodit ? Cine te crede ?" ; „Deci vă temeţi de noi, Ruseteştii ; adică ne preţuiţi de frică. Nici nu vrem ceva mai mult. Neamul nostru rosteşte rar cuvîntul dragoste. Şi cînd îl rosteşte se gîndeşte doar la aur." Auzind asemenea filozofie, m-am cutremurat. Cred că acelaşi simţămînt de spaimă l-a cercat şi pe Antioh vodă, deoarece l-am văzut tăcînd, galben la obraz, ca într-un tîrziu să strige : „Nu-mi trebuie Brîncoveancă ! Însoară-se frate-meu cu gingaşa şi frumoasa Balaşa... Dar, dacă-i aşa, cu cine mă însor ? Că doamnă îmi trebuie. Îmi trebuie !" ; „Dacă măria ta întrebi, eu voi răspunde cu un sfat de aur, se gudură Iordache. O ştiu pe Catrina, fata logofătului Dumitraşcu Ceaurul. E frumoasă şi deşteaptă. O cunoşti bine şi măria ta, că doar te-ai rotit prin preajmă-i cînd erai beizadea, şi-ţi plăcea foarte." Antioh vodă stătu oleacă în uimire, dar repede se lumină la faţă şi se bucură, semn că Iordache Ruset pusese degetul pe rană : „Da, da... Frumoasă ca o zînă. Şi mi-a fost dragă." ; „Vezi ? întrebă cu un fel de părintească duioşie şi înţelepţie vistierul : Vezi, măria ta ? Eu la toate mă gîndesc. Zi şi noapte mă gîndesc numai întru fericirea măriei tale." ; „Afurisitule ! se răsuci Lupu Bogdan. O aveai în buzunar !" ; „Ce ? ! rînji Iordache. Voiai să-l las pe măria sa să-şi împovăreze cugetul cu stafia mea, cum şi-a încărcat şi otrăvit părintele măriei sale inima cu moartea Costinilor ? Şi, gîndiţi-vă, ce palmă

ar fi pentru neamul Cantemir dacă, după ce mă căsăpește pe mine, Brîncoveanu se răzgîndește sau adaugă altă cerere ? De pildă, ca Dimitrie Cantemir să renunțe la căsătoria cu Casandra Cantacuzino ?" Vodă încremeni o vreme în gînduri. Se vedea că se luptă cu sine, cu încurcate probleme politicești, cu încîlcite mreje de intrigi, cu dragostea de frate. Și cum nici mintea, nici firea nu-l ajutau să se încumete la lucruri mai îndrăznețe, grăi cu glas slab și șovăitor, dar care se întărea pe măsură ce rostea cuvintele : „Da... M-am hotărît. Hatmane Bogdan, poftește-l la curte pe logofătul Dumitrașcu. Vezi cum îi vorbești : ești petitorul meu... Îl aștept în iatac." După ce ieși vodă din spătăria mică, Iordache așteptă cîteva clipe, parcă temîndu-se ca vodă să nu se răzgîndească. Apoi își chemă frații, aflați toți, întru acel ceas, în Curtea domnească. Le zise sau mai degrabă le porunci : „Lascarache și tu, Mihalache, la Istanbul ! Faceți de petrecanie Brîncoveanului. Să ne țină minte ! Tu, Scarlatache, te duci la București, cu aceeași treabă, printre Cantacuzini. Dar treci prin Brașov mai întîi." ; „Brașov ? se miră Scarlatache. De ce ?" ; „Vinzi două turme de boi și cumperi odoare, rînji drăcește Iordache. Astea așa, de scornitură. De fapt te duci să le vezi pe doamna Maria lui Șerban vodă Cantacuzino și pe domnița Casandra..., rudele noastre." ; „Ei, de mult n-am mai avut de-a face cu niște Cantacuzinoaice", se prefăcu Scarlatache a înțelege ceea ce nu pricepea. „Nu te trimit în petit, nepricopsite, se încruntă Iordache și rana de pe frunte i se înveneți. Ci pentru învinuit, pentru ponegrit." ; „Da ? se bucură Scarlatache. Și pe cine mai... boiesc în negru, viperă procletă ? Că, pentru tine, două muieri sînt bagatel, o nimica : două porumbițe-ntr-o cușcă și două grăunțe de otravă. Ajung ! Pe cine mai bîrfesc ?" ; „Nici bîrfă, nici defăimare, nici hulă, rînji iar Iordache. Spui doar ce bine știi că-i adevărat : că beizadea Dumitrașcu-i un flușturatic fiu de herghelegiu, deci de neam prost, cu totul nevrednic a se înrudi cu neamul împărătesc al Cantacuzinilor. Că, dacă s-ar face căsătoria dintre Casandra și Dimitrie, ciolanele împăratului Ion Cantacuzino s-ar răsuci în mormînt de ciudă, de mînie și de rușine. Și dacă tot nu se sperie adaogă, lucru bine știut de tine, prietenul lui..." ; „De

aceea îi sînt bun prieten, ca să-l pîrăsc ?“ „Nu frate, ci ca să-i afli slăbiciunile și păcatele. Și aflîndu-i-le să le trîmbițezi, întru tămăduire. Că noi, ca la carte : nu vrem pieirea păcătosului, ci îndreptarea lui. Știți doar că-i zurbagiu. Bea. Cîntă cu tambura, împreună cu cadînele, ca un lăutar mișel. Uită că-i fecior de domn. Adică nu uită, ci își bate joc. După ceasurile de destrăbălare, se face ursuz, acru, zburlit. Se poartă parc-ar avea țepi de arici. Iar cînd îl apucă damblaua scrisului, nu mai iese din iatacu-i cîte trei-patru săptămîni. Ei ? Spui vreo minciună ? Născocești ceva ? Hulești ?“ ; „Nu. Așa-i, întocmai..., Alifîstîc ! rîse Scarlatache Ruset. Dar, de ce să spunem atîtea adevăruri despre... un prieten ?“ ; „N-ar trebui să mă întrebi, ci să judeci și să-ți dai sama ce s-ar întîmpla cu noi, Ruseteștii, dacă fiica lui Șerban Cantacuzino ajunge doamnă aici, la Iași ?“ se răsuci Iordache, cu chip îngrijorat, spre cei trei frați ai săi, cîntărindu-i din priviri. „Da, nu mai avem loc nici în țările române, nici în Istanbul. Plec la Brașov !“ se hotărî Scarlatache, cu un fel de iluminare pe chip.

Maica Daria se foșni în jilț și tuși ușor, ca să poată întreba :

— Chiar așa de vicleni și de răi erau Cupăreștii ?

— Da, încuviință Neculce : mă înspăimîntam și eu. Că eram printre ei și nu-și ascundeau prea tare urzelile. Sau poate nu se fereau anume, pentru că, știindu-mă prieten cu Dimitrie, aveam să-i destăinui planurile lor. Ci, drept să vă spun, n-am crezut că le vor putea înfăptui. Ziceam în sinea-mi : mîța cu clopoței nu prinde șoricei. Eram mai tînăr și nu credeam că mă aflu printre urzitori de vrajbă fără sfîrșit, dar iată că învrăjbitorii, precum viespile și tăunii, mișună prin lume și înțeapă-ntruna, întruna, fără popas.

— Da, vremea, cumplita vreme a învrăjbirilor, zise și dascălul Ieremia, întinzînd mîna spre ulcica de vin. Și, după ce-o sorbi pînă în fund : Iar în vremea asta Dimitrie Cantemir, ucenicul meu, cerca mereu împăcarea.

— O cerca... uneltind și el, rîse hatmanul Neculce.

— Adevărat ; dar nu se afla altă cale. Însumi, trecînd la Curtea domnească din București, înțelegeam că, în viespar, nu poți trăi decît înțepînd și mușcînd. Astă

învățătură o dobîndise și Dimitrie în Istanbul. Ci, tocmai de aceea, se preocupa mult de îndreptarea oamenilor, de îmblînzirea lor. Și, mai cu samă, pentru întărirea cugetului fratelui său Antioh se străduia de zor să sfîrșească „Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea". L-am văzut atunci de multe ori. În juru-i, numai cărți : Dioptra și Van Helmont, Miron Costin și Historia Alexandri Magni, Persicarum rerum historia, Biblia, Varlaam și Ioasaf, Vissovatius și multe altele pe care parcă mi-i greu să le mai înșir. Știu, de asemenea, că a scris la cîțiva mari cărturari din Berlin, Padova și Paris, cerîndu-le sfat și ajutor întru scrierea cărții. Știu că de trei luni nu ieșise din casă, dintre cărți și nu lăsase pana din mînă.

— Deci, într-un fel, Iordache Ruset avea dreptate, rîse jupîneasa Maria.

— Avea dreptate numai cînd spunea că se-nfunda în iatac, între cărți și scria ; dar ursuz nu era defel. Am lucrat multe săptămîni împreună, în casa de la Ortakioi.

— Parcă-l aud și acum, intră în vorba și căpitanul Silion : „Altă pană, Silioane !.. Bine ascuțită... Ești cam stîngaci, băiete ! Ascuțirea penelor e treabă gingașă, pe care numai Daria o împlinea cu iscusință. Pana primită din mîna ei luneca pe hîrtie ca într-un danț vrăjit. Dar ea-i acolo, iar eu... Știu că ți-ar plăcea mai mult, Silioane, să ne batem în spadă, să ne întrecem în halca, să bem prin crîșme ori să ochim muieri pe la balcoane, ca să ne poftească înlăuntru și nu ca să ne ascută... penele de scris. Dar toate la vremea lor, flăcăule ! Nu-ți pierde răbdarea : vin ele iară și desfătările. Numai să sfîrșesc pustia asta de carte, ce-mi stă pe suflet ca o piatră de moară, cînd rece ca gheața, cînd ca jeratecul arzător... Să știi totuși că și pana poate fi o spadă. Tăioasă. Ascuțită. Foarte ascuțită. Și chiar otrăvită, cu suc de ură, de batjocoră și de moarte... Roagă-l pe dascălul Ieremia să vină aici, să-i spun că..."

— Sînt aici, Dumitrașcu, am zis eu, ridicînd fruntea de pe cartea pe care o citeam. „Am sfîrșit cartea, dascăle !" izbucni Dimitrie, cu mare bucurie.; „Bine c-a dat Dumnezeu, m-am veselit și eu. Că te-ai sălbăticit de tot, de-atîta ședere-n casă și-n pustnicie." ; „Nu mă compătimi, dascăle al meu : m-am desfătat scriind... gîl-

ceava asta. Nici nu-ţi închipui ce înaltă şi subţire şi aleasă desfătare. Pentru că gîlceava-i în mine, cu mine însumi. E frămîntarea, izbirea, ciocnirea, bătălia între alb şi negru, între da şi nu, între cald şi rece, între deşteptăciune şi prostie, între bine şi rău, între întuneric şi lumină..." ; „Da, aşa spune dialectica", l-am oprit eu, cu o oarecare teamă. ; „Uite, am desenat aici şi stema ţării. Şi stihuri am ticluit, voind s-o înalţ pînă-n ceruri : ...«Herbul ţării s-au fost ales bour, /Numele vestindu-şi ca tunul prin nour»... Am pus, la urmă, şi *Stoicorum percepta* X — cele zece porunci ale stoicilor, după *Stimuli virtutum* al lui Wissowatius." ; „Şi tălmăcirea în greceşte ?" „Am terminat-o ! Ce crezi, dascăle ? ! Cînd mă aşez la treabă, nu mă las pînă nu ajung la capăt. Iată, iscălesc cartea de închinăciune lui Antioh voievod şi epistola către cetitor." Am citit multe pagini din manuscris şi iară i-am lăudat priceperea, hărnicia, stăruinţa şi talentul. „Cei drept, am muncit pe brînci, a surîs oleacă întristat de oboseală. Nici la nunta fratelui meu n-am avut răgaz să mă duc. Am uitat de uneltirile din Fanar ori din Serai. M-a subjugat cartea asta şi rîvna de a o dărui oamenilor, să înveţe a fi mai înţelepţi, mai socotiţi, mai buni. Iată şi desenele : herbul ţării, înţeleptul şi lumea, roata lumii... Cel care scrie cărţi trebuie să ştie a coborî pînă în adîncul fiinţei omeneşti şi a urca pînă în înaltul cel mai înalt al gîndului. Iar gîndul să-i zboare pînă dincolo de stele." ; „Foarte adevărat, am încuviinţat eu, bucuros, şi am întrebat : Îngădui să-i adaug şi eu o scurtă epistolă ?" ; „Ce bine-mi ghiceşti gîndurile, dascăle Ieremia ! m-a prins de umăr. Chiar de asta te căutam : să te rog pentru o epistolă ca o precuvîntare. Tu eşti doar plugarul care, cel dintîi şi cel mai mult, ai ostenit pentru holda minţii mele." ; „Iară pămîntul fiind bun, roadă înmiită a dat. Mîine ai epistola !" am făgăduit cu dragoste şi voiam să-l rog a nu părăsi pana pentru prea multă vreme. Să nu fie ispitit a se tăvăli în valurile vicleşugurilor din Fanar şi să nu cerce a înota „prin marea relelor socoteli", cum obişnuia să spună, cînd ai intrat tu, căpitane Silion, să ne vesteşti că un galion foarte mare, necunoscut, pluteşte pe Bosfor, agale ca o lebădă uriaşă.

— Da, dascăle Ieremia : venea dinspre Marea Neagră.

— Am sărit amîndoi la fereastră. În adevăr, o corabie mare, nouă, înzestrată cu catarge şi pînze uriaşe, umflate de vînt, înainta spre miazăzi. „După steag, pare a fi rusească", am zis eu. ; „Rusească ? Cum adică ? Ţarul Petru abia a ocupat Azovul. De unde asemenea falnic galion ? Ei, poznă ! se plesni cu palma peste frunte : Îmi da mie a înţelege ceva contele Tolstoi... Dacă-i aşa, dacă ruşii au corăbii în Marea Neagră, se schimbă calimera pentru aceste părţi din Europa. Vine stăpîn nou spre cetatea lui Constantin cel Mare." Nu scăzuse cu nimic mirarea noastră, că a şi intrat contele Tolstoi, ambasadorul Rusiei, însoţit de ambasadorul franţuz, marchizul de Férriol, şi vorbi cuprins de o bucurie clocotitoare : „Ei, prinţe, cucerim Bizanţul ?" ; „Vă firitisesc din inimă pentru acest măreţ galion, i-a strîns Dimitrie mîna, dar c-o rîndunică primăvara nu se face." ; „Nici eu n-am zis că-i primăvară chiar acum, ci doar că poate fi, s-a mai stins bucuria contelui, iar ambasadorul francez a întrebat ceva mai tare, părînd că laudă : „Ambiţios, ţarul Petru, şi iubitor de farse : a construit acest galion la Voronej, pe Don, şi l-a aruncat în mare, ca pe-o jucărie, ca pe-o năzbîtie, drept în poarta Seraiului, ca să sperie hulubiţele şi cadînele ?" ; „Ilustre marchiz, măritul ţar nu se joacă de-a..." ; „Nici cînd călătoreşte incognito ? Nici cînd se dă drept sergent ori matelot ?. Nici cînd rade bărbile boierilor ? Nici cînd întemeiază oraş într-un ţinut pe care nici nu ştie de-l va putea stăpîni ?" ; „Învaţă de la alte ţări cum să conducă Rusia mai bine ! urmă contele Tolstoi foarte serios. Noi ruşii trebuie să facem un salt mare, ca să ajungem la nivelul Apusului. Ţarul Petru este atletul care ajută Rusia să se ridice într-un sfert de veac cît altele în două secole." ; „Şi ce model şi-a luat ţarul ?" ; „Cneaz Dimitrie, mai multe, în frunte cu slăvitul regè Ludovic al Franţei, care a sporit industria şi meşteşugurile, a modernizat armata şi-a construit palatele cele minunate de la Versailles. Noi abia acum deschidem o fereastră la mare." ; „Dacă aş fi monarh, interveni Dimitrie, eu ca ţarul Petru aş lucra." ; „Foarte bine ! îl lăuda Tolstoi. Dar să plec repede că, de bună samă, mă caută marele vizir să-i dau explicaţii despre galionul minune." ; „Ca să-ţi faci un locuşor la Ediculé, rîse Dimitrie, întreabă-l şi pe el...

«Cînd cucerim Bizanțul ?-" ; „Ai auzit ceva, cneaz Dimitrie ? Crezi că s-ar putea să mă..." ; „De trei luni n-am ieșit din Ortakioi, precum știi." ; „Se zvonește că, în urma acestui impresionant galion, ar naviga o flotă de cincizeci de corăbii, încărcate cu soldați", informă de Férriol, ca să vadă cît crește spaima contelui Tolstoi. ; „Cu tunuri cît turnul Galatei !" rîse Dimitrie Cantemir. ; „De unde știi ? se miră de Férriol", înciudat că el nu aflase. ; „Am glumit... ieri cu Scarlatache Ruset ; o glumă cam nesărată, dădu Dimitrie vina pe unul care se dovedea tot mai mult un scornici și schimbător după bătaia vîntului. Mi se pare că el a știut înaintea noastră despre venirea acestui faimos galion." ; „Să știi că el a făcut din țînțar armăsar și-a umplut Țarigradul." „Se prea poate ! se lumină Dimitrie. Eu îl prepun pe Scarlat Ruset cu Cameleonul, jiganie asemănătoare broaștei, fără grumaz, iar gura ca de lacherdă îi ajunge, spintecată, pînă la umeri, picioarele de dinainte seamănă cu labele maimuței, ochi gălbui mici cît un grăunț de mac, are coadă lungă cu care prinde prada și cu care se spînzură de crăci și se leagănă ; are o limbă tot atît de lungă cît și coada, iar vîrful ei are un clei sau vîsc de care se lipește orice muscă..." ; „Dimitrie, l-am întrerupt eu, îngrijorat că își lehemetuiește musafirii, mi se pare că ai cam luat-o razna." Dar nu ; oaspeții mai aveau chef de vorbă. De Férriol îi lăudă închipuirea bogată, cu înclinare spre lucruri caraghioase. Socoteam că Dimitrie avea o minte bine împodobită cu știință, în stare a urzi felurite chipuri monstruoase, la care nici ziditorul lumii nu s-a gîndit. „Există și un desfrîu al închipuirii și al inimii, care făptuiește pozne și năzbîtii, a zis Dimitrie. Ci pe mine mă încîntă acest Scarlatache Ruset, pentru că nu știi niciodată ce culoare sufletească va îmbrăca, pentru că, de obicei, asemeni Cameleonului, se văpsește, repede, în culoarea firii, a locului unde se află într-un moment dat." ; „Deși nu ești Cameleon, cneaz Dimitrie, poftește cu noi să vedem bucuria creștinilor și spaima musulmanilor." ; „Merg bucuros, conte Tolstoi, deși eu nu mă schimb de dragul schimbării, ci numai din nevoia de a nu pieri... Și pentru că *simili simili cognoscitur*, îngăduiți-mi să mă îmbrac europenește." ; „Intri iar în vîltoarea cea politicească ?" am întrebat eu. ; „De ce

nu ? se veseli Dimitrie. Am terminat cartea, prieteni !" ; „Bravo ! îl lăudă de Férriol. Te rog să ne-o înfăţişezi şi nouă, cu cel dintîi prilej. Şi eu am să-ţi aduc cartea lui La Bruyère, tipărită mai anii trecuţi şi intitulată «Caracterele». Foarte îndrăzneaţă carte, plăcută şi nouă, aristocraţilor, deşi ne înţeapă adînc. Ne biciuie, dar spune adevărul. De pildă, citeam azi-dimineaţă o frază : «...gentilomii, strîmtoraţi, s-au împăcat cu burghezii şi au încetat să mai ceară dovada celor patru strămoşi aristocraţi şi şi-au căsătorit odraslele cu odrasle de burghezi bogaţi ; mai ales feciori cu fete burgheze»." Asemenea vorbire filozoficească, plăcută celor doi, ameninţa să uite de strălucitorul galion rus apărut, netam-nesam, în Bosfor. Dar tocmai atunci, parcă l-ar fi chemat cineva, s-a ivit Scarlatache Ruset şi a întrebat pripit şi foarte îngrijorat : „Pleci, măria ta ?" „Cu prietenii, Scarlatache ! l-a întîmpinat cu bunăvoinţa şi cu oarecare părere de rău. Vreau să văd cum se simt musulmanii cînd în Bosfor răsare, din valuri, corabie creştină." Rotindu-şi ochii lui cît un grăuncior de mac, Scarlatache s-a apropiat de mine şi de Dimitrie şi a şoptit : „Aflat-am că Brîncoveanu l-a rugat pe împăratul nemţesc să nu îngăduie domniţei Casandra să plece din Braşov. S-o facă prizonieră." Mă miram şi-l admiram pe Dimitrie cum sărea în sus, cu o tinerească vioiciune, cîntînd şi jucînd : „Mă duc s-o răpesc ! S-o scot din primejdie... Da ! Mîine plec cu armia sultanului Mustafa spre Belgrad. Pe drum, mă abat pe la..." ; „Să nu faci vreo poznă, Dimitrie", am cercat eu să-l potolesc. „Ar trebui să fiu un voievod poznaş, rîse, trăgînd cu coada ochilor la Scarlat Ruset. Şi cum... voievod nu mai sînt, va să rămînă doar poznaşul, lotrul de fete, de domniţe frumoase." Cît a durat şoapta lui Scarlatache, Tolstoi şi de Férriol au privit pe fereastră galionul rus şi mulţimea care căsca gura şi se minuna de asemenea nemaivăzută corabie. „Chiar vrei să te faci părtaş la Campania din Ungaria ? întrebă contele Tolstoi, cam supărat. Adică vrei să vezi cum sultanul cucereşte Viena ?" ; „Daltabanpaşa mi-a obţinut învoirea. Şi nu văd de ce aş renunţa." ; „Nu-i prea... războinic padişahul ?" îngăimă de Férriol. „Vrea să răzbune înfrîngerile de la Viena şi Buda. Să ocupe cît mai mult din Europa creştină." ; „Va izbuti ?

întrebă Scarlatache, foarte dornic să afle părerea lui Dimitrie Cantemir. A făcut pregătiri uriașe, pe cît știu." ; „Mira-m-aș ! nu șovăi acesta să-și spună părerea, lămurind : Sultanul pornește cu un sfert de milion de spahii și ieniceri, bine armați, dar și Eugeniu de Savoia-i mare general. Nu-i așa, marchize de Férriol ?" ; „Așa-i, dar Franței nu-i convine o Austrie prea puternică." ; „S-ar putea, totuși împăratul din Viena a prins curaj și ai lui împing din răsputeri, împreună cu leșii și cu rușii, să facă Dunărea hotar. Sîntem la răscruce de vremi. Întîmplările se prăpăstuiesc peste noi, ori se înalță amețitor. Ludovic al Franței strălucește printr-o curte fără pereche, pizmuită de toți monarhii lumii. În Suedia s-a ridicat acel Carol al XII-lea, care, săvîrșind minuni de vitejie, începe a fi numit Alexandru Machedon al miezului de noapte. Victoriile lui, din Polonia și din părțile Mării Baltice, ține lumea cu respirația oprită." ; „Da, prințe Dimitrie, adeveri de Férriol ; dar pe cînd lumea toată privește spre nord la isprăvile lui Carol, împăratul Leopold și țarul Petru își întind stăpînirile lor spre miazăzi, mai încet, dar mai cu temei și mai cu folos decît suedezul, ale cărui victorii mie-mi par focuri de artificii : orbitoare, dar repede pieritoare." ; „Sînt de părerea domniei tale, marchize." ; „Eu cred în soarta bună a Rusiei mele. Țarul Petru este un fenomen cum rar se ivește în istorie. El ridică țara mea la rangul de mare putere în Europa. Adică a și ridicat-o." ; „S-ar putea, dacă nu l-ar avea potrivnic pe suedez." ; „Carol suedezul este un geniu militar, straniu și neastîmpărat, surîse Tolstoi. Dar n-are temelie puternică. Pe cînd țarul meu..." ; „Nu se știe, îl opri de Férriol ; nici Alexandru Machedon n-a avut o țară mare și ce imperiu a cucerit...." ; „Oricum, prieteni, eu mă duc să văd cum se înalță steaua lui Eugeniu de Savoia sau cum se prăbușește în noaptea înfrîngerii și a uitării." ; „Da ? se îngrijoră Scarlatache. Și te bucuri ? De ce ?" ; „Tu nu ? Au nu vezi cum decade împărăția otomană ? Se prăbușește în propria ei lăcomie, se înecă în propriul ei belșug și lux. Și asta tocmai cînd, cu laudă multă și zgomot mare, pornește să cucerească Europa." ; „Îmi vine în minte o caracterizare din «Caracterele», cartea lui La Bruyère : «Un suveran fastuos și luxos este asemenea unui păstor

înveşmîntat în aur şi nestemate, ţinînd în mînă o nuieluşă de aur ; cîinele lui are zgardă de aur şi e legat cu un lănţişor de aur şi mătase. La ce foloseşte turmei atîta aur, cînd se năpusteşte lupul asupră-i ?»“ Toţi găsirăm cuvintele franţuzului foarte adevărate şi parcă nu puteam să nu ne bucurăm : Tolstoi, că stăpînul lui dispreţuia luxul şi muncea ca un dulgher, ca un fierar şi chiar ca un ciubotar.

— Aşa-i, îşi meşterește singur ciubotele, spuse cu mirare Neculce. Am văzut cu ochii mei, cum le cîrpea, în cort.

— Dimitrie şi cu mine în taină ne bucuram. Dar Scarlatache Ruset a bănuit : „Şi eu... mă bucur, dar nu făţiş. Că nu ştii nicicînd cine-i coadă de topor.“ ; „După cîte văd, schimbă Dimitrie vorba, fratele meu se descurcă bine cu domnia. Ţara prosperă în tihnă şi linişte.“ ; „Te are pe tine capuchehaie, Alifîstîc ! Cum să nu se descurce ? Dar are şi potrivnici, duium. Vezi să nu-ţi scape de sub priveghere.“ ; „Ştiţi cum a trecut proviziile peste Nistru, la Cameniţa ? a întrebat Dimitrie. A legat boii de la căruţe de cozile cailor tătăreşti şi aşa i-a silit să înoate prin şuvoi... Deci Antioh vodă e... aliatul Franţei, marchize.“ ; „Dacă-i ajută pe turci împotriva leşilor, este ! Dar trebuie să ştiţi că nici Franţei nu-i convine un Imperiu Otoman prea puternic.“ Rîseră toţi, fără o pricină anume. Poate pentru că se gîndeau ce neînsemnat era acel ajutor dat de moldoveni Cameniţei. Dar Dimitrie se opri şi zise : „Nu vorbind de miere ţi se face gura dulce... Şi eu socot că o ţară mică, pentru a trăi, trebuie să fie prietenă cu toată lumea. Altminteri o înghit chiţii cei mari, tari şi lacomi. Domniile voastre, care veniţi din două ţări mari, greu înţelegeţi sufletul oamenilor zămisliţi în ţări mici. Oricum, poimîine intru în alaiul sultanului şi-l însoţesc pînă la locul bătăliei. Nu să lupt, ci să văd, să cercetez şi să scriu.“ ; „Cneazule, eşti neastîmpărat ca vîntul, îl lăudă contele Tolstoi, în felul lui. Dar ce-ţi trebuie tabără, război, bătălie ?“ ; „M-am născut într-o ţară aşezată în calea furtunilor şi, cu cît mă vîntur, mă rotesc şi mă scutur, cu atîta sînt statornic pe-acest pămînt. Iar Horaţiu spune : *Misce stultitiam consiliis brevem*, amestecă în înţelepciunea ta şi un grăunte de nebunie.“ Au plecat toţi : Tolstoi, de

Férriol, Dimitrie și Scarlatache. Colindînd prin oraș, au aflat că lumea se împărțea în două : unii se bucurau că vine o schimbare în lumea otomană ; alții se temeau, proorocind că în curînd Istanbulul va suferi de foame. După ce a făcut o vizită la marele vizir, liniștindu-l asupra apariției galionului rus, Tolstoi, împreună cu Dimitrie Cantemir și cu Scarlat Ruset s-au îmbrăcat ca negustori greci și au chefuit o zi și o noapte în crîșma unui armean. Știu că rusul bea de stingea, iar Dimitrie mai prejos nu se lăsa. Și, iertat să fiu, nici muierile nu le lipseau și cîteva dănțuitoare indiene, baiadere, foarte frumoase și pătimașe femei. Nu-i așa, Silioane, că nu se află priveliște mai vrăjită ca o muiere frumoasă ?

— Așa-i, dascăle, răspunse căpitanul. Am fost, cu dînșii, la crîșmă, o zi și o noapte. Nici nu l-am putut trezi în ziua cînd trebuia să plecăm la tabăra sultanului de la Adrianopol. Noroc că plecarea taberei s-a amînat cu cinci zile. Așa că Dimitrie Cantemir a avut timp să se pregătească, să vadă pe unii din dregătorii cei mari și să afle lucruri pe care puțini le știau. Însoțindu-i în tabără, cinstiți veghetori, voiesc a vă povesti două întîmplări, dacă mai aveți răbdare în seara asta.

— Avem, căpitane, îl încredință hatmanul Neculce.

— Dar mai întîi amintiți-vă și de poamele din panerașe și de vinul ori mustul din ulcioare și ulcele, îmbie Maria Neculce.

După ce se înfruptară din acele dulci roade ale bunului pămînt moldovean, ridicîndu-se din jilțuri și mai dezmorțindu-și ciolanele, după ce priviră sclipărul stelelor și necuprinsa înălțime a cerului, se așezară la locuri și așteptară ca Silion căpitanul să urnească povestirea din răgazul în care poposise.

— Mi-aduc aminte că ne aflam cu tabăra lîngă Sofia și Dimitrie Cantemir îl căuta de zor pe Mustafa Daltaban pașa. Îl pîndi cînd era singur în cort, privi grijuliu să afle dacă nu cumva îl vede careva. Mă puse pe mine să străjuiesc la ușă, iar el intră, se închină cu grabă și-i șopti : „Mărite pașă și prietene, fugi ! Fugi acum, fără zăbavă..." ; „Ce-i cu tine, Dimitrie ? Ce ai ? Ce ți s-a întîmplat ?" se mira pașa. ; „Mie... nimic. Măriei tale ! Am văzut fetva pentru surghiunul măriei tale. Fugi ! Nu mai întreba." ;

„Surghiun ?! s-a crucit pașa. De ce ? Vino-ți în fire, tinere." ; „Marele vizir și seraskier te-nchide la Bickia, loc ciumat. Are poruncă." ; „Cu ce-s vinovat ?" întrebă pașa, cu rîs batjocoritor. ; „Cu nimic, făr'numai că marele vizir e om îngîmfat, pizmătăreț, lingușitor, prost și se teme că-i întuneci faima. Te-a pîrît că ești prieten cu ghiaurii și vrei să treci, în timpul bătăliei, de partea lor." ; „Grăiești adevărul, Dimitrie ? se schimbă nedumerirea și batjocora pașei într-un început de spaimă. Nu-i vreo șotie de-a ta ?" Dimitrie Cantemir îngenunche și-și făcu cruce : „Jur c-am văzut porunca iscălită. Adăpostește-te în Moldova, pînă se potolește mînia padișahului. Fugi, nu mai întîrzia nici un minut. În Cetatea Neamțului, Antioh..." ; „Deși mă știu cu totul nevinovat, iată, ai început să mă neliniștești, să mă pui pe gînduri... A, dar stai !, tu, în Moldova, m-ai păcălit, cîndva, strașnic. Și-acum..." ; „Jur, în genunchi, jur că nu-i șagă. E adevăr crud !" Pentru că i-am vestit că vine Mehmet Cerchez pașa, Dimitrie i-a sărit în față cu o rugă fierbinte : „Cinstite pașă și prietene, doresc să mă abat, două săptămîni, pînă la Moldova, să-mi văd fratele. Roagă-l rogu-te pe marele vizir să-mi îngăduie." ; „Îl rog eu chiar pe sultan", a zis, binevoitor Daltaban pașa. ; „Nu ! Te rog nu.. nu te duce la... Nu mai plec !" ; „Ce-i cu tine, omule ? s-a mirat, cu iz de supărare otomanul. Mă duc la padișah." ; „Prietene Cerchez, roagă-l și domnia ta să nu se ducă !" Dar Mehmet Cerchez l-a apucat de mînă și l-a tras cu fața spre dînsul. „Ești bolnav ? Nu te-am văzut niciodată așa de zăpăcit, de aiurit." ; „Zice că..." ; „Nu ! Te conjur, pașă, nu ! s-a frămîntat Cantemir. Taci ! Tăcerea-i de aur, vorba, mormînt." ; „Hm... pari o bisactea cu mistere, se miră Cerchez, renunțînd parcă de a descîlci pricina zăpăcelii lui Dimitrie Cantemir. Și cînd vrei să pleci în Moldova ?" ; „Poimîine.." Pașa Cerchez nu s-a așezat pe taburetul pus în fața-i de un eunuc, ci porni spre ieșire : „Așteaptă-mă aici ; vin cu răspunsul marelui vizir." „Mulțumesc ! se bucură Dimitrie Cantemir ; apoi, în șoaptă, după plecarea lui Cerchez : Îmbraci straiele mele, Daltaban pașa. Te călăuzește omul meu, Silion, pînă la mînăstirea Cașin, ori Cetatea Neamțului." ; „Ții așa de mult la mine, Dimitrie ?" ; „Îmi iubesc

prietenii ca pe mine însumi. Ascunde-te, repede !" ; „Mulțumesc, dar eu sînt Mustafa Daltaban pașa, pacificatorul Rumeliei, nu un oarecine... Am merite mari. Și nu mă tem, nu fug din fața primejdiei. Mai ales că nici nu pricep de ce m-ar învinui marele vizir." ; „Ascunde-te pînă-ți poți dovedi nevinovăția ori pînă...", stărui tot mai frămîntat Cantemir. „Și... dacă-i așa, nu ți-i frică să salvezi un... proscris ?" ; „Ba da, dar pentru mine prietenia-i sfîntă. Pot muri pentru ea." ; „Mă duc totuși la sultan." ; „În genunchi, te rog, nu ! Nu !" ; „M-am încredințat de dragostea ta, Dimitrie, și-ți mulțumesc. Dar îți spun, încă o dată, că nu mă tem de-un om mărunt, mic la suflet urcat într-un rang mare. Marele vizir e un prost îngîmfat. Dacă tu m-ai prevenit, am să mă păzesc." Căpitanul Silion s-a oprit aici și și-a dres glasul cu o ulcică de vin și cu un măr domnesc, rumen și dulce-acrișor. Ca să curme tăcerea, dascălul Ieremia a grăit, tălmăcindu-și gîndul :

— Da, așa era Dimitrie : iubea prietenii de orice neam, păgîn sau creștin.

Jupîneasa Maria umplu ulcelele cu must și cu vin și întrebă :

— Ce s-a întîmplat cu Daltaban pașa, atunci, în tabăra de la Sofia ?

— Voi povesti la vremea cuvenită, făgădui Silion.

— Bine, surîse hatmanul Neculcea. Eu știu că de la Sofia, cu cai de olac, Dimitrie a zburat pînă la Iași. Fratele său, Antioh vodă, și tînăra doamnă Catrina l-au primit cu bucurie. La masă, în spătăria mică, fost-am chemat și eu, cu toate că era doar o masă în familie. Mă poftise pentru prietenia mea cu Dimitrie. Numai că, de la acea masă, așa de intimă, nu lipsea Iordache Ruset, cutra. Am povestit, cu veselie ori cu tristețe, cu șart ori stîngaci. Dimitrie rostea parcă numai vorbe de duh, amestecate cu stihuri, cu zicale, strigături și frînturi de psalmi, tălmăciți de Dosoftei mitropolitul. Dar, spre sfîrșitul mesei, tăcu și dintr-odată căzu în mîhnire : „De ce te-ai întristat, frate ?" întrebă Antioh vodă. „Mi-am amintit de Daltaban pașa... Ce-o fi făcut ? O mai fi viu ?" ; „Turcii cei mari se răfuiesc adesea între dînșii, cu iataganul", cugetă Antioh vodă. „Iar noi rămînem fără prieteni, se căină Dimitrie. Dealtfel pe Daltaban pașa, pe Cerchez, pe Daul, pe Cuciuc

eu mi-i cred prieteni ca și pe Scarlatache Ruset, Ion Neculce. Cu ei mă înțeleg și mi-s mai cu priință decît Brîncoveanu și decît Cantacuzinii." ; „Ce suflet mare ! îl admira Iordache Ruset. Cuget înalt, de filozof..." ; „Am alergat pînă aici, frate Antioh, să te rog a tipări, cît mai repede, «Divanul sau gîlceava înțeleptului cu Lumea», o carte a împăcării și a înfrățirii, pe care, după multă trudă, am sfîrșit-o acum o lună. M-a călăuzit cuvîntul Eclesiastului : «Funia întreită anevoie se rumpe». Vreau să zic că, pentru binele țării și al neamului Cantemir, să fim uniți, împletiți strîns într-aceeași simțire. Și aceste trei țări ale noastre, române, trebuie să alcătuiască una singură, bine îngemănată, mare, sub aceeași ocîrmuire, ca nebiruită să fie și toți s-o cinstească și s-o admire. Thales filozof, unul din cei șapte înțelepți ai lumii, mulțumea zeilor pentru trei lucruri : că l-au făcut om și nu animal, bărbat și nu femeie, grec și nu barbar. La fel și eu, cumintele și cinstitul meu frate, pentru trei lucruri înalț slavă Celui de sus și părintelui nostru : că nu m-a făcut musulman, ci român, că nu mi-a dat o fire tristă, ci una veselă, că nu mi-a dat alt frate, ci mi te-a dat pe tine, Antioh." ; „Cumnate, înțelepțește și minunat grăiești, îl lăudă doamna Catrina, învăpăiată la obraz ca bujorul de emoție ; și fiindcă Dimitrie îi zîmbi, cu bucurie și mîngîiere, îndrăzni să urmeze : Glas vrăjit, vorbe alese, gînduri înalte, iar eu, ascultînd, parcă mă plimb pe cărări împodobite cu flori și respir miresme sfinte." ; „Catrino, draga mea cumnată, nimeni, pînă acum nu mi-a adus asemenea laude și cer iertare că n-am văzut, înaintea fratelui meu, frumusețea făpturii și gingășia sufletului tău. M-am încredințat, încă o dată, că nu se află priveliște mai încîntătoare, mai izvoditoare de bucurie și fericire decît o femeie frumoasă." ; „Îl auzi, doamnă Catrina ? întrebă Iordache Ruset. Spun și eu că n-are Răsăritul om cu capul, talantul și sufletul lui Dimitrie Cantemir. Iar măria sa Antioh vodă să fie fericit de frate firoscos și cărturar, cu multă trecere la musulmanii cei mari." Laudele doamnei Catrina l-au luminat pe Dimitrie ; ale lui Iordache l-au înnegurat și a răspuns : „Mulțumesc, vistiere ; dar, auzindu-te, nu știu de ce îmi vine să spun : poți lăuda dojenind și bîrfind lăudînd. Degeaba mă lingușești vel vistiere, dacă uiți că ți-am fost domnitor..." ;

„Doar trei săptămîni", a clipit, încurcat, Iordache. „Destul ca să te fi dat pe mîna călăului şi să nu-mi pară rău acum. Gîndind asupra trecutului mă încredinţez tot mai mult cît a greşit părintele nostru urmîndu-ţi sfatul. Costinii meritau nu numai să trăiască, dar să fie cinstiţi, pînă în înalturi, pentru înţelepciunea şi marea lor dragoste de ţară." ; „Ce-i ţara fără noi, boierii ?" Ca să nu se asprească disputa, Lupu Bogdan a grăit, cu vorba-i cumpănită, cuminte, înţeleaptă : „Te rog, Dimitrie, nu mai răscoli greşelile uitate." ; „Lasă-l, Lupule, surîse mieros Iordache. Nu mă supăr. Mi-a spus, altădată, vorbe mult mai grele. Dar am zis : ne întrece pe toţi în învăţătură, în deşteptăciune, în proorocire, în..." ; „Te rog, vel vistiere! îl opri Dimitrie. Şi, iertare, dar laudele în gura domniei tale se boiesc în defăimare. Ştiu bine ce sînt şi cît preţuiesc. Şi ţi-am mai spus : nu iubesc nici linguşirea, nici făţărnicia. Iar pe mincinoşi îi dispreţuiesc. Mă călăuzesc după o povaţă a lui Horaţiu : *Neve putes alium sapiente bonaque beatum* — să nu crezi că există om fericit în afară de cel înţelept şi bun." ; „Drept grăieşti, măria ta ! am zis eu, fără voie ; mă furase sinceritatea lui Dimitrie Cantemir. Dar după ce am rostit acele vorbe, mi-am dat seama că am greşit. Am privit chipul lui Antioh vodă şi am înţeles că-l supăra foarte slăvirea fratelui mai mic. Îl pizmuia şi se temea de el. Chiar laudele aduse doamnei Catrina îl necăjeau : era soţia lui şi o iubea fără tăgadă. Poate se mai gîndea că Dimitrie pleacă, iar el rămîne cu Ruseteştii. Drept aceea a îndemnat să ciocnim cupele şi a cîrmit vorba pe alt făgaş, crezîndu-l mai prielnic : „Precum m-ai rugat şi într-o scrisoare, Dumitraşcule, m-am îngrijit şi de tine. Moşiile rămase de la tata..." Dar Dimitrie îi făcu semn cu mîna să se oprească : „Cu două rugăminţi m-am abătut pe-aici : să-mi tipăreşti cartea şi să-mi aduci logodnica la Iaşi. Atît ! Celelalte le-om hotărî altă dată." Antioh vodă a rămas cam descumpănit : nu ştia ce să mai spună. Pe el îl urmărea gîndul moştenirii mai mult ca orice. Dar doamna Catrina îl scoase din încurcătură, grăind cu surîs îngeresc : „S-a zvonit că-i urîtă, rea şi proastă. Firesc era să ne încredinţăm de adevăr. Şi trimis-am pe dumnealui Ion Neculce, s-o vadă." Mi-a venit, acum, mie rîndul să vorbesc, lucru mult dorit

de mine, încă din clipa cînd îl văzusem pe Dimitrie. Şi am zis : „Chiar aseară m-am întors de la Braşov." ; „Şi ? s-a repezit Dimitrie cu nerăbdare. De-ar fi măcar un sfert frumoasă şi deşteaptă ca tine, Catrina, n-aş mai sta pe gînduri." Asemenea cuvinte mi-au dat apă la moară şi-am urmat, cu vorbă cuminte, aşezată, anume ca să mai potolesc jarul patimei care ştiam că se izvodeşte în prietenul meu, totdeauna cînd se pomenea numele unei fete. Nu te superi, Daria, dar am să repet tot ce-am spus atunci despre logodnica lui, de mult prepusă.

— Nu mă supăr, vel hatmane, deşi ştiu că va să mă doară. Ci trebuie să îndur, cu înţelepciune, pentru că soarta mea s-a numit jertfa întru dragostea pentru un bărbat care nu putea fi, întreg şi pentru totdeauna, al meu şi numai al meu. Se întîmplă şi aşa.

— Deci îmi îngădui, Daria, să spun şi acum precum am spus şi atunci : „O făptură aleasă, domniţa Casandra, gingaşă, cu ochi mari, negri, visători, sub fruntea înaltă, cu sprîncene îmbinate, cu chip prelung, oacheş, atrăgător, cu nas drept şi nări subţiri, uşor înfiorate de un surîs bun, ca nişte aripi de pescăruş alb, zveltă, cu mijloc subţirel... În totul ei tot — frumoasă !" S-a făcut tăcere. Ochii tuturor sclipeau, parc-ar fi avut-o în faţă şi-ar fi prubuluit-o în însuşirile pomenite de mine. Ci Dimitrie a întrebat, cu vechea lui teamă, să nu fie nevoit a se însura cu o... husară : „E înaltă ?" Eu am tăcut cîteva clipe, lăsîndu-l să fiarbă în nelinişte, apoi am zis, aţintindu-l cu privirea şi încredinţîndu-l : „Nu, măria ta : oleacă mai mărunţică decît tine. Aşa că-i eşti logodnicul cel mai potrivit. Vorbeşte bine trei limbi ; iar glasul, plăcut şi dulce ca un cîntec, dezmiardă urechile şi inima, ca un stih din Cîntarea Cîntărilor. Vorovind am observat la Iordache Ruset o fosneală : vroia să cuvînte ceva. Atunci nu ştiam ce anume ar fi vrut să spună. Ci acum ştiu că el era izvoditorul zvonurilor denigratoare. Şi Dimitrie se îndoia de adevărul spuselor mele şi mă întrebă răstit : „Ioane, nu cumva înfloreşti ? Nu cumva mă amăgeşti ?" ; „Nu, măria ta ! m-am împotrivit. Cînd ai s-o vezi, în ciuda multor bîrfeli şi ponegriri — afurisit fie cel ce le stîrneşte ! —, ai să zici că talentul meu de povestitor e mult prea sărăcuţ faţă de model." Dimitrie a închis ochii cîteva clipe,

parc-ar fi vrut să strivească chipul logodnicei izvodit din zvonuri, ca să-l schimbe cu cel încondeiat de mine. Apoi a zis cu mare şi neaşteptată veselie : „Deci tu, Ioane, mi-ai fost peţitor ! Cuvine-ţi-se un galben şi o batistă cu flori, ca la nunta aceea din Prigoreni, unde am petrecut noi de-a minune şi unde am ascultat oraţiile acelea de neuitat ale lui moş Trofin... «Soarele căta / După sora sa. / Junele grăia : / Cată unde vrei, / Dar sama să iei / Şi tu să caţi / Stolul să nu-l baţi, / Că-i de hulubei / Şi-s cam sprintenei, / Şi de vor zbura, / Fi-va vina ta !...»" ; „Da, măria ta : «Soarele pe fată-aducea / Flăcăul i-o pîndea / Şi o cununa ; / Soarele cînta şi se minuna»... Iar acum după oraţie, rogu-te să nu uiţi darurile, că numai aşa căsătoria se întemeiază bine şi durează, întru fericire, cît veacul." A scos repede din pungă un galben şi mi l-a pus în palmă, zicînd : „Batistă n-am acum, dar mîine, poimîine voi împlini şi datina asta..." În adevăr, peste o săptămînă, mi-a trimis batista printr-un slujitor.

— Se află şi acum în casa noastră, mărturisi jupîneasa Maria. E cusută cu flori minunate, de o mînă măiastră. Cusută cu mătase şi cu dragoste.

Maica Daria ar fi vrut să întrebe ceva, dar se opri. Şi pentru că pornise mişcarea, a luat ulcica şi a sorbit tot mustul, cu sete, pînă în fund. Neculce a înţeles că suferă şi-a căutat să scurteze povestirea.

— A mai zis Dimitrie Cantemir atunci : „Dacă mă însor, poate mai scăpăm de colţii cei vrăjmaşi ai ogarilor tocmiţi de Cantacuzini. N-or să-şi mai urgisească... ruda." ; „Nu cred, măria ta, se rosti Iordache Ruset. Dacă se-mbunează Cantacuzinii se-nvrăjbeşte Brîncoveanu în schimb." Vorba vistierului m-a silit să-i spun lui Dimitrie şi altele, pe care, cum am zis, aş fi vrut să le tac. Am cuvîntat, cu oarecare durere în glas : „Mă sfiesc a spune, dar trebuie să ştii că, atunci cînd i-am vorbit despre măria ta, domniţa Casandra a început a plînge şi a se blăstămare. Jura că nu vrea să se mărite cu un tînăr dintr-un neam de răzeşi, zănatec, zurbagiu, destrăbălat şi..." ; „Cantacuzină trufaşă, din împărătească stirpe ! o ocărî Iordache Ruset. Să moară fată mare, nerușinata ! Cine o să ia o surghiunită sărăntoacă ?" ; „Şi ce-a mai zis ?" vru să afle

Dimitrie, parcă n-ar fi auzit ocara Cupărescului. N-am avut încotro și mi-am dus vorba pînă la capăt : „A auzit că ești urît, pipernicit, o stîrpitură, rău la inimă și beţiv. Că te crezi mare cărturar, dar în fapt n-ai nici un căpătăi : sărac ca vai de lume, dispreţuit de voievozi și urît de boieri." ; „Vezi, măria ta ? Vezi ce face Brîncoveanu ? se hărnici întru învinuire Iordache. Se teme să nu-i surpi scaunul domniei." ; „Trebuie s-o văd !" a sărit Dimitrie, drept în picioare. „Cum ? întrebă Antioh vodă. Că împăratul nemţesc n-o lasă să plece din Braşov." ; „Tot Brîncoveanu, cîinele ! nu se lăsă Iordache Ruset. Da, da... mîna hrăpitoare și gîndul lui înveninat." Dimitrie îl aţinti cu privirea : „Uite, tocmai pentru că dumneata vrei să mă învrăjbești, eu de aceea stărui pentru împăcarea cu Cantacuzinii și Brîncoveanu. Frate, măria ta, trimite la Braşov, rogu-te, încă un sol, cu bani, să mituiască pe guvernator, pe burgmeşter și s-o scoată pe domniţa Casandra de sub puterea nemţilor. S-o scoată și s-o aducă la Iași." ; „Să plece Vasile Purece, vornicul dinspre doamna", se înghesui Iordache cu sfatul, parcă nu pe dînsul l-ar fi certat Dimitrie. „Prea bine", a încuviinţat, cu pripeală Antioh vodă, dînd curaj vistierului să vină cu o nouă propunere : „Îngăduiţi să le găzduiesc în una din casele mele. Că, precum știţi, sîntem oleacă rubedenii." ; „De asta Şerban vodă Cantacuzino a voit să-ţi taie capul, vistiere ?" ; „Îl iert ! rînji Iordache. Și asta așa, numai ca să vezi cît mă străduiesc a vă fi pe plac domniilor voastre, Cantemirilor !" Dimitrie nu-l mai luă în seamă. Surîse cu melancolie și coborî în el însuși : „Hotărît-am deci să mă însor... Nu pot să mă bucur în destul. Și nici să nu mă întristez nu pot. Binele în rău și răul în bine-l simt, căci amîndouă sînt în mine și din mierea vieţii veninul cel amar prea adesea îl gust." Ci n-a stat multă vreme în aburul tristeţei și a zis : „Se cuvine a înveseli tristeţea cu glume !"

— *Dum licet, obducta salvatur fronte senectus,* își aminti și rosti dascălul Ieremia zicala în latinește. Era vorba pe care o spunea el ori de cîte ori îl învăluia cîte o umbră de mîhnire.

— În adevăr, cinstiţi oaspeţi și priveghetori, cele cinci zile, cîte a numărat în Iași, numai de petreceri și de veselii

ne-am ținut, în răsfăț de fericire. Zicea mereu : „Să-mi fac de cap acum, cît mai sînt holtei, că, după ce mă însor, trebuie să fiu cuminte ca un mitropolit... fără ibovniçă.“ Am mers, ca și altădată la o nuntă, la iarmaroc, la crîșmă. Am povestit multe și am vorovit despre țările noastre, despre obiceiurile românilor, despre satele și orașele, cetățile și mînăstirile noastre, despre rîurile și munții noștri. M-a pus să-i spun multe din istoriile auzite din bătrîni și, mai ales, de la mătușa mea, Iordăchioaia ce bătrînă. Atunci a stăruit el, a nu știu cîta oară, să le scriu într-o carte și să i le dau să le pună și într-o istorie a împărăției otomane pe care se pregătea, încă de pe atunci, s-o scrie. Mi-aduc aminte că am fost și la nunta lui Mihalache Racoviță, domnitorul nostru de acum. După moartea Saftei, sora Cantemireștilor, văduvoi fiind, Racoviță și-a găsit altă soață, cea care azi e doamnă. Venise la acea nuntă, nu să petreacă ori să-și arate prietenia față de fostul cumnat, ci se nuntea ca s-o vadă pe mireasă, fata Dediului Codreanu din Galați. O știam ca pe-o ființă osebit de frumoasă. A zis Dimitrie : „Racoviță al nostru a ales bună și frumoasă mireasă. Bună de prăsilă. El e bărbat frumos, dar cam beteag în mădularele lui. Surorii noastre Safta nu i-a putut zămisli cocon. Dar dacă mă uit mai bine la Ana Dediului — mai bine decît atunci cînd îi cîntam sub fereastră, în Galați — înțeleg c-o să-l procopsească, fără îndoială, cu o ogradă de prunci. Zvîrlugă isteață, focoasă și drăgăstoasă ca o hulubiță, albă la trup ca halgea, frumoasă și împodobită ca o păuniță, băgăreață ca o nevăstuică fiind, afla-va dumneaei calea de a naște prunci chiar și cu un bărbat sterp. Cu farmecele frumuseței, vrăjește pe unul să se creadă, iar pe altul să fie tată. Așa că, în casa lor, se va ivi roadă-mbelșugată : avînd de nu va avea și neavînd de va avea.“ „Nu pricep“, am clipit eu din ochi, cu nedumerire. „Nu-i greu : el sterp fiind, ea copii născînd !“ rîse făcîndu-mi cu ochiul. „Dediul are și avere mare“, am zis eu, mai mult ca să nu tac. „Averea-i bașca ! *Nihil est nocentius novicio divite...*“ Cînd i-am cerut să-mi tălmăcească, m-a dojenit : „De ce nu înveți și tu latina ? E limba strămoșilor noștri. Am spus : nu se află nerușinat mai mare ca îmbogățitul peste noapte.“ În a șasea zi, cu strai schimbat, însoțit numai de tine, Silioane, a călătorit spre tabăra sultanului. Antioh

vodă se temea ca nu cumva Brîncoveanu, auzind despre asemenea vijelios olac, să nu-i căşuneze vreun rău. Deşi îşi gonea armăsarul ca un zmeu, abia după douăsprezece zile a ajuns la acea tabără.

— Aşa-i, vel hatmane ; dar nu ştii de ce ? a întrebat Silion.

— Nu cumva a trecut pe la Silişteni ? a surîs Ion Neculce. Ori poate chiar pe la Braşov, s-o vadă el însuşi pe domniţa Casandra.

— Şi dacă ar fi trecut prin ambele părţi, ce s-ar fi întîmplat, cinstite vel hatmane ?

— O, nimic, căpitane Silion ! I-aş lăuda şi mai mult inima pe care i-o ştiam încărcată de dragoste. Şi mintea-i, uşor lunecîndă spre năzbîtii ! Că aşa era el : trecea, repede, de la cele mai duioase şi mai calde simţăminte la poznele cele mai neaşteptate, mai ciudate, ca să nu zic rele. Dar dacă a vizitat-o pe Daria, faptă osebit de înduioşătoare, zic că-i era dator, pentru că, aşa cum am auzit, acolo, pe malul Dunării, ea i-a aruncat tambura, ca să-şi izvodească pe strunele ei minunea mîntuirii de la moarte. Numai că întîmplări ca acestea, trecute în letopiseţ, boierii noştri nu le-ar privi cu ochi buni. Eu, dacă le-aş scrie, le-aş aduna la „o samă de cuvinte". Ce zici, maică Daria : Cum a fost ?

Mai sfioasă şi mai tristă ca oricînd, maica Daria şi-a deschis inima glăsuind încet, rar, şoptit, cu acel amestec de durere şi de bucurie pe care-l trăieşte cineva cînd trebuie să povestească despre ceva drag, pe care l-ar fi vrut să fie doar comoara lui lăuntrică. A lui şi numai a lui :

— Da. A trecut pe la Silişteni. M-a găsit în cerdac : cuseam o batistă de mătasă cu flori de trandafir. Mai aveam doar cîteva împunsături de ac. Cînd l-am văzut, am încremenit. Nu m-am putut ridica din jilţ. M-a smuls el, îmbrăţişîndu-mă şi sărutîndu-mă cu furtunoasă patimă. Cusînd, suspinasem tristă, îngînasem cîntec pentru Dimitrie cel mic, cum îi ziceam copilului meu, care avea trei ani şi se juca pe covor. Visasem la ce ar fi putut să fie. Nu eram nefericită. Nu. Eram doar tristă. Şi parcă-mi plăcea să fiu aşa : muma unui prunc frumos, al meu şi al lui. Şi, deodată, el !... Nu puteam crede. Amuţisem. Cercam să-i mîngîi obrajii, părul ; dar mîinile îmi tremurau aşa de tare, că nu izbuteam să tălmăcesc nici a mia parte din

bucuria şi duioşia, din dragostea şi fericirea, napristan izvodită în mine. El m-a aşezat din nou în jilţ, mi-a spus vorbe învăpăiate de dragoste, a îngenuncheat la picioarele mele, a luat copilul în braţe, l-a strîns la piept, l-a găsit frumos şi voinic. Era fericit. A povestit multe, multe. Unele cu haz. Altele cu lacrimi. Unele bune, altele... Trei zile şi trei nopţi am fost soţia lui şi el bărbatul meu. Zicea : „Dragostea nu-i joc, e palalaie şi foc !“ Nicicînd n-am cutezat să-mi închipui că poate fi şi încăpea într-o făptură omenească atîta bucurie şi atîta plăcere, pe lumea asta. În a treia noapte, printre pătimaşele noastre îmbrăţişări, mi-a spus, cu clocot mare în glas, izvodit în întreaga făptură : „Daria, primeşte a fi soţia mea legiuită ! Dragoste sfîntă, curată, viaţă lină, nevătămată.“ Ardeam amîndoi în focul cel negrăit de dulce al iubirii şi amîndoi ne fericeam foarte că ne-a răsărit în minte asemenea gînd. Mă făgăduiam, cu jurămînt, să-i stau într-ajutor la munca lui într-ale ştiinţelor, într-ale scrisului, să mă îngrijesc de gospodărie. „Mă pricep binişor. Am talant la asemenea îndeletnicire. Şi am să învăţ... mă socoteam în gînd. Tu să scrii cărţi vestite, eu să le copiez şi să le răspîndesc în lume.“ Parcă mi-ar fi cetit gîndul, el a grăit : „Daria, fără dragoste, viaţa-i pacoste.“ Ci, mai pe urmă, într-o clipă de răgaz în îndeletnicirile dragostei, Dimitrie ca din adîncul făpturii lui, glăsui cu suspin : „Eu vreau şi trebuie să fiu domn ! Să adun ţările române în una singură. Şi s-o dezbat de sub stăpînirea otomană. Acesta-i rostul vieţii mele şi marea mea visare. Nu ştiu cum : dar va trebui să aflu şi s-o împlinesc. Altminteri am trăit degeaba. Mă ajuţi, Daria ?“ Ci auzindu-l, m-a săgetat săgeata morţii. M-am făcut roşie ca focul, apoi, ca alămîia, palidă şi scăzută de puteri. Cînd am putut gîndi şi vorbi, am zis : „Vei fi, Dimitrie ! Aşa se cuvine... Altcum nu se poate. Tu te tragi din răzeşi. Dacă te cobori la mine, pierzi treptele cucerite cu atîta strădanie de părintele tău, Constantin vodă. Ca să poţi fi domn, trebuie să te însoţeşti cu cineva de rangul tău de acum. Cu cineva care să te înalţe“ ; „Daria, nu vreau asta !“ ; „Trebuie, Dimitrie. Şi nu te-aş iubi pre cît te iubesc, dacă ţi-aş pricinui fie şi cel mai mic necaz, cea mai neînsemnată piedică în urcuşul tău, cea mai mică ştirbire a vrerei tale de a urca în stepena măririlor.“ A

tăcut îndelungă vreme, sub puterea unui frămînt lăuntric. Apoi mi-a spus că se duce la Braşov s-o vadă pe domniţa Casandra şi că se teme că va fi urîtă şi deci i se va sfîşia inima după mine. Cred că numai dragostea cea făr' de măsură pe care i-o port m-a îndemnat a vorbi precum am vorbit, fără să urlu, fără să plîng de durere şi umilinţă: „Nu-i firesc ca o femeie să lase alteia locul cald pe care l-a cucerit, şi cu ce jertfe !, în inima unui bărbat. Dar eu zic, Dimitrie, precum zicea doica ta, Maria : Nu-i bună nici mila, nici dragostea cu sila. Şi mai zic : de va fi urîtă şi nu vă veţi potrivi, mă leg cu jurămînt să-ţi slujesc ca ibovnică de taină. De va fi frumoasă şi-ţi va plăcea, mă închid într-o mînăstire". Am vorbit cu o hotărîre de nestrămutat. Nu ştiu cum am găsit atîta putere în mine, dar l-am înduplecat şi l-am pus să jure că va ţine acest jurămînt. La despărţire m-a îmbrăţişat cu înfocată patimă şi dor. Ieşind din casa noastră a spus şapte cuvinte latineşti : „*Omnia vincit amor,/ Et nos cedamus amori...*" Deşi nu ştiam ce înseamnă, le-am îngînat, în şoaptă, pînă le-am învăţat şi nu le-am mai uitat nici azi. Şi-o să le ştiu şi dincolo de mormînt. Mă încredinţam că două nepreţuite daruri am primit de la dînsul : pe Dimitrie cel tînăr şi... *Omnia vincit amor*. Orice mi-a dat şi mi-ar mai fi dat după aceea erau nimica.

— Dar... de ce n-ai întrebat ce înseamnă acele vorbe latineşti ? a vrut jupîneasa Maria să afle.

— N-am vrut să ştiu ce spun, în adevăr. Îmi ajunge că le am de la el şi pot închide în ele, ca-ntr-o casetă de aur, tot ce simt şi gîndesc despre el.

S-ar fi cuvenit ca priveghiul să se oprească aici, în seara asta. Era aproape de miezul nopţii şi se depănaseră destule întîmplări. Dar priveghetorii, mînaţi de dorinţa de a şti, nu simţeau oboseala şi voiau să mai audă ceva. Ce ? Jupîneasa Maria întrebă :

— Doresc să ştiu : în drum spre tabăra otomană, Dimitrie a mai trecut pe la Braşov în adevăr ori...

— Da, jupînească Maria, cuvîntă căpitanul Silion. A treia zi după plecarea din Silişteni, ne aflam pe o stradă îngustă din Cetatea Braşovului, îmbrăcaţi în strai apusean. Am uitat să spun că gonisem într-acolo mai mult cu răvăşirea şi cu focul inimii, decît cu copitele cailor. De

la domnia ta, vel hatmane, știam casa unde se adăpostise Maria Cantacuzino și ne învîrteam, în colo și-n coace, pe acea uliță, așteptînd să vedem pe cineva ieșind. Am așteptat preț de-un ceas. Poate mai bine. Vremea era senină, călduță, iar neguțătorii și meșterii sași zoreau spre treburile lor. Au trecut și două țărănci din Șchei, cu traistile în spate : duseseră lapte la prăvălia sasului din capul uliței și acum, în drum spre casă, ocărau pe cineva care le necăjiseră. Deodată, din casă, s-a ivit o fată îmbrăcată în albastru, cu pălărie albă. Părea o călugăriță foarte tînără. Dimitrie a sărit în fața-i și-a oprit-o, întrebînd : „Domniță, rogu-te, pe unde pot ieși spre Tîmpa?" ; „Pe poarta sfîntul Andrei ; uite-o colo !" ; „Mulțumesc... Ești româncă ?" ; „Da." ; „Și cantacuzină ?" ; „Da... Dar care ți-i dorința ?" ; „Iertare, ci am auzit că părinții te-au logodit, fără voia-ți, cu un fecior de domn de la Moldova." ; „Străine, eu..." ; „Nu-s străin, ci un voitor de bine... Și-ai auzit că logodnicul e urît, mojic, neînvățat, bețiv, destrăbălat ?" ; „Așa am... aflat de la un boier moldovean, pe nume Scarlet Ruset. Dar cine ești ? De ce-mi zgîndări rana ? Ce vrei ?" ; „Știu că ești domniță de neam mare, foarte învățată și osebit de cumsecade. Te văd frumoasă și încîntător de gingașă. Nu știu cum va fi fost sora domniei tale Smaranda, cea vestit de frumoasă, dar cred că nu ești cu nimic mai prejos. Ți s-ar potrivi un soț așa, ca mine, umblat prin lume, știutor a șapte limbi, cunoscător al filozofilor..." ; „Străine, te rog să pleci !... Ferește din cale-mi..." ; „Îmi pare rău, dar dacă ai fi fost hidă, găseam singur... poarta sfîntul Andrei. Însă ceva, ca o vrajă, mă pironește în calea măriei tale, domnița mea frumoasă." ; „Îmi frigi inima cu îndrăzneala, cu obrăznicia și mă uimești cu vorbirea-ți aleasă și chiar cu înfățișarea, care..." ; „Spune drept ! Îți plac ? Măcar oleacă, o țîră, un dram ?" ; „La ce-ar folosi să afli ?" ; „La cererea în căsătorie." ; „Te rog, nici un cuvînt mai mult !" ; „Datoria mea este să te cer în căsătorie, pentru că mă numesc Dimitrie Cantemir și sînt logodnicul măriei tale, domniță, juruit de cînd eram prunci, de niște părinți cărora, abia în clipa asta, văd că trebuie să le mulțumesc în genunchi." ; „Vai... nu se poate !" ; „Nu mă respingi, nu-i așa ?" ; „Dacă ești un... amăgitor, un vrăjitor... un

zburător ?" ; „Am fugit anume din tabăra sultanului ca să te văd, domniță Casandra". „Dimitrie Cantemir, în adevăr domnia ta ești ?" ; „Eu. Și te pețesc acum și aici." ; „Nu ești prea... îndrăzneț ?" ; „Dragostea îmi dă curaj. Și mă bucur că intriganții n-au avut dreptate. Și mulțumesc-ți că ai primit a sta, măcar o clipă, de vorbă cu mine. Ești cea mai frumoasă domniță pe care am văzut-o." Astea le-am auzit eu, căpitanul Silion, slujitor al lui Dimitrie Cantemir. Domnița Casandra l-a poftit în casă și l-a înfățișat doamnei Maria. Am stat în Brașov două zile. Părea cînd foarte fericit, cînd foarte nenorocit. Și trecea dintr-o stare în alta, cum trece și se schimbă vremea în zilele lui april. Mie atîta mi-a spus : „Să știi, Silioane, că în căsnicie am noroc cu carul."

— Da, l-am auzit și eu vorbind așa, adeveri hatmanul Neculce. Se bucura, deși știa că, prin căsătoria cu o cantacuzină, intra în marele viespar din Istanbul, de unde rar scapă cineva întreg și cu zile.

Părîndu-i-se că maica Daria s-a întristat mai mult ca oricînd, jupîneasa Maria a rugat priveghetorii să oprească povestirea aici. Dealtfel și dascălul Ieremia, care mîncase cam multișori raci cu mujdei și povestise mai puțin, se căm lupta cu somnul. Toți se ridicară din jilțuri și porniră spre iatacurile lor, cînd gazda se întoarse cu batista de mătase trimisă de Cantemir drept plată pentru pețit :

— Asta-i..., i-o întinse Dariei, zîmbind. Și, înțelegînd că i-i dragă, zise : Ți-o dăruiesc.

— Mulțumesc... E aceea la care cuseam cînd a venit la mine. I-am pus-o în sîn, la plecare... Acum mi se-ntoarce darul înapoi.

Toți veghetorii povestași s-au amistuit în iatacurile lor. Singură maica Daria a mai rămas în cerdac, întru privegherea amintirilor. Ținea strîns în mîini batista lucrată acum peste un sfert de veac. Voia parcă să-i mai împrumute ceva din căldura de atunci, cînd a scos-o din sînul ei, clocotind de dragoste, și i-a vîrît-o lui în sîn, în dreptul inimii. Și-a răzimat tîmpla de stîlpul pridvorului și a stat așa, dreaptă și mută, în strai mai negru ca noaptea. Poate s-a bucurat. Poate s-a rugat. Poate a plîns. N-a văzut nimeni. Nici jupîneasa Maria, care nu mai știa dacă a făcut bine ori rău dîndu-i acea batistă. A băgat de

seamă că degetele netezeau și mîngîiau ușor mătasa și trandafirii, cusuți cu douăzeci și cinci de ani în urmă. A lăsat-o, cu gîndurile și simțămintele ei, răzimată cu tîmpla de stîlpul cerdacului, cu fața spre lacul Prigorenilor, întins jos, în vale, lucind argintiu sub lună, și a intrat în iatacul ei. Daria a privit, îndelung, desfășurarea privelиștilor, pînă se pierdeau, departe, departe, în nesfîrșire, unde se topesc și se pierd toate : și gîndurile și simțămintele și viața însăși.

SEARA A ŞASEA sau :

DESPRE O MARE BĂTĂLIE, DESPRE O NUNTĂ ŞI, MAI ALES, DESPRE NIŞTE APRINSE DEZBATERI POLITICEŞTI

Deşi se culcase tîrziu — mult după miezul nopţii — maica Daria s-a trezit cea dintîi. A mers la cuhnii şi a rugat bucătarul să-i coacă trei colaci pentru pomeni. La prînz, a mers cu ei în biserica din curtea conacului şi a rugat preotul să cînte veşnica pomenire pentru Constantin, Dimitrie, Dimitrie... Apoi a împărţit colacii la trei femei vadane, împreună cu cîte o cîrlană albă, ţigaie şi le-a zis :

— Să nu-l uitaţi pe Dimitrie vodă Cantemir. Cu evlavie să-i pomeniţi numele.

Seara, la priveghiul amintirilor, a venit cu un ghem de lînă şi cu un colţun, împletit cu andrelele pînă la jumătatea căputei. Jupînesei Maria îi părea rău că nu poftise mai mulţi oaspeţi la asemenea puţin obişnuită sindrofie. Ar fi avut multe de povestit şi Scarlatache Ruset şi Savin Zmucilă şi chiar vodă Racoviţă şi doamna sa, Ana cea prea frumoasă, care chiar dacă nu-i umpluse ograda de coconi, îi născuse trei odrasle care nu semănau nici cu vodă, nici între dînşii. Cînd toţi s-au aşezat în jilţurile lor, Ion Neculce a deschis vorbirea :

— Aseară nu v-am spus, dar eu, împreună cu Vasile Purece am răpit-o pe doamna Maria şi pe domniţa Casandra din Braşov. Am cumpărat cu aur gazda. Ele s-au îmbrăcat ţărănci şi am trecut munţii pe valea Nerujei, în Ţara Vrancei. Dar abia acum, după povestirea lui Sillon, am priceput de ce nu s-au împotrivit, nici nu s-au speriat de răpire, ci s-au pregătit cu osîrdie şi au îndurat,

fără cîrtire, toate greutăţile şi primejdiile drumului. Mai ales domniţa Casandra trăia chiar cu un fel de bucurie şi spaimele, şi primejdiile.

— Am băgat de samă şi eu asemenea simţăminte, ascultînd-o povestind despre acel drum prin munţi, adaose dascălul Ieremia.

— Deci am văzut eu bine. Cînd a venit Dimitrie Cantemir la Iaşi, să facă nunta cu Casandra Cantacuzino, aflat-am de la dînsul multe despre bătălia cea mare, din 11 septembrie 1697, de la Zenta, pe rîul Tisa. Acolo unde sultanul Mustafa a suferit o cumplită înfrîngere. Le-a povestit la masa rînduită de Antioh vodă în cinstea solului leah Rafael Leszczynski, care a trecut pe aici, prin Moldova, în drum spre Istanbul. Făcuse Antioh vodă mare cinstire solului polon. Pentru că noi românii foarte ne bucuram, auzind că acel sol mergea la Ţarigrad pentru întărirea păcii cu sultanul. Ne bucuram auzind de pacea veşnică, fiind pămîntul ţărilor noastre, de mai bine de un sfert de veac, de cînd otomanii au ocupat Cameniţa, islaz pentru războaie. Ne supărau, fără încetare, podghiazurile şi pustiirile leşeşti, tătăreşti ori turceşti, pe lîngă marea cîtime de provizii pe care trebuia să le dăm şi să le cărăm pentru uriaşa strajă a acelei cetăţi. Că aşa ni-i nouă dat, să ne strecurăm printre otomani, nemţi, leşi, tătari, care, toţi, ca hămesiţi, se năpustesc asupră-ne spre a ne stăpîni. Mai ales, de vreo jumătate de veac, războaiele se duc tot pe biata noastră moşie, pe sărmana spinarea noastră, a multe-ndurătoare.

— Zicea şi Dimitrie Cantemir, precum psalmistul : înconjuratu-m-au tauri mulţi şi graşi...

— Aşa-i, dascăle Ieremia. Cum am spus : la acea masă, în spătăria mare, m-au poftit şi pe mine, Ion Neculce. Solul polon Leszczynski a fost aşezat între fraţii Cantemir. Voroava lui Dimitrie, în latineşte, îl uimea pe leah, iar tinereţea, vioiciunea şi frumuseţea îl încîntau. Cît era el de mîndru, de încrezut şi plin de sine, cum sînt îndeobşte panii, nu cuteza să vorbească prea mult, ci doar arare punea cîte o întrebare. Spun drept : am stat şapte ani în Polonia şi am avut de a face cu sute de leşi, din toate stepenele, dar numai atunci şi numai în faţa lui

Dimitrie Cantemir am văzut un pan polon nemîndru şi chiar sfios. Ci Dimitrie povestea cam aşa : „...La Zenta, Eugeniu de Savoia, acel omuleţ de-o şchioapă, s-a dovedit cel mai bun general al vremii. Mai cu cap decît Carol al Suediei, cu care domniile voastre, polonii, vă cam înfurcaţi şi greu îl răzbiţi. Iar sultanul, ce să mai spun ?, un neisprăvit, înconjurat de nerozi îngîmfaţi. Neamţul, cu cincisprezece, şaisprezece mii, a ştiut să-i înşele atît de bine şi să-i sperie aşa de tare pre musulmani, să-i pună pe fugă ori să-i silească a se omorî unul pe altul, între dînşii, într-o vălmăşeală de sfîrşit de lume, încît greu îşi poate închipui cineva prăpădul. A folosit, cu o drăcească pricepere, cîmpia şi mlaştina, apa şi lunca, tunurile şi săbiile, cavaleria şi pedestrimea, înflăcărarea şi spaima, buna rînduială şi neorînduiala, lumina şi întunericul, încît marele vizir n-a putut să întreprindă cu puhoiul lui de ieniceri şi spahii nimic şi i-a lăsat a fi măcelăriţi. Au pierit, în acea bătălie încîlcită şi sălbatică, peste 200 000 de musulmani. S-au topit în smîrcurile Tisei nu mai puţin de treizeci de paşale. Dintr-o sută de otomani, dacă a scăpat unul. Mulţi, cum am spus, s-au tăiat între ei, ca turbaţii : ca să scape de sabia nemţilor, îşi deschideau calea, printre ai lor, cu iataganele. Dealtfel, oştenii lui de Savoia erau aşa de puţini, că le-ar fi fost cu neputinţă să răpună atîta nămol otoman. Rămas-au înglodate în mlaştină o sută de tunuri mari şi toate harabalele cu praf de puşcă şi cu bucate, cu arme, corturi şi straie. Marele vizir s-a înecat în Tisa. Nemţii au capturat nu numai tezaurul taberii, ci chiar şi cortul sultanului. Cu cadîne cu tot ! Pentru că măritul, atotputernicul şi nebiruitul padişah s-a speriat aşa de tare, şi de nemţi şi de furia dezlănţuită a propriei sale armii, încît a fugit, fără a mai da vreo poruncă, şi s-a ascuns în cetatea Timişoarei. A stat pitit şi neştiut acolo, două săptămîni, pînă s-au mai potolit spaima, furia, neorînduiala şi nebunia otomanilor înfrînţi. Adică pînă i-au prins sau i-au măcelărit soldaţii lui de Savoia. Şi pornise din Istanbul să cucerească Buda şi Viena !... Cînd mi-aduc aminte ce a fost acolo, cîte grozăvii s-au petrecut, conte Leszczynski, mă cuprinde scîrba. Ne uram şi ne vînam unii pe alţii mai cumplit ca lupii. Dacă nu mă pricepeam a mînui bine spada, muream în înghesuiala

smintită, înțepat de suliți, sfîrtecat de iatagane și strivit în copite." ; „Tot ce povestiți, prințe, îmi sporește încrederea în izbînda soliei mele", trase polonezul învățătură pentru sine. „Tocmai cu acest scop am și povestit, surîse Dimitrie : să știi, conte, că a sosit ceasul cel bun al păcii. Otomanii sînt zdrobiți și sufletește. Am văzut vitejii ieniceri și spahii, cei care au vîrît spaima în omenire, cum fugeau îngroziți, ca apoi să rătăcească, de colo-colo, năuci, chinuiți de foame și de sete, îngroziți de spaima morții. Seceta, căldura, goana din fața primejdiei ne istoveau. Și dacă hrană mai furam de ici-de colo, apă nu găseam nicăieri ! Cînd dam peste vreo mocirlă, oricît de puturoasă, ne îmbulzeam ca dobitoacele ; ne năpusteam și ne sfîșiam între noi, ca jigăniile arse de cea mai sălbatică ură." Toți ascultam cu uimire și spaimă. Antioh vodă însă nu se dumirea : „Dar tu, tu cum ai scăpat teafăr ?" ; „Am galopat și eu, cu Silion lîngă mine, pînă la Timișoara. Aici am avut noroc : mi-am așezat cortul într-o livadă, deasupra unei fîntîni părăsite. Împreună cu Silion, am curățat-o într-ascuns și am avut apă pentru oamenii și caii mei. Dar, într-o dimineață, am trimis un slujitor să ducă o oală cu apă bucătarului..." ; „Și l-au văzut otomanii", ghici Antioh. „Întocmai. I-au băut apa și i-au pus hangerul în piept : «De unde-ai luat-o ?» A spus : «Din cort.» În cîteva minute, sute de ieniceri, cu iatagănele într-o mînă și cu cîte o oală ori cofă în cealaltă, năvăliră asupra cortului meu. Mi l-au sfîșiat. Mi l-au dărîmat. Au răvășit totul." ; „Și cum ai scăpat ?" veni rîndul solului să întrebe. „Tot cu spada, rîse povestitorul. Cu spada și cu o minciună : le-am spus că am ascuns fîntîna pentru că am găsit în ea un hoit de cîine. Și m-am temut să nu bea vreun însetat, înainte de a curăți. Cînd am terminat curățirea, am și trimis apă bucătarului." Fiind și dumnealui de față, la acea masă, Iordache Ruset nu pierdu prilejul de a-l lăuda cu lingușire : „O minciună nevinovată și sfîntă, ca tot ce iese din gura măriei tale." Dar Dimitrie se făcu a nu-l auzi ; își urmă istorisirea, picnind totuși : „Mi-au mulțumit cu vorbe obișnuite, fără lingușiri. În acea necuprinsă nenorocire, asta a fost o întîmplare oarecum hazlie." Contele leah se legă de-o vorbă și zise, corectînd : „Nenorocire pentru sultan, principe, că pentru

noi, polonezii, şi pentru împăratul Leopold al imperiului romano-german, ziua de la Zenta a fost o zi fastă, o zi mare, cum n-a mai pomenit istoria. Doborîrea Semilunei, bucuria tuturor." ; „Mare dreptate ai, ilustre conte Leszczynski, nu se lăsă Dimitrie înfrînt. Dar şi mai mare ar fi fost acea zi, dacă nu pierea atîta omenire ; dacă în locul puterilor dezlănţuite fără frîu întru urnirea hotarelor şi călcarea în picioare a popoarelor, în locul întrecerii între cei mari care să ocupe mai multe ţări, în locul furiei poftelor de mărire, în loc de batjocora legii, a dreptăţii şi libertăţii, regii şi împăraţii ar fi făcut din 11 septembrie 1697 o zi a păcii, a adevărului, dreptăţii şi libertăţii ţărilor şi popoarelor din întreaga lume." Contele făcu ochii mari, oarecum bucuros că l-a prins c-o vorbă greşită, şi întrebă : „Cum, adică, prinţe, nu ştii că sultanul a dezlănţuit acest război ?" ; „Ştiu foarte bine, conte. Trăiesc de mulţi ani în Istanbul. Am prieteni printre musulmani. I-am auzit, de multe ori, spunînd că trebuie să facă război. Şi se pregătesc întruna pentru asta, jefuind şi înfometînd supuşii. Dacă nu cîştigă războaie, împărăţia sultanului piere. În vînzoleala lumii de acum, în schimbările mari din apus şi răsărit, puterea otomană a încremenit într-o singură formă de trăire : războiul de cucerire şi jaf. De aceea pre sultanul Mustafa îl osîndesc întîi. Văd că ori nu mă înţelegi ori nu-mi împărtăşeşti părerile, prea ilustre conte. Ci eu gîndesc, simt şi vorbesc ca român. Ca să ne păstrăm fiinţa statului, acum în vremea decăderii împărăţiei otomane, în vremea cuceririlor, trebuie să arătăm că existăm, că avem drept la libertate, că nu dorim a schimba un stăpîn vechi cu unul nou, aşa cum se întîmplă cu ungurii, cu românii din Transilvania, cu sîrbii. Crezi oare, conte, că pentru aceste noroade, Leopold împăratul e mult mai bun decît Mustafa sultanul ? Noi ştim bine, iubite oaspete, că de sub tirania unui bătrîn atins de neputinţă scapi mai uşor şi mai curînd decît de sub tirania unui tînăr viguros, îmbătat de sucul ameţitor al cuceririlor. Nu doresc nicicum ca Polonia să fie călcată în picioare şi sfîşiată de cuceritorii dinspre miazănoapte, apus ori răsărit, după ce, două veacuri v-aţi apărat, şi cu ajutorul nostru, de cuceritorii otomani." A tăcut, lăsînd solului vad de a răspunde. Ci el a dat doar din cap mormăind : „Mda... da..." Simţind

că musafirul se afla la strîmtoare, Antioh vodă a ridicat cupa, închinînd : „În cinstea măritului crai August ! Trăiască întru mulți ani !...“ Și în clipa aceea afară izbucniră salve de tun, zguduind zidurile. Cînd bubuiturile încetară, Antioh vodă se ridică din scaun și zise : „Poftiți în jilțuri ; doamnele noastre vă invită la cafele.“ Noi, toți musafirii, împlinirăm poftirea voievodului, abia mișcîndu-ne trupurile prea încărcate de mulțimea bucatelor, gustoase, grase și felurite, adaose cu două-trei feluri de vinaturi. Intrară doamnele, îmbrăcate după moda apuseană, însoțite de cîte o slujnică tinerea și așezară cești cuțele de cafea pe mesuțele din fața musafirilor, înclinîndu-se și zîmbind frumos. Domnița Casandra se înfățișă cu o nouă slujnică, avînd pe o tavă un clondir rotund, pîntecos și pahare de cleștar și zise : „Cine dorește vin franțuzesc, dăruit logodnicului meu de marchizul de Férriol, ambasadorul Franței la Constantinopol.“ ; „Îl cunoașteți pe de Férriol ?“ ; „Da, conte, e distinsul meu prieten de taclale, de pescuit, de vînătoare și de plimbări pe Bosfor cu barca lui, tot așa de luxoasă ca a sultanului.“ ; „Îl cunosc, prințe, se făli Leszczynski : om foarte iubitor de știință și arte.“ ; „Dacă ai amintit de știință, zise Dimitrie, rogu-te, cinstite conte, să primești, în dar, cartea mea „Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea“, proaspăt scoasă din teastul tiparului, în românește și grecește.“ ; „Scrii cărți ? se minună Leszczynki. Te felicit ! Și-ți mulțumesc.“ Și pentru că bucuria i se izvodea mai mult din mireasma vinului decît din înfățișarea cărții, întrebă, cam într-o doară : „Aici scrii și despre prietenie ?“ ; „Mult ! se veseli Dimitrie, aflînd încă un prilej a vorbi. Știu că un prooroc zice : «Nu te încrede în prieteni, nu nădăjdui în povățuitori și păzește-te a încredința tainele tale chiar și celeia care se culcă în pat cu tine, căci fiul necinstește pre tată, iar fiica se ridică împotriva maicei sale și dușmani ai omului sînt chiar cei din casa lui»...“ ; „Și nu-i așa ?“ întrebă Iordache Ruset, aproape fără să vrea. „Nu uitați că sînt și prooroci mincinoși, rîse Dimitrie, gîndind că vistierul prea lesne își dă arama pe față. Socot că prietenia-i cel mai frumos chip al dragostei de aproapele. Întrucît mulți zic că lumea-i maica răutăților și gazda tîlharilor, am cercetat *De vita beata,* scrisă de Seneca filozoful și *De amicitia,* cea alcătuită

de Cicero, marele retor al lumii vechi. Ei m-au învăţat a crede în prietenie. Dar, zic precum Seneca zice : «Dacă socoteşti prieten pe cineva în care nu ai încredere ca în tine însuţi, faci o mare greşeală şi nu cunoşti preţul adevăratei prietenii.»" Antioh vodă sorbi cea din urmă picătură de cafea şi cercă să iasă din atîta ţesătură filozoficească, întrebînd : „Şi după ce ai aflat că... unii vor să-ţi ia casa din Ortakioi, tot mai..." ; „Îndeobşte, mă călăuzesc după cele zece porunci ale stoicilor : *Tolera omnem iniuriam quae tibi fit cum patientia* — îndură cu răbdare şi blîndeţe orice necaz şi strîmtoare ţi se face..." ; „Şi eu sînt prieten al stoicilor", i se alătură solul. „Mă bucur ! se ridică Dimitrie în picioare, parc-ar fi vrut să-l îmbrăţişeze. Prietenia ? Cea mai plăcută muzică a vieţii. Împreună cu Férriol, cu Tolstoi, cu Daul şi Cerchez, cu Scarlat Ruset şi cu Ion Neculce multe povestim şi plănuim, ne îmbărbătăm în durere şi-n veselie, împreună ne bucurăm. La Constantinopol ascultăm adesea, împreună, muzică scrisă de Monteverdi ori de Lully." ; „Lully face mare vîlvă la curtea franceză." ; „Numai graţie şi gingăşie toată muzica lui, cinstite conte. Însumi mă străduiesc să compun muzică pentru otomani." ; „Da ? Te felicit ! Trăieşti într-o ţară aşa de mică şi totuşi te înzestrează atîtea talente, iubeşti arta şi cultura şi le cultivi cu pasiune." ; „Îţi mulţumesc, conte, din inimă. *Vita nostra in hoc mundo est quasi militia* — viaţa noastră în această lume-i ca un nesfîrşit război. Ne batem, ne apărăm nu numai cu armele, dar şi cu vorba, cu isteţimea, cu răutatea, cu intriga, cu bunătatea, blîndeţea, cumsecădenia. Şi ca să nu pierim nimiciţi de cei prea puternici, trebuie să ne închinăm ştiinţei şi frumuseţii, omeniei şi păcii." ; „Adevărat", recunoscu Leszczynski, mai mult pentru că-i era greu să înţeleagă. Dimitrie îşi da sama de asta, dar nu-l ierta. „În vremea noastră domină împărăţiile cele mari : patru ori cinci, cîte sînt. Se bat între dînsele să cucerească şi să subjuge pe cei fără apărare. Ca să poată trăi, popoarele mici nevoite sînt a dovedi mare deşteptăciune şi îndemînare, mlădiere şi isteţime în toate. M-am născut şi trăiesc într-o ţară mică, între vecini mari şi tot mai hrăpăreţi ; de aceea mă străduiesc pentru prietenie şi împăcare între oameni şi noroade, pentru pace." Încă şi mai puţin înţelegea Iorda-

che Ruset din retorica înflăcărată a lui Dimitrie Cantemir. De aceea se strecură cu o vorba de-a lui : „Şi eu, măria ta, din acest fel de prietenie te-am găzduit în casele mele." Dimitrie tresări, surîse stingherit şi-i dădu răspunsul meritat : „Îţi mulţumesc, vistiere, pentru prietenia care te îndeamnă să-mi iei o chirie de trei ori mai mare decît face." ; „Ei, ce să-i faci, dacă viaţa-i grea"..., scînci Iordache, strîns cu uşa. „Grea-i pentru noi, vistiere, îl întîmpină domniţa Casandra, cu dojană în glas, noi care n-avem nici o moşie. Dumneata ai peste o sută de moşii şi eşti bucşit de aur." ; „Eu, moşii ? se căină vistierul. Vai de capul meu ! Domnia ta, o cantacuzină, cu nume mare..." Casandra i-a retezat vorba, cu hotărîre : „Averile mi-au rămas, toate, în mîinile rudelor, precum bine ştii." Şi Dimitrie Cantemir surîse, dîndu-i răspuns în felul lui : „N-avem averi, dar avem prieteni. Iar eu nu-mi batjocoresc prietenii împrumutîndu-le merite din buzunarul meu. Prietenia cea adevărată se cuvine să iasă, nebetejită, din necazurile zilnice, precum salamandra din foc nevătămată iese. Sfatul stoic : *Virtutum exempla exalliis collige* — culege de la alţii pilde de virtute — mă călăuzeşte în viaţă. Veni rîndul contelui leah să întrebe : „Şi cum izbuteşti, prinţe, a-ţi face viaţa frumoasă ?" ; „Procedez ca albina : din toate florile cele bune şi frumoase miere adun. Fac precum pictorul grec Zeuxes, care, spre a zugrăvi o femeie frumoasă, lua cîte ceva de la mai multe femei atrăgătoare : de la una fruntea, de la alta ochii, de la alta nasul, de la cealaltă gura şi aşa mai departe, pînă ce pe pînza lui zămislea chipul unei femei cît nu se poate mai încîntătoare." Punînd ceaşca de cafea pe farfurioara cu floricele roşii şi galbene, Antioh vodă da semne de nerăbdare şi lehamite : „Cînd o dă pe filozofie, fratele meu Dimitrie scapă frîul şi cade în pisălogeală." Dar, spre bucuria mea, contele Leszczynski îl apără : „M-am încredinţat, măria ta, că prinţul Dimitrie nu-i deloc mai prejos de marii cărturari întîlniţi pînă acum. Şi-i înzestrat cu o educaţie aşa de aleasă, încît pare a fi crescut în Polonia." Zîmbi Dimitrie, încîntat, dar nu prea : „Mă bucur pentru asemenea laudă şi adaug că în Polonia au învăţat părintele nostru meşteşugul războiului, precum şi cărturarul nostru Miron Costin ;

el a avut prieteni cîţiva pani polonezi şi chiar pe măritul rege Ian Sobieski. În ce mă priveşte, adaug că acum studiez persana : mi-i trebuitoare în cercetarea ştiinţelor şi a istoriei împărăţiei otomane. Logodnica mea cunoaşte, de asemenea, trei limbi şi spune versuri, frumos şi cald. Deci nu sîntem înapoiaţi, cum ne cred unii şi alţii." ; „Da, trebuie să recunosc că sînteţi mult mai culţi decît bănuiam şi decît mi se spusese", îşi ceru iertare contele leah. Aici vodă Antioh veni cu o vorbă dureros de adevărată : „Dacă n-ar fi stăpînirea otomană şi jaful tătarilor, războaiele nemţilor şi răutatea ocîrmuitorilor, dacă vremurile ar fi mai aşezate şi dacă toţi cei care sîntem români la un loc adunaţi am fi, într-o aceeaşi ţară, altă făină s-ar măcina şi la moara noastră. Uite, nu mai departe azi, am primit poruncă să scot armele şi tarhatul otoman din Cetatea Cameniţei. Ce cheltuială !... Ce trudă !... Ce pierdere de vreme care ar putea fi folosită în ceva mai bun pentru noi." Încălzit de căldura cu care se apărau fraţii Cantemir, contele Leszczynski se oferi, mărinimos : „Cu ce v-aş putea fi de folos ?" ; „Să ne ajuţi să alungăm tătarii din partea de jos a ţării, că ne-au furat-o, s-au cuibărit în ea, i-au zis Bugeac, şi necazuri multe ne fac !" se repezi Dimitrie, deşi s-ar fi cuvenit ca vodă să fi cerut asta. Solul se uită la voievod, întrebător, iar acesta zise : „Aşa, aşa... Asta te rugăm !" ; „Că dacă nemţii opintesc să le fie Dunărea hotar, stărui Dimitrie, şi noi avem drept la ţărmul mării, pentru legătura cu lumea, aşa cum am avut-o pe vremea lui Ştefan cel Mare." ; „Prea bine, iluştrii mei prinţi, făgădui Leszczynski, cu plăcere ; apoi făcu semn slujitorului ce-i sta în preajmă : Şi, în semn de prietenie, primiţi aceste două pistoale şi această armă franţuzească." Nespus de bucuroşi, Dimitrie şi Antioh Cantemir se ridicară în picioare, glăsuind amîndoi deodată : „Foarte călduros îţi mulţumim !" ; „Vorbind, am uitat oboseala, îşi frecă leahul mîinile cu multe inele în degete. Mi-a făcut mare plăcere. Dar ceremonialul cere să mă retrag." ; „Nu înainte de a asculta sfatul meu, conte, îl opri Dimitrie ; să ceri marelui vizir cît mai multe şi cît mai hotărît. Otomanii sînt foarte înfricoşaţi, copleşiţi de înfrîngerea de la Zenta. Război nu mai pot face nici cinci ani de aici încolo. Să plece din Cameniţa ! Cu totul !" ; „Mulţumesc pentru sfat,

prinţe." ; „Dealtfel, curînd, vin şi eu în Constantinopol. Poate ne întîlnim." ; „M-aş simţi foarte onorat să-ţi cer ajutor diplomaticesc." ; „Şi încă o rugăminte, ilustre sol, nu se lasă Dimitrie : să îndupleci pe înaltul domniei tale stăpîn, pe prea înţeleptul rege August, să binevoiască a scoate joimirii din cetăţile noastre. Ni-i greu, foarte greu, cu tătarii, cu otomanii şi cu joimirii. Crede-ne ! Ne secătuiesc ţara." Contele Leszczynski se înnegură la chip, dar îl laudă : „O, dar pricepi bine politica, prinţe Cantemir." ; „Dascăl mi-a fost nu Machiavelli, ci marele dragoman Alexandru Mavrocordat Exaporitul, pe care sultanul l-a trimis să încheie pacea cu împăratul Leopold. Ştie şi măria sa regele August că joimirii stau în cetăţile noastre de pomană. Nu ei pot apăra Polonia de otomani. Au decăzut, trăind trîndav, din jaf, hrană prea îmbelşugată şi preacurvie. Sînt o ruşine." ; „Am să vorbesc cancelarului", se oţărî Leszczynski. „Atunci aminteşte-i şi de moaştele Sfîntului Ion cel Nou, luate de la Suceava de măritul rege Ian Sobieski." ; „La ce v-ar folosi ?" ; „Domnia ta întrebi ? se ridică Dimitrie în picioare şi stărui : Sînt moaştele ocrotitorului Moldovei şi norodul, înţelegi prea bine, mult ar vrea să le aibă în ţara lui." ; „Făgăduiesc, prinţe, dar nu cred că pot ceva într-asta." ; „De ce-o fi oare mai uşor să se ia decît să se dea înapoi ? Ci să ştii, conte, că noi sîntem aici precum am fost şi precum va fi să fim. Vecinii ne pot prăda, dar nimeni nu ne poate smulge rădăcina." ; „Prinţe, sînt multe probleme care mă depăşesc." ; „Dacă înţelegi dreptatea şi durerile noastre, găseşti şi puterea de a ne ajuta. Închis în cetatea Stryi, lîngă Jolkev, s-a stins mitropolitul nostru Dosoftei. El, de multe ori, a mustrat făţiş pe joimirii prădalnici şi l-a rugat pe crai să se îndure a-i scoate din Moldova. Se ruga, de asemenea, să-i îngăduie a se întoarce în Cetatea Sucevei, să fie păstor duhovnicesc Moldovei, cum i-a mai fost. Dar n-a primit învoire. S-a stins, ca în psalmul 102, tălmăcit de el : «Mi-s zilele trecătoare / De fug ca umbra de soare / Şi ca iarba cea tăiată / Mi-iaste vîrtutea săcată»..." Şi pentru că leanul tăcea, mestecînd gînduri împoncişate, Dimitrie înţelese că n-a izbutit să-i descuie lăcata înimii şi mai cercă o dată pe struna înduioşării : „Ne pare rău că te mîhnim, conte. Dar noi aici, în curtea domnească din Iaşi, ca pe-un bun

și de iscusit prieten te primim și din inimă îți vorbim. Te rog, înțelege-ne ! A vorbi mai mult nu pot că, așa cum se zice în Psaltire : «Mi-i virtutea ca hîrbul de sacă / Limba-n gingii lipită mă-neacă / Și m-ai lăsat, Doamne, în țărna morții / Și cîinii mă-ncongiură cu toții». Noi vrem ca între toți vecinii : poloni, nemți, muscali, tătari, otomani, să fie pace veșnică. Adică tocmai ceea ce doresc și cei mai buni dintre panii poloni. Căci să ferească sfîntul să-ți fie țara imașul unde taurii și bivolii, leii și șacalii se-nfruntă și se bat. Țărna o scurmă și pe oameni cu foc îi pîrjolesc. Ferească sfîntul ca Polonia să fie vreodată sfîșiată cum este țara și poporul român, sub otomani, nemți, tătari. Să nu fiți nevoiți a vă tîngui, tot ca psalmistul : «Eli, Eli lama azavtani !.. Dumnezeul meu, Dumnezeul meu de ce m-ai părăsit»..." Se așează tăcerea peste tîlcuirea suferințelor neamului românesc rostită de Dimitrie Cantemir, cînd afară se stîrniră strigăte : „Trăiască Antioh vodă !..." ; „Să fie slobodă țara !" ; „Să plece toți străinii și dușmanii ! ; „Să se care lipitorile !" Asemenea strigări foarte l-au speriat pe contele Leszczynski. „Ce s-aude ?" întrebă privind în toate părțile, căutînd loc de adăpost. „Norodul", a lămurit vodă, și el îngrijorat, și m-a trimis să aflu ce vrea mulțimea. M-am întors și i-am spus : „A aflat că vei merge măria ta să ridici din Camenița tarhatul turcilor și-i bucuros că nu vom mai trimite acolo sodom de bucate, turme de vite și multe altele." Dimitrie n-a scăpat prilejul de a-l dăscăli pe leah : „Stă Camenița ca sabia lui Damocles deasupra capului nostru, iubite conte, așa precum stă ca un iatagan în coasta Poloniei. Oare asta nu-i o cauză care să ne îndemne la unire și prietenie ?" ; „Ai dreptate ! Dar... Ei, pentru asemenea treburi merg la Constantinopol, a răspuns solul, apoi a întrebat : Pot pleca fără... primejdie ?" Antioh vodă l-a încredințat că în țară-i liniște și nimic rău nu i se va întîmpla cît va fi în Moldova. Iar Dimitrie încă i-a mai spus, stăruind : „Cred că te-ai încredințat, ilustre conte, că românii mult se bucură de biruința creștinilor și de scăderea puterii otomane. Săltăm cu cîntec de slavă pentru voi, polonii, care vă dobîndiți iar Camenița, așa cum ne-am bucura dacă și cetățile noastre, de la hotare, de la țărmul mării ori din lăuntrul țării ne-ar fi lăsate slobode, ale noastre

pentru noi." După închinăciunile şi plecăciunile de rămas bun, solul leah a plecat. Nu ştiu ce gîndeau fraţii Cantemir, dar eu ştiam că strălucitul conte Leszczynski nu va cheltui nici un cuvinţel pentru Moldova, decît doar ca s-o ceară a intra sub stăpînirea panilor din Cracovia. Că, aşa cum spunea şi Dimitrie Cantemir, trăim în veacul tuturor întrecerilor întru cuceriri de ţări şi subjugări de noroade, în veacul tuturor poftelor de mărire, cînd cei tari sugrumă pe cei slabi călcînd orice lege şi orice omenie.

Vorbele vel hatmanului înnegurară sufletele privighetorilor. Toţi parcă aveau o cange pe inimă, iar pe gură un căluş. Nici de struguri, nici de nuci, nici de cănile cu must nu se puteau atinge. Gîndeau gînd greu despre adevărul dureros din cuvintele gazdei. Doar dascălul Ieremia, nemaiîndurînd tăcerea şi vrînd să spulbere întristarea, îşi aminti despre nunta lui Dimitrie Cantemir cu domniţa Casandra şi pofti să afle cum a fost. Zise vel hatmanul Ion Neculce :

— Păi, cum să fie, dascăle Ieremie ? Nuntă domnească, după obiceiul domnilor, aici, la Iaşi : cu mulţi oaspeţi din afară şi cu veselie mare de mult norod. Că se bucura atunci ţara de oarecare pace şi chiverniseală bună, iar Dimitrie se purta ca al doilea domn. Numai că...

— Ştiu ce vrei a spune, ghici dascălul Ieremia : că îndată după cununie, chiar în vremea petrecerilor, s-a stîrnit gîlceava între fraţi, pentru moşii şi alte moşteniri mărunte. Şi îngăduiţi-mi să vă povestesc eu cum a fost. Că eram faţă, într-o după-amiază, în spătăria mea, cînd s-a pornit ciorovăiala. Focul l-a aţîţat pocitul vistier Iordache Ruset. Apropiindu-se de Antioh vodă, s-a făcut a întreba, în şoaptă : „Dumitraşcu a cerut să împărţiţi moştenirea ?" Antioh vodă s-a uitat la el cu mirare şi scîrbă : „Mda... Trebuie ! Au nu sîntem fraţi ?" ; „Sfatul meu este să nu-i dai nimica, măria ta. N-are ce face cu..." Auzind asemenea sfat necerut, vodă a tresărit a supărare ; dar îndată parcă a prins a se luminare la chip şi ochii a-i sticli : „De ce, mă rog, să nu-i dau ?" ; „Dacă-i dai niscai averi, într-o clipită îţi surpă domnia." Vorbea cu mlădieri viclene în glas şi făcea semne şi schimonosituri din umeri, din cap, din ochi, milogindu-se şi mîrîind : „Nu te supăra, măria ta, dar te-ntrece-n dibăcie, şiretenie şi..." Vodă-i

curmă vorba cu un semn din mîna stîngă, își săltă pîntecele mare, tipări de cîtevă ori lespezile cu ciubotele-i groase, apoi porunci cu glas aspru, înfundat : „Poftește-l aici pe fratele meu Dumitrașcu." Ceva m-a pironit pe loc : adică dorința de a ști, curiozitatea. Și l-am văzut pe Dimitrie intrînd voios : era un mire frumos cum n-am văzut și n-am să mai văd vreodată. Mîndrețe de bărbat, îmbrăcat cu mult gust : tunică roșie cu brandenburguri negre, cu pantaloni negri, strînși pe picior, cu cizme roșii de saftian, cu pinteni de argint, cu părul dat pe spate, larg vălurit, cu ochi focoși, mari, adînc iscoditori. Întrebă cu un gîlgîit de veselie în glas : „Care ți-i voia, frate ? Au nu știi că-n ziua nunții mirele-i domn ? Și dacă-i domn, dă nu primește porunci." ; „Lasă șuguiala... Vreau să... să știu ce faci după nuntă ?" se cam bîlbîi vodă. Dimitrie îl înțepă cu privirea, încruntîndu-se oleacă : „Păi... îmi petrec luna de miere, apoi plec la Țarigrad." ; „Foarte, foarte bine... Dar înainte de plecare, doresc a hotărî ce gînduri ai cu averea rămasă de la părintele nostru." ; „Ce gînduri ? Au nu sîntem frați ? Împărțim. Vreau să trăiesc liniștit. Să gîndesc. Să scriu istorie, filozofie, geografie, muzică." ; „Știi cît am cheltuit cu răpirea miresei, cu nunta, cu... N-a mai rămas nimic de la tata. Nimic !" ; „Frate, glumești ?" întrebă fără să-și dea seama că se pornea o sfadă fără noimă, de care nici frații, oricît de frați, nu sînt scutiți. „Îmi datorezi zece pungi, apăsă pe fiecare cuvînt Antioh vodă. Zece ! Atît." Lui Dimitrie nu-i venea a crede. Se vedea că nici nu gîndise la asemenea cheltuieli. I se părea ciudat că nunta lui costase... bani. Pe el îl amețise, îl orbise dragostea. Era sau părea foarte fericit că domnița Casandra nu sta cu nimic mai prejos ca frumusețe față de cumnata Catrina și că o întrecea cu mult în învățătură, în purtări, în demnitate și mîndrie, în cunoașterea lumii. De aceea rosti zicală auzită la doica Maria : „Cu rudele să te veselești, iar la alișveriș să nu te întovărășești." Antioh vodă vorbi parc-ar fi avut răspunsul pregătit : „N-am rîvnit eu nuntă domnească, nuntă cu fală și cu multă cheltuială. Tu ai vrut-o, tu s-o plătești. De ce trebuia să-l poftești, neapărat, și pe Brîncoveanu ?" ; „Am spus-o de o sută de ori : vreau să curm vrajba asta care ne macină, mocnit, ca o moară purtată de vîntul urii

suflat dinspre Istanbul. Nu m-ai ascultat să-i ceri o fată de nevastă. M-am gîndit să caut altă cale. Și am crezut că nunta asta poate fi o asemenea cale. Și el e rudă cu Cantacuzinii, iar sîngele apă nu se face." ; „Uiți că a tras foloase de pe urma morții, neașteptate, a socrului tău, dacă nu se va fi chiar amestecat printre... puitorii de otravă ?" Aici s-a înșurubat și Iordache Ruset : „Dacă n-a venit el însuși la nuntă, însamnă că nu-i convine căsătoria unei Cantacuzine cu un Cantemir. Însamnă că vă dușmănește și mai îndrăcit." ; „A trimis pe aga Ianache Văcărescu, om de mare încredere. Și l-a trimes cu daruri de preț și cu o epistolă curtenitoare, încărcată de păreri de rău și cu gînd de bună prietenie." Dar Iordache Ruset se vîrî din nou, cu pîra : „Iertare, însă frații mei adeveresc, cu probe, că răutatea Brîncoveanului n-are margini, iar mrejele urzelilor lui fără scăpare sunt." ; „Așa ? întrebă răstit Dimitrie. Atunci, Antioh, dă știre că ierți toți boierii pribegi și-i poftești în țară, la casele lor." Iordache se miră și se îngrijoră, întrebînd : „Și pe Nicolae Costin ?" ; „Mai ales pe el ! E mare cărturar. Am lucra, împreună, o istorie a românilor. A tuturor românilor, ca temei duhovnicesc al unirii într-o singură țară, sub oblăduirea unuia dintre noi." ; „Dar e... cumnatul lui Constantin Duca", atrase luare-aminte vistierul, în vreme ce Antioh vodă tăcea, încurcat. „Tocmai de aceea trebuie să ne împăcăm", surîse Dimitrie. Înțelegînd că nu-i rodește vrajba, Iordache se dădu după păr : „La urma-urmelor, ai dreptate, măria ta. Să-i iertăm..." ; „Ce prostii vorbești, vistiere ! Să-i iertăm noi pe cei cărora le-am tăiat rudele, fără judecată ? Noi pe ei ?"

Se urma un fel de luptă între viclenie și cinste, care dura din acel noiembrie 1691 ; luptă în care Iordache Ruset era mereu înfrînt și niciodată doborît ori îndepărtat de pe spinarea Cantemireștilor. Ca dovadă că era așa, aduc mărturia lui Dimitrie însuși, care zicea : „Iordache Ruset e căpușa din spinarea noastră. Nu scăpăm de el nici în mormînt." Ci atunci mintea și întreaga fire a Cupariului s-a răsucit, încuviințînd totul și negînd totul : „Ai mare dreptate ! Și mă tem că moartea moarte cere. Căci măria ta pleci și ne lași cu dușmănia lor pe cap." Antioh vodă se gîndi o clipă și se-mpotrivi, cu oarecare spaimă : „Nu, nu chem boierii. Să zacă-n surghiun, dacă..." Am înțeles

că Dimitrie a văzut biruința fără de tagadă a vistierului asupra domniei. N-a mai stăruit, dar i-a zis cu dojană : „Rău faci. Și dovedești nepricepere politicească." ; „Te amesteci, mă ocărăști, îmi dai sfaturi nepotrivite ! se supără Antioh vodă, de-a binelea. Nu-i cu putință a ocîrmui doi aceeași țară. Ori tu, ori eu ! Și deocamdată eu am domnia. Mult visata-mi domnie !" Dimitrie se întristă, dar nu se supără : „Sau pe turcește : *Ichi reiz bir ghemii battîrir* — corabia cu doi cîrmaci se scufundă."

Aici, maica Daria ridică o întrebare :

— De ce n-o fi vrut Dimitrie, la vremea aceea, să ia el domnia ? Mie îmi părea foarte rău. Mă încredințam că m-am jertfit în darn ; crezusem că, ferindu-mă din calea-i, îl ajut a-și împlini visarea cea mare : ocîrmuirea țării și scoaterea ei de sub stăpînirea otomană.

Dascălul Ieremia duse mîna la frunte, gîndi cîteva clipe, apoi grăi :

— L-am auzit, de mai multe ori, spunînd : „Fratele meu e un fil, un elefant puternic, greoi și încăpățînat, dar vrednic a purta povara grea a domniei ; e bun gospodar și are acea înțelepciune practică. Știe mai bine decît mine să aleagă binele de rău. Eu sînt un inorog înțelept și pătimaș, împodobit cu puterea de a înflăcăra, de a răspîndi lumină în cugete, dar neînstare a mă opri la vreme." Dealtfel, dacă-mi amintesc bine, citise în cartea zisă „Lauda nebuniei", a învățatului Erasmus de la Rotterdam, un cuvînt care-l dăduse gata, în această privință. Scria Erasmus : „Cine cercetează istoria se încredințează că ocîrmuirile cele mai rele au fost acele încăpute pe mîna unor oameni de știință sau a unor literați." Și știu că îndată i-a venit în minte acel bezmetic împărat roman, Nero, care se credea poet și a dat foc Romei, ca privelиștea să-l ajute a scrie un poem mai zguduitor decît cîntul în care Homer descrie arderea Troiei.

— Dar, dascăle Ieremia, vru să știe Daria, n-au fost și ocîrmuitori mari cărturari și înțelepți ? Domnia ta ai citit istoriile și...

— Ba da : de pildă acel Marcus Aurelius, mare filozof, bărbat cinstit și drept, cap politic și inimă de aur.

— Deci Erasmus n-are totdeauna dreptate.

— În lume și în viață lucrurile-s tare amestecate și de toate felurile, zise dascălul Ieremia, cu filozofie.

Veni rîndul căpitanului Silion să povestească despre călătoria tinerilor soți pe la Suceava, pe la mînăstirile Putna, Sucevița și Voroneț.

— Erau zile frumoase și calde de august. S-au închinat amîndoi la mormîntul lui Ștefan vodă cel Mare de la Putna, au stat de vorbă cu starețul și cu călugări cunoscători ai istoriei moldovene. Și, mai ales, mult s-a mirat doamna Casandra de frumusețea zugrăvelii pe dinlăuntru și pe dinafară la acele mînăstiri din miazănoaptea țării. La Sucevița a stat cinci zile. Nu se mai îndura să plece. De mai multe ori l-a rugat pe stareț să-i deslușească înțelesul icoanelor și mereu se minuna de frumusețea chipurilor și mai ales a culorilor. Am coborît apoi din valea Moldovei, pe la Cetatea și mînăstirea Neamțului, la Hangu, în valea Bistriței. Lui Dimitrie, care călătorea mai mult călare, nimica nu-i scăpa : sate și stîni, priveliști și oameni. Mult l-a impresionat muntele Ceahlău, cu vîrful lui pierdut în nouri. Un bătrîn, cioban de prin acele părți de munte, ne-a povestit că acolo, în pisc, unde-s numai stînci prăpăstioase se află statuia străveche a bătrînei Dochia, înaltă de cinci coți. În juru-i sînt douăzeci de stînci care n-ar fi altă decît mioarele Dochiei prefăcute în stane de piatră. Ciobanul mai spunea că din acea statuie urieșească, adică din țîțe și partea firească, țîșnesc niște izvoare limpezi ca aghiazma și reci ca gheața. Am povestit astea pentru că, acum șapte ani, cînd scria cartea *Descriptio Moldaviae*, m-a întrebat dacă îmi mai amintesc de povestea despre Ceahlău și despre acea bătrînă ciobăniță, care ar fi fost sora regelui dac Decebal, iubită de Traian împăratul. Zicea că va să scrie despre asta în cartea lui.

— Și a scris-o ? întrebă Daria.

— N-am cutezat a-l întreba ; iar cartea, scrisă în latinește, a copiat-o frumos și a trimis-o învățaților nemți din Berlin, la școala lor numită Academia. Mai știu că, în acea carte, a pus și o hartă a Moldovei, la alcătuirea căreia m-a întrebat, de multe ori, unde este așezat cutare sat ori oraș și încotro curge sau unde se varsă cutare rîu... Și-mi mai amintesc, cinstiți privighetori, cît de mult

se mira doamna Casandra văzîndu-l cum vorbea cu țăranii, cu ciobanii, cu oamenii de rînd și cum izbutea să-i facă a-l respecta și chiar iubi.

În curtea găilor s-auzi chirăit de spaimă. Toți înălțară fruntile și ascultară. Vel hatmanul lămuri mirările :

— Vulpea ori dihorul !... Toma ! strigă la străjerul de slujbă. Alungă-l.

În cîteva minute, Toma și un capău scoaseră un vulpoi mare dintre cotețele păsărilor. După asta, gustînd struguri și miez dulce de nucă, priveghetorii trecură iar la povestiri. Vorbi vel hatmanul Ion Neculce :

— În vremea călătoriei tinerilor soți, Antioh vodă, din porunca marelui vizir, a ajutat la golirea cetății Camenița. Dimitrie se bucura mult, socotind că părăsirea acestei cetăți s-a îndeplinit și la stăruințele lui pe lîngă solul leah Leszczynski. Numai ce-l aud pe Antioh vodă, care avea niște bănuieli ale sale și dorea să le controleze : „Mă duc să văd cum a rînduit hatmanul Lupu Bogdan căratul tunurilor din Camenița pînă la Cetatea Albă." Dimitrie a surîs și a zis : „Ieri am întîlnit un țăran, cu patru bivoli de funie, drept în poarta Curții domnești. L-am întrebat care i-i voia. Și știi ce mi-a spus ? «Îl caut pe cinstitul hatman Bogdan să-l ajut, cu cești patru bivoli ai mei, să ducă mai repede balimezurile acelea uriești, că prea îndelung ca niște pietre de moară și ca niște țăpușe în schinarea țării au stat.»" Vodă se cam acri la chip : nu iubea dăscălirea, nici cînd se făcea prin pilde. Dar acum nu putea să nu-i dea dreptate lui Dimitrie : „Țara mă ajută, știu. Ci voi vă plimbați, iar eu cheltuiesc bani ca să car tunuri otomane, lua-le-ar dracul ! Că n-au fost vrednici leșii să le ia." A zis și a ieșit, grăbit, nădușind și gîfîind sub greutatea trupului său mare, greoi. Iordache Ruset, aflîndu-se aproape, a văzut cum se întristează Dimitrie și a căutat să vîre degetul în rană și să zgîndărească : „Mult mă întristează zgîrcenia măriei sale. Și îndărătnicia." ; „Uneori... grăsimea nu-l lasă a judeca precum se cuvine, se rosti Dimitrie, deși se vedea că nu asta gîndea. Dar se lecuiește el, n-avea teamă !" ; „Nu mai cred : a căpătat gustul averilor și al puterii." ; „Cu un dascăl ca domnia ta, vistiere Iordache, nici nu era

greu." ; „Eu ? Eu sînt... Cine-i mai darnic ca mine ? Făgăduit-am să fac chiar două biserici : la Sihăstria, în Neamţ, şi la Domneşti, întru însănătoşirea jupînesei mele, că multă durere îndură, sărăcuţa..." ; „Şi pe... Dumnezeu nu-l înşeli ? Nu-l minţi ? Nu-l trădezi ?" ; „Eu să... Cum să-l înşel pe Dumnezeu ?" ; „A, nici nu te-ai gîndit ? Făgăduieşti a zidi bisericile din piatră şi, dacă jupîneasa se ridică teafără din pat..., înalţi două biserici dintr-un lemn. Ori, şi mai bine : două cuşti pentru păsări şi le-atîrni într-un stejar bătrîn. Făgăduiala ţi-ai ţinut-o." ; „Zeflemiseşti tare usturător, se tîngui cel lovit ; dar şi tare deştept." Dimitrie văzu că nu-l poate supăra, totuşi urmă, curios să afle unde va să ajungă pe calea cuvintelor sale, începute ca o dojană şi ca o bănuială : „Eşti aproape tot aşa de bogat ca şi Brîncoveanu. Ai putea zidi trei biserici şi trei palate toate cu aur poleite." ; „Amar de mine... Doar dacă vii măria ta domn şi-mi dai cheia ţării pe mînă. Măria ta ceteşti, scrii cărţi, te numeşti voievodul cel cărturar şi înţelept, iar eu te hrănesc şi-ţi poleiesc numele cu aurul bunei faime." ; „Cam aşa a făcut, iertat fie, părintele meu. Iar domnia ta, cu dibăcie l-ai încălecat, cum ţi-a fost pofta inimii şi a pungii. Cu mine n-ai să ai prilejul, că n-am să mai fiu domn niciodată. Iar Antioh, dacă te lasă uneori să-i sufli în borş, cum se zice, o face anume ca să-l poată sorbi el mai în lege, fără teama că se frige." Poate ar fi trebuit ca vorbirea să se curme aici. Dar Iordache nu se lepăda uşor de un gînd care, bănuia el, i-ar putea aduce oarecare foloase. Zise : „De mult ştiu, şi voiam să-ţi spun, că măria sa Antioh vodă se cam teme de ascuţimea minţii măriei tale." ; „Da ? se prefăcu Dimitrie a se mirare. Ce năzbîtii şi pozne mai născoceşti ?" ; „Chiar pe doamna Catrina o am auzit, în vremea nunţii : «Acum cumnatul Dumitraşcu are rude mari şi puternice, e cunoscut între munteni şi moldoveni : oricînd te poate da jos de pe tron, dacă vrea.»" ; „Şi... fratele meu ce-a zis ?" ; „A zis... Nu, nu... Jură că nu mă pîrăşti !" ; „Jur, viperă intrigantă. Dar să ştii : dacă te porţi cum te porţi, vei muri muşcat de muşte, adică de albine, cum numesc eu ţăranii, aceia pe care cu cruzime îi despoi şi-i schingiuieşti." ; „Ai harul proorocirii ?" cercă Iordache să rîdă. „Măcar uneori. Chiar şi acum, dacă-mi

spui ce-a zis Antioh. Prefir lucrurile bine, cu de-a măruntul, şi-ţi proorocesc." ; „A zis, vorbind cu doamna Catrina : «Aşa ne trebuie, dacă i-am adus mireasa din Braşov, plătind pungi grele guvernatorului neamţ. Ba am mai şi găzduit-o la Iordache Ruset... Cantacuzinoaicele vor stîrni în el ambiţii mari şi...»" ; „Deştept frate am !... Iar doamna ce-a zis ?" se arătă Dimitrie arzător a şti. „A rostit o... zicală : «Dă-mi Doamne mintea românului cea de pe urmă»... Adicătelea mai bine te însurai cu o fată din Moldova. Cu o răzeşiţă, de pildă. Ori rămîneai holtei toată viaţa." Dimitrie se porni pe-un rîs dezlănţuit şi batjocoritor, vrînd să arate că n-a crezut şi nu crede nici o iotă din născocirile vistierului. Apoi, cînd se potoli se rosti : „Vistiere, ca să nu-ţi mai baţi gura degeaba, află că mă mut la Ţarigrad, pentru totdeauna." ; „Cum ? se arătă Iordache îngrijorat şi speriat : Laşi domnia ?" ; „Domn e fratele meu, Antioh. Au nu ştii, pardos şiret ? Mă duc să-i slujesc capuchehaie. Şi fac aşa ca domnia lui să atîrne de dibăcia mea. Mai bine să-l sfătuiască un frate decît un... anume vistier." ; „În viesparul Istanbulului ? Domnia-ta, un cărturar, un scriitor cu capul prin nouri ? Şi-apoi, capuchehăi sînt fraţii mei." ; „Decît fraţii domniei tale, mai bine... fratele măriei sale. Nu-i aşa ? Tata era singur şi voi, Cupăreştii, patru. Acum noi, Cantemireştii sîntem doi, cu Lupu Bogdan trei şi cu doamna Casandra patru. Şi mă duc acolo, în marele viespar, în Cetatea Lăcomiei, tocmai ca să mai potolesc vrajba pe care mulţi, prea mulţi o aţîţă mereu." ; „Vai, vei fi singur şi...", îl căină Iordache. „Mă duc, chiar de-oi fi ca un hulub între spini. Mă voi îndeletnici cu scrierea cărţilor, ca şi pînă acum, şi cu descîlcirea multor şi ucigaşelor gîlcevi, adesea urzite de fraţii domniei tale şi mai ales de fostul meu prieten Scarlatache Ruset." ; „De ce şi de cînd Scarlatache nu-ţi mai este prieten ? De cînd ?" ; „Vai, vai, ce te mai miri, pardos afurisit... De cînd am aflat că a căutat-o pe Casandra, la Braşov, anume ca să mă ocărască, să mă ponegrească. De ce ? Nu ştiu." ; „Ce neruşinat făţarnic ! Am să-l sudui ca pe el... Ai să vezi ce-am să-i fac... Eu, drept şi cinstit vorbind, mult aş vrea să te slujesc aici, cu neclintită credinţă. Căci măria ta eşti acel cap luminat care ar face minuni, dacă..." ; „Ţi-am mai spus că nu în-

gădui linguşirea ! strigă Dimitrie şi plecă. Dar din uşă îl pocni, mai tare : Minune adevărată ar fi să scap ocîrmuirea de sfatul domniei tale. Să-l fac pe Antioh să te surghiunească la o mînăstitre, în munte." Nu ştiu ce răspuns i-ar mai fi dat Iordache, dacă Dimitrie n-ar fi plecat. Ştiu însă că, spre a nu părea înfrînt, se întoarse către mine şi grăi cu răutatea omului care poate orice : „L-ai auzit, Ion Neculce ? Nici îşi închipuie că ar putea fi cineva mai puternic decît el, ginerele Mariei Cantacuzino şi cumnatul lui Gheorghe Cantacuzino, cel pe care Şerban vodă voise a-l lăsa urmaş. Dar, să ştii : Brîncoveanu are destule pricini spre a-i face capătul..." Voiam să-i dau răspuns, învinuindu-l că prea întinde năvodul multor uneltiri. Dar n-am apucat să deschid gura, c-a intrat Antioh vodă, răcnind către Lupu Bogdan, care-l urma : „De ce nu-mi împlineşti poruncile, hatmane ?" ; „Măria ta, te rog nu ţipa la mine ca la o slugă", se împotrivi Bogdan, cu demnitate. „Te dau călăului, cîtu-mi eşti de cumnat ! clocoti vodă. Ai furat aur din Cameniţa şi l-ai ascuns la Neamţ." ; „Nu l-am furat, ci l-am găsit. Ori se cuvenea să-l las leşilor şi otomanilor ? E bunul nostru, jefuit în cei douăzeci şi-atîţia de ani de cînd îşi fac drum pe la noi, pînă la Cameniţa. O comoară care-i a noastră !" ; „Dar cum ai pus mîna pe dînsa ? se îmbună vodă. Cum ?" ; „Pe cînd paşa Cameniţei sta la taifas cu solii leşi, îi poftea la şerbet şi cafea, cum este obiceiul la otomani..." ; „Tu ai scotocit cetatea, nu ?" ; „Cred că n-am făcut rău, măria ta. Era acel ceas cînd turcii nu plecaseră cu totul din cetate, iar leşii nu cutezau să intre, de teamă să nu fi pus ienicerii vreun lagun, în vreun loc ascuns, să azvîrle cetatea în aer şi să-i ucidă pe toţi. Eu am îndrăznit şi am cîştigat. Dealtfel, trebuie să spun că tainiţa mi-a arătat-o, cu mare teamă, un român slujitor la un agă, acolo, în cetate." ; „Mult aur ?" întrebă vodă Antioh, cu grabă ; „Ca la treizeci de pungi." ; „Tălharule ! strigă iar vodă. Minţi ! Peste cincizeci..." ; „Oho !" se bucură Iordache, frecîndu-şi mîinile, în spatele lui vodă. „Du-te şi adă banii ! porunci măria sa. Te însoţeşte Dabija clucerul şi Neculce vătaful de aprozi. Pleacă !" Lupu Bogdan ar fi vrut să mai spună ceva, dar înţelese că nu putea vorbi

de față cu Iordache Ruset și ieși, furios, zdrăngănind spada și pintenii, pufuind și fulgerîndu-mă cu privirea. Eu am mai rămas, să ascult mai limpede porunca domnitorului. Și, rămînînd, l-am auzit pe Iordache vistierul izbucnind mînios : „Ce tălhar, măria ta ! Și ăsta ți-i cumnat..." ; „Nu cumva îi ești tovarăș ?" se răcădui vodă, cu vorbă răstită. „Dacă-i eram, nu ne prindeai, măria ta ; aveam eu grijă să nu afle nimeni. Nimeni ! Sînt hoț bătrîn și dibaci, mărite voievoade." Vodă a rămas pe gînduri. Mai pe urmă, cînd am aflat cum s-au petrecut lucrurile, mi-am dat seama că îl frămînta o întrebare : cum de a știut Iordache vistierul că Lupu Bogdan pusese de-o parte, pentru sine, douăzeci de pungi ?

— Vă rog, mai gustați cozonac și vin ! îndemnă jupîneasa Maria. Se lasă răcoare și va să ne mai încălzim. Și-apoi vinul ajută trezirea amintirilor : le face mai vii, mai spumoase.

După ce sorbi din ulcică și cea din urmă picătură de vin, căpitanul Silion scutură pletele, înălță fruntea și surîse :

— Ai mare dreptate, jupînească Maria. Mi-am amintit o întîmplare de pomină, din vremea cînd ieșeau otomanii din Camenița, ca să intre leșii. Între oști s-a ivit atunci un urs mare, groaznic. De mirare cum poate fi o namilă atît de mare. Zeci de ostași români au sărit asupra lui și nu-l puteau ucide. L-au împins, în cîteva rînduri, în apa Nistrului, dar dihania înota mai dihai ca un marinar și ieșea iar la mal. Gonindu-l pe fluviu, cu o luntre, ursul nu s-a speriat de sulițele gonacilor, ci, zădărît și-nfuriat, s-a urcat pe luntre și-a făcut multe grozăvii, sfîșiind oamenii. Ba încă și mai cumplit : slobozind foc din puști să-l ucidă, oștenii s-au împușcat unii pe alții în îmbulzeala de pe luntre. Vreo patru ceasuri s-au luptat ostașii, pînă au ucis fiara aceea cumplită, aţîțată de mirosul sîngelui. Ziceau unii că nu era lucru curat cu acea dihanie, de-a mirare și nemaivăzut de mare și de groaznică. Să fi fost semn că-i părea rău după otomanii care își cărau, cu luntrele, pe Nistru la vale, tunurile cele mari și cumbaralele, iarba de pușcă, ghiulelele și mult alt tarhat adunat în acea cetate pe care o credeau pe vecie a lor ? Ori...

— Dimitrie ar fi zis că era chiar întruchiparea puterii otomane, furioasă, rănită de moarte, ce nu vrea, totuşi, să fugă ori să piară, surîse Daria, bucuroasă c-a putut lega şi această povestire de numele şi înţelepciunea preaiubitului ei ursit nenuntit.

— Da, aşa ar fi făcut, aprobă vel hatmanul Neculce şi urmă : Cum, spuneam, atunci n-am îndrăznit să-l tulbur pe măria sa din gînduri. Am aşteptat. Şi aşteptînd l-am văzut pe Dimitrie intrînd şi, cu mare bucurie, vorbi că solia lui pan Leszczynski a izbîndit : regele Poloniei a poruncit ca joimirii leşi să plece din cetăţile noastre. Antioh vodă s-a înviorat de-o mare bucurie. Dealtfel cuvine-se a spune şi aici că retragerea otomanilor din Cameniţa a bucurat mult toată ţara. Aprovizionarea acestei cetăţi cu bucate, numai pe sama Moldovei, era o povară mai mare decît haraciul. Nevoiţi eram a îndestula noi, din sărăcia noastră, zeci de mii de soldaţi otomani. În drumul lor către Cameniţa zeci de paşale se hrăneau, cu tot alaiul lor, se ghiftuiau tot de pe biata noastră spinare. Acum, nemaifiind şleah de armie otomană, eram mai slobozi şi mai feriţi de jafuri. Aşa, ţara toată rămăsese în sama lui Antioh vodă. Dimitrie îşi arătă bucuria : „E o biruinţă a pledoariei mele. Acum grăbeşte a scoate, mai repede, şi joimirii leşi din Suceava, Neamţ, Hotin şi unde-or mai fi cuibăriţi, precum cucuvăile. Să avem cetăţi slobode, ale noastre." ; „Pe cine să trimit ?" a întrebat vodă. „Pe Lupu Costache." ; „De ce tocmai pe... el ?" ; „Odată şi-odată trebuie să ne împăcăm cu Costăcheştii, Antioh. Şi acesta-i prilej bun. Lupu Costache-i bărbat întreg, mîndru, harnic." ; „Dar tu ai uitat că el ţine cu leşii ?" ; „Nu. Ci mă gîndesc că tocmai de aceea îi va îndupleca mai uşor să plece mai repede, fără a strica, fără a jefui cetăţile." Asemenea povaţă l-a neliniştit foarte pe Iordache Ruset. A întrebat, cu teamă, însă bine acoperită : „Dar dacă acei Costăcheşti, sfătuindu-se cu leşii, vor căta să răzbune moartea părintelui lor ?" ; „Vor începe... răzbunarea cu domnia ta care l-ai sfătuit pe tata să se folosească de călău. Domnia ta, nu noi !" îl plesni Dimitrie cu vorbă aspră, întărîtîndu-l pe vistier pînă sări cu ocara : „Lupu Costache-i om de nimica : mincinos şi făţarnic !"

— Poate ca să-şi bată joc de acest sfetnic viclean, sări cu vorba căpitanul Silion, Dimitrie mi-a poruncit atunci, răstit foarte : „Adă-l, Silioane, pe jupîn Lupu Costache, să-l punem la cîntar cu jupîn Iordache. În care tirizie să te-aşez, vistiere ? A vicleşugului ? A linguşitorului ? A mincinosului ? A ucigaşului ? A... Ei, dar ce cîntar din lume are atîtea talere ?“ Credeam că se va stîrni bătaie între dînşii. Mă şi pregăteam să-i despart. Dar vistierul nu se lăsă, ci de la mînie întărîtată trecu la milogire : „Măria ta, eu numai din prea marea-mi credinţă, povăţuiesc să nu vă încurcaţi cu Costinii şi cu Costăcheştii. Decît s-aduci răzbunătorii prin preajmă, mai bine boiereşte răzeşi, precum a făcut părintele măriei tale, să-ţi fie ajutor.“ ; „Fratele meu va avea grijă şi de asemenea boierire ; dar nu pentru a-i înlocui pe Costini şi pe Costăcheşti, ci spre a întări ocîrmuirea cu cît mai mulţi oameni buni şi vrednici, înţelepţi şi de nădejde.“ ; „Întocmai !“ încuviinţă Antioh, cu tărie multă.

Aici Neculce zise :

— Eu eram nemulţumit pentru că nici un boier din cei mari şi de neam, ca mine, nu vedea cu ochi buni o năvală năpristană de nechemaţi, de neamuri proaste, în rangul cel înalt. Dar atunci n-am zis nimica. Silion a plecat şi l-a adus pe Lupu Costache, aşa cum i se poruncise. Cînd a intrat în spătăria mare, Dimitrie l-a îmbrăţişat, apoi l-a privit şi l-a admirat : „A, ce mîndru arăţi, boier Costache ! Sănătos ? Voinic ?“ ; „Mulţămesc, măria ta, a răspuns Costache, înălţînd capul şi scuturîndu-şi pletele lungi, negre ; cît între noi nu lucrează satîrul, e bine. Ne păstrăm sănătatea şi viaţa.“ Împunsătura părea că nu-l atinge pe Dimitrie, care vorbea şi da porunci parcă el ar fi fost domnitor : „Boier Costache, măria sa Antioh vodă nu crede că domnia ta ai binevoi să primeşti, zic cu bucurie !, porunca de a merge sol la riga August al Poloniei, să-i mulţumeşti c-a făgăduit să scoată joimirii leşi din cetăţile Moldovei şi să-l rogi să împlinească grabnic, cît mai grabnic, această mărinimoasă făgăduinţă.“ Căldura, prietenia, înfocarea cu care-i vorbea Dimitrie îl mişcă pe Lupu Costache, îndemnîndu-l a cuvînta cu tremur în glas : „Măria ta, mult m-ar mîhni dacă ai crede precum că n-aş avea şi eu inimă pentru ţara asta. Joimirii leşi ne sînt ca nişte

cuie în talpă. Asta o spunea şi bietul Miron Costin care a pierit pentru credinţa lui, prea mare, în sprijinul şi prietenia cu polonii." ; „Atunci pregăteşte-te, boier Costache, şi, mîine, vino la măria sa cu răspuns de tot ce-ţi trebuie ca solia să se împlinească bine şi repede." Bucuros că i s-a încredinţat asemenea solie de cinste, Lupu Costache s-a închinat zicînd : „Să trăieşti, măria ta ! Vin, cu dragă inimă." Ne-am uitat cu bucurie după dînsul, iar Dimitrie a vorbit : „Ai văzut, frate ? Omul iubeşte ţara şi vrea s-o slujească. De ce să-l împiedicăm ? Apoi urmă, trecînd la alta : E vremea cînd Împărăţia otomană pîrîie din încheieturi. Dacă sîntem dibaci, ne dobîndim toate drepturile noastre şi slobozenia întreagă. Drept aceea, te mai rog : străduieşte-te, de sîrg, a scoate şi pre tătarii nogai din Bugeac. Să se ducă la Crîm, acolo unde li-i ţara, căci nouă ne trebuie ieşirea la mare, la Cetatea Albă şi la Chilia, aşa cum am avut-o pe vremea cea de slavă a lui Ştefan vodă." ; „Mă voi strădui, Dimitrie," făgădui vodă. Iordache Ruset se amestecă, împotrivitor, după feleşagu-i : „Pentru asta l-aţi rugat şi pe solul leah. Ne ajută ori ba ?" ; „Solul poate ne-ajută, poate nu, îl aţinti Dimitrie cu privirea. Oricum, lupul cu slugi nu face gîtul gros." ; „Aşa-i ! strigă Antioh. Vreau Bugeacul înapoi, la Moldova." ; „Buun !... Mă bucur că-mi afli sfaturile ca bune şi date din inimă. Şi acum mai am încă unul : adă-l alături de tine pe acel Constantin Turculeţ, cu cei două mii de oşteni ai lui." ; „Nu se poate ! E un tălhar...", se depărtă Antioh vodă, mirat şi speriat. „Da-da ! sări Iordache Ruset. Ne-a prădat, ca un... Chiar şi pe mine m-a jefuit. Şi acum... Să nu faci asemenea prostie, măria ta !" ; „Taci, vistiere ! se supără Dimitrie. Dacă ştim de ce şi pe cine a prădat, trebuie nu numai să-l iertăm, ci chiar să-l binecuvîntăm. Căci e un român viteaz, un oştean priceput şi ne poate fi de mare folos în treaba dobîndirii slobozeniei. Că el şi nu altul a nimicit sute de neprieteni, tătari, otomani, leşi. Nu-i aşa ?" ; „Adevărat ! am sărit şi eu cu vorba, nestăpînit, cum nu-mi era felul. Turculeţ a fost ocrotit şi de bunica mea Alexandrina, pentru că-i potopea pe tătari oriunde-i afla şi nu-i lăsa să se apropie de Boian." ; „Iordachioaia cea bătrînă l-a ajutat să-şi cumpere pămînt şi casă, o pîrî Ruset. Ea nici nu-i zicea tălhar, ci

haiduc, cum îi zicea prostimea. Ci, pentru noi, boierii, nu-i decît un răufăcător. Dacă ţi-l apropii, îi superi nu numai pre boieri, ci şi pre sultan. Că multă pagubă a făcut caravanelor în drum spre Cameniţa. Constantin Duca a fost mazîlit că l-a scăpat pe Turculeţ din închisoare." ; „Vistiere, sfatul tău e bun, zise vodă. Pe Turculeţ o să-l atîrn în ştreang." Dimitrie se întristă şi plecînd, cu pas rar, grăi : „Ştiind că boierii şi sultanul fierb în aceeaşi oală, nu voi avea linişte în Istanbul. Dar o să aflaţi, mai tîrziu, că sfatul meu era cel bun. Antioh vodă l-a lăsat să iasă din spătărie, măcar că-i părea rău. Meşter cetitor în cugete, Iordache vistierul strecură vorbă vicleană, frumos boită în zeamă de sinceritate : „Se făleşte, măria ta, către toţi, că nu-i pasă de domnie. Zice că-i aprins după învăţătură. Dar iată că, în fapt şi la o adică, îţi pizmuieşte tronul şi-ţi pîndeşte averile. Iertare, dar nu învăţătura este însuşirea lui de căpetenie, ci făţărnicia, fariseismul." ; „Cum îţi îngădui să-mi batjocoreşti fratele ? ! Ieşi afară !" Iordache, gonit ca o slugă, surîse mieros şi milog : „Iertare !... Ştiu că aşa v-aţi învoit, să vă ajutaţi la treburile ocîrmuirii. Dar nu pot să nu spun că şi un orb vede cum te făţăreşte. Zice că nu se amestecă în domnie şi cînd colo, dă porunci chiar peste capul măriei tale şi-ţi pune-n cap oamenii lui. De aceea te povăţuiesc să nu cumva să-i dai moşiile, măria ta. Cum dobîndeşte ceva parale, haţ !, ca pe-un măr, îţi înşfacă scaunul domniei. Aşa face !"

Ajuns aici cu firul povestirii, vel hatmanul Ion Neculce se opri. Maica Daria tuşi uşor, semn că are ceva de spus. În seara asta rostise prea puţine cuvinte ; trăia parcă din izvorul celor povestite ieri seară. Ascultase, mulţumită şi bucuroasă că a iubit, iubeşte şi va iubi, cît îi va bate inima, bărbat ca acela iscusit, voitor de bine, de dreptate, de învăţătură, pătimaş iubitor de ţară şi de libertate. Cu degetele-i subţiri îşi frecă uşor fruntea, parc-ar fi vrut să şteargă pîcla vremii şi a uitării, ca să scoată la iveală întîmplări vechi şi dorinţi de mult stinse, în abia vădita lor mijire.

— Văd că Silion tace, deşi ştie că, înainte de a pleca din Iaşi, Dimitrie s-a întîlnit cu trei dintre fraţii Ruset. Adevăr grăiesc, Silioane ?

— Adevăr, Daria, adevăr. Dar uitasem. Ori poate am vrut să trec peste asta, tăcînd. Căci eu nu l-am prea înțeles chiar de-atunci, cînd am aflat că s-a încrezut în Cupărești, că l-a iertat pe Scarlatache pentru ponegrirea către doamna Casandra și chiar a primit să-i fie ajutor, în Istanbul, capuchehaie, întru sprijinirea domniei fratelui. Adică să fie, împreună, „dulăii", cum spunea el, păzitori ai scaunului Moldovei. Nici acum nu înțeleg cum a putut fi atît de încrezător în niște oameni neoameni. Dar poate atunci nici lui, nici lui Antioh vodă nu le venea a crede că Ruseteștii puteau fi atît de schilodiți sufletește de patima urzelii intrigilor. Cupărești au jurat că-i vor fi prieteni, că-l vor ajuta să scrie cărți, să-și facă prieteni printre oamenii de samă ai vremii, să-i împace pe Cantemirești cu Brîncoveanu. Cînd am cercat să-i spun că nu-i bine să se încreadă prea mult în acești oameni neoameni, cum le ziceam, mi-a retezat vorba : „Silioane, oamenii sînt răi și buni în același timp. Eu cred că prin meșteșug poți spori ceea ce-i bun în oameni și ți-i poți face prieteni." Apoi, așa cum obișnuia, șugui cu oarecare durere : „Ce să-i faci ? Așa ni-i dat : căpușa lui Antioh — Iordache ; căpușa mea — Scarlatache."

— Hm... cum ne apare acum legătura între aceste două familii..., se minună dascălul Ieremia, iar Neculce adăugă :

— N-am știut de asemenea vizită, dar l-am însoțit pînă la Galați și am simțit multa lui tristețe că părăsește țara, că nu știa cînd avea să se mai întoarcă. Inima îi era plină de griji și de o teamă amară, că nu va putea fi așa cum voia să fie, acum cînd nu mai era singur, ci îl însoțea o doamnă frumoasă și de neam mare, o soție care dorea să se zbată să-și recapete moșiile și averile smulse de Cantacuzini și de Brîncoveanu. Mi-a spus chiar, într-un popas, dincolo de Vaslui : „Sînt soțul doamnei Casandra, ruda rău sfădită cu Brîncoveanu, care, stînd mult în Brașov, cunoaște legăturile cele tainice ale voievodului din București cu Leopold, împăratul nemțesc."

— Da, se mai temea și pentru că Brîncoveanu luase mulți bani de la Șerban Cantacuzino și se gîndea că Dimitrie Cantemir, soțul Casandrei, îi va cere înapoi, adăugă dascălul Ieremia.

Asemenea completări la povestirile din seara asta o făcură pe jupîneasa Maria să adauge şi ea :

— Sînt nepoata lui Dimitrie Cantemir, dar l-am văzut doar o singură dată. Şi pentru mine nu-i limpede : a fost el om înţelept, cum zic unii, ori numai un cărturar, a multe ştiutor ? Nu cumva îi punem noi, de mult, în cîrcă şi în inimă, gîndurile şi simţămintele noastre faţă de dînsul ?

Jupîneasa Maria credea că va răspunde dascălul Ieremia. Dar el îngăimă :

— E greu, foarte greu de spus.

Vel hatmanul Neculce nu se rosti nici el de-a dreptul, ci regretă :

— Bine ar fi fost, Maria, să chemăm la acest priveghi şi pe Scarlatache Ruset şi pe alţii din cei care l-au duşmănit pe Dimitrie Cantemir şi mai sînt în viaţă.

— Poate-i mai bine că nu i-ai poftit, grăi dascălul Ieremia. Dacă veneau, trebuia să vorbească despre ei înşişi. Şi, după cîte ştiu eu, rar om care, la bătrîneţe, să se cunoască săvîrşitor de fapte rele şi slute în tinereţe. Cu cît îmbătrînesc, cu atît oamenii viaţa îşi poleiesc, ar zice Dimitrie Cantemir. Cei care nu-s de faţă, de obicei, n-au nici dreptate. Se pare însă că, măcar uneori, cînd e vorba de cei morţi, lucrurile se schimbă : au totdeauna dreptate. Morţii nu se mai pot apăra.

— Se poate, dascăle Ieremia, să ai dreptate, se rosti jupîneasa Maria, auzind cîntarea cocoşilor, stîrnită în satul Prigoreni. Ci pentru că mult v-aţi ostenit ascultînd povestiri despre bătălii turceşti, despre dispute politiceşti şi intrigi cupăreşti... — na ! c-am vorbit în felul lui Cantemir —, zic să ne amistuim, iubiţi priveghetori, în iatacurile noastre şi să-l lăsăm pe acel moş Ene să umble pe la gene, să ni le închidă cu blîndeţe şi să ne mîngîie, cu tihnă şi pace pînă mîine, în zori.

SEARA A ŞAPTEA sau :

INOROGUL, FRATE BUN CU ŞOIMUL ?

Cea de a şaptea zi era Sîmbătă şi Mihail vodă Racoviţă a trimis, dis-de-dimineaţă, un olăcar să-l poftească pe hatmanul Ion Neculce la Iaşi, la Curtea domnească.

— Maria, dacă întîrzii, a zis Neculce către soţia sa, ai grijă tu de priveghiul amintirilor.

Dar, spre bucuria tuturor celor adunaţi în cerdacul conacului din Prigoreni, vel hatmanul s-a întors acasă la vremea asfinţitului. Era obosit de calea străbătută călare şi întristat de cele aflate. Cît a putut, a căutat să ascundă supărarea şi, pentru asta, a poruncit să aşeze în cerdac masă mare şi îmbelşugată, cu fripturi calde de berbec, bine împănate cu piper, cimbru, busuioc şi mujdei, şi sprijinite cu vin rece din ulcioare bîrdăhănoase. Şi cînd toţi s-au aşezat la masă, cu tot dichisul şi cu belşugul dinainte, jupîneasa Maria a cuvîntat :

— Am adus totul aici, pe masă, fripturi, pîine, plăcinte, cozonac, fructe, ca să nu ne mai ridicăm pînă nu se gată privegherea, adicătelea povestirea rînduită pentru seara asta.

La asemenea poftire lămuritoare, vel hatmanul Neculce avu şi dumnealui de spus o vorbă, cu iz de părere de rău :

— Vă rog să ospătaţi după poftă, deşi ştiu că, de la o vreme, din pricina vinului, s-ar putea să nu mai înţelegem bine ce mîncăm şi să nu mistuim prea bine ceea ce povestim. Dar prea-s flămînd şi însetat, ca să nu poftesc

bucate alese şi mai ales colţunaşi îndulciţi cu miere şi plăcinte poale-n brîu, calde şi dulci, ca nişte fete tinerele, cînd ghilesc, vara, pînzele în rîu...

Nici unul din priveghetori nu s-a împotrivit, ci toţi au prins să dumice cu mare poftă. Chiar maica Daria, care, de obicei, ciugulea precum păsărica, acum se arăta flămîndă şi mînca şi bea cu poftă. După ce-şi mai potoli foamea şi setea, vel hatmanul începu depănarea amintirilor, cu gîndul că, îndată ce va osteni, să dea rînd celorlalţi povestitori. Se temea oleacă pentru dascălul Ieremia, că prea sorbea cu sete ulcică după ulcică, lăudînd şi friptura şi plăcintele şi colţunaşii.

— Aşa precum aţi auzit aseară, mai mult sfădit cu Antioh vodă, s-a ridicat Dimitrie Cantemir din Iaşi, cu tînăra sa doamnă şi cu tot agarlîcul şi s-a dus să trăiască acolo, în Ţarigrad. Ci eu, ca bun prieten, l-am însoţit pînă la Galaţi. Îmi aduc aminte că atunci cînd treceam prin pădurea Bîrnovei s-a făcut mare eclipsis, adică întunecare de soare. Era în anul 7208, iar de la mîntuirea lumii 1699, septembrie 12 zile, într-o marţi. Şi se întunecase lumea că mai nu se vedea om cu om. Şi spaimă mare a fost între oameni, orăşeni şi ţărani, boieri şi prostime. Iar slujitorii cu greu au vrut să meargă mai departe, spre Vaslui : ziceau că a sosit sfîrşitul lumii şi mai bine să-i prindă la casele lor, decît pe drumuri. Iar Dimitrie Cantemir a stat între noi şi, cu pana pe hîrtie, cu băţul în colbul drumului, a arătat cum se face eclipsa, cum umblă pămîntul, luna şi soarele, rotindu-se fieştecare, cum se întîlnesc în linie dreaptă şi se plimbă umbra lunii pe o parte din pămînt, de se întunecă. Şi atunci, din desenele lui Dimitrie Cantemir, în care soarele era ca un bostan, pămîntul ca un măr şi luna ca o nucă, am înţeles cum se mişcă planetele şi cum se face umbra pentru eclipsă. Astea au fost, pentru mine, încă o dovadă că Dimitrie avea şi minte şi învăţătură cum noi, ceilalţi, prea puţină aveam, aici, în Moldova. Dacă am înţeles eclipsa înaintea altora dintre boierii şi slujitorii care ne însoţeau, trebuie să spun că un dram de teamă şi de nelinişte tot îmi stăruia în cuget. Şi-am întrebat : „Să fie acesta semn rău pentru soarta noastră ?“ ; „N-are nici o legătură cu soarta noastră“, a răspuns Dimitrie. L-aş fi crezut întru totul, dacă n-ar fi urmat atîtea

nenorociri îndată după asta... Deci Dimitrie Cantemir s-a mutat la Țarigrad, să fie capuchehaia fratelui său.

— Iertare, Ioane, îl opri jupîneasa Maria, dar înainte de a povesti despre traiul din Istanbul, mi-am amintit eu despre cele puse la cale aici, în Iași. Mă luase taica, hatmanul Lupu Bogdan, la Curtea domnească, să mă înfățișeze doamnei Catrina, să-i fiu fată în casă și, împreună cu alte boieroaice, să lucrăm și să sporovăim, cîte-n lună și-n stele. Cu urechile mele am auzit ce-a pus la cale Iordache Ruset, vidma cea rea. A poruncit fraților săi așa : „Scarlatache, tu ține-te de Dumitrașcu prin tot Istanbulul. Nu-l pierde din ochi." ; „A îfîstîc, în sama mea ! s-a bucurat Scarlatache. O să-l joc ca pe urs." ; „Manolache, a urmat Cupariul cel mare, tu ai grijă de Brîncoveanu. Zvonești că doamna Casandra vrea să dea în vileag toate tainele pe care vodă Brîncoveanu le are cu împăratul nemțesc. Că Dimitrie Cantemir unelțește să-i ia scaunul." ; „Să afle că umblă să capete înapoi banii luați de la Șerban vodă." ; „Foarte bine, Manolache ! Ai s-ajungi și tu o liftă urzitoare de intrigi. Dar, luați aminte : nu cumva să-i supărați pe Cerchez Mehmet și pe Cuciuc imbrohorul, că dați de dracul cu mine." ; „În casa lor, frate Iordache, Dumitrașcu merge adesea în vizită ; cîntă din tambură și se dă-n dezmăț, ca un păgîn, cu păgînii", pîrî Scarlatache. „Dar cum scăpăm de el ?" întrebă Manolache, cu nevinovăție. „Eu să te-nvăț, nepricopsite ? se-nfurie Iordache. Ca, la o adică, să dai vina pe mine ? Tu faci, tu tragi ! Și folosul și ponosul." ; „Nu văd decît o cale : să-l înecăm în Bosfor", se rosti Scarlatache. „Omor ? De ce ?" se arăta Manolache nedumerit. „Nu știu ! se descotorosi Iordache, scuturîndu-și marginea anteriului. Dar știu că punînd pe Cantacuzini, pe Brîncoveni și pe Cantemirești să se macine între dînșii, stăpînim noi aceste țări și o parte din împărăție, începînd cu Fanarul." ; „Dar Dumitrașcu nu... domnește. De ce să-l... pierdem ?" ; „Manolache, nerodule, nu-mi ești frate dacă nu înțelegi că, pentru noi, mai primejdios ca oricine este ăst căpos ? E prea învățat. Știe a se face iubit. Ne ghicește gîndurile. Ne cunoaște hibele. Pricepe bine la unelțiri. E bun prieten cu mulți dintre turcii cei mari. Înțelegi ? Prin el și Antioh e mai tare. Iar nouă — poate-ai aflat și tu ! — ne trebuie un

domn becisnic, nepriceput, fricos, prost, să-l ducem lesne de nas cum vrem. Cum vrem !" ; „Nici pe Antioh nu-l stăpînim noi prea uşor, zise Manolache. Cînd începe să urle..." ; „De el am eu grijă ! s-a făli Iordache. Tu roagă-l pe Brîncoveanu să trimită un om la Ţarigrad să-l urmărească şi el, pas cu pas, pe Dumitraşcu. Şi, mai ales, îndupleacă-l s-o mărite pe domniţa Ileana cu feciorul meu Neculai. Îndupleacă-l ! Dacă nu, îţi iau moşiile şi aurul şi te las cerşetor la poarta Sfintei Sofia." După asemenea ameninţare, Manolache Ruset s-a făcut mai grijuliu şi mai umilit în faţa lui Iordache. „Te rog să-mi spui, frate, pe cine zici să trimită Brîncoveanu la Ţarigrad să ne ajute în treaba urzelilor ? Povăţuieşte-mă ca să-l povăţuiesc." Iordache s-a mîniat ca un motan călcat pe coadă şi-a răcnit : „Nu la treaba urzelilor, nătîngule ! La asta voi sînteţi regi. Adică trebuie să fiţi regi. Dar, pentru atragerea lui Dumitraşcu Cantemir, zic să-l ceri pe Toma Cantacuzino spătarul : e dibaci, mîndru, ambiţios, îndrăcit, mai ales îndrăcit ca nimeni altul dintre Cantacuzini, neam de oameni straşnici. E aproape tot aşa de dornic de mărire ca şi Şerban vodă Cantacuzino, ierte-l Sfîntul." ; „Dar e rudă cu Casandra şi deci şi cu Dimitrie Cantemir, se îngrijoră Manolache. E vărul ei." ; „De asta nu-ţi pese ! se răsti Iordache. Ciinii se sfîşie pentru ciolan şi Cantacuzinii pentru putere. Iar voi vă strecuraţi printre certurile lor şi-i aţiţaţi, îi îndemnaţi, îi zădărîţi, îi muşcaţi, îi otrăviţi, făţărind blîndeţe, prietenie, cumsecădenie."

Se făcu tăcere în cerdac. Se auzeau doar sfîrîitul lumînărilor din cele trei sfeşnice de pe masă, sunetele tacîmurilor în farfurii şi foşnetul mestecărilor. După ce aşeză pe farfurie ciolanul de pe care rosese toată carnea, dascălul Ieremia cuvîntă, ştergînd cu şerveţel de in alb musteaţa şi barba :

— Să mulţumim jupînesei Maria pentru felul cum ni i-a zugrăvit pe cei trei Cupăreşti şi îngăduiţi-mi, dragi privighetori, să vă spun că, în Istanbul, Dimitrie Cantemir şi doamna Casandra au locuit, la început, tot în casa de la Ortakioi. Duceau o viaţă retrasă, cuminte, parcă le-ar fi fost de-ajuns dragostea lor şi învăţătura ori scrierea cărţilor. Ştiu că, mai bine de jumătate de an, el a lucrat

la o scriere în limba latină, zisă „Imaginea ştiinţei sacre sau Metafizica", pe care mi-a închinat-o mie. Doamna Casandra gospodărea şi-l ajuta să găsească în cărţi acele pagini de care avea nevoie. În estimp, o singură dată au făcut zaiafet cu prieteni otomani şi creştini. În colo, n-a lăsat pana din mînă.

— E foarte adevărat, întări Silion, înghiţînd un colţunaş dulce şi botezîndu-l cu o ulcică de vin. De mai multe ori între dînsul şi doamna Casandra am auzit vorbire ca aceasta : „Nu vrei să te mai odihneşti puţin, Dimitrie ?" ; „Mai scriu pînă se sfîrşeşte şi lumînarea asta," era răspunsul. Ci doamna, ca să n-o chinuie urîtul lîngă un soţ mereu cu nasul în cărţi, zicea uneori : „Ca să mai răsufli, te rog, povesteşte-mi despre cartea pe care o scrii." ; „Vreau să înfăţişez acele lucruri înalte şi sfinte care nu se pot descrie. Adică să particip şi eu la înfiriparea Metafizicii." ; „Pentru mine şi filozofia-i prea grea, darmite metafizica." ; „Nici mie nu mi-i uşor. Pornesc însă de la învăţătura lui van Helmont şi caut să lămuresc mai bine întrebările despre obîrşia lumii. A zice : Dumnezeu a făcut lumea în şase zile, iar în şaptea s-a hodinit, însamnă a spune o poveste pentru adormit pruncii. Nici o minte iscoditoare şi cît de cît luminată n-o mai crede. Căci, în fapt, lumea nu s-a... făcut, ci a fost, este şi va fi. Adică fără început şi fără sfîrşit." Doamna Casandra se cam temea de asemenea gînduri care nu se potriveau cu cele învăţate în Scripturi şi de aceea întreba : „Ce zic dascălii Ieremia Cacavela, Meletie de Arta, Alexandru Mavrocordat ? Îţi încuviinţează atare lucrare, cu atari gînduri ?" ; „Sporovăit-am, de multe ori, împreună, zile şi nopţi, fără prea mare izbîndă. Nu ne putem înţelege. Dar nu-i supărare. Ei s-au încredinţat că am o minte neliniştită, neastîmpărată, răzvrătită, în necurmată căutare de „altceva". Scriu şi un manual de logică, o carte despre laudă către filozoful van Helmont, precum şi un tratat de muzică turcească. Totodată, cînd mi se urăşte cu filozofia, adun cărţi şi hrisoave ca să scriu o istorie a împărăţiei otomane şi o istorie a tuturor românilor, de la descălecatul lor pînă azi. Am găsit multe ştiri peste cele cunoscute de Grigore Ureche sau de Miron Costin. Ceea ce au scris aceştia e bun şi adevărat ; dar nu-i de-ajuns. Aud că şi stolnicul Constantin Cantacuzino scrie

o astfel de istorie de la începutul poporului român. Mi-ar plăcea să lucrăm împreună. Am să-i scriu... Asta ar fi şi o cale de a ne înţelege între noi, toţi românii. Îl rog să ne trimită o copie." ; „Ei, dacă am putea să-l întoarcem pe acest unchi al nostru cu faţa spre noi... Om foarte luminat, mare cărturar, umblat prin lume, cu trecere multă între toţi muntenii, dar cam încărcat de ură. Mama spunea că dacă nu s-a împotrivit căsătoriei surorei mele Smaranda cu Gligore Băleanu, în schimb a rîs zicînd : «Şerban vodă crede că doi prunci, frumoşi ca nişte arhangheli, pot potoli ura a două case, drăceşte învrăjbite, cum sînt Cantacuzinii şi Bălenii, numai cu dragostea şi frumuseţea lor ? Prost e fratele meu, Şerban, şi închipuit cînd crede că uciderea postelnicului Cantacuzino se poate tămădui cu mireasmă de busuioc.» Iar cînd Smaranda a murit, cică s-ar fi bucurat : «S-a topit picătura de miere, cu nefireasca-i dulceaţă întru împăcare ; s-a topit în hîrdăul uriaş al urii, al urii şi al ambiţiei fireşti care-i stăpîneşte pre voitorii de a ajunge mari. Mari şi tari în aceeaşi ţară»... Dimitrie se cam înfioră : auzise multe despre firea dîrză, aspră şi despre ambiţiile Cantacuzinilor. Dar acum, cînd era înrudit cu dînşii, putea să-l cuprindă şi spaima. Mai cu seamă că, aşa cum era firesc, trebuia să dobîndească zestrea doamnei Casandra, aflată în mîinile lor şi ale Brîncovenilor. Înţelegea, tot mai limpede, că va avea de furcă, mult şi greu, cu ei. „De la tine, doamna mea, voi afla multe despre aceşti oameni cu însuşiri strălucite şi cu păcate negre." ; „Să nu uiţi că şi eu am măcar un dram de sînge cantacuzin." ; „M-aş bucura foarte dacă m-ai ajuta să dobîndim iară averile luate de rudele tale. O să avem prunci, iar sărăcia-i jumătate moarte." Doamna Casandra parcă numai asta a aşteptat : în şoaptă, i-a înfăţişat, după cîte am bănuit, un plan întreg de lucru în acest scop. Apoi Dimitrie a zis tare : „Tu, doamna mea, ca o vestală, grijeşti de mine : îmi pregăteşti hîrtia şi cerneala, ascuţi peniţele, mă întrebi, mă pui să-ţi povestesc ce am scris, ce doresc să mai scriu şi, cu asta, mă ajuţi, mă îndemni să lucrez, să-mi limpezesc gîndurile, să le îmbrac în cuvintele cele mai potrivite, mai adevărate, mai alese, mai frumoase." ; „De multe ori te priveghez ca pe-un prunc, grăi doamna cu duioşie. Nu ştiu cum va fi

după ce vom avea prunc, peste două luni." ; „Sînt încredințat că n-ai să mă uiți nici pe mine." În adevăr, la sfîrșitul lui aprilie 1700, doamna Casandra a născut o fetiță, Maria, foarte drăgălaș copil. Are acum douăzeci și trei de ani : e foarte frumoasă și deșteaptă și învățată. Țarul Petru s-a îndrăgostit de dînsa și-o ține ca pe-o icoană, la care se-nchină din cînd în cînd, spre marea furie a țarinei Ecaterina, care, dac-ar putea, ar sfîșia-o.

— Chiar așa ? se minună jupîneasa Maria. O iubește țarul ?

— Și încă eu nu cunosc totul, cinstită gazdă. Cei ce vor urma după noi vor afla mai multe despre dragostea dintre țar și frumoasa cantemirească... Dimitrie urma să scrie, cu osîrdie. Se simțea ocrotit și muncea cu bucurie și cu spor însutit. Îl auzeam, uneori : „Nu voiesc a știrbi dragostea cuvenită Mariei, draga noastră odraslă, venită să pregătească leagănul unui cocon, pe care-l vom numi Șerban." Doamna Casandra se arăta adesea îngrijorată, speriată chiar pentru acele aspre bătălii ce se încingeau în jurul lor și în cugetul soțului ei. Prins în mreaja dulce a dragostei din familie și de ispita cărților, a dorinței de a ști araba și persana, Dimitrie cam uita slujba lui de capuchehaie ; îl lăsa pe Scarlatache Ruset să se bată cu intrigile lui Constantin Duca și cu aurul lui Brîncoveanu, ca Antioh vodă să nu se vadă cu spurcata cîrpă neagră pe umăr, pusă de un imbrohor obraznic, ci să domnească în tihnă, zise, mai departe, căpitanul Silion, vrînd să arate că în ciuda fericirii din casă, în cugetul lui Dimitrie continua să fie gîlceavă și război mare. L-am auzit într-o zi spunînd că se zbătea să iasă din canoanele cele învechite ale religiei și cu mintea mai adînc în firea și obîrșia lumii să pătrundă. Doamna Casandra, după ce își alăpta prunca, se ostenea, ca și mine, să-l aducă iară cu picioarele pe pămînt. Glăsuia : „Iartă-mă, Dimitrie, dar pe cînd tu filozofezi despre obîrșia lumii, asupră-ne se lasă pîcla nenorocirilor, izvodită de niște oameni mărunței la suflet și ticăloși." ; „Cum adică ? se încreți fruntea lui Dimitrie Cantemir. Ce pîclă ? Ce nenorociri ?" ; „Cea dintîi, Dimitrie : Iusuf effendi umblă să ne ia casa. Antioh nu ne-a dat nici un ban, iar verii și unchii mei Cantacuzini nu vor să-și țină cuvîntul și să-mi înapoieze partea mea din averea

părintelui meu, furată de dînşii." ; „Rău îmi pare de suflete învrăjbite şi haine. Dar ce să fac ?" ; „Acum un ceas Scarlatache Ruset mi-a vorbit de ura mereu crescîndă a Brîncoveanului împotriva noastră." Se plîngea doamna, iar soţul se arăta descumpănit şi neştiutor : „Nu pricep : de ce şi noi ne pîrîm turcilor, ca nişte haini ? De ce le plătim pungi cu aur, ca tot ei, ca pe gînsacii puşi la coteţ întru jertfire de zile mari, să ne schingiuiască şi să ne omoare ? Noi ne hărăţim între noi, ca fiarele, iar ei, turcii cei mari, rîd, ne înhaţă şi ne dumică."

Se ospătau cu bucate bune şi nici vinul nu lipsea de pe masa pridvorului din Prigoreni, totuşi vorbele lui Silion le întristau inimile priveghetorilor. Mai ales vel hatmanului Neculce, care vedea cum se-ndătinează obicei rău, păgînesc de rău, că vin domnitori din Ţarigrad, cum sînt Mavrocordaţii sau alţii ca Mihai Racoviţă, domnul de acum, care n-ar fi un ocîrmuitor rău, dacă n-ar fi aşa de plecat grecilor din Fanar şi, prin ei, sultanului, marelui vizir şi tuturor dregătorilor otomani.

— Are dreptate căpitanul Silion, chibzui dascălul Ieremia. Într-o zi din acea vreme l-am vizitat pe Dimitrie Cantemir împreună cu Scarlatache Ruset. S-a bucurat văzîndu-ne. L-a firitisit pe Scarlatache pentru căsătorie : se însurase, în sfîrşit, dar el fiind foarte ocupat cu scrisul nu se dusese la nuntă : „Ţi-am văzut mireasa la patriarhie : ţi-ai ales, prietene, nevastă frumoasă." ; „O cheamă Victoria şi... are şi ceva avere", s-a lăudat Ruset. „Îmi place ! Te fericesc şi-ţi doresc să te bucuri de tinereţele şi frumuseţile ei. Dar vreau să te întreb : cum de nu mi-ai spus că Duca vodă şi Brîncoveanu umblă să-l alunge pe Antioh ?" ; „Păi, tu nu ştii că ei uneltesc împotrivă-i, chiar din ceasul cînd a urcat în scaun ? Şi-apoi, cînd şi cum să-ţi spun ? întrebă Scarlatache, cu gîlgîit batjocoritor în glas. Că stai numai cu nasul în terfeloage. Ai uitat de prieteni, de duşmani, de uneltiri, de... îndatorirea de capuchehaie." ; „Dar tu ce păzeşti ? îl dojeni Dimitrie. Au nu pe tine te plăteşte Antioh vodă să-l păzeşti, să-i fii... dulău ? Ori tu, dormi ! Fratele tău Manolache stă mai mult la Bucureşti, lîngă Brîncoveanu, şi nu ne vesteşte nimic. Seamănă cu acea sălbătăciune numită rîs, care, stînd pe cracă, în pădure,

te pîndește cu ochi holbați, se hilezește la tine, arătîndu-și dinții parc-ar rînji ori ar rîde, dar, în fapt, se pregătește să sară asupră-ți și să te sfîșie." Scarlatache se închiorcoși, furios : „Nu cumva cutezi a-l învinui pe fratele meu că... Antioh a fost mazîlit ?" ; „Ce-ai spus ?" ; „Ce-ai auzit." ; „Ne-ați vîndut, afurisiților ! strigă Dimitrie. Că nici tu nu ești străin de această ticăloșie." Auzindu-se învinuit, Scarlatache răspunse mușcător : „Pe-un domn mazîl și pe-o beizade cărturar nu dă nimeni nici o para chioară, oricît de firoscos ar fi." Dimitrie răcni, furios : „Ieși afară ! Ticălosule, te bucuri de răul celor care îți arată numai prietenie. Ți-am împrumutat cinci pungi și-ai uitat să mi le..." ; „Ies, dacă așa ți-i voia, hohoti de rîs Scarlatache. Dar să te văd unde-ai să găsești cincizeci de pungi să-l scoți pe Antioh de la Ediculé." ; „La Ediculé ? se miie Dimitrie, înspăimîntat. De cînd ? De cînd ?" Sărind, în picioare, se repezi la Scarlatache și-l înșfăcă de gulerul anteriului, zgîlțîindu-l : „De cînd, ticălosule ? De cînd ?" ; „Nu de mult, urmă Scarlatache cu batjocoră ; de azi de pe la chindie. În locu-i, cu multe pungi, așezat Constantin Duca vodă, cu a doua domnie." ; „Și-ai tăcut, cîine ! Ai tăcut, cu toate c-ai jurat să mă ajuți." ; „Urlă, că pînă acum urechile ți-au fost înfundate nu cu bumbac, ci cu năuceală filozoficească. Și-apoi, știi prea bine că, din Ediculé nu scapă nimeni decît înecat în Bosfor." ; „Nemernice !... Și vistierul Iordache de ce nu..." ; „Ce-i mai trebuie Cantemirești ? Își însoară feciorul, pe Neculai, cu o brîncoveancă. Deci o înrudire și cu Constantin Duca. Și dacă-i pune și lui șaua în spate, a Cupărești lor e lumea. Ce zici ? Se poate cinste mai mare și politică mai dibace ?" ; „Și va sări Brîncoveanu asupra noastră, a Cantemireștilor ?" ; „A și sărit, zvîc ! Cu tot neamul cantacuzin împreună, ajutați de rusetești. Vă plîng de milă... Adică nu : mor de rîs : ha ! ha ! ha !" ; „Pardoși și cameleoni, vulpi și ereți, voi credeți că vă iartă Costinii și Costăcheștii ? Nici eu nu vă iert. Jur !" Scarlatache rînji într-un dinte : „Dacă poruncește Brîncoveanu, Costăcheștii se-nrudesc cu noi, cum noi ne înrudim cu el, cu Brîncoveanu, prințul aurului, Altînbei !" ; „Ce să fac ? se crămălui Dimitrie. Încotro s-apuc ?" ; „Să nu faci nimic. Să n-apuci nicăieri, că nu

poți. N-ai bani, îl liniști, cu drăcească plăcere, Scarlatache. Știu că Iusuf îți ia și casa asta. Știu că Brîncoveanu și Cantacuzinii nu-ți dau o firfirică. Știu, dragă Alifîstîc, că frate-tu și-a oprit sieși toată avuția cantemirească, iar acum acea avere-i în haznaua marelui vizir." ; „Urît m-am înfundat aici, în templul Lăcomiei, aici în cazanul unde clocotește smoala intrigilor, aici unde tari și mari sînt tichiloșii. M-am împotmolit aici, în capișteа setei de aur, să aflu că nu-i mai grea boală ca punga goală. Dar..., se înseninâ o clipă : împrumut bani de la Cuciuc imbrohorul, de la Daul pașa, să-mi scot fratele din primejdie. Ca și mine a crezut în voi ; dar va să ne răzbunăm noi, n-avea teamă ! Răzbunare..." Scarlatache rîse și mai tare : „Să împrumuți ? Pe ce ? Pui... filozofia chezașă ?" ; „Mișelule ! Te spintec !" se înfurie Dimitrie, sărind la harță. „Domol, Alifîstîc ! Fii vesel, ca de obicei. Mai ales că vreau să-ți aduc aici pe Toma Cantacuzino, spătarul, să te..." ; „Vai, vai ! Eu pentru rău numai cu bine te-am răsplătit, iar tu cu totul te-ai vîndut dușmanilor mei. Ieși afară, odată, nelegiuite !" Doamna Casandra, speriată de asemenea sfadă, întrebă, parc-ar mai fi nădăjduit un dram de omenie la Scarlatache : „De ce vrei să-l aduci pe Toma Cantacuzino la noi ?" ; „De ce ? Ca să-și împlinească mai lesne însărcinarea. Să vă pună junghierul sub țîța stîngă. La amîndoi. Chiar dacă-i ești vară." ; „Nerușinatule ! răcni Dimitrie. Trage hangerul să ne batem !" Grozav de înspăimîntată, doamna Casandra se așează între dînșii, cătînd să-i despartă și să-l potolească : „Dimitrie, nu-ți pune mintea cu o jiganie spurcată !... Nu !" Am sărit și eu să-i despart, rugîndu-l pe Dimitrie să nu-și încarce sufletul cu un omor. „Să curăț pămîntul de-o lepră ! De-un Cameleon care azi e vărsit în verde și mîine în negru. Își închipuie, poate, că dacă îmi place să mă asamăn cu inorogul, de acum am și adormit în poala fecioarei, beat de mireasma fecioriei ?" ; „Sînt... vînătorul care-o să-ți vină de hac, Alifîstîc !"

— Doamna Casandra a înălțat fruntea și ți-a poruncit, Silioane, ți-aduci aminte ?, să-l azvîrli pe ușă afară.

— Da, dascăle Ieremia, chiar așa am și făcut, l-am înșfăcat de piept și l-am brîncit cît colo. Era mult mai slab decît mine. Dacă-mi puneam mintea cu el, îl striveam.

Știu că a mai cîrtit niște vorbe răutăcioase. Nu mi le mai aduc aminte : prea eram tulburat.

Dascălul Ieremia se scociori în minte și, rotind privirile, culese de acolo cuvintele cupărescului :

— A zis : „Am văzut și eu cum își iese din fire un filozof"...

— Se poate să fi zis chiar așa, a spus căpitanul Silion.

— Ei, dar nu cred că știți un lucru : Doamna Casandra m-a rugat să-l poftesc pe Toma Cantacuzino spătarul la dînsa, în casa de la Ortakioi, într-o zi cînd Dimitrie plecase peste Bosfor, la Brussa : îl căuta pe Mehmet Cerchez pașa să-l roage pentru Antioh, spuse dascălul Ieremia. Cu greu l-am înduplecat să vină. Așa cum știți, Toma Cantacuzino era bărbat nalt, falnic, voinic, mîndru, frumos și aspru. Neînfricat se arăta în disputa cu cei de rang înalt, dar mai ales în bătăi intra ca-n horă. Cunoștea mulți haidamaci și marinari bătăuși, cu care adesea se întrecea în chefuri și scandale. Odată l-am văzut cum a spîrcuit, cu sabia, trei ieniceri care săriseră asupră-i, pentru că răpise o cadînă dintr-un chioșc și o sărutase, spre marea ei plăcere. La întrecerile de halca era neîntrecut. Pașalele îl prețuiau pentru voinicia lui și mereu îi cereau să intre în rîndul spahiilor. Ci el le răspundea : „Aș intra, bucuros, dacă... spahiii ar lupta împotriva otomanilor." Rînduise bine pîlcurile de călăreți în Țara Românească, iar în lupta de la Zărnești a săvîrșit vitejii uimitoare. Cînd, într-o zi, un agă l-a întrebat cum de s-a bătut cu atîta bărbăție, i-a răspuns : „M-am bătut ca să ajut și eu la alungarea nemților din Transilvania, din acea țară românească, a treia, pe care va s-o unim cu celelalte două. Deci să nu intre sub jug nou, mai greu și mai lung decît cel vechi." Nu voia să-l vadă pe Dimitrie Cantemir : îl socotea neam prost, iar căsătoria Casandrei cu el, o înjosire, o batjocură a neamului Cantacuzino. Primind să vină, m-a încredințat, cu înverșunare : „Călugăre, să nu-ți închipui că am să mă împac cu vara mea. Vreau doar s-o văd și să aflu ce-i poftește inima. Și, poate, ca să nu creadă că am sufletul împietrit. Iar dacă vreau să aflu ce vrea, să nu crezi cumva că doresc altceva decît să-mi bat joc de prostia ei." Am cercat să-i spun că-i o doamnă cuminte, înțeleaptă, iubitoare, dornică a trăi în pace cu toate rudele sale. „Popo, nu mă vrăji ! Înțe-

leaptă și frumoasă a fost sora ei, Smaranda Cantacuzino, dar n-a avut noroc să trăiască fericită, măcar că părintele ei, Șerban vodă, cu atîta grijă i-a căutat mire pe potriva ei, în frumusețe și înțelepciune." ; „Doamna Casandra e foarte frumoasă, spătare", am cercat să-l moi. „Nu cred !... Dar, dac-am făgăduit, merg cu tine la Ortakioi, s-o văd. Mai știi ? Or fi vreo paisprezece ani de cînd n-am văzut-o și poate, în această vreme, o fi ajuns zînă și... deșteapta lumii." Batjocora din glas mă făcea să-mi pară rău c-am primit a fi mijlocitorul unei atari întîlniri între rude. Eram încredințat că nu putea ieși decît ori o sfadă, ori doamna Casandra să fie umilită, pînă în străfundul inimii, de acest văr sălbatic de trufaș. Ba începusem a mă teme că, prin asemenea vizită, primejduiam viața lui Dimitrie Cantemir însuși. De unde să știu, dacă nu cumva spătarul Toma Cantacuzino vine însoțit de niște haidamaci care... Doamna Casandra l-a întîmpinat, cu fetița în brațe : poate ca să-l îmblînzească, să-l silească a fi mai omenos. Spătarul a privit-o cu nedumerire, întrebînd cu glas îndușmănit : „Tu ești... vara mea Casandra ? Ce poftești ?" ; „Să stăm de vorbă, ca între rude." ; „Sameni și cu Smaranda și cu Maria, mătușă-mea." ; „Așa spun toți cei care..." ; „Ești fericită ? a întrebat, cu glas îmblînzit, dar repede i-a dat iz de dojană și batjocură : Ești fericită lîngă un soț... cantemiresc ?" ; „Da, a răspuns doamna, scurt, cuprinsă de sfială, dar și de o putere pe care eu nu i-o bănuisem. Am împlinit voia tatei și-am făcut foarte bine." ; „Hm... Mă conving că fericirea-i sulimanul femeilor deștepte. Porți la sîn un... Cantemir ?" ; „Nu, o Cantemiră. Deocamdată." ; „Tu, o Cantacuzină să te măriți cu un sărăntoc ? Cu un fecior de herghelegiu ? Cu un lefegiu la..." ; „Da, a răspuns Casandra, tăindu-i vorba. Întîi pentru că așa a vrut tata, cum am spus." ; „Tată-tu, ierte-l Dumnezeu, trăia și cu roabele țigănci, iar pe Nastasia, doamna lui Duca vodă, și-a făcut-o țiitoare și-i ardeau călcăile, îi sfîrîiau așa de tare, că alerga după dînsa, ținînd tot coama munților, pînă la Hangu, s-o întîlnească, acolo, în Castelul Cnejilor. Așa că să nu te miri dacă vodă Constantin Duca ți-ar fi un fel de frate..." ; „Și-al doilea, îl întrerupse doamna Casandra, sînt fericită că el, Dimitrie, n-a rupt acea logodnă poruncită de părinții noștri și a venit și m-a cerut în căsătorie, acolo unde eram

în pribegie şi-n sărăcie. Că voi, mîndri peste măsură de viţa voastră împărătească, ne-aţi luat tot. Ne-aţi lăsat doar cu straiele de pe noi. Iar acum, jefuită de toată averea, pretindeţi să nu vă... înjosesc rangul ? Cu ce ? Cu un nume sunător, dar cu strai de cerşetor ?" ; „Adică m-ai poftit să-mi ceri ajutor ori să mă batjocoreşti ?" ; „N-aş îndrăzni, vere... Ştiu cu ce solie ai fost trimis aici, în Ţarigrad. Solie ucigaşă. Şi te-am poftit spre a te ruga să nu-i mai prigoneşti pe Cantemiri. Şi mai ales pe Dimitrie al meu. E bărbat vrednic, de samă, învăţat, bun, drăgostos şi-l iubesc cu toată fiinţa mea". Simţindu-se înfrînt, Toma s-a răcăduit, furios, spre mine : „Spurcăciune în rantie ! Nu cumva ai trăncănit despre scopul cu care m-a trimis Brîncoveanu în Ţarigrad ?" Eu, de spaimă, îmi pierdusem glasul. Noroc că doamna Casandra a lămurit : „Scarlatache Ruset a strigat, aici, în gura mare, că domnia ta, vere, ai poruncit uciderea scumpului meu soţ. Dascălul Ieremia n-are nici un amestec în mîrşăvia asta. El e doar solul păcii." ; „Călugăre, lasă-ne singuri ! a strigat la mine, iar eu i-am împlinit porunca aspră, cu supunere şi teamă, dar şi cu bucurie. Aşa că nu ştiu ce-au mai vorbit între dînşii. Doar atît pot spune că, la plecare, Toma Cantacuzino părea mai puţin trufaş ; cuminţit chiar. Doamna Casandra, la despărţire, i-a spus cu durere şi cu mîndrie : „În domnia ta mi-i toată nădejdea, vere Toma. Dimitrie îţi spune «Şoimul». Iar eu mă voi strădui, din răsputeri, să dovedesc că Inorogul nu-i văr, ci frate bun cu Şoimul." ; „N-ai să izbuteşti ! Brîncoveanu vrea domnia tustrelelor ţări române, aşa cum a avut-o acel Mihai vodă, la 1600. Şi, întru împlinirea acestei vreri, nu se dă în laturi de la nimic. Şi, întîi urmăreşte să nimicească orice concurent. Înţelegi ? Pe Constantin Duca îl lasă domn numai atît cît îi ascultă tainicele lui porunci. Iar în Transilvania îşi întăreşte puterea, ungîndu-se principe al Imperiului romano-german, ctitorind biserici pentru români, cumpărînd case în Făgăraş, Braşov, Sighişoara, făcînd negustorie cu saşii. Înţelegi ? Iar fraţii mei Cantacuzini rîvnesc a-i lua locul. Numai că aţi mai apărut şi voi Cantemireştii, domni în ambele ţări. Adevărat ?" ; „Vere..." ; „Taci !... Nouă, Cantacuzinilor, ne trebuie o ţară mare care să cuprindă pe toţi românii, o ţară puternică,

de unde să pornim întru răpunerea puterii sultanului." Calm și dîrz, vorbea lucruri de taină, care doar în Curtea din București dacă se mai șopteau... M-am mirat cînd mi-a cerut să-l întovărășesc pînă sus, în Galata. Pe drum, n-a mai vorbit atît de aspru ; mi-a arătat chiar prietenie. Dar am înțeles că, deși doamna Casandra îl rugase fierbinte, el tot își va împlini solia : pierderea lui Dimitrie Cantemir. Se hotărîse asta undeva, sus, iar el, spătarul Toma era doar împlinitorul acelei înalte porunci.

Pe Ion Neculce îl întristau foarte aceste amintiri, dar prea era dornic să afle lucruri noi, să-și îmbogățească mult, cît mai mult cunoștințele despre un om, alături de care trăise și-l cunoscuse în numeroase împrejurări. Grăi :

— A domnit Antioh vodă cinci ani fără trei luni. Mazilirea a venit ca un trăsnet din senin. Era om bun și nelacom. Unde se află acum altul pe potriva lui să fie ? În Iași și în țară tuturor rău le părea după dînsul și-l pomeneau ca pe un domn bun, cu noroc în toate treburile ocîrmuirii. Căci era gospodar vrednic, chibzuit și cumsecade. Și au fost anii domniei lui ani bogați în roade, în vite și-n prisăci. Scăpînd de povara proviziilor pentru Camenița, oamenii au răsuflat mai slobozi și au prins chiar de oarecare avere. Pot zice că în vremea lui curgea lapte și miere în țara Moldovei. Dacă ar fi domnit zece ani n-ar mai fi încăput în țară oamenii și turmele de vite, atît s-ar fi înmulțit. Dar a venit Constantin Duca vodă cu a doua domnie, cum ați spus. Deși nu-i mai era ginere — știți că doamna Maria murise de ciumă — Constantin Brîncoveanu l-a ajutat, totuși, să ia scaunul Moldovei, tocmai pentru că, așa precum s-a spus, rîvnea, nevoie mare, să oblăduiască amîndouă țările. Atunci mi se părea amestecul lui în treburile Moldovei o silnicie. Ci văd că voi îl lăudați pentru asta. Nu știu ce să zic. Cred însă că vremea, în curgerea ei, va arăta cine a avut dreptate. Poate voi ; că și noi moldovenii și muntenii și transilvănenii se cheamă că tot români sîntem. Ci a doua domnie a lui Constantin Duca a fost și mai rea decît cea dintîi : lacom de bani, hapsîn, prea ambițios și tiran. Deși crezuse că va avea mare trecere la noua domnie, venită, după cîte înțeleg, și prin intrigile fraților aflați în Istanbul, totuși Iordache Ruset, ca și Lupu Bogdan dealtfel, a îndurat oarecare prigoană de la Constantin Duca.

Şi asta, cred, din pricina Costinilor şi a Costăcheştilor, întorşi din surghiun şi mult însetaţi de răzbunare. În scurtă vreme însă, Iordache vistierul a ieşit cu bine la liman. Că, aşa cum s-a mai spus în priveghiul nostru, s-a încuscrit cu Brîncoveanu şi a trecut în tabăra lui şi a Cantacuzinilor. Dar poate ar fi bine, dascăle Ieremia, să povesteşti domnia ta ce-au mai făcut fraţii Cantemir acolo, în Ţarigrad. Că eu, stînd numai în Iaşi, multe nu le-am aflat şi deci nu le ştiu.

— Da, vel hatmane şi dragi ascultători, în acea vreme m-am aciuiat pe lîngă Dimitrie, cu sfatul, cu mîngîierea, cu ajutorul. Părăsise pana şi se zbătea ca apa de maluri să găsească bani. Se căina : „Dascăle, nu mai răzbesc prin volocul intrigilor." ; „Aici fierbe cazanul satanei", ziceam eu. „Te rog, du-te la Bucureşti şi sfătuieşte-i pe Cantacuzini să-şi potolească ura şi să curme împilarea şi urmărirea noastră cu omor." Am cercat să-i dau o veste bună : „De la Manolache Ruset am aflat că Brîncoveanu s-ar fi sfădit cu Constantin Duca, pentru că nu-i este ascultător, nu-i stă sub epitropie, nu-i împlineşte voile şi poruncile." ; „Dacă ar fi adevărat, acesta ar fi ceasul hotărîtor pentru împăcarea cu Brîncoveanu. Că dacă şi Cupăreştii au trecut de partea lui, cum îmi scrie Ion Neculce, însamnă că pe Antioh îl sugrumă la Ediculé, iar pe mine..." Avea dreptate să se teamă şi să zică : „Uite, cum stau să pier în mrejele Rusetestilor, care mi-au fost prieteni. Pier ca hulubul prost prins în laţ, pentru şoimi." Am căutat să-i dau nădejdi bune şi să-l mîngîi : „Ştiu bine că Brîncoveanu cinsteşte şi arată multă dragoste cărturarilor. Scrie-i o epistolă prietenească, frumoasă, fierbinte." Ideea i s-a părut foarte bună şi a primit-o cu bucurie. Dar îndată s-a întristat din nou : „Îl are cărturar mare pe Constantin stolnicul Cantacuzino, pe mitropolitul Antim, iar cronicar, după cîte am auzit, l-a tocmit pe Radu Greceanu. Nu-i mai trebuie şi un Cantemir, un buclucaş ca mine." Nu mai aveam ce spune. Noroc că a intrat Daltaban paşa, vesel şi prietenos : „Ce faci Dimitrie, tu, prietenul şi salvatorul meu ?" „Minunea minunilor !"..., m-am învăpăiat eu, văzîndu-l viu şi nevătămat. „*Teşekkur ederim ! Hoş geldiniz !* Mulţumesc... Bine-ai venit, îngerul nostru proteguitor !" sări Dimitrie şi se îmbrăţişară. Înţelegînd, dintr-o ochire, că ne

aflam la ananghie, pașa întrebă cu blîndețe : „Ce necaz te paște, Dimitrie ?“ ; „Puhoi ! strigă, lungind cuvîntul. Cel de sus mi te-a trimis, izbavă în ceasul deznădejdii mele. L-am căutat pe Mehmet Cerchez și-i plecat la Eghipet, cu războiul. Sînt singur, încolțit de dușmani.“ ; „Ți-ai primejduit viața pentru mine, atunci, la Sofia, și ai proorocit că dușmanul meu, marele vizir...“ ; „S-a înecat în smîrcurile Tisei !“ ; „Surghiunul mi-a priit. Am stat la mine, în Mesopotamia, și mi-am văzut de moșie, m-am odihnit, m-am înțelepțit, cugetînd în singurătate. Dar, mai ales, surghiunul m-a scutit de rușinea de a fi fost față la dezastrul de la Zenta. Și dacă au pierit acolo treizeci de pașale, eu puteam fi al treizeci și unuléa...“ „S-au poate nu-l lăsai pe sultan să dea bătălia, judecă Dimitrie. Ești om chibzuit, înțelept, luminat, priceput. Ești... Vrăjitorul din părțile Mesopotamiei.“ Daltaban-pașa surîse, îngăduitor, deși nu înțelegea bine porecla asta : „Padișahul îl numise pe el seraschier și nu și-ar fi luat cuvîntul înapoi. Iar el, seraschierul, era prea încăpățînat și prea tîmp, ca să primească sfatul cuiva fără teama c-o să-i ia locul.“ ; „Adevărat ! i-a dat dreptate Dimitrie. Eu am cercat să-i spun că săvîrșește mare greșeală tactică făcînd acel cap de pod peste Tisa și ținînd armia cu niște mlaștini, întinse ca o capcană, în spate. Ci m-a sictirit mai rău ca pe-o slugă care-ar fi îndrăznit să-și vîre lingura în strachina lui cu pilaf. L-a înșelat, mișelește, chiar pe sultan. Vai și-amar, ce măcel a fost acolo... Ce rușine ! Dacă aș ști că nu te jignesc, că nu te supăr, aș spune că la Zenta a început descreșterea, decăderea împărăției otomane.“ ; „Nu, Dimitrie, eu zic că a început de la Viena, din 1683, cînd Ian Sobieski și Carol de Lorena ne-au silit să ne retragem, să părăsim asediul și, cu asta, nădejdea că vom mai cuceri vreodată Europa.“ ; „Bine c-ai scăpat teafăr și sănătos.“ ; „Sănătos ? Nu ! se împotrivi Daltaban pașa. Sînt în grea cumpănă !“ ; „Cum ? Ce ți s-a mai întîmplat ?“ se înspăimîntă Dimitrie. „Padișahul m-a pus mare vizir.“ Dimitrie s-a făcut roșu la obraz de emoție și-a sărit în picioare, strigînd : „Cum ? În casa mea se află însuși marele vizir ? Crăp de bucurie... *Merhaba ! Merhaba !* Ești singurul om drept și priceput din împărăția care...“ ; „Tu m-ai învățat o vorbă latinească despre lingușitori...“ ; „*Adulatores cave !* Ci eu mă prenumăr printre *admiratores*.

Un admirator sincer, din inimă." Scuturîndu-mă din uimire, m-am închinat şi eu în faţa marelui dregător, firitisindu-l cu vorbe alese. Iar el şugui : „N-ai vreun leac, dascăle, să mă tămăduieşti de boala viziratului, cum m-ai tămăduit atunci, în Moldova ?" Nu ştiu ce i-a venit să glumească într-acest chip şi să rîdă cu tristeţe. Iar apoi să întrebe : „Ci spune : ce năcazuri înduri, Dimitrie ?" ; „Fratele meu Antioh e închis la Ediculé !" ; „Am aflat, se întunecă Daltaban, marele vizir. Şi de asta am venit." ; „Sîntem săraci, se tîngui Cantemir. Din Moldova a venit doar cu treizeci de pungi, deşi a lăsat o ţară îmbelşugată." ; „Alţii vin cu trei mii, zîmbi marele dregător. Nu vă pricepeţi să faceţi bani. Sînteţi prea cumsecade. Ţineţi cu oropsiţii." ; „Fratele meu e bun gospodar, dar e prea cinstit şi duios de naiv. Ca şi mine, dealtfel. Şi-acum n-avem cu ce plăti..." ; „Mîine va fi slobod, rosti răspicat Daltaban. Iar poimîine tu vei fi domn." „Mulţumesc fierbinte, dar tot pe Antioh l-aş vrea." ; „Bine ; atunci el în Moldova, tu în Ţara Românească." ; „S-ar putea ? Visarea mea cea mare ! Aşa prin doi fraţi Cantemir s-ar curma sfada dintre două ţări surori. Sfadă pe care însumi de multe ori am aţîţat-o. Uneori ca să avem şi noi, Cantemireştii, un folos oarecare. Alteori ca să-mi dovedesc mie însumi că nu-s mai puţin iscusit decît Cantacuzinii ori Brîncoveanu. Dar acum mult doresc cu linişte viaţa să-mi petrec." ; „Doresc să-ţi cunosc doamna", surîse Daltaban. „Bucuros şi prea onorat !... Casandra, poftеşte a te înfăţişa marelui vizir Daltaban paşa." Cînd se ivi Casandra, dregătorul se ridică în picioare, cum nu obişnuiesc otomanii a se ridica în faţa femeilor, şi exclamă : „O, ce tînără, ce nobilă şi frumoasă doamnă..." ; „Sînt mumă a trei copii", spuse doamna, înclinîndu-se adînc. „Harnică !... Adică, poate, mai mult Dimitrie", glumi Daltaban. „Ne iubim, mult, mărite mare vizir." ; „Vă firitisesc din toată inima ! Şi bucuros fi-voi musafiri şi prieteni să-mi fiţi."

Dascălul Ieremia opri aici povestirea. Vorbise schimbînd glasul odată cu fiecare cuvîntător şi, prea îmbuibat de mîncare, da semne de oarecare oboseală.

Văzîndu-şi soţul, de asemenea, ostenit, jupîneasa Maria socoti că pentru seara asta, a şaptea, s-au aflat destule.

— Să ne mulţumim cu ce am ascultat şi să ne culcăm cu gîndul că, măcar uneori, norocul scoate din primejdia morţii pe cei buni, drepţi şi nevinovaţi. Să ne aşezăm în paturile noastre fără acel gust amar în cerul gurii, pe care ni-l lăsase purtarea nesăbuită a lui Scarlat Ruset şi liniştiţi să dormim.

— Noapte bună deci, dragi oaspeţi din priveghiul amintirilor! poftì şi vel hatmanul Ion Neculce, ridicîndu-se din jilţ, luînd-o pe jupîneasa Maria de braţ şi îndreptîndu-se spre iatacul lor. Dascălul Ieremia şi căpitanul Silion îi urmară. Maica Daria mai rămase să privească răsăritul lunii de după sprînceana zării, să asculte prepeliţele şi cîrsteii din lanurile de ovăs copt şi orăcăirea broaştelor în lac, să numere mătăniile şi să se gîndească, retrăind, atîtea întîmplări din viaţa prea iubitului ei Dimitrie. Se bucura cînd chipul lui, păstrat în mintea şi în inima ei, se mărea, se îmbogăţea cu mai multă frumuseţe şi strălucire. Şi mulţumea, în gînd, lui Ion Neculce că a poftit-o la acest priveghi al amintirilor. Se întreba totuşi : „Doamne, oare n-am greşit vieţuind doar în dogoarea dragostei pentru dînsul ? Fost-a dragoste cu păcat ? Cuvine-se, oare să cer iertare şi din nou canon să-mi iau, întru ispaşă ? Aş vrea, dar nu pot. Mi se pare că n-ar fi drept. Dacă nici dogoarea dragostei nu-i sfîntă, atunci, Doamne, nimica pe lume nu-i sfînt“...

Două slujnice strîngeau, cu grabă, masa din pălimar. Daria trecu să le ajute. Se vedea iară tînără răzăşiţă în Bilişteni, cu nestins focul dragostei în sîn. Din cînd în cînd, ochii i se umpleau de lacrimi şi luceau ciudat, pînă se stîrnea vîntul aspru al dojanei şi-atunci se uscau brusc. Uimitor de limpede îşi amintea de toate sărutările şi îmbrăţişările lui. Nu erau prea multe, dar luminau precum soarele. Şi-atunci, pe faţa-i uşor scrijelată de spinul suferinţelor trăite de-a lungul anilor, se aşternea un văl de nouă tinereţe, cu liniile gingaşe, osebit de frumoase, ca altădată. Se simţea ea însăşi nu numai smerenie şi ispaşă, ci şi înţelepciune, împăcare cu sine şi cu viaţa. Era chiar mîndră că a fost aşa cum a fost şi ceea ce a fost.

SEARA A OPTA sau :

OSÎNDĂ ŞI OCARĂ ZĂMISLI NEBUNA TIRANIE

Călărind pe spinarea unor nouri groşi, grei şi negri, noaptea venea mai repede ca în serile de dinainte. Întunecimea se lăţea tristă, spintecată de fulgere. Deocamdată tunetele s-auzeau tîrziu după scăpărarea luminii şi foarte îndepărtat. Musafirii ajutaseră gazda la alesul merelor, culese de argaţi, în coşarci mari. Deşi migăloasă, era totuşi o treabă foarte plăcută, izvoditoare de bucurii : bucuria roadelor culese, bucuria culorilor calde, bucuria miresmelor de mere de felurite soiuri, îmbinate într-una. Adunîndu-se în pălimar sub graba furtunii, aduceau cu ei, în suflete, în păr şi pe straie gustul dulce şi înmiresmat al toamnei moldovene.

Căpitanul Silion începu povestirea, mestecînd muşcătura dintr-un măr galben, zis „măr de Prigoreni" :

— Bucurie mare şi multă a fost în casa din Ortakioi, cînd a ieşit Antioh-vodă, teafăr, din Ediculé, fără a plăti o para. Toţi îl slăveau pe Daltaban paşa, marele vizir, şi-i ocărau pe Constantin Duca, pe Cupăreştii cei vicleni şi trădători.

— Iar eu, zise dascălul Ieremia, auzeam că la Curtea domnească din Bucureşti, Dimitrie Cantemir, prietenul marelui vizir, începea să fie socotit acum ca un om cu totul deosebit. Chiar Constantin Brîncoveanu mi-a spus : „Om ca acesta poate fi folositor neamului românesc". Iar zisa asta avea tîlc greu şi pentru că în Moldova Constantin Duca nu mai suferea epitropia fostului socru.

— Adevărat, grăi Ion Neculce. Deşi om învăţat şi ambiţios, dornic de faimă mare, deşi avea un divan strălucit, alcătuit din vărul său Ion Buhuş vel logofăt, din cumnatul său Neculai Costin hatman, Cuza vel spătar, Savil Zmucilă vel ban, Gavril Miclescu vel paharnic, totuşi Constantin Duca ocîrmuia rău. Pe urmă am aflat că, în fapt, primea sfat doar de la vel postelnicul Panaiotache Morona, care se şi potrivea cu stăpînul său la fire şi la ticăloasa lăcomie. Şi deci, din umbră, ocîrmuiau sau mai bine zis jăcuiau ţara doar cîţiva mari boieri, precum : Iordache Ruset, Ilie Tîfescu Frigevacă, Vasile Costache şi fostul cumnat al Cantemireştilor, Mihalache Racoviţă, domnitorul de acum. Dintru început, marii boieri au căutat să-l scoată pe Constantin Duca de sub epitropia lui Brîncoveanu. Şi mai cu samă Panaiotache Morona îl sfătuia să se însoare a doua oară şi să-şi ia doamnă dintre moldovencele frumoase, cum a făcut Antioh Cantemir sau Mihalache Racoviţă care şi-a luat jupîneasă pe prea frumoasa Aniţa, fata medelnicerului Dediul Codreanu din Galaţi, care este acum doamnă, precum vedeţi, milostivă şi isteaţă, tocmeşte şi drege multe mînăstiri şi biserici, pre oamenii săraci îi miluieşte şi pre fetele sărace le înzestrează şi le măritä.

— Dimitrie Cantemir o numea Helgea, de la acea lighioaie cu blană ca omătul, albă şi frumoasă, gingaşă şi isteaţă, aminti dascălul Ieremia.

— Întocmai ; ci voiesc, dragi prieteni, a vă povesti despre felul cum se purtau boierii dregători şi cum îl duceau de nas pe Constantin Duca vodă, cu sfatul şi vicleniа lui Panaiotache Morona. Eram odată în spătăria mare şi-am auzit vorbirea dintre boierii jăcuitori din umbră, cum am zis. Glăsuiau mai mult în şoaptă, nemulţumiţi, că în sfîrşit vodă începuse a mai strînge şurubul. Cel dintîi Mihalache Racoviţă se arătă îngrijorat : „Vodă a cerut catastifele dărilor. Ce facem ?“ ; „Cutează ?“ s-a făcut a întreba Iordache Ruset. Cel mai îngrijorat mi s-a părut socrul meu, Lupu Bogdan, care şoptea : „Morona răspîndeşte zvon că vodă vrea să prindă pe unii boieri, să-i lege, goi, de stîlpi în piaţă, să-i ungă cu miere şi să-i lase în sama muştelor să-i sugă, precum a făcut şi tată-su, Duca vodă cel bătrîn. Şi aşa să le smulgă averile.“ ; „Vai-de-mi-şi-de-mi... se tîngui Tîfescu. Mor de frică !“ ; „Taci, Frigevacă ! îl potoli Ra-

coviță. Nu te mai crămălui, că n-aud ce spune jupîn Iordache." ; „Spun atît, se închiorcoși Iordache pînă i se albi semnul roșu de ceatlău de pe frunte : Brîncoveanu și-a luat mîna ocrotitoare de pe umărul lui Duca. Îl știe preacurvind cu muieri proaste, de pe la hanuri și nu-l mai socoate rudă, că-i face stirpea de rîs. Deci, alt domn ! Altul !" Mai mult așa, ca să-i audă și să-i vadă ce zic și ce fac, Lupu Bogdan vorbi cu hotărîre, ca și cum ar fi fost adevărat : „Dacă mare vizir a ajuns Mustafa Daltaban, vine domn Dumitrașcu Cantemir. De bună samă !" ; „Cumnatul tău ?" ; „Și al tău, Mihalache Racoviță." ; „Nuuu..., se scutură acesta. Nu se poate ! De cînd a murit Safta, Dumitrașcu mă ponosluiește-n fel și chip. Zice c-aș fi neputincios, iar Aniței îi spune Helgea și o învinuiește de preacurvie." ; „E necruțător cu păcatele oamenilor, dar ar fi un voievod harnic și mult folositor țării", a zis Lupu Bogdan, aruncînd o piatră în baltă, lăsînd o droaie de... înțelepți s-o scoată. În urmă, Iordache Ruset, după ce gîndi cîteva minute, se răsuci și propuse : „Vodă-i plecat la vînătoare, în pădurile Bîrnovei ; o săptămînă va sălășlui în Cetățuia. Putem să ne strîngem și să ne sfătuim. Și cum vom hotărî noi, așa să fie." „Foarte bine ! sări Ilie Țifescu. Dar dacă ne află, vai-de-mi-și-de-mi..." ; „Și pe cine să cerem domn ? întrebă Mihalache Racoviță. „Pe cine ? rîse Iordache. Pe tine, nepricopsitule !" ; „Nu șugui, jupîn Iordache, că s-ar putea s-audă Cantemireștii și-mi pierd capul." Și eu m-am cam mirat de asemenea sfat, însoțit de-o sudalmă. Și îndată Ilie Țifescu, acea vulpe șireată, mereu în tînguire cu acel „vai-de-mi-și-de-mi"..., ca să pară speriat, cînd, în fapt, era numai șiret și perfid, prinzînd din zbor planul lui Ruset, spuse cu împotrivire : „Nu-l sudui, că va trebui să-i săruți poala caftanului, dacă-l ungi domn. Că tu, cînd îți pui ceva în gînd, mort-copt, îl faci." ; „Să mă ocărască precum i-i voia, se umili Racoviță, numai domn să mă facă. Mihail Racoviță domn al Moldovei și al... De ce nu ?" Mi se părea tare ciudat cum o glumă nesărată putea fi temeiul unui gînd de domnie peste o țară. Și chiar peste două. Țifescu întrebă cu vicleșug : „Dacă-i așa, de ce nu m-ai... ocărî pe mine, jupîn Iordache, vai-de-mi-și-de-mi..., știi, așa, c-o domnie de cinci-șase anișori, acolo ? Sînt mai cu cap decît Racoviță !" ; „Prea ești gras ! rîse Iordache. Și

de te urcăm în scaunul domniei ori se frîng picioarele tronului ori începe a fierbe osînza în tine de bucurie şi-atunci crăpi şi-mpuţi tot văzduhul ţării." ; „Ei, parcă Mihalache Racoviţa-i mai breaz, vai-de-mi-şi-de-mi..." ; „Da, dar el are măcar nevastă frumoasă şi tinerea. Rămînem toţi gură cască, avînd asemenea gingaşă doamnă şi bucuroşi ne arătăm a o sluji, cu înfocare şi cu patimă mare." Dar Ilie Ţifescu nu se lasă răpus : „Uiţi, vistiere, că dacă nu eram eu, vai-de-mi-şi-de-mi... cu îndrăzneala şi cinstea mea, pe voi Cupăreştii vă dumicau fripţi Costinii ? Pe voi vă tăia, vai-de-mi-şi-de-mi... de-l aveam pe Velicico voievod." Lui Iordache nu-i conveni asemenea aducere aminte : „Nu mai scurma-n muşuroiul trecutului !... Ci, acum, în drum spre Ţarigrad, treceţi şi pe la Brîncoveanu. Ascultaţi şi sfatul lui. Cereţi-i ajutorul împotriva lui Constantin Duca. Şi mai ales împotriva Cantemireştilor. Împreună cu Scarlatache, căutaţi să-l surghiuniţi pe Dumitraşcu în ostrovul Chios, unde-i ciumă." ; „Păi, dacă-i ciumă, înseamnă că... vai-de-mi-şi-de-mi..." ; „Ba, mai bine ar fi să-l cufundaţi în Bosfor. Că de ciumă mai scapă." ; „De ce să-l ucidă ?" i se făcu milă lui Racoviţă. „Aşa trebuie ! se răsti Iordache. Şi dacă ne pîrăşti, Frigevacă, să ştii că în Siret te înecăm. Dar nu vă încredeţi întru totul nici lui Scarlatache, că el îl vinde şi pe tata din groapă. Apropiaţi-vă de Manolache ; e mai prostuţ, dar şi mai puţin deochiat, mai statornic în cuvînt." ; „Dar dacă marele vizir...", şovăi Racoviţă. „Am socotit : Daltaban, marele vizir, îl apără pe Dumitraşcu, dar în Istanbul aurul e mai tare decît orice prietenie. Şi încă n-am văzut musulman care să nu vîndă un ghiaur pe un număr de pungi cu aur. Chiar dacă-l cheamă Daltaban şi-i mare vizir." Şi aşa, de la un fel de glumă măscăricioasă, m-am trezit în spatele unei urzeli pentru răsturnarea domniei. Spun drept că nu credeam şi, într-un fel îmi era ruşine. Nu înţelegeam : de ce să-l facă pe Racoviţă domn ? Tocmai pe el ? ! De mirare, îmi venea să rîd.

— Cele povestite de domnia ta, vel hatmane, se potrivesc întrucîtva cu cele ştiute de mine, intră în vorbă dascălul Ieremia. Adică, tocmai cînd părea că răsare iar soarele bucuriei pentru Cantemireşti, s-au ridicat negurile intrigilor şi le-au întunecat zările. Iată, de-o pildă, ce s-a

întîmplat, în casă la Mehmet Cerchez pașa, într-o zi de zaiafet cu multă veselie. Musafirii erau marchizul de Férriol, Cuciuc, Dimitrie Cantemir, Scarlatache Ruset, eu, dascălul Ieremia, și alți cîțiva. Dimitrie a cîntat cu tambura și toți l-au ascultat cu plăcere și încîntare, lăudîndu-l foarte. Iar el spuse, surîzînd cu sfială : „Am compus și un Cîntec al dervișilor." ; „Tu, un ghiaur ?" se nedumeri Cerchez. „Muzica-i frumoasă și sfîntă sub semilună ca și sub cruce, îl încredință Cantemir, dacă-i scrisă bine și cîntată cu talent. În același timp cu tratatul de logica generală am alcătuit și o carte de muzică turcească. Strîng, după cum știți, date pentru o istorie otomană pe care vreau s-o scriu în limba latină, că europenii cunosc foarte puțin cum s-a format și s-a întins împărăția și puterea padișahului." ; „Scri-o și te vom cinsti, Dimitrie, ca pe-un om de știință și de artă", l-a asigurat Mehmet Cerchez pașa. „Ai dreptate, prințe : știința și artele ne înalță sufletește și ne înfrățesc, interveni marchizul de Férriol. Muzica scrisă de Lully pentru tragediile lui Corneille și Racine, pentru comediile lui Molière și pentru orga catedralei Nôtre Dame, o poate cînta și un derviș și o cadînă și un arab ori indian. E o comoară universală." Cu glasu-i cald, blînd, ușor tremurat de emoție, Dimitrie Cantemir zise cu tambura cîntecul ticluit de dînsul. Toți ascultară cu luare-aminte și mult îl lăudară. Doar Cuciuc se întrebă dacă muftii și dervișii ar primi vreodată să cînte muzică scrisă de un ghiaur : „Sînt mult prea bigoți, prea înverșunați împotriva celor care cutează a schimba o iotă din datina străveche a islamului. Ce nu-i scris în Coran e rău, spurcat și blăstămat." Cînd sfîrșiră vorba despre muzică, tot Cuciuc vesti că peste două zile vor fi poftiți la zaiafetul marelui vizir Daltaban pașa. Dimitrie se bucură : „Dacă face zaiafet, însamnă că a dovedit vinovăția lui Rami reiseffendi în încheierea umilitoarei păci de la Karlowitz și-l pune la închisoare ori îl surghiunește în vreun ostrov grecesc, cu sămînță de ciumă. Ci rău mi-ar părea să-l osîndească și pe Alexandru Mavrocordat Exaporitul. Mi-a fost dascăl și-l știu mare învățat." Mehmet Cerchez nu-l prea avea la inimă. Bănuia că era sprijinit cu bani grei de grecii bogați din Fanar, ca să-și aibă omul lor pe lîngă sultan, așa cum l-au avut pe Panaioti Nicussios, cel dintîi

mare dragoman grec din Împărăţia otomană. Îl ştia foarte dibaci şi înrîuritor în rîndul vizirilor şi asupra sultanilor. Nu-l cruţă nici acum, cu toate că ştia cît de mult îl cinstea Dimitrie Cantemir : „N-are nici Exaporitul mîinile prea curate. Dacă a primit şi-a iscălit o pace în care Împărăţia otomană pierdea paşalîcul de la Buda, Transilvania şi multe alte teritorii, nu se poate să nu se fi lăsat mituit de oamenii lui Eugeniu de Savoia şi ai împăratului Leopold." Cantemir se temea că nu cumva Cerchez paşa să aibă dreptate. Ştia că s-a ajuns la această pace dezastruoasă pentru otomani, în urma înfrîngerii ruşinoase de la Zenta. L-am auzit de mai multe ori : „Un diplomat, un dragoman, chiar cu talentul lui Alexandru Mavrocordat, nu putea şterge ruşinea pricinuită de un mare vizir şi seraskier prost şi încăpăţînat." Acum suspină, îndurerat : „Trebuie să-mi apăr dascălul de filozofie în faţa marelui vizir Daltaban paşa." Dar Cuciuc paşa îi arătă că a întîrziat cu asemenea dorinţă : „Acum, la acest ceas, cred că sultanul a şi iscălit fetva pentru cercetare şi osîndă. Trebuie să vină vestea, din minut în minut." ; „În adevăr, încuviinţă Mehmet Cerchez, dar se şi miră : De ce-o fi întîrziind prietenul Cealîk Ahmed ? De-un ceas trebuia să fie aici." ; „Ca agă al ienicerilor va fi primit poruncă să-l prindă pe Rami, care cam stă ascuns, de frică." Mai sporovăiră despre altele şi, mai ales, despre cinstea şi curajul lui Daltaban paşa, marele vizir, lăudîndu-l că a îndrăznit să răscolească o problemă aşa de dureroasă pentru împărăţie, cum era pacea de la Karlowitz, din 1699. Cuciuc însă nu credea că-i bine : „A zgîndări o rană adîncă, însamnă a prelungi o boală şi o suferinţă grea. Mă mir că padişahul a primit sfatul marelui vizir, care, ştim cu toţii, că avea un dinte împotriva seraskierului de atunci : a vrut doar acel nevolnic să-l ucidă pe Daltaban şi numai datorită ţie, Dimitrie, a aflat şi s-a înfăţişat, cutezător, în faţa sultanului de şi-a schimbat porunca : în loc de spînzurătoare, surghiunul în Mesapotamia, la moşia lui." ; „Ei, de atunci prietenia pentru tine, Cantemire, s-a schimbat într-o adevărată frăţie." Auzind asemenea laude, Scarlatache Ruset, care stătea retras într-un colţ, în tăcere, dar cu urechile ciulite şi cu ochii întru iscodire neîntreruptă, se apropie de mine şi mă rugă să-l împac

cu Dimitrie Cantemir. Întîi n-am vrut. L-am ocărît pentru purtările-i hiclene şi m-am ferit deoparte. Dar el s-a ţinut după mine, lipcă, stăruind şi făgăduindu-mi bani. Asta m-a supărat foarte. Şi, ca să-i arăt că nu mă las mituit, l-am luat de braţ şi l-am înfăţişat lui Dimitrie, zicînd :

— Voievoade Cantemir, acest fost prieten care atîtea vorbe grele ţi-a spus şi atîtea răutăţi ţi-a făcut, uite-l acum, n-are obraz şi vrea să-ţi vorbească. M-a rugat pe mine să pun un cuvînt bun pe lîngă tine." ; „Iertare, dascăle, dar nu mai stau la sfat cu un cameleon ca el. Firea lui e ca vinul şi veninul fărădelegii, carele întîi dulce te îmbată, apoi amar te otrăveşte şi te îneacă pînă te omoară." ; „Te rog şi eu să-l ierţi, se amestecă şi Cerchez paşa, văzîndu-mă în chip de împăciuitor fără izbîndă. S-a milogit un ceas să-l primesc oaspete, anume ca să stea de vorbă cu tine." Şi-i făcu semn să se apropie. Scarlatache Ruset îşi zugrăvi zîmbet mieros pe obraz şi veni între noi. Ci Dimitrie îl înfurcă, tare, necruţător : „Cutezi ? Suveica dracului ! Eşti puţintel la trup, dar plin tot, burduşit de viclenie şi răutate." ; „M-am cam pripit atunci, cu sfada, începu el, prefăcîndu-se sfios. Eu..." Dar Cantemir nu-l lăsă a sfîrşi gîndirea : „Ai ajuns drăgăuş la căuş ori pui la cale vreo nouă mişelie ?" ; „Îmi pare rău... Cerşesc iertare ! Iertare de la un prieten..." Vorbea greu, îndurînd privirea înciudată a lui Cantemir, care-l lovi iar : „Lighioaie scîrbavnică ! Ai aflat că marele vizir Daltaban paşa l-a numit domn pe fratele meu Antioh ?" ; „Ştie tot Ţarigradul, scînci Scarlatache. Iar Constantin Brîncoveanu nu-l mai sprijină pe Constantin Duca." ; „Şi-ai venit să te pocăieşti ? rîse Cantemir. Nu ! Ai nămol de şiretenie în tine şi putere de scornire îndestul de mare, ca să-ţi faci loc în Cetatea asta a lăcomiei, cu văzduhul stricat, otrăvit de cugetele rele ale unor mişei ca tine." ; „Să ne împăcăm, Dimitrie, că sîntem, amîndoi, în mare primejdie. Am fost prieteni şi..." ; „Împăcare ? Cameleonule, nu-mi scapi nejumulit. Prieten mi-ai fost şi m-ai trădat. Deci se cuvine să-ţi aplic legea talionului : dinte pentru dinte şi ochi pentru ochi." ; „Cît vrei pentru împăcare ? Cincizeci de pungi ?" începu tîrgul. „Piei din cale-mi jigodie ! Nu

mă mînji cu balele tale cleioase." ; „O sută ?... Două ?" ; „Du-te dracului !... Du-te de-l mituieşte şi-l cumpără pe scaraoschi cel bătrîn. Mituieşte tot iadul să te primească... în sînul lui." Scarlatache stătu cîteva clipe în gînduri ; apoi surîse iar, încă mai dulceag şi vorbi cu nerușinare : „Ştiu că-ţi place mult soţia mea, Victoria. E tînără şi frumoasă. Ţi-o aduc, cînd vrei, numai să ne împăcăm şi iar să trăim în prieteşug, ca în Moldova." ; „Da ? Mi-o aduci ?... Ei, ăsta-i preţ bun, n-am ce zice..." ; „Mă jur !... Şi ea te... place. Cînd ? Unde ?" ; „Aici şi acum !" glăsui scurt. Dar Scarlatache nu putu înţelege dacă vorbeşte serios ori îşi bate joc. „Nu înţelegi ? Acum şi aici !" „Bine, dar... mai sînt şi alţi musafiri, se codi Scarlatache. Şi-apoi... Casandra..." ; „O aduci aici ! apăsă Dimitrie cuvintele, parc-ar fi bătut cuie. Că dacă-ţi vinzi muierea, barem vinde-o-n tîrg, măscăriciule !" ; „E tînără şi cam sfioasă..." se zăpăci Ruset şi se bîlbîi caraghios. „Ea o fi sfioasă ori n-o fi, dar tu eşti un porc nerușinat ! Şi printre dinţi scrîşni : Ieşi afară ! A-fa-ră !..." ; „Ies..., ies..., se bîlbîi, pornind spre uşă, dar repede se întoarse, ameninţător : Nu te-nvrăjbi cu Ruseteştii că pieri de foame pe uliţele Ţarigradului. Ia sama : Daltaban paşa n-o să fie mare vizir o sută de ani..." ; „Nu-mi purta grijă : am şi început să trăiesc din munca mea de dascăl de latină, greacă, filozofie şi muzică." Scarlatache se feri în colţul lui ; nu se da dus. Căta ajutor cînd la Cuciuc, cînd la Cerchez ori la mine. Deşi mă temeam de răzbunarea Cupăreştilor, spun drept, îmi plăcuse cum l-a şfichiuit cu pleasnă usturătoare, dîrz şi batjocoritor, cu mîndrie şi necruţare. Teama îmi era hrănită şi de cele ştiute de la curtea lui Brîncoveanu şi din familia Cantacuzinilor, care-i nesocoteau pe Cantemireşti ca pe nimica. Odată, cînd am cercat să-l povăţuiesc a se feri, ca de foc, de sfada cu aceşti puternici boieri munteni, Dimitrie mi-a spus : „Nu doresc, dar uneori împrejurările mă silesc a mă împărtăşi din paharul dezamăgirilor, al amărăciunilor şi să-mi potolesc setea cu oţetul răzbunării." Ca să dreagă atmosfera sindrofiei, Mehmet Cerchez l-a rugat pe Dimitrie Cantemir să mai cînte. I-a plăcut asemenea poftire şi i-a zis, cu alean, un cîntec românesc. Marchizul de Férriol s-a apropiat de dînsul şi l-a rugat să-l mai cînte o dată.

Dar abia a început cîntarea a doua şi pe uşă intră Férrari Hasan paşa, cu fesul răsucit, cu părul şi barba răvăşită, îngrozitor de speriat, de zăpăcit. Nu găsea nici cuvintele, atît era de năuc, de lovit de ciocanul veştii al cărei olăcar era. Gîfîia, nu respira : „Prie... prieteni ! Oameni..., oameni buni ascundeţi-vă ! Repede... Repede !“ ; „De ce ? Ce s-a întîmplat ? îl prinse de mînă Mehmet Cerchez. Tremuri tot. E sfîrşitul lumii ? Spune ?“ ; „Rami Mehmet paşa... mare vizir !“ abia îşi descleşta fălcile să dea drumul cîte unui cuvînt. „L-au prins ?“ ; „L-au spînzurat ?“ ; „Nu... L-a pus mare vizir ! Padişahul l-a pus...“ ; „Cum ? Ai turbat ? îl brînci Cerchez. Te-a înţepat un scorpion ?... Cum de-ai uitat că mare vizir e Daltaban paşa ?“ ; „Daltaban ? se miră Férrari şi urmă rătăcindu-se printre cuvinte : Osîndit la... la... Osîndit la moarte !“ ; „O glumă sinistră ori o mîrşăvie ? interveni şi Dimitrie. Linişteşte-te, paşă, şi vorbeşte limpede. Ce s-a întîmplat ? Ce-i cu Rami ? Cine-i osîndit ?“ ; „Daltaban paşa..., îşi mai veni în fire Férrari. Padişahul nu mai vrea cercetări privitoare la pacea de la Karlowitz. Zice că, dacă se judecă fapta asta, se cere cercetarea privind bătălia de la Zenta şi atunci... Doar el, ca padişah, era prin preajmă şi deci cine caută nod în papură dragomanilor de la încheierea păcii vor să lovească în el, în stăpînul împărăţiei şi al lumii.“ ; „Ah, bine-ai lucrat Alexandru Mavrocordat, gemu în sine Dimitrie Cantemir. Eşti marele geniu al intrigilor din umbră...“ ; „Ce-i de făcut ?“ întrebă Cuciuc. „Să fugim !“ strigă Férrari. „Să-l salvăm întîi pe Daltaban ! se împotrivi Cantemir. E binefăcătorul nostru.“ ; „Prea tîrziu... călăul a şi împlinit porunca...“, se frînse Férrari paşa şi căzu pe covor. Toţi îngheţară, prostiţi. Chiar şi pe de Férriol îl copleşi mirarea. Singur Scarlatache mîrîi de lîngă uşa unde-l prinsese vremea : „Dacă mai aveam răbdare zece minute şi nu mă milogeam...“ Cel dintîi păru a se dezmetici Cuciuc. „Răsculăm Istanbulul !“ ; „Nu ! cercă Férrari să se ridice. Nu... Casa-i înconjurată de ieniceri, iar pe uliţi oamenii lui Rami paşa vînează prietenii lui Daltaban ca pe iepuri...“ Toţi amuţirăm iară. Doar Dimitrie blestema, pe româneşte : „O, cumplită capişte a lăcomiei, casă a ticăloşiei şi a omorului... Totul s-a răsturnat şi s-a prăbuşit în negre hăuri... Osîndă şi

ocară, groază şi moarte zămisli nebuna tiranie şi cu totul neînţeleasa răutate omenească..." Au ştiut Cantemireştii atunci că pierdut-au al lor cel mai bun prieten şi sprijinitor. Pierdere mare, jale amară.

— Adevărat, întări şi Ion Neculce. Mi-l aduc aminte cum l-a păcălit atunci cînd mergea spre Cameniţa şi cum l-a făcut să se sperie din pricina unui iepure. L-am cunoscut că era om deosebit şi după aceea că, deşi gluma fusese cam nesărată şi chiar necuviincioasă faţă de un dregător, totuşi nu s-a supărat. A fost un musulman, dacă se poate spune, drept, cinstit, înţelept, cu dragoste pentru oameni.

— Simţul dreptăţii îl covîrşea, zise Silion ; vrînd să facă dreptate şi-a pierdut capul sub satîr. Era un otoman întreg şi adevărat. Suferea cumplit că împărăţia-i ocîrmuită de netrebnici şi mişei.

Neculce se gîndi cîteva clipe, apoi spuse :

— Cînd a fost ucis Daltaban paşa, Constantin Duca era mazil, dar Antioh Cantemir nu era încă numit. Atunci o samă de mari boieri, povăţuiţi de Brîncoveanu, au hotărît să se adune la Arnăutchioi, lîngă Adrianopol, şi să propună ei un domnitor la Iaşi. S-au adunat, după o veche datină, de la moldoveni : Ilie Ţifescu Frigevacă, Lupu Bogdan, Antioh Cantemir, Mihalache Racoviţă, Mihalache şi Scarlatache Ruset şi încă vreo cîţiva. Iar de la munteni : Constantin, Mihail şi Toma Cantacuzino, Radu Greceanu, Enache Văcărescu, Ştefan Cantacuzino, mitropolitul Antim şi alţii pe care nu-i mai ştiu acum.

— Am fost şi eu la Arnăutchioi şi-am văzut lupta dintre isteţime şi intrigă, dintre cinste şi corupţie, dintre dreptate şi abuz, surîse dascălul Ieremia. Cu toate că n-au fost acolo, totuşi Brîncoveanu şi Iordache Ruset au stăpînit adunarea. Lupu Bogdan s-a ferit de a-l sprijini făţiş pe Antioh, temîndu-se să nu-l supere pe noul mare vizir. Ruseteştii s-au lepădat cu totul de Cantemireşti. Şi măcar că Antioh a venit apărat de o samă de mari demnitari otomani, măcar că Duca vodă a împărţit aur, în dreapta şi în stînga, totuşi domnitor a fost propus un al treilea : Mihail Racoviţă, la care se gîndise doar unul singur : Iordache Ruset. Înfrînt, Dimitrie Cantemir a pornit o stăruitoare muncă de împăcare cu Brîncoveanu.

— Era în vara anului 1703, stabili Neculce data, şi fostul cumnat al Cantemireştilor, Racoviţă, s-a trezit domnitor. Se prefăcea că nu i-i voia, că nu-i trebuie domnia şi nici nu-i place. Vorba vine! Se purta precum fecioara pofticioasă la măritiş, care zicea unui voinic : „Fă-te tu a mă trage, că eu oi merge plîngînd". Îmbrăcînd caftanul, şi-a schimbat numele : îşi zice şi acum Mihai vodă. Era atunci bărbat tînăr şi frumos. Aşa de frumos că se topeau muierile după el, leşinau numai cît îl vedeau.

— Dar, iertată să fiu, rîse jupîneasa Maria, îl părăseau îndată ce aflau că nu era bărbat deplin. Atunci a rîs Iaşul, şi-au suduit muierile înşelate în aşteptările lor. Că frumosul voievod e cam... sodomic : se-mpreună cu băietănaşi gingaşi, nu cu femei... Ci, acum, ca să uitaţi ce v-am spus, vă îndemn a bea vin şi must, a vă înfrupta din plăcinta învîrtită, pregătită de mine însămi şi murulită cu miere. Zic că-i mai bună ca baclavaua.

Şi gustînd din acea plăcintă învîrtită şi mai îndemnîndu-se cu ulcelele, îşi amintiră că Mihail vodă Racoviţă l-a pus pe cumnatu-său, Ilie Ţifescu Frigevacă, vel spatar, pe alt cumnat Pălade vel vistiernic, pe frate-su Dumitraşcu Racoviţă vel comis, pe Iordache Ruset şi l-a luat sfetnic de taină, atoatefăcător, pe ceilalţi doi Cupăreşti i-a lăsat în Ţarigrad, capuchehăi, să-i păzească bine scaunul de orice rîvnitor la domnie şi, mai ales, de Cantemireşti. Aşa că ţara era ocîrmuită pe faţă de Racoviţeşti, iar din spate şi de fapt de Cupăreşti şi de rudele lor, că nu mai era loc în ţară de răul lor, de fudulia şi jacurile lor.

— Strîngeau averi după averi, povesti Neculce mai departe, cumpărau sate şi robeau răzeşii, mult huet şi horboră făcînd şi îndurerare.

— Noroc că mai făcea oarecare dreptate medelnicerul Constantin Turculeţ, vestit rohmistru : prăda de la bogaţi şi mai cu samă de la greci şi de la otomani şi mai împărţea la cei săraci, ţinu maica Daria să spună, fiind dintre acele răzeşiţe cărora Iordache Ruset le-a luat pămîntul şi le-a vecinit.

După ce mai ceru o bucată de plăcintă învîrtită şi-o mestecă rar, ca să-i savureze dulceaţa şi mireasma, căpitanul Silion începu să prefire întîmplări din viaţa lui

Dimitrie Cantemir, petrecută în Ţarigrad, în vremea domniei dintîi a lui Mihail Racoviţă :

— Uneori mi se pare că nu se află făptură mai răzbunătoare ca lepădatul de rudenie : se întoarce asupra celor cu care se înrudise cu mînia tigrului călcat pe coadă. Îndată s-a ştiut în tot Fanarul şi chiar în tot Istanbulul că viaţa lui Dimitrie Cantemir se află în cea mai mare primejdie. Pe de o parte Rami paşa, marele vizir, îl ştia prietenul lui Daltaban şi urmărea să-i pună capăt vieţii. Pe de altă parte oamenii lui Racoviţă, înţeleşi cu ai lui Brîncoveanu, urmăreau acelaşi lucru : pieirea lui Cantemir. Deşi domn numai Antioh voia să fie, totuşi potrivnicii se repezeau, ca şacalii, asupra lui Dimitrie. N-am înţeles niciodată şi n-o să pricep pînă la sfîrşitul vieţii ce aveau cu acest om bun în fapt, cu acest bărbat frumos şi a multe ştiutor, cu acest soţ şi părinte iubitor, cu acest cărturar cum nu avea neamul nostru altul atunci şi nu se ştie cînd va mai avea. Mi-aduc aminte că, odată, Dimitrie sta la sfat cu doamna Casandra, pe terasa casei de la Ortakioi. Îi povestea despre cele întîmplate la Arnăutchioi. Doamna a zis cu mare mîhnire şi durere : „Deci, între noi şi Cantacuzini şi Brîncoveni s-au vîrît Cupăreştii cu vrajba şi mai adînc. Deci vărul Toma iar ne va ocoli şi ponegri." ; „Da, Casandra. Ne-au înfrînt, ne-au pus la pămînt şi mă tem că ne vor hăitui ca lupii pe cerbi şi căprioare, pînă la nimicire." ; „Ce vom face, Dimitrie ?" ; „Încă nu ştiu. Să ne sfătuim între noi şi cu Antioh. Să cer ajutorul lui Mehmet Cerchez şi Daul Iusuf. Să-l rog pe dascălul Ieremia Cacavela şi pe Alexandru Mavrocordat să ne mijlocească pacea cu Brîncoveanu, cu orice preţ. Dacă-l cîştigăm pe el de partea noastră, Racoviţă, îl ştiu eu !, vine spre noi cu gudurări de cotei pălit peste bot... Deocamdată gîndesc să scriu o carte cu cheie, o „Istorie ieroglifică", în felul „Batrahomeomahiei" ori a „Istoriei arcana" a lui Procopius. Îmi închipui că se sfădeşte ţara Leului cu ţara Vulturului, pentru... epitropie." ; „Nu prea pricep ce vrei să faci, dar mult mă rog să-ţi lase răgaz." ; „O să-mi fac !... Pe Mihail Racoviţă o să-l... botez Struţocămila. Adică o hîdă îmbinare între patruped şi pasăre, ca unul ce-i moldovean şi-i sprijinit de munteni. Să ştii că-i bărbat frumos, că şi pentru asta părintele meu

i-a dat-o pe Safta de nevastă. Ci eu vreau să-l zugrăvesc groaznic la vedere, așa cum îi este sufletul pervers." A și înșirat cîteva cuvinte din care doamna Casandra trebuia să înțeleagă felul cum avea să-l înfățișeze, pe care le-am uitat.

— Dacă n-ai să te superi, căpitane Silion o să ți le amintesc eu într-o priveghere anume, a făgăduit dascălul Ieremia.

— Cum adică... să mi le amintești ?

— Pînă atunci, taină ! Pentru că nici unul de aici nu știe ce-i Țara Leului, a Vulturului ori Struțocămila.

— Așa-i, zise Daria. Habar n-avem.

— Bine, îngădui Silion. Știu că se juca, așa, cu vorbele și le rînduia într-un fel de stihuire ca la descîntec ori la blestem. Și poate am uitat acele vorbe și pentru că venisem cu o veste înfiorătoare și nu știam, nu cutezam s-o spun. Am șoptit, fîstîcit de tot : „Măria ta, o vorbă de tainã..." Doamna s-a ridicat să plece. Dar Dimitrie a oprit-o, surîzînd : „Rămîi, Casandra ; îl cunosc pe Silion bine și după cum arată obrazu-i galben nu aduce vești... trandafirii. Ce s-a întîmplat, prietene ?" ; „Mi-i tare greu să..." ; „Nu mă fierbe, omule !" ; „Marele vizir te-a surghiunit la Chios." ; „Pe mine ?" ; „Mi-a spus Cerchez pașa. Ascunde-te !" ; „Ce mai vor de la mine ?" ; „Te urmăresc Manolache, Lascarache și Scarlatache Ruset. Vor să..." ; „Sfînta treime a... Nu ! drăceasca treime a mișeliei, hățuită și hărățită de scaraoschi cel afurisit — Iordache Ruset." ; „La Chios bîntuie ciuma, Dimitrie !" se înspăimîntă doamna. „Asta înseamnă pieirea... Ca iarba tăiată mi-i inima săcată : pizmașii mei fac jurămînt să mă piarză... Să mă ascund ? Unde ?" ; „La Mehmet Cerchez pașa, Dimitrie. Ți-i prieten." ; „Da. Doamnă pregătește-mi ceva straie și schimburi. Silioane, sabia !" L-am văzut apoi cum singur își strînge cărțile și manuscrisele, grăind ca pentru sine : „O, lume hicleană, lume înșelătoare... Nicăieri nu mai e de trăit ; de duhul urii sînt urmărit. Nu aflu tihnă nici între frați... Costinilor, sînteți răzbunați !... Numai părere și visuri pe pămînt, fum și umbră toate sînt..." Vorbea sieși, în stihuri, ca de obicei cînd era prea vesel ori prea trist. Acum parcă aduna gînduri pentru o carte a mîniei și deznădejdii ce se cerea izvo-

dită. Trecea dintr-o odaie în alta, căutîndu-şi cărţile, penele, călimara. Şi parcă-l cuprinsese un fel de nepăsare, de visare fugară, înşelătoare, cînd doi necunoscuţi, cu obrazare pe faţă, au sărit peste balustradă şi, trîntind uşile, au pătruns în odaia cea mare. Dimitrie se repezi spre uşă, să iasă. „Nu pe-acolo ! i-a strigat, cu glas de spaimă, unul din mascaţi. Pe-aici, în Bosfor !... Bîldîbîc Alifistîc în crailîc, la hagialîc..." Vorbele păreau luate dintr-un joc caraghios ; dar, în fapt, se petrecea ceva înspăimîntător, căci tîlharii roteau iataganele spre noi şi mai ales spre Dimitrie. M-am minunat văzînd cum trase sabia şi se apăra, ager şi îndrăzneţ, cum nu-l mai văzusem de mult, de cînd eram în Moldova. A strigat : „Silioane, loveşte !... Scarlatache v-a trimis, nemernicilor !... Sînteţi coarnele lui Scaraoschi cel mare zis Iordache... Mult ai greşit, tată... Dacă trăiau Costinii..." ; „Taci ! Şi... bîldîbîc !" ; „...acum eram prieten cu Neculai, care..." Vorbea şi lovea. Ne-am apărat sărind pe după mese, scaune, dulapuri. Şi poate ne-ar fi răpus, că erau foarte voinici şi învăţaţi în bătaia cu iataganele, dacă doamna Casandra n-ar fi apărut, în prag, cu trei slujitori armaţi cu suliţi. Copleşiţi cu numărul, înţepaţi, ucigaşii s-au tras spre terasă şi-au sărit peste balustradă, pe unde veniseră. I-am văzut urcînd în barcă şi vîslind cu grabă mare, pierzîndu-se în întunericul de pe mare. „Dimitrie eşti...", vru să ştie doamna Casandra, apropiindu-se şi cuprinzîndu-l de mijloc. „Teafăr, Casandra !... Uite-i cum fug... În barca aceea voiau să mă ducă la înec." S-a aşezat jos, pe covor, turceşte, ca să-şi astîmpere spaima, a cuprins-o pe Casandra de mînă şi a vorbit, cu durere, înlăcrămare şi mînie, o filozofie întreagă : „Sînt nedreptăţit în toate. Din ţara mea surghiunit sînt. Drepturile mi-s răpite şi-n picioare călcate. Ocrotitorii m-au părăsit. Prietenii m-au trădat. Domnitorii mă urăsc. Capuchehăile lor mă urmăresc, precum dulăii cerbul cel nevinovat... Dar să nu mă tîngui, ci să zic : Au dreptate potrivnicii mei : sînt mult mai vrednic decît ei. Din micime şi nu din măreţie le dospeşte pizma şi ura împotrivă-mi. Aşa de becisnici şi de mărunţi sînt, încît prefer ura şi prigoana lor decît mila. Dacă nu-i împodobeşte dragostea nimeni nu-i numără printre oameni. Ştiu că nu-i răsur fără cusur şi rîd de toate me-

tehnele lor. Lovesc în prostie, mișelie, tîlhărie, lăcomie, minciună, trădare, viclenie. Casandra trebuie să mă schimb din inorog, în vulpe. Să mă prefac în omul cel mai credincios sultanului. Să-mi bat joc și să rîd de mișei, dacă nu vreau să mor fără a fi rîs, adică fără a fi trăit cu adevărat. Viața-i deplină dacă începe cu o dragoste fierbinte, continuă cu ambiția de a săvîrși fapte mari și sfîrșește cu o prietenie dăruielnică." Fără a se feri de mine și de slujitorii care străjuiau pe terasă, Casandra îl îmbrățișă și-l sărută, cu lacrimi șiroaie pe obraz: „Cum să te apăr, prigonitul, nefericitul și dulcele meu soț ? !" ; „Cu dragostea ta, doamnă ! Și către mine : Ne schimbăm în straie turcești și ne strecurăm pînă la Mehmet Cerchez acasă. Tu, doamnă, rămîi cu pruncii și cu slujitorii. Nădăjduiesc să vină și fratele meu Antioh, să-ți țină de urît. Mă rușinez că trebuie să fug și să mă ascund, în loc să te apăr ; dar mă ascund tocmai ca să te pot apăra." Noaptea, pe uliți dosnice, ne-am strecurat pînă la casa lui Mehmet Cerchez. Ne-a primit cu prietenie, dar și cu îngrijorare. Am stat acolo trei zile și trei nopți. În a patra noapte, ne-am mutat într-o căsuță a lui Cuciuc, pe malul Bosforului, între sălcii pletoase, loc singuratec și aproape pustiu. Trei luni, cît ne-am adăpostit acolo, eu am umblat îmbrăcat turcește. L-am păzit și i-am adus hrană, pregătită de doamna Casandra care îngrijea de casă, de copii și nu osteneа căutînd prieteni care să-i scoată soțul din primejdie. Și atunci te-a găsit și pe domnia ta, vel hatmane, de mare ajutor.

— Da ? întrebă, cu mirare dascălul Ieremia. N-am știut. Te rog să ne povestești.

— N-am făcut mare lucru, surîse Ion Neculce. Cum am mai spus, în Moldova, mai de cinste între boierii lui Mihail Racoviță, sta tot Iordache Ruset. Și poate nu l-aș osîndi prea tare dacă n-ar fi adus în țară mulți greci, flămînzi, hămesiți de averi, puși pe neguțătorie, pe învîrteli, pe căpătuială, pe înșelătorii, pe jafuri din avutul țării. Am ajuns cu toții, într-un an, să ne văietăm de răul lor, noi, toți moldovenii. Că veneau tot mai mulți și tot mai nesătui. Așa socotesc eu, cu firea mea cea proastă : cînd a vrea Dumnezeu să nu ruginească fierul și turcii în Țarigrad să nu fie, și lupii să joace hora cu oile fără să le

sfîşie, atunci şi nici atunci Moldova şi Ţara Românească n-ar mai fi mîncate de aceşti greci din Fanar. Cum zicea şi Dimitrie Cantemir : focul îl stingi, apa o iezeşti şi-o abaţi în altă parte, vîntul, dacă bate, te dai în lături, în adăpost, soarele oricît ar arde tot mai intră în cîte un nour, întunericul se face iar lumină, dar la grec fanariot milă sau omenie sau dreptate sau nevicleşug nu se află, ci numai amar, fiere şi răutăţi, sodom !

— Ioane, îl popri jupîneasa Maria, uiţi că dascălul Ieremia e grec ? Te rog nu-l supăra.

— Nu mă supăr, cinstită gazdă, că şi eu, grec fiind, sînt mîncat şi sătul de grecii din Fanar, acest soi de lipitori de pe trupul împărăţiei otomane, care, amirosind că începe a putrezi, caută loc de supt la alte noroade.

— Am vorbit aşa, luă Neculce cuvîntul în continuare, pentru că te ştiu pătimit din pricina celor de-un neam cu tine, dascăle. Iar cine i-a cunoscut pe Iordache, Manolache, Lascarache şi Scarlatache Ruset, pe Panaiatache Morona cum i-am cunoscut, îmi dă dreptate. Şi-i ştiu şi pe cei din Ţara Românească : am trăit doar patru ani la Bucureşti, la Dragomireşti şi Roşiorii de pe Vedea, la moşiile lui Constantin stolnicul Cantacuzino, om de vază şi mare cărturar cum nu-i altul în aceste părţi. Multe am învăţat de la dînsul, şi foarte bune. I-am cetit şi „Istoria Ţării Româneşti", unde arată, fără putinţă de tăgadă, că ne tragem de la Rîm şi că din vremi străvechi tot pe aceste meleaguri am hălăduit. Dar în jurul lui prea mulţi neguţători greci bonzăie ca viespile la ordiniş... Dar să mă întorc în Moldova şi să spun despre Iordache Ruset : ce vrea şi ce poruncea el, aceea zicea şi făcea vodă. Vaza lui, ca domnitor, foarte scăzută era. Iar slugile se obrăzniciseră într-atît, încît intrau la domn şi cu treabă şi fără treabă, cît nici nu sămăna curtea a domnie, ci a obrăznicie mojicească. Iar frumoasa doamnă Aniţa numai în petreceri o ţinea, pe la Cetăţuia, pe la Galata, în plimbări şi musaferlîcuri, cu tineri şi bărbaţi de nădejde, să-i fie bine.

— Mă mir că tu, Ioane, n-ai fost... poftit, rîse jupîneasa Maria, la acele... plimbări.

— Ba, acum o pot spune ; am fost poftit. Dar am plecat la Bucureşti şi la Ţarigrad — poate îţi aduci

aminte —, să-l ajut pe Dimitrie Cantemir. Lunecam, pe nesimţite, spre Cantemireşti.

— Adică fugeai de... primejdia, de ispita frumuseţii ?

— Este aici şi oleacă de adevăr... De aceea zicem, şi în asemenea împrejurări, că fuga-i ruşinoasă dar e sănătoasă. Dealtfel, trebuia să mă feresc ca nu cumva să afle potrivnicii Cantemireştilor şi îndeosebi Cupăreştii, care aveau iscoade pretutindeni, ce hram port prin Ţarigrad. Chiar şi cămătarul care-ţi împrumuta o pungă de galbeni ori simigiul care-ţi vindea covrigi ori bragă putea fi o iscoadă a lor. În acele împrejurări, zic, ai venit la mine tu, maică Daria.

— Şi te-am rugat, vel hatmane, ca la Ţarigrad să-l vezi pe cel ce-mi era drag ca soarele. Aflasem ceva despre alegerea lui Mihail Racoviţă şi mă temeam. Visam urît. Eram neliniştită, frămîntată, chinuită de gînduri. Ci, după ce te-ai întors din Ţarigrad, cinstite vel hatmane, şi mi-ai povestit despre pătimirile lui, n-am mai putut răbda şi m-am dus şi eu să-l văd, povesti Daria, molcom şi cu sfială, oleacă ruşinată parcă de ispravă prea îndrăzneaţă. Adică am călătorit cu trei călugări care mergeau la Sfîntul Munte. Dar, ştiţi, că muierilor nu li-i îngăduită intrarea în mînăstirile de acolo. Eu nici n-aveam gînd decît să-l văd pe Dimitrie să-i spun că feciorașul împlinise zece ani, că-l las în sama părinţilor mei, în Silişteni, şi mă călugăresc, în chinovia Agapiei. La locul ascunzătorii m-a dus Silion, cu multă fereală şi taină. I-am îngenuncheat la picioare. A fost foarte mişcat : m-a ridicat în braţe, m-a sărutat şi m-a aşezat pe-un scaun. S-a bucurat că băiatului nostru i-am pus nume Dimitrie. O jumătate de zi ne-am povestit năcazurile şi puţinele bucurii. La plecare sfătuitu-m-a să nu dau în vileag obîrşia feciorului nostru : viaţa fiilor de domn născuţi din flori e totdeauna primejduită. Am înţeles că Dimitrie al meu se afla în starea psalmistului care zice : „Junci şi tauri mă-mpresoară,/ Cu căscate guri să mă omoară. /Ca leii ce apucă şi zbiară, /Cu gurile rînjite pre hiară, / Şi ca apa fui vărsat afară, /Şi oasele mi se răşchirară"...

— Da, sînt stihuri tîlcuite de mitropolitul Dosoftei, tresări Neculce. Le învăţam, împreună, cînd eram tineri, nepăsători şi petrecăreţi, dar şi cu dorinţa de a şti, de a

ne însuşi tot ce-i bun şi frumos în lumea asta... Cînd umblam prin sate, stam de vorbă cu bătrînii şi ascultam poveşti, snoave, zicale şi cîntece... O, iartă-mă, Daria, că te-am întrerupt.

— Nu mai am nimic de spus, vel hatmane. Şi chiar de-aş avea, îmi lipsesc cuvintele.

Jupîneasa Maria o privi cu multă luare aminte şi scriindu-şi pe buze un zîmbet subţirel, îndulcit cu o undă de bunătate :

— Dar ne îngădui, nouă, să spunem ceea ce ne mai amintim despre feciorașul tău ?

— Bucuroasă sînt, prea bună gazdă.

— Ştiu că doamna Casandra a cunoscut, încă de pe atunci, că soţul ei avea roadă şi în altă grădină... N-o spunea, dar era foarte supărată şi temătoare pe dragostele cele din tinereţe ale soţului. Şi, ca să se asemene cumva cu rudele-i Cantacuzine, a umblat şi cu niscai otravă să-l scoată din viaţă.

— Adevărat, jupîneasă Maria. Silion m-a înştiinţat chiar atunci, căci doamna Casandra a şi aflat, a doua zi, c-am poposit în adăpostul de la Buiukderé. Drept aceea m-am temut şi mi-am ascuns odrasla în satul Caşin, la un sîlişteau mutat acolo şi uitat de toţi.

— Dimitrie a ştiut că s-a înecat în Siret, adaose Neculce un lucru pe care aşa, pe neaşteptate, şi-l aminti.

— Aceea a fost singura minciună cu care am venit înaintea lui Dimitrie. L-am rugat pe Silion, cam după vreun an, să-l încredinţeze, cu jurămînt, că eu nu voi rîvni, nicicînd, scaunul Moldovei pentru feciorul meu din afara legii.

— Tu, nu ! rîse Neculce. Dar puteai pune mîna în foc pentru cocon ? Că orice prunc împrumută, măcar jumătate, din firea părintelui său.

După cîteva minute de reculegere, presărată cu tînguiri de cocoare în zbor înalt şi noptatec spre miazăzi, dascălul Ieremia se rîndui la povestit, zicînd :

— Deci, după trei luni, cînd l-am întîlnit, Dimitrie Cantemir mi-a spus : „N-am stat degeaba în bîrlogul din Buiukderé. Am lucrat la „Istoria ieroglifică". Am scris la şapte oameni de ştiinţă din Padova şi din Berlin. Sînt însă foarte sărac. Trăiesc din cîştigul muncii de dascăl

la odraslele otomanilor bogaţi. Mă furişez pe uliţi ca un cîine hăituit, pînă ajung la casa lui Ferrari, Cerchez ori Daul. Predau limba greacă şi logica. Pe copiii marelui cămătar Mehmet Celebi îi învăţ muzica. Am paisprezece şcolari. Dar cum zice Omar Kayan :... «viaţa-i minunată-n straiul sărăciei şi azi pe-nţelepciune nu capeţi o para»... Am vîndut multe din lucrurile scumpe cu care m-a înzestrat părintele. Mă bucur totuşi că mă ştiu ceva mai liniştit, mai slobod. Şi-ţi sînt recunoscător, dascăle, că ai vorbit cu Alexandru Mavrocordat Exaporitul. Un cuvînt al lui l-a mai potolit pe marele vizir. Din ţară m-au ajutat Neculce şi Lupu Bogdan, cumnatul meu. Vezi, aşa a ajuns un fost domn la Moldova : dascăl de filozofie şi muzică, lătrat mereu de dulăii tocmiţi de Cupăreşti şi Brîncoveanu. Am fost domnitor şi-am ajuns de foame muritor ; cuget, totuşi, la împăcarea între fraţi şi plănuiesc cum să fie domnia cea adevărată pentru norodul românesc." ; „Prea bine", l-am încurajat eu, mărturisindu-i că, în slujba lui Brîncoveanu fiind, lucrez pentru treaba sfîntă a împăcării între boierii români. S-a mîniat pe mine şi m-a ocărît cu nume de mişel. Eu am tăcut, pînă i s-a domolit furia. Apoi am povestit cum am vorbit cu Constantin postelnicul Cantacuzino şi cu Alexandru Mavrocordat, stăruind să înceteze prigoana împotriva Cantemireştilor. S-a mai îmbunat. Ba chiar mi-a şi povestit ceva care i se întîmplase în meseria lui de dascăl : „Fiul lui Daul paşa, în vîrstă de optsprezece ani, arată mare tragere de inimă pentru învăţătură. Dar cititul şi meditaţia adîncă l-a făcut fantast, închipuit pînă la nebunie. Într-o zi îl găsesc plîngînd : «Dascăle Dimitrie, uite, mi s-a aşezat o muscă pe vîrful nasului şi oricît o alung, tot vine înapoi şi mă pişcă. O vezi ?» M-am înfiorat : pe nas n-avea nici o muscă. Am vrut întîi să-l ocărăsc ; pe urmă mi-am dat sama că i s-a oironit în minte un gînd şi nu mai poate scăpa de el. I-am spus : «Ali, cunosc eu un doctor franţuz care se pricepe să ucidă asemenea muşte afurisite.» Peste două ceasuri am venit cu doctorul marchizului de Férriol. Aşa cum ne-am sfătuit, a venit cu o muscă prinsă în pumn, s-a uitat, cu luare aminte, la nasul lui Ali, a descris musca şi l-a rugat să stea nemişcat că vrea s-o prindă. Şi, deodată, haşt ! a dat cu mîna şi, cu mare iuţeală, a trecut musca adusă de

casă dintr-un pumn în celălalt, arătîndu-i-o : «Poftim ! Am prins-o. Ucide-o tu.» Cu mare mînie, Ali a ucis-o și, din clipa aceea, nu i s-a mai așezat nici o muscă pe vîrful nasului..." Văzîndu-l iar în toane mai bune, am cutezat : „Ci eu te rog să stai de vorbă cu un om care te caută cu multă stăruință." ; „Cine-i ? întrebă. Să fie pe lumea asta și un om care-mi vrea binele ?" ; „Toma Cantacuzino, spătarul." A rămas tăcut. Tăcut, nu uimit, cum mă așteptam. Apoi a întrebat cu un fel de surîs silnic : „Vine să mă ucidă ? Are hanger ascuns sub mantie ? Ori poate otravă să-mi pună în bucate ?" În clipele acelea mi se părea că samănă cu acel ucenic Ali, care vedea o muscă perfidă pe vîrful nasului și n-o putea alunga. L-am rugat : „Încrede-te în cuvîntul meu, Dimitrie. Am sfătuit mult, la Tîrgoviște, cu Toma Cantacuzino. Este cel mai cinstit, mai de inimă, dintre Cantacuzini. E aprig, aspru și chiar grosolan uneori, dar urăște nelegiuirea și cată, ca și tine, calea cea bună a împăcării între frați." A stat o vreme în chibzuire. Îi citeam pe față zbuciumarea lăuntrică. Întrebă cu glas scăzut : „Unde-l pot vedea ? Și cînd ?" ; „Chiar aici și acum ! am sărit eu să plesnesc de bucurie. L-au adus doamna Casandra și Silion." ; „Și doamna ? Dascăle, ce faci cu mine ?" Mi-a venit bine să-i spun, cu toate că nu s-ar fi cuvenit : „E unchiul măriei tale..." ; „Știi mai bine ca mine că, între Cantacuzini, otrava și pumnalul, satîrul și șireangul nu prea respectă înrudirea. Trec ușor prin ea." Vorba asta putea să mă încremenească. Și m-a încremenit pentru cîteva clipe. Noroc că tălpile mi s-au dezlipit de pe podele și am putut ieși, ca să mă întorc, repede, cu Toma Cantacuzino și cu doamna Casandra îmbrăcată în călugăriță, cu broboada trasă pe frunte, peste obraji și bărbie, că numai nasul și ochii i se vedeau. S-a repezit, și-a îmbrățișat soțul și a plîns cu hohote la pieptul lui : „Dragul meu, de ce te urgisește lumea asta năsălnică ? De ce ?" ; „Mulțumesc, Casandra, că ai venit !" a mîngîiat-o și-a strîns-o tare în brațe. Toma Cantacuzino spătarul a stat drept și a privit, cu împietrire, această duioasă întîlnire a două făpturi care mult se iubeau. Cînd doamna i s-a desprins din brațe, Dimitrie Cantemir, în picioare, drept, mîndru, l-a cercetat pe Cantacuzin. Dealtfel, amîndoi s-au iscodit din priviri, îndelung și în tăcere. Dimitrie, cel

dintîi, a dus mîna la hanger. Şi, strîngîndu-i mănunchiul în pumn, a făcut semn musafirului să se aşeze în jilţ. Şi încă o vreme au tăcut, încruntaţi şi groaznici la chip. Nu voia nici unul să rostească primul cuvînt. Parcă li se pecetluiseră buzele. M-am temut de acea tăcere şi încruntare şi am cercat eu, dascălul de retorică, să dezleg limbele şi să urnesc graiurile : „Cinstite spătare Toma Cantacuzino, măria sa Dimitrie Cantemir, fostul meu şcolar, ucenic şi spudeu, a gîndit mult asupra felului cum s-ar cuveni să se rînduiască domnia la voi, românii, ca ţara să fie puternică, iar poporul să trăiască drept şi cinstit, îmbelşugat şi sănătos, bine şi frumos." ; „Nu-mi pasă !" a slobozit cuvînt aspru şi mai rece ca gheaţa. „Ba mie-mi pasă ! l-a înfruntat Dimitrie. Iar dacă eşti potrivnic înţelegerii, împăcării între fraţi, de ce-ai mai venit ? Ca să-mi afli ascunzătoarea şi să trimiţi gealaţii ?" ; „Am venit pentru că m-a rugat vara Casandra. În genunchi m-a rugat. Altfel nu veneam... a doua oară, de pomană." ; „Eşti trufaş, spătare ! Dar nu uita două lucruri : că trufia se duce călare şi se-ntoarce pe jos." ; „Nu-mi da mie poveţe ! Şi nu mă pildui ca pe-un şcolar. Sînt Cantacuzin. Auzi ori ba ?" ; „Am avut timp s-o aflu căci, ca şi Casandra, îţi sînt văr, spătare Toma Cantacuzino !" ; „Puah ! Tăgăduiesc, cu scîrbă, asemenea înrudire. Şi plec !" ; „Stai, că n-am spus cel de-al doilea lucru cu... învăţătură : Trufia este hrana proştilor." În clipa aceea au ţăcănit hangerele. Eu am sărit asupra lui Cantemir, Casandra asupra vărului, ţipînd : „Dimitrie !... Toma !" I-am despărţit, şi-au lăsat hangerele în teacă. Nu ştiu ce-a avut Cantemir în ceasul acela : ardea mînia în el şi potop de cumînţenie de-ar fi venit, tot n-ar fi putut-o stinge. Toma Cantacuzino a ieşit, ca din puşcă, de o sută de ori mai trufaş şi mai îndușmănit de cum venise.

— Dar eu ştiu, zise căpitanul Silion, că domna Casandra nu s-a lăsat înfrîntă. A mers din nou la gazda lui Toma Cantacuzino, cu rugăminţi, cu vorbe hotărîte şi chiar cu ameninţări şi l-a mai domolit. L-a făcut chiar să făgăduiască şi să jure că va veni, la o nouă întîlnire, fără „dulăi". Ruseteştii, naiba ştie cum, au aflat, au căptuşit jurămîntul cu fărdelege şi l-au pîrît pe spătarul Toma lui Brîncoveanu, că-şi dă coatele cu Cantemireştii, ca un tră-

dător. Totodată asmuţiră toate capuchehaile asupra lui Dimitrie Cantemir, pîndindu-l pas cu pas. Iar cînd ne-am dus la întîlnire, în chiliile unei mînăstiri din Galata, ne-au atacat nişte necunoscuţi. I-am numărat : doisprezece ! Nu ne-am putut apăra. Ne-au pus în cătuşe şi ne-au închis la bostangibaşa. Nu ştiu ce voiau turcii de la noi...

— Bani voiau ! lămuri dascălul Ieremia. Bani şi viaţa...

— Ne ţineau închişi, să mucezim, hrăniţi cu cîte un dărab de pîine şi un ulcior de apă. A cincea zi pe mine m-a slobozit. Am alergat la doamna Casandra şi la Antioh vodă. Nimeni nu se mai îndoia că Toma Cantacuzino era un mincinos, un om fără ruşine, un hingher cîinos şi mîrşav, un vînzător de vieţi, pe care Dimitrie avusese nevinovăţia să-l numească „Şoimul". După mult umblet şi o căruţă de rugăminţi, cu mare greu s-a îndurat pristavul bostangiilor să-i îngăduie lui Antioh să-şi vadă fratele. Pe doamna Casandra au poprit-o la poartă. Vorbirea între fraţi am auzit-o, că mi s-a îngăduit să fiu de faţă, în temniţa de la bostangii. Tare s-a bucurat Dimitrie şi a sărit de gîtul fratelui său, cum face omul deznădăjduit, cînd vede curcubeul mîntuirii : „Ce bine c-ai venit, frate !... Mă vezi ? De-o săptămînă zac aici, în cătuşe şi de aproape un an sînt prigonit numai pentru că am fost prieten cu Daltaban paşa, iar tu ai vrut să-ţi redobîndeşti tronul. De suspinuri şi de jele / Mi-am lipitu-mi os de piele... Oasele mi-s săci ca scrumul / Şi-mi trec zilele ca fumul..." Antioh vodă, am uitat să spun, venise să-l vadă cam în silă, mai mult de ruga doamnei Casandra decît din dragoste de frate. Mormăia : „Eu n-am fost prieten cu Daltaban şi nici cu Ruseteştii nu m-am sfădit". Acum i-a zis cu dojană : „Dacă te încrezi în mincinoşi şi hicleni, ce să-ţi fac ?" Vorba asta cu iz de mustrare l-a izbit pe Dimitrie ca un ilău, drept în frunte. S-a rostit cu şovăială şi durere : „Prietenii români sînt departe, cei otomani, trimişi cu armia prin Asia şi Africa, iar cu Scarlatache Ruset am fost prieten..." ; „De asta te-a vîrît în ist bocluc ? Din prietenie ?" ; „Nu rîde, ci mai bine află ce vor dregătorii otomani ? Cine-i insuflă ? Brîncoveanu ? Cantacuzinii ? Cupăreştii ? Mă oropsesc pentru că i-am ocărît ori pentru că îmi ajut fratele să

fie domn în Moldova ? Căci dușmanii mei sînt și ai tăi, iar cei care te urăsc pe tine mă urăsc și pe mine". Antioh n-a răspuns ; sta parcă încremenit ori prostit. De aceea Dimitrie a urmat, cu gînd să-l impresioneze : „Am încercat să fug pe mare, dar m-au urmărit aceiași dulăi și gealați, aceiași crocodili care m-au atacat și acasă. I-am cunoscut nu după înfățișare, că purtau obrăzare, ci după porecla „Alifîstîc", cu care mă blagoslovește numai Scarlatache Ruset. După ce m-au prins în Galata, de bună samă că mă înecau în Bosfor, dacă nu se iveau bostangiii să mă înșface pe sama lor și să mă întemnițeze aici. Sînt încredințat deci că a fost lucrul diavolului sub meșteșugul Cameleonului. De aceea îl blestem : O, Cameleon, decît diavolul mai diavol ; o jiganie spurcată și decît fiara mai vrăjmașă și mai sălbatecă..." ; „Despre ce Cameleon vorbești ? se schimonosi chipul lui Antioh, nedumerit de vorbirea ciudată a fratelui. Nu cumva umilința și spaima morții te-au smintit ?" ; „Vorbesc despre Scarlatache Ruset Cupariul, prietenul nostru, n-ar mai fi fost. Că-și schimbă gîndurile precum cameleonul culoarea." ; „Aha ! Ți-am spus eu că-ți va plăti binele cu răul ? Să mai fii milos și altădată !" ; „Am aflat că, luînd bani de la Brîncoveanu, a cumpărat, cu daruri, pe vizirul Damad Hassan pașa, ca să mă prindă și să mă surghiunească la Chios, în ostrovul ciumat." ; „Și-acum ? întrebă Antioh și mai furios. Ce faci" ; „Am izbutit să vorbesc cu aga : cere douăzeci de pungi ca să-mi cruțe zilele. Te rog, fă-mi rost de acești bani. Te rog !" ; „Bani ? De unde bani ? Știi doar ca n-am lescaie..." ; „Împrumută de la Mehmet Celebi, cămătarul cel mare." ; „Cere dobîndă prea pipărată și n-are cine-o plăti." ; „Cum adică ? fratele tău nu prețuiește nici douăzeci de pungi ?" ; „Să-ți dea Cantacuzinoaia ; eu n-am !" ; „Ascultă, Antioh, poimîine, dacă nu mă îneacă, bîldîbîc, în Bosfor, mă surghiunesc mișeii la Chios, stărui Dimitrie. Corabia-i gata. Și-acolo-i ciumă, frate. Auzi ? Ciumă !" ; „N-am ce-ți face... Dumnezeu să te aibă-n pază !...", a făcut o cruce mare și a ieșit din încăpere, cu mîinile împreunate pe piept, cucernic, parcă s-ar fi rugat și Cel de sus l-ar fi izbăvit de datoria de frate și de povara recunoștinței. „M-ai amuțit elefantule... mișelule... frate ! Crucea o faci mare că-i ieftină. Chiar gratuită. Banii însă... Și fără bani nu se

poate trăi în Cetatea lacomiei... Cînd nici fratele nu te-ajută, dator eşti să te laşi ucis." Tăcu o vreme, măcinînd în el mînie şi durere. Apoi grăi într-un fel de psalmodie tristă, ca un descîntec şi ca un blestem : „M-ai lăsat, frate,-n ţărîna morţii / Şi cîinii mă-ncongiură cu toţii... / Mi-i vîrtutea ca hîrbul de sacă, / Limba-n gingii lipită mă-neacă... / Munţii toţi şi codrii să grăiască de fapta blăstămată pornită chiar din inimă frăţească. Şi holmurile toate ca frunza de plop să tremure, de huetul istui blăstăm şi să se cutremure... Că-mi trec zilele ca fumul, / Oasele mi-s săci ca scrumul. Iată, în temniţă-s închis / Şi mă-nec de-amar şi plîns... Fratele m-a părăsit. Prietenii m-au uitat aici, în cătuşe ferecat. Munţilor, crăpaţi ! Copacilor, vă despicaţi. Pietrelor, va fărîmaţi... Lăcaşul meu, al Inorogului, cerneascâ-se, păşunile pălească-se, grădinile vestejească-se, nicicînd să mai odrăslească ori să înflorească sau să rodească... Ochiuri de cocoară, voi limpezi izvoară, nu mai izvorîţi şi-n amar vă primeniţi !..." Îi ascultam acest blăstăm rostit ca un psalm şi chibzuiam în sinea-mi cum să-l ajut. Gîndeam să te caut, dascăle Ieremia. Şi, împreună, să mergem la Mavrocordat Exaporitul şi chiar la marele vizir, să-i rugăm a cruţa viaţa acestui om drept, cinstit, bun la suflet şi mare învăţat. Ci nu ştiu cum s-a făcut că, în temniţă, a pătruns şi doamna Casandra. L-a prins în braţe şi-a întrebat, cu deznădăjde : „În cătuşe ?" ; „Bine ferecat, după pofta cea ticăloasă a duşmanilor", a surîs, cu tristeţe mare întemniţatul. „Te dor mîinile ? De asta strigai ?" ; „Nu cătuşele, Casandra, ci mişelia fratelui meu mă doare. Spune, cine te-a ajutat să pătrunzi aici, în temniţa pieirii ?" ; „Ganine, soţia lui Baltagi Mehmet paşa. A trimis un enuc la bostangi başa, iar acesta mi-a deschis porţile. Cu aur, bine înţeles." ; „Unde-ai găsit bani ? Că fără aur aici nu capeţi nici un zîmbet." ; „Am împrumutat de la Mehmet Celebi." ; „A dat unui... întemniţat ?" ; „Da, pe cuvîntul lui Toma Cantacuzino." ; „Casandra, tu..." ; „L-am mai îmblînzit puţin." ; „Sărut genunchii, mîntuitoarea mea !" ; „Bostangi başa îţi dă drumul. Are poruncă de la Daul Iusuf, care va fi în Ţarigrad peste o lună. Dar, pentru că ponegritorii sînt încă puternici şi te urmăresc cu gînd

ucigaș, te adăpostești la marchizul de Férriol." În ziua aceea, primit cu drag de franțuz, Dimitrie a fost fericit.

— Eram acolo, zîmbi vel hatmanul Neculce. Căci mă prenumăram printre cei care l-au rugat pe Constantin stolnicul Cantacuzino, pe Toma Cantacuzino și pe Mihai Cantacuzino a stărui pe lîngă Brîncoveanu să nu-l mai prigonească. Le-am dăruit și cîte o carte : „Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea", să citească și să afle ce învățat neprețuit este Dimitrie. La Exaporitul n-am putut pătrunde, dar am vorbit cu patriarhul Hrisant Nottara și l-am rugat. La Toma Cantacuzino și la de Férriol am mers împreună cu doamna Casandra. Așa că, de față nimerindu-mă, și eu foarte m-am bucurat cînd doamna i-a adus, în casa de adăpost, pe cele două fetițe, Maria și Smaranda, să le vadă. Le-a ținut în brațe, le-a mîngîiat, lăcrămînd de bucurie și povestind multe întîmplări ciudate, șuguind, lăudînd-o pe doamna sa pentru vrednicie, stăruință, îndrăzneală și dibăcie în lupta cu urzitorii mișeliilor. Căpitanul Silion povesti că Dimitrie Cantemir a stat în casa marchizului de Férriol aproape patru luni. A ieșit doar o singură dată, îmbrăcat călugăr s-o vadă pe doamna Casandra, lehuză, după nașterea celui de al patrulea copil, Constantin.

— Potrivnicii au mai cercat, în repetate rînduri, să-l momească și să-l prindă. De pildă, au trimis un olăcar să-l înștiințeze că nou născutul a murit și că doamna Casandra, greu bolnavă, dorește să-l vadă. Franțuzul însă l-a apărat cu îndîrjire și credință.

— Adeveresc și eu, zise dascălul Ieremia. L-am auzit odată povestind cum l-a înfruntat pe aga Osman, zicînd : „Cinstite agă, aș fi un nelegiuit, dacă aș trăda prietenia. Aș păta chiar onoarea regelui meu dacă aș preda un om fără apărare care mi-a cerut ospitalitate." Apoi, privindu-mă cu ochi de dojană, pentru că mă bănuia a fi iscoada lui Brîncoveanu și a Cupăreștilor, de Férriol a urmat vorbirea : „Iar prințului Brîncoveanu i-am răspuns : «Mă mir că-mi ceri să alung din casa regelui Franței un oaspete de samă, un învățat, un poliglot, un scriitor, un muzician, un voitor de bine, un prinț. Un prinț strălucit, care nu vrea decît binele țării și poporului său. Regele meu, marele

Ludovic al XIV-lea, apără pe cei asupriți.» Așa cum m-ai rugat, prietene, i-am scris că, dacă i s-ar întîmpla nenorocirea de a fi surghiunit din țara lui, alteța voastră m-ai ruga să-l găzduiesc și pe dînsul, ferindu-l de mînia neprietenilor." Așa a vorbit de Férriol, ca un om de inimă, ca un prieten adevărat. Mișcat pînă în adîncul sufletului, Dimitrie a zis : „Încă o dată îți mulțumesc, marchize, și-ți rămîn veșnic îndatorat și recunoscător." Atunci am găsit și eu, dascălul Ieremia, prilejul să grăiesc întru spulberarea bănuielilor căzute asupră-mi. Că sînt eu grec, dar nu-s viclean și nici rău ori răzbunător nu sînt. Am spus că toată viața-mi am slujit ocîrmuirile țărilor române. Că l-am slujit și pe Constantin vodă Cantemir și pe Șerban vodă Cantacuzino și pe Constantin vodă Brîncoveanu. I-am ajutat să rînduiască școli și să tipărească, la Iași și la București, cărți folositoare cugetelor române. Pe sute de români i-am învățat logica și retorica. Iar pe Brîncoveanu totdeauna l-am povățuit să nu mai creadă născocirile viclene ale Cupăreștilor, să se ferească de ei și să-i cruțe pe Cantemirești. Le-am amintit că, tot eu l-am sfătuit, de mai multe ori, pe Toma Cantacuzino pentru împăcare și prietenie. Și cred că l-am înduplecat a fi omenos și înțelegător cu Cantemireștii. Dimitrie m-a îmbrățișat, mi-a mulțumit și mi-a spus : „Privighetoare bătrînă, cu glas dulce, ca din strune de aur și argint". Vă închipuiți că am fost foarte fericit.

— Da, dascăle Ieremia, zise căpitanul Silion, și Dimitrie era foarte bucuros că dascălul lui nu l-a vîndut, pe arginți, precum Iuda.

— Ca să arate că ne-am împăcat, adaose Ieremia, într-o zi mi-a tălmăcit dintr-o carte împrumutată de la de Férriol și scrisă de Blaise Pascal : „Omul nu este decît o trestie, cea mai plăpîndă din întreaga fire ; dar este o trestie gînditoare." „În gîndire stă măreția omului, zicea. Nu-i nevoie ca întreg universul să ia armele spre a-l zdrobi : un abur, o picătură de apă ajung pentru a-l ucide. Dar chiar dacă universul l-ar nimici, omul ar fi deasupra celor care-l ucid, fiindcă el știe că moare, pe cînd universul nu-și cunoaște izbînda". Și am ținut minte aceste filozoficești cuvinte, pentru că se potriveau de minune cu starea

lui de atunci, stare mult asemănătoare cu a mea : călugăr rătăcitor şi dascăl cu ucenici uituci şi nerecunoscători.

— În vremea aceea a venit mare vizir Calaili Ahmed paşa, cunoscut lui Cantemir, spuse, cu bucurie, căpitanul Silion. S-ar fi cuvenit să se întoarcă Dimitrie acasă. Dar dulăii Ruseteştilor îl mai pîndeau încă. Zicea : „Apele dorm, iară neprietenul nu doarme." Din adăpostul lui, cu trimişi, cu scrisori către Daul, către Cerchez care se întorseseră în Ţarigrad, cu rugăminţi la marele vizir Calaili, Dimitrie a avut noroc : a izbutit să-şi pună duşmanii cu botul pe labe. Măcar pentru o vreme.

— Cu cîteva zile înainte de a părăsi casa lui de Férriol, un valet a anunţat că au sosit doamna Casandra, împreună cu Antioh vodă şi doresc să-l vadă pe Dimitrie, povesti căpitanul Silion. De Férriol i-a primit, sculîndu-se în picioare şi poftindu-i, cu bucurie şi căldură, să se aşeze în scaunele lui micuţe, subţiri, elegante, aurite şi căptuşite cu mătase albastră. Dimitrie scria ceva de taină, aşa cum scrisese şi în adăpostul de la Buiukderé ; scria şi nu arăta la nimeni. Cînd l-am înştiinţat că are musafiri, a lăsat pana şi a venit, dar a încuiat uşa cămăruţei unde lucra. Văzîndu-l, doamna Casandra s-a repezit şi l-a îmbrăţişat, ca şi altădată în atare împrejurare ; apoi, printre lacrimi, a zis către gazdă : „Mă ierţi, marchize de Férriol..." ; „Doamnă, fericit sînt că vă pot fi de folos", s-a înclinat franţuzul. După ce au mai schimbat cîteva cuvinte de politeţă, înţelegînd că au de vorbit ceva numai între dînşii, de Férriol a ieşit din încăpere. Doamna Casandra s-a aşezat în scaun, şi-a ferit uşor gulerul de blană al mantiei şi a grăit, cu buze tremurate de bucurie : „Aduc o veste mare : Toma Cantacuzino a izbutit să încheie o înţelegere între noi şi Brîncoveanu. L-au ajutat Constantin stolnicul Cantacuzino, patriarhul Nottara şi, mai ales, Alexandru Mavrocordat Exaporitul." ; „Cea mai bună veste ce mi se putea aduce ! a strigat Dimitrie, săltînd prin odaie, ca un copil căruia i s-a făcut un dar nepreţuit. Şoimule, eşti un om şi jumătate !... Iartă-mă că te-am asămăluit cu un... prost." ; „Iar eu am izbutit să capăt din nou domnia", se lăudă Antioh. „Da ? Ferice de tine şi fie-n'tr-un ceas bun ! Mă bucur că Daul, Cerchez şi Calaili mi-au împlinit şi această rugă-

minte." „Şi tu ?.. Şi cumnata Casandra ? Toţi v-aţi zbă... zbătut pentru mine... !", se bîlbîi, cu multă mirare Antioh, văzînd că-i copleşit de bunătatea şi omenia fratelui. „Ei, frate, poate aşa afli şi tu că prietenul la nevoie se cunoaşte ! îl dăscăli Dimitrie. Deci şi aici împăcarea a dat roadă, deşi frăţietatea ta-i cam prea negustorească." Antioh n-a mai avut încotro : a îngenuncheat în faţa lui : „Ai avut dreptate, Dimitrie, Iertare..." ; „Hm..., a surîs şi-a grăit fratele biruitor : Uite cum, îngenunchind, uneori eşti mai mare decît cînd te trufeşti, te umfli de răutate şi te crezi buricul pămîntului... Mă pui capuchehaie ori îi laşi tot pe Ruseteşti ?" Antioh se ridică în picioare şi-şi scutură capul parcă l-ar fi supărat o muscă : „Te-aş pune, dacă nu te-ai afunda în cărţi, lăsînd potrivnicii, Duca ori Racoviţă, să-şi facă mendrele... Dacă nu ne-ai copleşi pe toţi cu batjocora, cum îţi vine la gură : unu-i şacal, altul cameleon, unu-i corb, eu elefant..." ; Înţelegînd că nu-l vrea, Dimitrie îl urmă cu multă batjocoră în glas : „Mai sînt şi vulpea, şi brehnacea, şi şoimul, şi pardosul, şi struţocămila..." ; „Nu ştiu ce vorbeşti... Nu pricep vorbirea asta-n dodii. Şi-apoi prea ai trecere la mulţi dregători musulmani. Şi... ştiu eu ce-ţi mai trece prin cap ? ;" „Nu-mi trebuie domnie ! Dacă voiam o luam înaintea ta, ştii prea bine." După ce-l cercetă cîteva clipe, să-i descîlcească gîndurile, Antioh zise : „Pentru treburile domniei în Moldova nu mă pot lipsi de Ruseteşti." ; „Dar ei au vrut să-ţi ucidă fratele ?" ; „Au primit şi ei poruncă... Acum s-au cuminţit." ; „Deci iartă-i Doamne prè ei, ucigaşii mei... Şi-aşează-i în raiul Moldovei, de-a dreapta domnului." ; „Dacă-i împăcare, împăcare să fie !" ; „Dar cum să fac spre a nu-l mai auzi pe Iordache vistierul zicînd că, dacă-i dai mîncare şi băutură, Antioh vodă, merge oriunde-l tragi, precum asinul ?" ; „Te poftesc să nu mă mai ocărăşti... Sînt domn !" ; „Frate, frate !... O carte despre înţelepciune, despre fapte mari şi bune, ţi-am închinat în darn. Dar pe asta pe care cu trudă o scriu acum, n-am să ţi-o pot arăta niciodată... Ţi-am vorbit, de multe ori, cu înfocare şi dragoste mare, de cumsecădenia românilor : deşi săraci, ei totuşi fac bună pri-

mire drumeților străini, găzduire și hrană le dau și vin din veche vrană le place a bea cu orice oaspete, om de rînd ori de rang, vreme de trei zile. Unii chiar așteaptă cu masa întinsă pînă se ivește un drumeț flămînd, ca să nu mănînce singuri, gîndind că sînt pe lume atîția flămînzi și nenorociți. Iar tu, iată, te porți hain și cu fratele care..." ; „Firoscosule ! Zici că nu umbli să-mi iei domnia, în schimb vrei să mă ții sub călcăi. Ori eu tocmai asta n-o vreau !" Dimitrie a vrut să strige, furios ; dar și-a dat seama că se află în casa unui prieten prea bine primitor, se stăpîni și vorbi glumind dureros : „Noroc că *meusieur* de Férriol, Cocoșul Europei, ne-a lăsat să ne răfuim în familie... Dac-ar fi fost aici, aș muri de rușine că am frate ca tine, cu gînduri atît de becisnice și sîmțăminte așa de păgîne. Ci eu știu că nu-s ale tale : le-ai împrumutat de la Cupărești și ți-ai vîndut frăția pe doi-trei ani de domnie, bolnavule de putere și mărire... Du-te sănătos în țară ; lasă-mă aici, în cetatea Lăcomiei, unde mă pîndesc samsonii, mă latră coteii, mă gonesc ogarii, mă mușcă dulăii cei turbați și numai străinii dacă mă mai apără... Dar și mila străinului e ca umbra spinului." ; „Dimitrie, nu te mai amărî, te rog...", glăsui doamna Casandra cu înlăcrămare. El privi chipul alb al doamnei, necuvîntat de tristă, și parcă toate lumile din adîncul cugetului i se tulburară : durerea lui o îndura, acoperind-o cu spuză de retorice vorbe, cum învățase de la domnia ta, dascăle Ieremia. Pentru tristețea doamnei n-avea leac tămăduitor. Șopti totuși, cu năduf : „Ochiuri de cocoară, voi limpezi izvoară în amar vă primeniți și mult, mult mă otrăviți... Apoi, ca și cum s-ar fi răzgîndit : Dar măcar de-ai face țara mai bogată și mai slobodă, frate Antioh..."

Căpitanul Silion se opri aici, încredințat că priveghe-rea în această seară s-a sfîrșit. Dar hatmanul Neculce mai avea ceva de cuvîntat :

— Aici se cuvine să amintesc că Antioh vodă, care n-a găsit, la zilele lui, douăzeci de pungi ca să-și scoată fratele din închisoare, și-a pregătit o ceremonie strălucitoare la urcarea-n scaun, cu mare cheltuială. Eram acolo, în Țarigrad, și-apoi în Iași, și am văzut. După ce marele

vizir l-a primit cu „Hosi gheldin, beg !", adică „Bun venit, doamne", a îngenuncheat şi a urat sănătate padişahului. În picioare a ascultat, cu smerenie slugarnică, sfaturile marelui vizir : să arate recunoştinţă faţă de mare mila sultanului, să ocîrmuiască supuşii cu îndurare, să apere pe cei drepţi, iar pe ticăloşi să nu-i sufere, să se mulţumească doar cu veniturile pe care legea şi obiceiurile ţării le recunosc domnului, să nu ia nimic cu sila de la supuşi. Padişahului însă, să-i trimită, şi la vremea poruncită, haraciul şi peşcheşurile hotărîte. ...„Dacă vei face altminteri să ştii că sfîrşitul tău nu va fi într-alt fel decît nenorocit, a încheiat marele vizir, apoi a scos tuiurile, steagurile şi însemnele domniei. Încă şi mai strălucită a fost intrarea în Iaşi. Asemenea ţeremonii, plăcute mulţimii, iubite de o samă din boierime şi măgulitoare pentru voievod, costă bani, nu şagă : straie blănuri, cai, trăsuri, bencheturi, danii, pomeni, daruri şi cîte şi mai cîte. Drept este că şi în domnia a doua Antioh vodă s-a purtat bine : nelacom nici la sînge, nici la bani. Nu asculta la minciuni şi linguşiri. Era parcă şi mai iubitor de dreptate. Pe Iordache Ruset l-a cam dat deoparte. Deşi fusese supărat pe cumnatu-său, pe Lupu Bogdan hatmanul, pentru că nu-i luase apărarea la Arnăutchioi, totuşi şi l-a luat sfetnic de taină. Şi cum era cap bun, luminat, om drept şi priceput, a fost domniei de mult ajutor. A ocîrmuit doar ceva mai mult de doi ani, dar şi azi mulţi bătrîni zic : „Rar domn a fost şi-a mai hi ca el în Moldova." Că vedeţi, cinstiţi privighetori, în trebile ocîrmuirii se întîmplă uneori că acolo unde crezi că va fi năpastă să fie noroc şi belşug, iar acolo unde nădăjduieşti numai bine să fie ori tiranie ori nepricepere şi rîsul lumii. E-adevărat însă că, la noua urcare în scaun, a făcut cheltuială fără treabă şi fără ispravă.

Se ridicară toţi, socotind că priveghiul din a opta seară s-a sfîrşit. Şi pe cînd îşi aşezau jilţurile şi straiele acoperitoare, să le aibă pe a doua zi, jupîneasa Maria a întrebat dacă Dimitrie Cantemir a fost aşa de înţelept precum iese din amintirile priveghetorilor ori se amăgesc,

punînd de la dînșii, făurind un alt Cantemir, așa cum cred ei că a fost sau ar fi trebuit să fie. Răspunse maica Daria :

— În Dimitrie erau doi, cusuți în aceeași piele : unul neștiutor și uneori chiar nătîng de da-n gropi, cum se zice ; celălalt într-atît de deștept, de iscusit, de dibaci, de învățat că-l uimea și pe Dumnezeu și-l păcălea și pe diavol, oricît ar fi fost el de îndrăcit.

SEARA A NOUA sau

PACEA DINTRE INOROG ȘI CORB

În acea zi de septembrie, în podgoria lui Ion Neculce din Prigoreni a început culesul. Ciorchinii, încărcați în coșărci și prăvăliți în tescuitoare, răspîndeau o mireasmă înviorătoare ca o ardere de busuioc, vîzdoagă, nucă, trandafir și smirnă. Fetele, zvelte și vesele, urcau în tescuitoare să calce strugurii, în dănțuire sprintenă, după arcușul neastîmpărat al lăutarului și struna subțire a cobzei, zgîndărită îndrăcit de cobzar. Flăcăii răsturnau coșărcile în budane și îndemnau lăutarii să zică hore și sîrbe cît mai repezi și mai săltate, ca fetele vesele și neobosit să țopăie, iar vinul să curgă, șipot, în lin.

În seara asta, a noua, jupîneasa Maria așezaze pe masa acoperită cu un macat galben, cu înfloriturí castanii-roșcate, un paneraș din nuiele albe de lozie, încărcat cu struguri cu boabă mașcată, chihlimbarie și altul cu nuci abia scoase din coaja cea verde. În dreptul fiecărui jilț sta, ca de obicei, ulcica de lut cu smalț verde, roșcat ori gălbui. În jurul fiecărei ulcele rînduise, ca niște cununi, perje, pere și mere, din cele mai ochioase. Acoperite cu șervete albe din in, două tăvi cu plăcintă așteptau să fie descoperite și gustate. Jos, pe podea, în străchini adînci, poposiseră, tot ca de obicei, cele două ulcioare pîntecoase, pline cu vin și must dulce. Mai era ceva care dovedea gingășia sufletească a gazdei : în fiecare ulcică se afla cîte un fir de busuioc și cîte o crăiță aurie. Sporovăind despre întîmplările zilei, despre vinul de viață lungă care începuse a

curge din linuri în zăcători, înmiresmînd cuprinsul Prigorenilor, ciugulirà boabe de poamă, cojirà miezurile de nucă, le îmbinară cu perje stînjenii la coajă şi deschiseră priveghiul aducerilor-aminte. Mai întîi, dascălul Ieremia :

— Împăcarea cu Cantacuzinii şi cu Brîncoveanu a îmbunătăţit starea avuţiei şi a adus oarecare linişte în cugetul lui Dimitrie. Doamna Casandra a dobîndit stăpînirea a trei moşii din Ţara Românească şi oarecare pungi de bani pentru averile cele înstrăinate şi irosite ale părintelui său. Cu aceşti bani Dimitrie Cantemir a construit, după planurile şi gustul lui, o casă pe Sangeakdar Iokusî — Dealul Stegarului —, pe ţărmul Bosforului. Aici, într-un salon mare, frumos mobilat, primea prietenii creştini, ca Ion Comnen sau ca domnia ta, vel hatmane Neculce, ca marchizul de Férriol ori contele Tolstoi, ambasadorul Rusiei, iar dintre musulmani pe Mehmet Cerchez sau Daul Iusuf.

— Şi domnia ta, dascăle Ieremia, erai printre oaspeţii casei din Dealul Stegarului.

— Da, căpitane Silion. Şi tocmai despre o seară cu asemenea oaspeţi aleşi voiesc a povesti acum. Privind pe fereastră lucirea portocalie a mării, în asfinţita soarelui, contele Tolstoi zise : „Vrăjită priveliştel Sînt încredinţat că aici e cel mai frumos şi mai plăcut loc ce-şi poate dori cineva a sălăşlui. Cine l-a ales ? ; „Şerban vodă Cantacuzino, socrul meu, a răspuns Dimitrie. A fost un bun cunoscător al Ţarigradului, al locurilor şi al oamenilor." ; „Şi mai ales al muieretului, am adăugat eu. Cînd apărea pe uliţi, femeile ieşeau la balcoane şi-l petreceau cu privirea pînă se pierdea în zare." ; „Adevărat, surîse doamna Casandra, urmînd a lămuri, firesc, fără trufie : Aici, un strămoş al nostru, Constantin al IX-lea Paleologul, cel din urmă împărat al Bizanţului, a fost decapitat, odată cu unul din stegarii lui. De aceea oamenii au zis acestui loc Dealul Stegarului, pe turceşte Sangeakdar Iokusî. Tata a zidit aici o casă, anume ca să-i amintească de acea deznădăjduită, dar eroică bătălie cu cotropitorii." ; „Interesant, a ridicat de Férriol din sprînceana stîngă, aşa cum făcea ori de cîte ori auzea ceva mai deosebit şi voia să ţină minte, îmbinaţi amintirile istorice cu splendoarea peisajului. Loc mirific, unde, prinţe, te poţi dedica, în voie, studiului, ştiinţei, poeziei, muzicii şi traiului tihnit."

Bucuros că i-a descifrat bine gîndurile, Cantemir i-a zîmbit cu dragoste : „Niciciînd n-am avut condiţii aşa de bune şi caut să le folosesc din plin." ; Doamna Casandra adăugi cu dragoste şi admiraţie : „De cinci luni, de cînd am terminat casa asta, învaţă şi scrie întruna. Doarme cel mult patru ceasuri pe noapte." ; „Aţi învăţat persana ?" întrebă de Férriol. „Şi araba, marchize. Cît am stat sub prigoană am învăţat cu îndîrjire. Chiar în cătuşe am vorbit cu mine însumi şi cu un temnicier arăbeşte. Tălmăcesc din cei mai buni poeţi persani. Dar nu-s mulţumit ; mi se pare că merge prea încet şi prea greu. Vreau să fac multe şi nu izbutesc nici pe sfert. Mă roade nemulţumirea de mine însumi." - Ca să-l oprească din lunecuşul spre mărturisiri triste, doamna Casandra vorbi despre amintiri istorice : „Tata grăia adesea despre refacerea Bizanţului şi, în taină, lucra pentru asta, îndemnînd toată creştinătatea să-l ajute a scoate de sub stăpînirea sultanului aceste minunate locuri." Vorba asta lăsă tăcerea stăpînă, oarecare vreme. Toţi ne privirăm îndelung şi nici unul nu ne îndemnam la cuvînt. Poate din sfială. Poate de teamă. Poate pentru că, îndeobşte, despre gîndurile cele mari se vorbeşte puţin, Dimitrie, cel dintîi, îşi aminti : „În 1683 socrul meu a fost la asediul Vienei, în tabăra lui Cara Mustafa." ; „Dar, ca să-i ajute pe creştini, încărca tunurile cu paie în loc de bombe, să nu vatăme zidurile cetăţii, îl apără Casandra. El a îndemnat pe apărătorii Vienei să nu capituleze, dîndu-le ştire că le vin în ajutor Carol de Lorena şi regele Ian Sobieski." ; „De-ar trăi acum, s-ar alia cu Eugeniu de Savoia, urmă Dimitrie. Dar... Românii au mare nevoie de-un ocîrmuitor priceput, inimos, îndrăzneţ şi de ajutor prietenesc, ca să-şi dobîndească libertatea." ; „Şi de unde poate veni asemenea ajutor ?" se miră de Férriol. „Bună întrebare, îşi îngroşă Dimitrie glasul, şi greu de răspuns. Noi ne-am încredinţat că nemţii nu mai ies din ţările unde pătrund. Schimbă stăpînirea otomană cu a lor, care-i încă mai rea. Otomanii nu ne-au înfrînt niciodată de istov. Ne-am închinat noi, cînd ei au fost prea puternici, şi ne-am răzvrătit iar, cînd erau slabi. Nemţii au zis că, dacă alungă pe otomani din Ungaria, o lasă slobodă. Dar, iată, au uitat făgăduiala şi-au subjugat-o mai rău decît sultanul. Au pus stăpînire şi

pe Transilvania." Ştia de ce vorbea aşa : să audă ce zic diplomaţii, oameni ai marilor monarhii. Dar de Férriol, senin la chip, tăcea aşteptînd s-audă ce va cuvînta contele Tolstoi. Iar acesta se făli : „Ţarul Petru, stăpînul meu, e singurul monarh priceput, viteaz, mare iubitor de oameni, care ar putea ajuta popoarele de la Dunăre să-şi capete libertatea." Dimitrie nu lăsă să-i scape prilejul şi urmă povestirea : „Strămoşii mei au apărat ţara cu ascuţişul spadei, eu voiesc s-o apăr cu ascuţişul minţii... E-adevărat că imperiul otoman este un stat învechit, obosit, ros de moliile tuturor viciilor. Dar..." ; „Opreşte-te, prinţe ! îl frînă de Férriol. Că, după cîte ştiu, ai mulţi şi buni prieteni printre otomani." ; „Da, am. Vin, acuş, Ferrari Hassan paşa şi Mehmet Cerchez. Dar şi ei cunosc bine, mai bine decît mine, slăbiciunile şi răutăţile împărăţiei lor. Ne sfătuim, uneori, cum s-o scăpăm de primejdii." ; „Şi ai vrea s-o scapi de... primejdii cu ajutorul ţarului şi al împăratului din Viena ?." ; „Da, marchize de Férriol. Şi chiar cu al măritului rege Ludovic al Franţei. Căci, vă încredinţez : în ciuda acestor mari slăbiciuni, imperiul sultanului este încă foarte puternic. Are armată, dacă nu bună, în orice caz multă, osebit de sălbatecă, de crudă, de fioroasă, dedată la omorîrile cele mai groaznice. Are încă generali foarte ambiţioşi, ca de pildă Baltagi Mehmet paşa, care, pînă la urmă, vor învăţa meşteşugul de luptă al lui Eugeniu de Savoia, care-i bate de mulţi ani, fără a reuşi să-i zdrobească de istov. Împărăţia asta s-a născut, a trăit, s-a întins şi trăieşte din pradă. Prada o ia de la cei cuceriţi. Iar cuceririle le face armia. Deci nu-i o ţară care are o armată, ci o armată care are o împărăţie. Şi împărăţia asta fiinţează atîta vreme cît armata ei cucereşte noi ţinuturi şi pradă nouă aduce." ; „Aici ai dreptate," adeveri de Férriol. „Dar, totodată, găsi Dimitrie lovească bună să spună, sultanii mai ştiu încă să-şi facă prieteni şi în afară... Au învăţătură de la Soliman Magnificul, care l-a avut aliat pe regele Francisc al Franţei." ; „Mă aşteptam să ridici şi această cauză, rîse de Férriol. Dar nici regelui meu, nici Poloniei, nici chiar ţarului Petru, nu le convin o Austrie prea puternică. Noi vrem, deocamdată, un echilibru european. Şi în această politică, imperiul oto-

man, trebuie să existe." ; „Da, ca un iatagan în spatele nemților..." ; „Și dacă țarul Petru ajunge aici, în Constantinopol ? întrebă, foarte serios, contele Tolstoi. Ce veți zice ?" ; „Să-l vedem aici și-atunci vom sta de vorbă, cum vor cere împrejurările", îi dădu franțuzul un răspuns scurt și tot atît de serios. „Politică foarte dibace, domnule marchiz, zîmbi Dimitrie. Ci eu am început să scriu o istorie a creșterii și descreșterii puterii otomane. Pentru că, de la o vreme, se vor ridica popoarele supuse și vor destrăma împărăția asta mult învechită. Adică se vor elibera singure, primenindu-și ocîrmuirile cu unele noi, ale lor. Văd asta ca o lege a firii : copacii bătrîni să cadă și alții, tineri, să se ridice." Oaspeții erau cuceriți de vorbirea lui Cantemir, dar nu cutezau să-i dea dreptate. Poate nici nu le convenea. Contele Tolstoi zise, cîrmind vorbirea : „Cneaz Dimitrie, te rog, ajută-mă să cunosc mai adînc puterea otomană și starea popoarelor de la Dunăre." ; „Bucuros ! Asta doresc și eu : să fac cunoscută lumii împărăția otomană, în adevărata ei stare..."

— Da, da ! tresări Ion Neculce, îmi amintesc că în acel moment am intrat și eu în casa cea nouă a lui Dimitrie Cantemir și m-am înfățișat oaspeților după obiceiul nostru, românesc : „Sînt Ion Neculce, mare spătar al lui Antioh vodă de la Moldova, care trimite multă sănătate fratelui său Dumitrașcu"... Dimitrie s-a ridicat sprinten și m-a îmbrățișat : „Mă bucur că te văd, Ioane ! Ce vînt te-aduce ? Ce se mai întîmplă prin țară ?" ; „Pot grăi aici și acum ?" am întrebat eu. „Sînt prietenii mei buni : marchizul de Férriol și contele Tolstoi, ambasadorul Rusiei." ; „Mă închin cu plecăciune către înaltele fețe..." Apoi am tăcut ; Dimitrie m-a cunoscut și a întrebat, cu îngrijorare : „Aduci o veste rea ?" ; „Am această tristă solie : a murit Lupu Bogdan, hatmanul, cumnatul măriei tale și socrul meu." ; „Cum ?... Om de mare credință și foarte priceput în treburile ocîrmuirii. Ce-a avut, că era tînăr ? S-a stins unul din adevărații mei prieteni. Prieten și apărător." ; „De cînd vodă Racoviță l-a poftit în spătăria mică și i-a dat o cafea, s-a simțit tot mai slăbit, mai bolnav. A bolit o jumătate de an, iar acum două săptămîni... Geaba doftori și descîntece. Cît era de zdravăn și de voinic, rămă-

sese piele pe os." Deşi vorbeam românește, musafirii au înțeles că s-a petrecut ceva dureros şi s-au ridicat în picioare. Cu voce scăzută, Dimitrie Cantemir le-a tălmăcit, pe scurt, vestea rea. Amîndoi diplomaţii s-au înclinat, au spus cîteva cuvinte de mîngîiere şi-au cerut iertare şi-au plecat. Gazda, cu sufletul cernit, i-a rugat să nu se supere şi să poftească a-l vizita peste şapte zile, cînd va ieşi din doliu.

— În adevăr, întări dascălul Ieremia ; era foarte trist şi amărît. Îşi jelea cumnatul şi deplîngea soarta jupînesei Ruxandra, văduvă lipsită de ajutorul unui soţ aşa de vrednic. Dar şi soarta ţării şi a lui Antioh îl îngrijora : fără un stîlp puternic, domnia lui uşor se putea prăbuşi.

— Ioane, a zis jupîneasa Maria, ai uitat să spui că, mai pe urmă, s-a aflat că otrava a fost pusă din îndemnul lui Iordache Ruset.

— Adevărat, Maria. După vreo zece zile, stînd noi la sfat, am spus lui Dimitrie că, fără un bun sfătuitor, măria sa Antioh vodă, ca să se apere de Ruseteşti, intră sub puterea lui Ilie Cantacuzino şi a lui Panaiotache Morona, oameni răi, iuţi, mîndri, făţarnici, mincinoşi, care, de fapt, nu-s decît scule viclene tot ale lui Iordache Ruset. „Zice proverbul : calul rîios găseşte copacul scorţos." ; „Da, Dimitrie ; ştiam că Antioh vodă urăşte minciuna şi strîmbătatea, m-am întărîtat eu la mărturisiri, ca să-mi sărez inima, ştiam că iubeşte adevărul şi dreptatea, dar văd că anume sfetnici i-au cam răsucit, i-au stricat şi otrăvit firea cea bună. A început să pună biruri mari, strivitoare, cu tot legămîntul şi blestemul făcut în faţa capilor bisericii. În ceasul acesta măria sa se află la Tighina, să grăbească lucrul la cetate." ; „I-am spus de-atîtea ori să se lepede de Ruseteşti ; de ce nu mă ascultă ?" ; „Aha, sub acest sfat l-a închis pe vistierul Iordache, dar l-a slobozit îndată ce a plătit zece pungi şi a jurat credinţă." ; „Acum înţeleg de ce şi Scarlatache Ruset, cameleonul şi suveica dracului, după ce atîta vreme m-a ocărît în fel şi chip, după ce a umblat de atîtea ori să mă piardă şi să mă ucidă, după ce s-a lăudat că-mi azvîrle fratele din scaunul domniei ca pe-o măsea putredă, acum se gudură şi iar îmi trimite vorbe linguşitoare. Dar ce însamnă zece pungi ? Nimica !" Eu am urmat să-mi spun teama : „Ruseteştii sînt cei mai bogaţi boieri din Moldova. Şi..." ; „Ştiu... Ci,

iată, la vreme vin prietenii mei Mehmet Cerchez şi Férrari Hassan." Înţelegeţi că, în acel minut, au intrat cei doi mari dregători otomani. M-am bucurat de felul cum s-a luminat Dimitrie la faţă, lepădînd îngrijorarea şi scîrba de adineaori. Şi a zis : „Foarte mă mîndresc că vă am oaspeţi !" ; „Şi noi ne bucurăm că ne eşti amfitrion, a zis Cerchez. Dumnealui vine din Moldova ?" ; „Da, mărite", am răspuns eu, cu puţina turcească pe care o ştiu. „Cum e pe-acolo ?" a vrut dregătorul să afle. „Vodă lucrează de sîrg ca să plătească haraciul şi credinţa să-şi dovedească faţă de măritul padişah", i-am întîmpinat eu cu un răspuns obişnuit. O vreme vorbirea s-a resfirat despre treburile cele multe şi grele ale împărăţiei. M-am tras deoparte şi-am ascultat. Şi încă o dată am văzut cît de adînc cunoştea Dimitrie Cantemir multe din cele ce se petreceau în lumea otomană. Îmi părea rău că nu ştiam mai bine turceşte să înţeleg tot. Ci iată că a intrat şi doamna Casandra, închinîndu-se, cu o tavă cu cafea aburindă, în ceşcuţe de porţelan chitait.

— Da, surîse căpitanul Silion, doamna cu cafeaua, iar eu cu ciubucele, că învăţasem a le dichisi mai ceva ca un ciubucciu. Iar cînd Férrari paşa a poftit cîntec din tambură, Dimitrie a spus că a ticluit unul nou şi-l cîntă cu plăcere. Dar, ca să pară cîntarea plăcută, bine ar fi să guste, pe lîngă searbăda cafea, şi o cupă două de vin, adus de prietenul Neculce tocmai de la Huşi, din ţara Moldovei. Ci Mehmet Cerchez a rîs : „Ştii, Cantemire, noi musulmanii..." ; „Ştiu, şi vă întîmpin cu un rubaiat scris de Omar Khayam : «Toţi : — Nu bea, Khayame ! scrie şi-n Coran / Vinul e Credinţei aprigul duşman» / «Eu : — Duşman Credinţei? Pentru Allah sorbi-voi / Sîngele din viţă — sînge de duşman»..." După ce ascultă, cu plăcere, veselindu-se, Férrari paşa zise : „Aşa... îndrugă poetul ? Atunci daţi-mi astfel de... sînge duşman, cu sete să-l sorb." Aşa petreceam şi glumeam, cînd sosiră musafiri noi : contele Tolstoi, mare iubitor de vin, şi foarte dichisitul marchiz franţuz de Férriol. Cantemir îi primi cu paharul plin, închinînd : „*Bu Bardak şevifinize dir !*... Astă cupă cu vin, prieteni, v-o închin !" Doamna Casandra nu se lăsă mai prejos şi, avînd, ca apărători, doi bărbaţi cunoscători ai vieţii europene, a spus stihuri dintr-un stihuitor persan.

Nu mai știu numele lui, dar îmi amintesc că Cerchez a rîs și a zis : „Cu tîlc șiret, ne-ai spus încîntătoare stihuri."

Dascălul Ieremia își răsuci, cu două degete, cîteva fire din fuiorul bărbii, își apropie pleoapele și vorbi :

— Trebuie să fi fost din Golestan al lui Saadi, din care știu că Dimitrie îi tălmăcea : ...„furnicile unite-n furnicare, / rup chiar pielea leului cel tare..."

— Întocmai ! Marchizul de Férriol, cu multă curtoazie față de gazde, a rostit cuvinte ca acestea : „Aici, în casa prințului Cantemir, se îmbină, cu iscusință, gingășia molatică a voastră, a orientalilor, cu rafinamentul nostru, al occidentalilor." Dînd două pahare pe gît, repede și cu sete, contele Tolstoi se rosti în franțuzeasca lui, care mult îl veselea pe de Férriol : „De aceea eu, adept neșovăitor al reformelor țarului Petru, mă simt așa de bine aici, în casa unde se întîlnesc două lumi și vin bun..." Obrazul lui Dimitrie se rumeni de plăcerea laudelor : „Vorbiți prea frumos slăvindu-mi casa. În adevăr, e tare frumos aici, pe Dealul Stegarului. Văd și Cornul de Aur și Seraiul și Sfînta Sofia și Moscheia albastră și Suleimaneia, cu pădurea lor de minarete, care sparg bolta cerului ca niște țepușe. Văd și ulițele forfotind de lume pestriță, într-o curgere fără sfîrșit... Totuși tînjesc după țara mea. Jinduiesc priveliștea cîmpiilor și dealurilor, a rîurilor și munților ei. Munții Moldovei mi se par minuni ale firii. Cel mai înalt dintre ei, Ceahlăul, dacă ar fi intrat în povestirile celor vechi, ar fi azi tot atît de vestit ca și Olimpul. Mijlocul lui e acoperit de zăpezi veșnice, iar vîrful n-are pic de nea, fiindcă se înalță deasupra nourilor. Drept în vîrf are o stîncă, o statuie străveche, înfățișînd, se spune, o băciță, Dochia, cu douăzeci de mioare în jur... De aceea vă rog mult să-mi ajutați fratele să domnească în pace, să facă a rodi această țară de care noi, Cantemireștii, avem mai multă grijă și milă decît alții și, mai mult ca oricare, ne pricepem a o gospodări cu dragoste." Cînd sfîrși mărturisirea asta mișcătoare, Mehmet Cerchez îl întrebă, cu un surîs ciudat : „De ce tocmai acum ne faci asemenea rugăminte ?" ; „Pentru că am o presimțire, iubite pașă : iar ne pîrăsc, nesăbuit, Ruseteștii și parcă iară ne cam clătinăm." În acel moment s-a lăsat o tăcere ciudată, frămîntată de bănuieli. Am băgat sama că Férrari și Cerchez

pașa și-au schimbat priviri cu înțeles. După ce și-a netezit de cîteva ori, cu mișcare lină, gulerul de blană al caftanului, Férrari a grăit : „Iertare, Dimitrie, dar nevoit sînt a-ți spune că Antioh iar e mazîl." ; „Și-n locul lui marele vizir a pus pe Mihail Racoviță, cu a doua domnie", adăugă Cerchez, încredințat că Dimitrie Cantemir avea să îndure lovitura cu stoicism. „Așa de repede ? m-am mirat eu, zăpăcit, cu desăvîrșire încurcat. Acum două săptămîni nici vorbă de așa ceva. M-oi fi întîlnit cu imbrohorul pe cale și... habar n-am avut..." Mă miram, cu spaimă, uitînd că Dumitrașcu era cel mai îndurerat din toată adunarea. M-am oprit, așteptînd să zbîrnîie furia lui, ca de obicei. Dar nu : grăi calm, ca și cum asemenea veste ar fi așteptat-o demult : „Știam că așa o să se întîmple cît timp Mihail Racoviță se află aici, în Țarigrad, cu doamna Anița, din a cărei frumusețe se împărtășește și Scarlatache Ruset... Din nou acest om de nimic hotărăște soarta țării". ; „Împreună cu Iordache vistierul Ruset, vicleanul cel fără margini", am zis și eu. „Ce vrea el să se facă, făcut este și în Moldova și aici, în Țarigrad. Dar n-avem încotro. E mai tare decît mine la uneltiri parșive. Acum, cinstiți dregători, ne trebuiesc două harabale de aur ca să-i doborîm pe Rusetești. Și, cum n-aveam atîția bani, trebuie să îndurăm prigoana. S-o îndurăm, măcar pînă vom născoci vreo năzbîtie ceva ori vom convinge prietenii că merităm a ocîrmui Moldova vreme îndelungată, spre binele norodului și al padișahului."

În clipa de tăcere așezată în pălimarul conacului din Prigoreni, a răsărit cu vorba Silion căpitanul :

— Eu m-am mirat mult, de purtarea celor doi dregători : au adus vestea și au plecat. Am crezut atunci, și cred și azi, că și în chimirul lor sunau ceva galbeni primiți de la Racoviță, ca să se prefacă a nu ști nimic înainte de împlinirea mișeliei... La vreun ceas după ce am închis poarta în urma lui Férrari și Cerchez, cine bate clopotul și cere intrare ? Îți amintești, vel hatmane Neculce ?

— Da, căpitane : Scarlatache Ruset cerea învoire să-i vorbească lui Dimitrie Cantemir. Am crezut să te va pune, cu slujitorii, să-l dai afară, pe brînci. Dar nu, parcă s-a înveselit : „Vorbim de lup și... Cameleonul la ușă. Să intre, suveica dracului ! Că de acest șarlatan cu o mie de fețe nu

scăpăm nici în iad." A intrat trufaş şi a vorbit obraznic, povesti mai departe Ion Neculce : „Ei, ce zici, domn mazîl, frate de domn mazîl ?" Se cunoştea că venise anume ca să-şi bată joc, să-l scoată din sărite pe Dimitrie şi să plece hohotind de rîs, ca un drac mişel şi scîrbavnic. „Voi, Ruseteştii, sînteţi cei mai tari din lume întru viclenie, a zis Cantemir. Semănaţi cu şacalii, cu pardoşii, cu cameleonii." ; „Aseamănă-ne cu orice ! s-a fandosit Scarlatache. Destul că l-am scos pe Antioh din Moldova, l-am adus şi l-am închis în Ediculé" ; „Iar ? Cînd, Dumnezeule ?" se cruci Dimitrie, cu îndurerare. „De două ceasuri stă la răcoare. Mîine — călăul !" ; „Ce v-a făcut, nemernicilor ?" ; „A cutezat să-l închidă pe fratele nostru mai mare." ; „Dar e... capul răutăţilor !" ; „E un Ruset ! Şi nici tu nu mai ai mult de trăit. Brîncoveanu nu te-a iertat. A poruncit lui Toma Cantacuzino să nu te mai cruţe." ; „Doamne, cum poate încăpea în inima voastră atîta răutate şi ură ? Trîntorii trăiesc sugînd miere, iar voi fiere !" ; „Aşa sîntem noi... Ne hrănim cu fiere ca să izvodim intrigi veninoase." ; „Eu totdeauna m-am străduit pentru înţelegerea şi pacea între fraţi." ; „Nouă, dimpotrivă : ne prieşte dezbinarea. Silindu-vă să vă măcinaţi între voi, noi ne păstrăm averile şi chiar le sporim."

— Nemaiîndurînd fălirile şi trufia, Dimitrie Cantemir mi-a poruncit să-l dau afară, surîse căpitanul Silion. I-am şi numărat cîţiva ghionţi, în coaste. Lăsînd totul baltă — lucra la o carte foarte însemnată —, Dimitrie alergă la prietenii lui mari dregători ; pătrunse chiar la marele vizir. Aşa, a treia zi, în ciuda intrigilor Ruseteştilor, Antioh Cantemir era slobod. Dar credeţi că Scarlatache s-a lăsat înfrînt ? Ferit-a Sfîntul ! La vreo două săptămîni după asta, într-o după-amiază, pe cînd se plimba cu doamna Casandra prin Bazar, pe Dimitrie l-au înconjurat cinci haidamaci, l-au burdusit şi l-au luat pe sus. A strigat. A dat cu pumnii... Zădarnic ! L-au vîrît, cu de-a sila într-o casă din Fanar. Doamna s-a ţinut după răpitori. Acolo l-a întîmpinat Scarlatache Ruset, zicînd cu hohotire de rîs : „Eşti în mîinile noastre şi scapi numai dacă dai cincizeci de pungi şi juri că nu mai umbli după domnie. Nici tu, nici fratele tău Antioh !" Deşi îl păzeau haidamacii şi-l ţinteau cu priviri de spaimă, Dimitrie l-a înfruntat cu mîndrie :

„Scarlatache, nu jur chiar dacă știu că mă tai bucățele și mă dai la câini." ; „Atunci..., a rîs Ruset cu hohote, s-a sfîrșit cu tine, Alifîstîc !" Dar, colac peste pupăză, cum se zice, n-a trecut nici un sfert de ceas și s-a și ivit Toma Cantacuzino. Scarlatache l-a întîmpinat cu întrebarea, oarecum îngrijorat : „Ce facem cu acest încăpățînat ? Îl sugrumăm ori îl vîrîm în sac și-l aruncăm în mare ? După felul cum s-au privit între dînșii, cum i-a învăluit cu căutătura ochilor pe Dimitrie și pe doamna Casandra, am înțeles că erau vorbiți între dînșii, cum și ce să facă. Toma Cantacuzino însă a vorbit cu un fel de moleșag în glas : „Păi, ce să facem ? Îl aruncăm în mare, ca să nu vărsăm sînge. Dacă-i încăpățînat..." ; „Toma ! a strigat, cu rugare, doamna Casandra. Cum poți, după ce ne-am împăcat și-am jurat pace, să vorbești mai ticălos ca un călău ?" ; „Casandra, am poruncă să-i dobor pe Cantemirești și mai ales pe soțul tău cu orice mijloc. Și cum știm că numai morții nu se mai împotrivesc..." Atunci Dimitrie s-a ridicat în picioare și a făcut semn haidamacilor să se ferească mai departe, să nu-i împiedice mișcarea. Lui Scarlatache i-a poruncit să stea în scaunul în care sta, apoi s-a răsucit către Toma Cantacuzino, l-a măsurat, din cap în picioare, de cîteva ori ; apoi, oprindu-și privirile într-ale lui, a grăit domol, sfătos : „Eu, cinstite spătare și vere, m-am aflat, de mai multe ori în fața morții, aproape, ca acum. Și am scăpat. L-ai putea întreba despre asta pe Mehmet pașa Cerchez, care acum mi-i prieten și, dac-ar ști în ce primejdie mă aflu, ar sări cu o sută de slujitori și m-ar scoate." ; „O să afle numai după ce nu vei mai fi !" a chițcat Scarlatache Ruset. Dimitrie a urmat vorba ca și cum nu l-ar fi auzit : „Înainte de a împlini mișelnicele planuri, care, știu, nu sînt ale domniei tale, află gîndurile mele despre moștenirea de la Șerban vodă Cantacuzino și despre soarta țărilor române. Sfada dintre noi Cantemireștii și voi s-a stîrnit din pricina pîrilor unor boieri haini, cum sînt Ruseteștii și s-a întețit odată cu căsătoria mea cu Casandra. Pe drept, soția mea cere moștenirea ce i se cuvine de la părintele său Șerban vodă Cantacuzino, moștenire care mi se cuvine mie, că mi-i socru, nu lui vodă Brîncoveanu, care este lui Șerban vodă doar nepot de soră. Asupra acestui lucru ne-am înțeles acum doi ani și am și

primit o mică parte din ceea ce ni se cuvenea. E limpede ?" ; „Da, aprobă Toma spătarul. Mai sînt ceva odoare şi proprietăţi aici, în Istanbul, pe care..." ; „Deşi voi aveţi averi de o sută de ori mai mari, iar Brîncoveanu e... Altînbei, eu m-am sfătuit cu Casandra să ne lipsim de ele, numai de dragul împăcării între rude şi români. Şi împăcarea ne este trebuitoare nu numai pentru viaţa noastră, ci, mai ales, pentru liniştea ţării. Iar ţara n-o putem ridica din cădere decît îndepărtînd cît mai mult şi mai repede amestecul străin. Şi se cerea a începe cu înlăturarea de la cîrma ţării a boierimii decăzute, hrăpăreţe şi desfrînate, aşa cum au făcut regele Franţei şi ţarul Rusiei. În locul lor să ridicăm sfetnici noi, dintre răzeşi. Adică să împrospătăm pătura ocîrmuitoare şi să mai dezrobim ţăranii, punîndu-i să slujească ţara, nu să robească numai pentru boierime. Tatăl meu, Constantin vodă a încercat să pună dregători dintre răzeşi, întru înnoirea sfatului cu minţi noi, mai viguroase, mai cu priinţă norodului. Dar domnii care au venit au stricat asemenea început de rînduială. Acum, de pildă, Iordache Ruset, cel mai mare mîncător de răzeşi, sfădit întru totul cu dreptatea, cinstea şi omenia, face tot ce vrea. Şi vrea numai răul. Este Scarlatache ?" ; „Jupîn spătare, nu-l lăsa să mai pălăvrăgească ! a strigat furios. Dar Toma Cantacuzino i-a făcut semn să tacă. Semn aspru. „Pîrîturile lui şi ale tuturor Ruseteştilor atrag asupra ţării umilinţă, jaf, groază şi omor. Austria, Polonia şi Rusia lovesc islamul cît ce pot ; iar noi, în loc să ne unim întru scuturarea jugului, ne sfîşiem între noi. Nu, nu mai poate merge aşa ! Avem nevoie de o altfel de ocîrmuire. Voievodul trebuie, neapărat, să cumineţească marii boieri, să-i îngenunche şi să facă din ei sfetnici ascultători. Numai în acea ţară înfloreşte bogăţia şi binele unde ocîrmuitorii arată înţelegere şi milă pentru norod, judecă şi ceartă cu dreptate, iar supuşii ascultă şi slujesc cu dragoste. Ce zici, spătare ?" ; „Zic că ai dreptate", a spus încet Toma Cantacuzino, mirîndu-se în sine cum de-l ascultă şi încă îi mai dă şi dreptate. „Atunci eşti încredinţat că-i de o mie de ori mai bine să fim prieteni decît duşmani. Au nu sîntem fraţi ?" ; „Da, români sîntem ! O ştim prea bine că ne tragem din aceeaşi tulpină". „Scrie şi Constantin Cantacuzino, că Traian împăratul ne-a

descăleeat, ne-a răsădit pe pămîntul unde trăim. Şi orb ori duşman este cine nu vede că avem acelaşi grai, aceleaşi obicee, aceeaşi credinţă şi noi moldovenii şi voi muntenii şi transilvănenii." Uitînd cu totul unde se aflau, vorbeau parcă s-ar fi adunat pentru un sfat de căpetenie, într-o casă primitoare. Şi doamna Casandra zise : „Am stat în Braşov, Făgăraş, Cluj şi, în afară de puţini saşi şi unguri, tot numai români am întîlnit." Toma Cantacuzino, cu totul cuminţit şi îmblînzit, întoarse spatele lui Scarlatache Ruset, zîmbi şi vorbi : „Auzii lucruri foarte rele despre tine, Cantemire." ; „Se prea poate, spătare. C-o mai dau uneori prin şperlă, cum se zice ; că nu dispreţuiesc plăcerile acestei vieţi ; că, deşi sînt fiu de voievod, cînt din tambură. Şi chiar dăscălesc copiii celor bogaţi şi puternici din Ţarigrad. E-adevărat că..." ; „Dar de la profesorii din Şcoala Patriarhiei, îl întrerupse spătarul, aflai că eşti fireş, înţelept şi foarte învăţat. Şi asta în nepotrivire cu cei care te numesc făţarnic şi rău, nestatornic şi fluşturatec, uneltitor şi răzbunător." ; „Toţi au dreptate : sînt om, nu înger. Dar aceia care mi-au sporit şi îngroşat cusururile, te încredinţez, spătare, că m-au împroşcat cu otravă din cugetul lor de năpîrci nelegiuite. Aşa-i, Scarlatache, cameleoane ?" Ruset a pufnit mînie pe nări ; a vrut să-l poreclească Alifîstîc, dar buzele nu i s-au supus şi a tăcut, lăsîndu-l pe Toma spătarul să zică : „M-am încredinţat, în sfîrşit, că bîrfitorii vorbesc cu păcat, ca nişte ticăloşi ce sînt." ; „Fericit aş fi dac-ai rămîne la această credinţă. De mai bine de cincisprezece ani, de la moartea Costinilor, trudesc şi mă zbat să împac fraţii. Zic : în loc să ne pîndim şi să ne pîrîm, parcă anume ca neprietenii să ne taie capetele mai uşor şi în Bosfor să le-arunce, hrană peştilor lighioile mării, n-ar fi mai nimerit şi mai bine să ne amintim că unirea face puterea ? Stăpînii ne aplică învăţătura *divide et impera*, iară noi uităm că sîngele apă nu se face." Dimitrie se opri aici. Îi certase şi-i hărăţise îndestul pe cei doi împotrivitori şi aşteptă răspunsul lor, ca să ştie încotro să-şi îndrepte un nou val de dojană. „Nu pot gîndi aidoma cu tine, Cantemire, grăi cu glas înseninat Toma Cantacuzino. Cobori din răzeşi. Eu sînt Cantacuzin : pogor din împăraţii Bizanţului. Ci acum gîndesc că înrudirea cu tine împrospătează spiţa noastră, lărgeşte neamul. Dacă vrei în adevăr

împăcare, se arătă spătarul domolit şi chiar binevoitor, care-ţi sînt cererile ?" ; „Zic : nimeni dintre boierii munteni şi moldoveni să nu mai aţîţe zîzania din pricini şi pentru lucruri mărunte între voi Cantacuzinii şi noi, Cantemireştii." ; „Întocmai gîndesc şi eu. Dar asta s-o facă întîi şi s-o ţină vodă Brîncoveanu, că el e capul ţării şi are trecere pe tot întinsul pămîntului românesc. Mă leg să-i vorbesc şi să-l înduplec. Altceva ?" ; „Eu, glăsui cu hotărîre doamna Casandra, cer ca rudele mele să recunoască legiuitul drept al Cantemireştilor la domnia Moldovei." ; „Atît ?" întrebă, cu mirare spătarul. „Mai sînt şi altele, pe care le-aş dezvălui doar într-o întîlnire fără cameleoni de faţă. Că, dacă Scarlatache tace acum, o face numai pentru că nu ştie în ce boia să-şi boiască pielea-i de cameleon. E uimit, auzindu-ne vorbind omeneşte. Vorbind numai între noi, spătare, de bună samă că din oţetul vrajbei spre dulceaţa dragostei inima ţi-aş întoarce." ; „Prea bine ! Te încredinţez că mă cucerişi. Venii ca osînditor şi mă despart de tine prieten, vere Dimitrie."

În cerdacul conacului se aşezară tăcerea şi liniştea. Tuturor le părea bine că au văzut asemenea împăcare, vădit durabilă, dacă nu chiar veşnică. Cea mai bucuroasă era Daria. Privea siluetele întunecate, de aramă, sub lună, ale şirurilor de nuci din vale, rînduite pe marginile drumului pînă la zidurile conacului şi la poarta cea mare şi grea, ca de cetate, şi trăia, a cîta oară ?, despărţirea aceea de la Silişteni : *Omnia vincit amor...*

Numai cînd prin ogradă trecu o bufniţă, fîlfîind uşor din aripi moi, Ion Neculce porni iar harabaua povestirilor:

— În adevăr aşa s-a întîmplat : încă o dată, Dimitrie a ştiut să facă dintr-un vrăjmaş înverşunat un prieten bun. Iar dacă Scarlatache Ruset a tăcut şi a rînjit, el s-a purtat precum e firea ciudată a unora : se prefac a primi azi ceea ce gîndesc să respingă şi să calce în picioare, mîine.

— Dimitrie spunea că uneltitorul găsise boiaua cu care să-şi vopsească pielea, rîse dascălul Ieremia ; era boiaua... împăcării. Dar, sătul de urzeli şi neaşteptate răsturnări, s-a retras din vîltoarea luptelor politice. S-a dăruit învăţăturii scrisului, filozofiei, muzicii, poeziei. A adunat cronici şi documente despre trecutul împărăţiei otomane. Casa lui de pe Dealul Stegarului a devenit o

adevărată academie, în care acum, pe lîngă Cerchez, Daul, Férrari, pe lîngă ambasadorii Franței și Rusiei, veneau și Ioan Comnen, frații Nicolae și Ion Mavrocordat, feciorii Exaporitului, patriarhul Hrisant Nottara și prietenul Toma Cantacuzino. Pentru că și eu, dascălul Ieremia Cacavela, am fost de multe ori poftit în această casă, pe care lumea a început s-o numească „Palatul Inorogului cel înțelept", aș vrea să vă înfățișez o atare întîlnire. De obicei doamna Casandra se afla printre noi, ca o adevărată Aspasia pe lîngă înțeleptul ei soț Pericles. Într-o zi, cînd eram față numai contele Tolstoi, Toma Cantacuzino, domnia ta vel hatmane, doamna Casandra, Dimitrie și cu mine, a venit vorba despre domnia în țările române și despre suferințele poporului, mereu jefuit și călcat în picioare.

— De multe ori și mult m-am mirat eu, zise vel hatmanul Neculce, cum cuteza să vorbească Dimitrie Cantemir despre puterea otomană, arătîndu-i cusururile, prorocindu-i prăbușirea, ocărînd-o, adesea de față cu mari dregători otomani.

— Acesta era, în fapt, puterea, meșteșugul și taina lui : arăta toate slăbiciunile și păcatele dregătorilor celor mari, iar ei erau încredințați că le vrea binele, îi mulțumeau și chiar îl lăudau.

— Putere ? Meșteșug ? Vrajă ? se întrebă Neculce. Greu de răspuns. Oricum și eu am trăit lîngă dînsul, astfel de stare de cuget și astfel de împrejurări.

— La una din aceste sindrofii ale înțelepciunii, urmă dascălul Ieremia, doamna Casandra a povestit despre vizita la Ganine, soția lui Baltagi Mehmet. A fost creștină și, în taină, a rămas. Doamna îi ducea anaforă și aghiazmă la zile mari. Și atunci era Paștele. De la ea am aflat că Baltagi va fi, curînd, mare vizir și că va porni un război mare. Doamna Casandra era bucuroasă că viața se desfășura lină, fără urzeli și fără ură, fără amenințări cu moartea. Deci războiul o speria. O îngrijora și vorba despre domnia la Moldova. „Ce-ți trebuie domnie și putere ? zise doamna, zîmbind. Iată, Racoviță a stăpînit doi ani, amărîți și-acum..." ; „Tot sub epitropia lui Iordache Ruset, se rosti Dimitrie. Dar nu mi-i de el, ci de țară : geme sub poveri tot mai grele. Și-apoi se așează un obicei nenorocit : românii nu-și mai aleg ei domnul : îl trimit marele vizir

dintre grecii din Fanar. Şi iată aşa cum a fost voia Exaporitului, domn e acum un grec : Nicolae Mavrocordat, prietenul nostru. Om învăţat şi bun, dar necunoscător al ţării, deşi zice că, după mamă, se trage din Alexandru cel Bun." ; „Am auzit că l-a întemniţat pe Iordache Ruset", am zis eu. „Da ?" s-a mirat aşa, de formă, iar eu l-am întrebat : „Nu te bucuri, Dimitrie ?" iar el a dat răspuns scurt : „Prea mă doare inima pentru cîte îndură ţara, ca să mă veselească pedepsirea unui ticălos." ; „După biruinţa de la Poltava, se făli contele Tolstoi, suedezul Carol al XII-lea s-a ascuns la Tighina, sub protecţia sultanului. Ţarul Petru gîndeşte să-l urmărească şi să-l prindă." Aici îi veni bine lui Toma Cantacuzino să grăiască, fără oprelişte ; „De multe ori, între noi, grăim despre scuturarea stăpînirii otomane, conte Tolstoi. Ci singuri nu putem. Ne ajuţi?"; „Făgăduiesc, sub jurămînt! se repezi rusul. Dar în cea mai desăvîrşită taină." ; „Fără-ndoială !" zise Toma, iar Dimitrie : „Şi află, conte, că Baltagi Mehmet pregăteşte o armie mare să lovească Rusia." ; „Nu se poate !... Eu ştiu că armia padişahului porneşte împotriva Austriei, să şteargă amintirea înfrîngerii de la Zenta." ; „Şi eu ştiu, vorbi Toma Cantacuzino, că vodă Brîncoveanu a primit poruncă să strîngă provizii şi să facă poduri peste Dunăre şi peste rîuri." ; „Ei bine, prietenii mei, hanul tătar din Crimeea ştie că ţarul Petru adună oşti cu faţa spre miazăzi, iar oamenii lui umblă să facă alianţă cu Polonia şi cu Austria." ; „Cneaz Dimitrie, se îngrijoră Tolstoi, nu cumva să sufli o vorbă despre asta prietenilor turci." ; „Nu-i nevoie : de la dînşii o ştiu. Va fi război mare şi greu. Rău îmi pare că această furtună va să se desfăşoare pe pămînt românesc. Deşi n-au nici o vină românii, ei vor suferi cel mai mult." ; „Asta vi-i soarta..." ; „Soarta noastră are trei, dacă nu chiar patru feţe : împăratul nemţilor, riga polonilor, ţarul moscalilor şi sultanul otomanilor. Oricum, dacă oastea ţarului ajunge la Nistru, românii, toţi cîţi înţeleg starea în care se află, se şi ridică împotriva..." ; „Dacă-i aşa, cneaz Dimitrie, îl şi vestesc pe măritul ţar." ; „Sultanul l-a trimis domn pe Nicolae Mavrocordat, tocmai ca să ţină ţara departe de voi, ruşii." ; „Ştiu, cneaz Dimitrie, dar măritul ţar Petru nu se împiedică de un domn grec !" vorbi contele, cu trufie. „Care nici nu cunoaşte ţara şi

oamenii... Uite, prietenul nostru Ion Neculce poate adeveri că Nicolae Mavrocordat, deşi este om învăţat şi bun cărturar, se descurcă greu cu domnia." „Se poartă aspru cu boierii, am urmat eu, Ion Neculce : îi închide în temniţă şi-i bate cu toiegele la spate, pînă leşină. În schimb, apără ţăranii şi mojicimea." ; „Asta însamnă că boierimea cea mare nu-l va suferi multă vreme în scaun, a zis Dimitrie. Va trece de partea ţarului. Şi parcă anume ca să nu spună prea multe, schimbă vorba : Eu mă străduiesc a scrie istoria românilor, a tuturor românilor ; în fruntea ei pun îndemnul unui erou grec : „Luptă-te pentru patrie". Vreau să dovedesc şi eu, mai bine de cum au putut-o face Ureche, Costin şi Constantin Cantacuzino, că ne tragem din romani, şi să slăvesc strămoşii daci că s-au bătut pentru libertate pînă au pierit, cu toţii." Tolstoi s-a uitat la dînsul cu admiraţie şi cu oarecare milă : „Mult ţi-i dragă ţara, cneaz Dimitrie. Numai că voi, românii, sînteţi prea puţini, ţară măruntă." ; „Iertare, conte, dar am spus-o de mai multe ori că Transilvania este tot românească. Şi-apoi, acum un mileniu şi jumătate, Moldova, Ţara Românească şi Transilvania alcătuiau o singură ţară — Dacia. Vremurile şi stăpînii străini au sfîşiat-o în trei, ca mai uşor s-o poată călca în picioare şi oropsi." ; „Iar noi asta vrem : să le unim la loc, precum au fost, şi slobode să le facem", s-a rostit, cu putere, Toma Cantacuzino. „Frumos şi nobil gînd..." Şi Tolstoi s-a oprit aici, căci tu, căpitane Silion, ai deschis uşa şi ne-ai vestit că a sosit Cerchez Mehmet. În adevăr, dregătorul otoman a intrat vesel cu un : „*Şag olun*, fii sănătos !" ; „*Hos geldiniz*, fii bine venit !" i-a răspuns, cu o temenea adîncă Dimitrie, foarte stăpîn pe sine, ca şi cum pînă atunci ar fi vorbit numai despre binefacerile împărăţiei otomane. „Tuturor, sănătate şi voie bună, a urmat Cerchez cu urările. Dimitrie Cantemir, înaltul padişah te poftеşte în Serai." ; „Pe mine ? Cîtă cinste !... Dar oare de ce ?" ; „Nu ştiu. Mergi chiar acum, cu mine." ; „O fi aflat înaltul padişah că mă pregătesc să scriu „Sistema religiei mahomedane" ? Ori... ceva rău ? Vreo pîră mişelească ?" ; „Cînd e... ceva rău, sultanul trimite un călău, nu un paşă, rîse într-un dinte, Mehmet Cerchez. Îmbracă-te ! Repede. Fără zăbavă." ; „Mă tem de urzelile lui Scarlatache Ruset", şopti doamna Casandra,

ca pentru sine. „Nu-i în Istanbul", căută dregătorul s-o liniştească. Dar doamna şi mai tare se îngrijorează : „Asta muşcă, precum scorpionul, cu coada." ; „Oricum şi ce-o fi să fie, paşă Mehmet, prietene ! Ci, înainte de plecare, să ne înfruptăm din licoarea oprită de Coran, ca să putem striga mai cu inimă : *Padişah yaşasin !* Trăiască padişahul!"

— Aşa s-a întîmplat ! Chiar aşa ! adeveri Neculce. În acea zi, de 14 noiembrie 1710, am rămas cu doamna Casandra în aşteptare şi în multă îngrijorare. Am cercat în felurite chipuri şi ne-am gîndit la pricina chemării în Serai, dar nu i-am dat de rost. Am aşteptat o jumătate de zi, dar nouă ni s-a părut un veac.

— Veac mi s-a părut şi mie care l-am însoţit, dacă-ţi aminteşti, şi l-am aşteptat la poarta Seraiului.

— Cînd l-am văzut intrînd, mai degrabă uimit decît vesel, ne-am ridicat în picioare. S-a oprit în mijlocul salonului şi-a întrebat : „Mă vedeţi ? Sultanul m-a numit domn la Moldova. L-am rugat, cu înlăcrămare, să nu mă împovăreze cu o îndatorire aşa de grea. Să-l pună pe Antioh şi să mă lase aici, în tihnă, să scriu cărţi. Atunci a strigat : «Poruncă !» Şi însuşi m-a îmbrăcat cu caftanul cel mare, cu soboli !" Am încremenit toţi, în nedumerire şi mirare. Doamna Casandra cea dintîi a scos sunet, stins : „Nu se poate..." ; „Ba, iaca, se poate ! s-a închinat Dimitrie în faţa ei şi a vorbit cu mîndrie ciudată : Aşa vin minunile sorţii : cînd nici nu visam, iată-mă în hilat fachire, domn al Moldovei : domn din poruncă ! De la sultan am trecut la marele vizir Baltagi Mehmet, care mi-a dat firmanul de numire." ; „E mîna lui Cerchez Mehmet paşa ori a lui Ganiné ? a întrebat doamna. Ales că-i şi ibovnica sultanului." ; „Mîna tuturor prietenilor otomani, de bună samă, a răspuns Dimitrie, cu un fel de tristeţe ciudată. Marele vizir m-a firitisit pentru încrederea de care mă bucur în faţa sulfanului şi i-am sporit-o cu povaţa pe care i-am dat-o : să pornească, fără zăbavă, război împotriva ţarului." ; „Măria ta !...", am tresărit eu de asemenea ameţitoare schimbare la faţă. „Nu te speria, mi-a zis ; am dat povaţa asta numai cînd m-am încredinţat că totul era hotărît. Cînd am înţeles că numai în vederea şi din pricina acestui război m-a pus domn în Moldova. Sînt un voievod... numit, ca şi Mavrocordat. Căci Sultanul are nevoie,

acolo, de un om de mare încredere, de temei, dintre pământeni și pe placul țării. Se teme ca nu cumva, în cazul războiului cu Rusia, domnul, povățuit de Brîncoveanu, să treacă de partea țarului. Și a socotit că eu, în marea mea credință față de sultan, nu voi face niciodată așa ceva..." Nu ne veneam în fire. Nu înțelegeam : de unde a luat bani pentru peșcheșuri ? De ce a primit tocmai acum, cînd se simțea așa de bine, de liniștit, în afara treburilor politicești ? A răspuns cu o încredere uimitoare în el însuși : „Da, domn fără să plătesc mai marilor nici un gologan. Și mărturisesc, cu mîna pe inimă, că am jurat credință sultanului, fără nici o șovăire. O putere cerească mi-a insuflat tărie și credință fără abatere. Ci, mai pe urmă, pe drum, am început să mă tem și să mă cutremur de sarcina pe care mi-am luat-o, de calea pe care am apucat. Și, ca să-mi întăresc curajul, îmi încep domnia cu această poruncă : prietene Neculce, aleargă la contele Tolstoi. Să se ascundă ! După asta grăbește spre țară : să mă întîmpine toți boierii, dar nu cu alai, ci cu încredere și prietenie. Mai ales să fie față Costinii și Costăcheștii, că Ruseteștii vor veni, de bună samă, și nepoftiți." ; „Alerg !", am strigat eu, cuprins de-un fel de patimă și bucurie smintită. Ci Dimitrie m-a oprit : „Stai să-ți dau zapis la mînă : îl scoți, din porunca mea, pe Iordache Ruset din închisoarea unde l-a pus Mavrocordat și pune-l caimacam !" ; „Caimacam ? m-am crucit eu. E matca tuturor răutăților !" ; „Da !... Zbori ! Dar să nu te simtă nimeni, înțelegi ? nimeni că treci pe la Tolstoi. Iar în Moldova trebuie să arătăm că-i vrem pe toți prieteni. Pe toți !..."

Vorbi căpitanul Silion :

— După aceea, rămînînd numai cu doamna și cu mine, Dimitrie a zis : „Casandra, doamna mea, deși-i mare taină, ție trebuie să-ți spun : vizirul mi-a poruncit ca, îndată ce ajung în Moldova, să-l prind pe Brîncoveanu și să i-l trimit viu și nevătămat. M-a ispitit chiar cu domnia Țării Românești, dacă..." ; „Și... ce-ai să faci ?" a întrebat doamna cu spaimă. „Am făgăduit... Dar n-o să împlinesc niciodată făgăduiala asta." ; „Dar cum ?... Te vor sili !" ; „Deocamdată l-am sfătuit pe marele vizir să ceară Brîncoveanului un împrumut de 500 de pungi. Pînă-l

plăteşte... prea iscusitul voievod îşi mîntuie viaţa, iar noi ne împlinim gîndul nostru cel de taină." ; „Dar el, Brîncoveanu, ce va face ? Te-ai gîndit ?" ; „Unele gînduri i le cunosc de la Toma Cantacuzino. Altele i le bănui. Unele i le voi insufla. Altele le va săvîrşi el însuşi. E foarte dibaci. Şi fiind vorba de ţară va înţelege şi mai bine ce are de făcut. C-o fi avînd el multe cusururi, dar ţara o iubeşte ca nimeni altul." Făptură deprinsă cu hărţuielile vieţii, doamna Casandra îi arătă că n-o să fie uşor, iar gîndurile lui tainice o cam speriau. Dimitrie căută s-o liniştească : „Ai dreptate, Casandra. Tocmai cînd ne găsisem viaţa tihnită, iată-ne aruncaţi, nebuneşte, într-o mare vijelie. Stai lîngă mine, ajutor de nădejde. Că voi întîlni droaie de şovăitori, puhoi de fricoşi şi haite de aprigi împotrivitori. O săptămînă cît mai rămîi aici, arată cea mai mare prietenie dregătorilor otomani. Viziteaz-o pe Ganimé şi vorbeşte-i despre ţara noastră, despre dragostea de care mă bucur în faţa poporului şi despre credinţa nesmintită cu care voiesc a-l sluji pe padişah." ; „Prea bine, Dimitrie !" ; „Dascălul Ieremia să ţină însă legătura cu contele Tolstoi, mai ales dacă sultanul îl pune în temniţă, să nu-l părăsească." ; „Nu-i prea greu şi prea mult pentru o femeie cu patru copii ?" ; „Pentru o Cantacuzină, nu ! Pe Maria o iau cu mine, măcar că-i asupra iernii." Doamna a dat să spună „nu", dar s-a răzgîndit : „Cum crezi c-ai să ocîrmuieşti cu Ruseteştii în coastă ?" ; „Am poruncit imbrohorului să nu-l supere, să nu-l vatăme cu nimic pe Nicolae Mavrocordat. Pe urmă, voi vedea. Dator sînt să încerc." Ci atunci te-ai întors domnia ta, vel hatmane Neculce, cu vestea că ambasadorul rus a şi fost întemniţat.

— Întocmai. „Îmi pare foarte rău, a suspinat Dimitrie. Casandra, dascălul Ieremia să caute a dobîndi legătura cu dînsul... Cînd sultanul mi-a pus caftanul pe umeri parcă m-a acoperit cu un sloi de gheaţă. Apoi, îndată, l-am simţit pe mine ca o flacără... A mai fost oare cineva în istorie, în asemenea stare ?" ; „Nimeni", am zis eu Neculce, deşi nu înţelegeam prea bine ce voia să spună. „Poate părintele meu, la Viena, cînd încărca tunurile cu paie", m-a lămurit ceva mai mult doamna Casandra, iar Dimitrie a zis : „Casandra şi Ioane, cine-o să mă ierte c-am

jurat strîmb ? Căci am jurat ; a trebuit să jur, fir-ar dracu-al dracului !..." ; „Cine ? întrebă doamna și tăcu o clipă grea, dureroasă. Țara, Dimitrie. Țara și norodul ei, care vrea slobod să trăiască..."

Nimănui nu-i era somn. Ar fi putut priveghea pînă dincolo de miezul nopții, ca să-și amintească toate întîmplările din acel neașteptat vîrtej, în care nu numai Dimitrie, ci și țara și tot poporul românesc s-au aruncat atunci, în noiembrie 1710. Dar jupîneasa Maria a socotit că era mai bine dacă se retrăgea fiecare în iatacul său, să gîndească la cele ce aveau să le depene la priveghiul de mîine seară. Al zecelea.

Cu toate că nu păreau obosiți, totuși toți au adormit repede. Numai maica Daria, care nu povestise nimic în seara aceasta, a vegheat pînă la răsăritul luceafărului de dimineață. A ascultat vaierul cocorilor călători spre miazăzi, bătaia de ornic a unui cariu în perete, cîntecul cocoșilor dinspre ziuă, și a depănat amintiri. Nu mai știe cînd a trecut din visare în somn. Cînd s-a trezit, iatacul se afla scăldat în lumină galbenă ca mierea.

SEARA A ZECEA sau :

INOROGUL CITIT ÎN „ISTORIA IEROGLIFICĂ"

În seara asta, a zecea, dascălul Ieremia a adus, din odaia lui, o carte despre care pomenise de mai multe ori în cursul priveghiurilor. O carte groasă, de peste trei sute de pagini, legată în tartaje din piele castanie. Între filele ei pusese multe tăsmăluţe din cordele albe de mătase veche. A ţinut-o pe genunchi, pînă s-au aşezat toţi în jilţuri, au gustat, după obicei, din mere, pere şi strugurii de pe masă. După aceea ceru slujnicei să-i aşeze, în stînga, un sfeşnic înalt din lemn încrustat, cu o lumînare groasă în taler, pîlpîind uşor. Apoi tuşi, întru dregerea glasului, semn că doreşte să deschidă el priveghiul. Cînd văzu că toţi aşteptau, numai ochi şi urechi, îşi netezi barba şi porni cu vestitu-i meşteşug de retor :

— Să ne închipuim, iubiţi priveghetori, că, în vreme ce Dimitrie Cantemir călătoreşte, în plină iarnă, de la Ţarigrad la Iaşi, noi facem un soi de... rezumat al întîmplărilor trăite de el şi amintite de noi aici, în primitorul pridvor al conacului din Prigoreni. Ştiu de mult că domnia ta, vel hatmane Neculce, cinstită gazdă şi rînduitorul acestui însemnat şi prea frumos priveghiu, nutreşti plăcută patimă pentru cărţi de istorie. Ştiu că însuţi, împreună cu prea înţeleapta-ţi soaţă te desfeţi, ades, copiind cronici. Şi ştim acum, cu toţii, că doreşti a scrie un letopiseţ al Moldovei. Drept aceea de la Istanbul n-am venit cu mîna goală, ci am adus o carte mai deosebită, alcătuită de bărbatul şi cărturarul foarte iscusit despre care povestit-am

în cele nouă seri de priveghi, petrecute în acest prea primitor pridvor. Este o copie a cărții scrisă de Dimitrie Cantemir, copie pe care cu mare trudă și migală însumi am făcut-o, cu învoirea autorului. Poftiți și citiți-i titlul : „Istoriia ieroglifică în doaîsprădzece părți împărțită, așijderea cu 760 de sentențiii frumos împodobită, la începătură cu scară a numerelor dezvăluitoare, iară la sfîrșit cu a numerelor străine tîlcuitoare". Vă place cum se numește ?

Toți depărtară macaturile de pe genunchi, se ridicară din jilțuri și-l înconjurară pe dascăl, curioși și dornici să vadă cartea asta cu un titlu cam ciudat.

— Rogu-vă, acum, urmăriți, cu luare aminte, cuprinsul ei, vorbi călugărul, cu îndătinatu-i obicei de dascăl. E vorba de o lungă poveste cu oameni înveșmîntați în nume de păsări și animale... Înainte de zidirea Vavilonului și înainte ca regina Semiramida să fi orînduit acele grădini spînzurate pe stîlpi de piatră, atunci s-ar fi aflat două monarhii sau țări surori : una, monarhia Leului, locuită de jigănii sau dobitoace cu patru picioare, și alta monarhia Vulturului, cuibar de păsări, de zburătoare de toate soiurile. Epitrop sau ocîrmuitor în țara Leului era Vidra ; în țara Vulturului stăpînea Corbul. Dar iată că, din pricina nesuferitelor ei tiranii, Vidra a fost scoasă din epitropie. Pentru asta, Corbul a făcut daruri și ofrande la capiștea sau templul Pleonexiei, adică al Lăcomiei. Era deci nevoie de un alt epitrop. Pentru alegerea lui, s-au adunat dregătorii și solii din amîndouă țările, într-un loc ales din Împărăția peștilor. Au venit dregătorii împărțiți pe tagme și s-au strîns în sfat mare. Caimacam sau locțiitor în monarhia Leului s-a așezat Pardosul sau Leopardul. În țara Vulturului, cel mai de frunte sfetnic al Corbului era Brehnacea, adică Șoimul cel mare și puternic, foarte iscusită zburătoare, care vînează și iepuri. De Brehnace, Corbul epitrop ascultă ca de un părinte al său.

— Deci un fel de poveste cu animale, întrerupse Ion Neculce.

— Ori poate o fabulă, ca-n Esopia, crezu Daria.

— Da și nu, se rosti dascălul. E o poveste adevărată, cu oameni adevărați, dar înveșmîntați, cum am zis, în nume de animale și păsări. Ascultați : pentru asemenea

alegere de epitrop Corbul, care vrea să aibă cuvînt şi în monarhia Leului, cere bunăvoinţa Camilopardului, adică a Girafei, jiganie foarte cu multă trecere în Împărăţia peştilor. Cu ajutorul lui, Corbul va să pună epitrop peste dobitoace o jiganie ciudată : Struţocămila, o de necrezut îmbinare de pasere şi dobitoc pe patru picioare. Întru asemenea pidosnică alegere sfătuieşte şi Pardosul, adică mai mult aţîţă şi îndeamnă din umbră. Ca să îmblînzească fiarele cele mai fioroase, adică Pardosul, Ursul, Lupul, Vulpea, Mîţa sălbatecă, şi să capete ajutorul lor, Struţocămila se căsătoreşte cu Helgea sau Nevăstuica, vietate osebit de frumoasă şi de... adulmecată de partea bărbătească. Cu un cuvînt numai bună pentru treaba îmblînzirii fiarelor fioroase. Pentru că, trebuie să vă mai spun că jigăniile se tem de răzmeriţa muştelor, a supuşilor : albine, trîntori, viespi, cele care hrănesc, de fapt, ţara cu lapte şi miere. Iar dacă se răzvrătesc şi nu mai muncesc, toată puterea ţării pe apa sîmbetei se duce : jigăniile, cît sînt ele de mari şi de groaznice, sărăcesc şi pier de foame.

— Hai, dascăle, că-ncepe să-mi placă povestea asta... ciudat de adevărată, rîse căpitanul Silion.

— Da, e ciudată şi deci atrăgătoare... Şi ce fac jigăniile cele fioroase ? Se întovărăşesc cu zburătoarele de pradă, cum sînt : Brehnacea, Hăreţul, Uliul, Cucunozul, iar preţul întovărăşirii se cheamă alegerea Struţocămilei ca epitrop, aşa cum vor Corbul şi Pardosul. Totul ar fi mers cum ar fi mers, dacă nu s-ar fi ivit Liliacul, cu pretenţia de a fi el epitrop şi dacă printre jigănii nu s-ar fi aflat unele dornice să-l aibă epitrop pe Fil sau Elefant, fratele Inorogului. Dar treburile se încurcă şi mai tare cînd, o altă jiganie, Cameleonul, care îşi zice prietenul Inorogului, îi pîrăşte pe aceşti fraţi înaintea Corbului, precum că, din Împărăţia peştilor, ei ar fi adevăraţii uneltitori împotriva Corbului şi a Struţocămilei. Auzind de asemenea tărăşenie, Corbul trimite Şoimul în cetatea Pleonexiei să-l prindă pe Inorog şi să-l ucidă. Dar, înzestrat cu simţul primejdiei şi iscusit fiind foarte, Inorogul dezvăluie adevărul despre pricinile neînţelegerii dintre el şi Corb. Le înfăţişează cu atîta pricepere şi dibăcie, încît din călău ucigaş, Şoimul se preschimbă în apărător şi prie-

ten. Dar Cameleonul nu se lasă : printr-un vicleşug, îl prinde pe Inorog şi-l dă în sama crocodililor, să-l ucidă.

— Încep să mă lămuresc, zise Neculce. Aste jigănii şi aste păsări răpitoare sînt obrăzarele sau măştile unor oameni anume. Este ?

— Ai răbdare, vel hatmane ! Şi ascultă : Inorogul îl roagă pe Fil să-l ajute. Doar i-i frate. Dar Filul vrea, cu orice preţ, epitropia pentru el şi nu doreşte să se pună rău nici cu Corbul, nici cu Pardosul, nici cu vrăjitorii cei mari din Împărăţia peştilor. El crede că Struţocămila e un dobitoc atît de prost şi de caraghios, încît sfatul jigăniilor nu-l va alege. Îl cunoaşte bine, că doar i-a fost rudă, înainte de a se însura cu Helgea. Socoteşte că scaunul de epitrop i se cuvine fără tăgadă lui şi nu altuia : el e fiul şi urmaşul Monocheroleopardalisului.

— Mono... chero... leopardalis ! Vai, îmi stîlcesc limba, rîse Ion Neculce.

— Ajutat de vrăjitorii cei mari şi de Cocoşul Europei, Inorogul fuge dintre crocodili şi se ascunde. Şoimul îl ajută să scape de urmărirea Cameleonului şi caută să-l împace cu Corbul. Folosind toată puterea şi trecerea, plătind multe plocoane, Corbul izbuteşte să pună Struţocămila epitrop în monarhia Leului. Pe Şoim îl pedepseşte, înlocuindu-l cu Uliul, trimis în cetatea Lăcomiei anume ca să-l prindă totuşi pe Inorog şi să-l omoare. Dar, osebit de înţelept şi drept fiind, acesta îl cîştigă şi pe Uliu de partea sa. Văzînd aşa, Corbul trimite Brehnacea, Camilopardul şi Bivolul să înfăptuiască împăcarea lui cu Inorogul, adică împăcarea dintre jigănii şi paseri, dintre ţara Leului şi ţara Vulturului.

— Înţeleg deci că ţara Leului e Moldova, iar a Vulturului e Ţara Românească, zice căpitanul Silion.

— Deci ai şi început a dezlega înţelesul parabolei, surîse dascălul Ieremia. Să vă ajut acum a da pe faţă şi alte ieroglife. Doriţi ?

— Adică să dăm numele cel adevărat oamenilor pe care Dimitrie Cantemir i-a îmbrăcat cu chipuri de paseri, de dobitoace şi de alte lighioi închipuite, făurite de mintea lui iscoditoare şi poznaşă. O să vedeţi că adunarea întru alegerea epitropului este o înfruntare nesăbuită

de patimi şi interese, de deşteptăciune şi prostie, de ambiţie şi modestie, de vrajbă şi împăcare. A scris-o în anii 1704—1705.

— În timpul marei prigoane, cum am povestit.

— Da, maică Daria. Şi a ticluit-o ca o cronică a adunării obşteşti de la Arnăutchioi, din 1703 — vă amintiţi ? —, cînd trebuia să se aleagă alt domn la Moldova, în locul mazîlitului Constantin Duca. Am zis cronică, dar, de fapt, a ieşit o satiră cu rol de catarsis, de alinare a durerilor, amărăciunilor şi veninului adunat în inima lui Dimitrie Cantemir, de cînd a deschis ochii asupra lumii. Şi, mai ales, o povestire cu cheie despre cele petrecute la Arnăutchioi. Model i-a stat Batrahomyomahia grecească, pe care am cetit-o împreună, precum şi, aşa cum observa şi Daria, fabulele lui Esop. Povestind, dojeneşte şi biciuie pe mulţi ocîrmuitori din vremea lui. Simţind şi văzînd cît de altfel, cît de rău, se ticluieşte lumea faţă de visările sale cele bune şi înalte, cît de netrebnici, de lacomi, de tălhari, de hapsîni, de vicleni, de ticăloşi, de neoameni sînt prea mulţi dintre oameni, prigonit fiind de mai marii zilei, trădat de prieteni şi chiar de fratele său, amăgit, minţit, ameninţat cu moartea, amestecat în intrigi fără sfîrşit, Dimitrie Cantemir a scris o carte ciudată. Nu-i o carte de mîngîiere şi laudă, de cîntare şi slavă, ci una de dojană, de ocară necruţătoare. O înfăţişare şi o biciuire a năravurilor, a patimilor ce-i înjuguie pre mulţi : lăcomia, hoţia, zgîrcenia, bîrfirea, înşelăciunea, curvia, minciuna, necinstea, viclenia, trădarea, mişelia, omuciderea. O carte ca un bici de flacără, scrisă cu gînd a lovi cu nemilă în ticăloşia omenească. Ci lovind adesea în oameni de samă şi puternici, el, zămislitorul cărţii, s-a temut de mînia lor. Sau, cum însuşi scrie, domoli dascălul paşii cuvintelor şi deschise cartea la una din tăsmăluţe, citind la lumina sfeşnicului : ...„de betejirea inimilor foarte ferindu-ne, dezvăluind le acoperim şi acoperindu-le le dezvăluim“...

— Şi cum a scăpat de asemenea teamă ? a vrut să ştie Neculce, gîndind că şi unii dintre boieri din Moldova s-ar putea supăra pentru cele ce însuşi avea de gînd să scrie în letopiseţ.

— Cum ? Am spus : cu un meşteşug ritoricesc. A înveşmîntat numele oamenilor, al faptelor, al locurilor cu nume de împrumut ; le-a îmbrăcat în haine de simboluri, de întruchipări în alt soi de vieţuitoare, cu care au, dintru început, oarecare asemănare.

— Cum adică ? nu se lămurea jupîneasa Maria.

— Adică aşa, precum am arătat : fiecărui om i-a dat nume de dobitoc cu patru picioare sau nume de pasăre. Dobitoc sau pasăre cu care i s-a părut lui Cantemir că acel om se asamănă la chip ori la însuşiri sufleteşti. Titlul cărţii l-a luat de la vechea scriere eghipţiană, cu semne numite ieroglife, nu slove. Deci „Istoria ieroglifică".

— Dar cetitorul poate afla numele adevărat al omului ascuns sub nume şi chip de... altă lighioaie ?

— Da, maică Daria. Dimitrie a adaos la scrierea sa o „Scară a numerelor", adică a numelor şi a „cuvintelor ieroglificeşti tîlcuitoare". Din această scară aflăm, de-o pildă, că *Leul* e socotit „dobitoc platonicesc" şi că închipuie a fi Moldova, iar *Vulturul*, aşa cum aţi auzit, însamnă Ţara Românească. *Împărăţia peştilor* este Împărăţia otomană. Ţarigradul l-a numit *Cetatea Pleonexiei*, a Lăcomiei, locul unde se înfruntă ambiţiile şi patimile, poftele cele nesătule de putere şi mărire, unde jigăniile şi pasările doritoare de domnie îşi irosesc banii, puterile şi chiar viaţa. În întunecoasa capişte a Lacomiei nu arde untdelemnul păcii. În schimb, fumegă feştilele vrajbei. Mai ales noaptea, după ce se închide ochiul cerului. Zeiţa aceasta, povesti dascălul Ieremia, deschizînd cartea la o altă tasmăluţă, are „sub picioare cuptoraş de aramă", „sprijeneala lăcomiei în avuţiia trecătoare". Împărăţia peştilor se întemeiază doar pe bunuri materiale, vremelnice, nu pe bogăţii spirituale, veşnice. Zeiţa Pleonexia are „chip veşted", deoarece „lăcomia de rîvna tuturor boleşte", adică îi invidiază pe toţi şi suferă ; iar „boala împărătească" este „gălbănarea". Pleonexia este o ipocrită : se face a nu şti că i se aduc daruri, dar se bucură cînd sosesc şi le înfulecă în graba mare. Aici, în Cetatea Lăcomiei, „chipul lumii", adică noroadele subjugate, cîntăreşte în talerul dreptăţii mai puţin ca „bobiţa strugurelui". *Filozofii* sînt, după cheie, vizirii, iar *Vrăjitorii*,

dregătorii otomani care slujesc zeiței Lăcomiei. Fanarul din Țarigrad l-a numit *Marginile gîrlelor. Eufratul Europei* e Dunărea... Și acuma, dacă aste numiri ciudate și răsucite nu v-au amețit cu totul, să vă tălmăcesc cheia cîtorva nume de vieţuitoare.

— De-abia așteptăm, surîse Ion Neculce. Dar mai întîi să gustăm cîte o ulcică de vin, să ne limpezim și să ne agerim mintea.

— Ai dreptate, cinstită gazdă, rîse dascălul. Toate bine le vezi și le ticluiești. Așa că, jupînească Maria, umple ulcelele cu licoare binecuvîntată, că în sara asta va trebui să-nduraţi neîntrerupta-mi dăscălire. Sînteţi prada mea și a acestei cărți cu totul deosebite.

După ce gustară din ulcele vin sau must, fiecare după dorință, după ce se minunară de culorile cele multe și nepomenit de frumoase, stingîndu-se încet în asfințitul cel de la marginea zării, Ieremia trase cartea spre piept și porni iar :

— Deci, cu învoirea dumneavoastră, să scot obrăzarele de pe chipul celor mai de samă jigănii și orătănii care se înfruntă în „Istoria ieroglifică". Și începem cu *Corbul*, epitropul monarhiei Vulturului. Puternic, răpitor, negru, croncănitor adesea cu mînie și supărare, îl întruchipează pe Constantin vodă Brîncoveanu. Cantemir îl înfățișează ca pe o pasăre foarte deșteaptă, foarte dibace la intrigi, cam tiranică și primejdioasă. Îl vînează pe Inorog, fără încetare, cum prigonește pre mulți din cei care nu-i fac voile și nu-i împlinesc poruncile. În schimb, pentru țara și casa lui se vădește cel mai priceput chivernisitor. Corbul face și desface totul în monarhia Vulturului și vrea să fie stăpîn și în țara Leului. De mai multe ori îl zugrăvește cu asprime : „precum pe din afară neagră, așa-i și pe dinlăuntru". Ca pe orice pasăre de pradă, îl roadé pizma și-l înghimpă mînia ; de aceea „tuturor dobitoacelor moartea le poftește"...

— Aici, cam așa-i, clătină din cap Ion Neculce. Chiar pe Constantin Duca, fost ginere, cînd a aflat că nu-i mai împlinește voile, l-a pîrît marelui vizir că s-ar pregăti să fugă la țarul Petru. Și așa, pe asemenea prepus, bineînțeles după ce a mai primit și ceva pungi cu aur, marele vizir l-a mazîlit.

— Niei domnia ta nu-l iubeşti pe Brîncoveanu, vel hatmane.

— Îmi pare rău, dascăle, dar nu m-am împăcat cu asprimea lui. Dacă i-aş fi fost dregător şi treceam de partea nemţilor ori a ruşilor, precum am şi făcut-o, îmi agăţa ţeasta-n prepeleac, precum a făcut cu a lui Băiăceanu.

— Unele purtări i-au fost greşite, zicem noi. Dar cu vremea o să se vadă că mult şi mare bine a făcut acestor ţări.

— Aşa spunea şi Dimitrie Cantemir, îşi aminti jupîneasa Maria, şi, întru desăvîrşirea împăcării, a sfătuit ca Radu, fiul lui Constantin Brîncoveanu, s-o ia în căsătorie pe Aniţa, fata fratelui Antioh.

— Întocmai. Iar în această „Istorie ieroglifică" povesteşte cum a cumpărat, a mituit multe jigănii, încă de pe cînd erau bejenite la curtea sa, ca să le folosească întru întărirea puterii sale.

— Şi pe mine a vrut să mă cumpere, a rîs vel hatmanul ; ci nu m-am vîndut. În preajma adunării de la Arnăutchioi l-a cumpărat pe Iordache Ruset, care parcă asta aştepta, cu nerăbdare : să se vîndă pe un blid de linte.

— Prea furios a croncănit Corbul cînd *Filul*, adică Antioh Cantemir, a luat din mîinile *Vidrei* epitropia *Leului*. Pe atunci mai trăia... *Mreana*, odrasla Corbului... Na ! Am început să vorbesc... ieroglific. Aşa a botezat-o Dimitrie Cantemir pe Maria doamna, fiica Brîncoveanului şi soţia lui Constantin Duca : Mreana. Dar, ştiindu-l pe *Fil* mult prea greoi, iar pe *Inorog* o jiganie cu prea multe însuşiri, umbla mereu să-l trimită pre lumea cealaltă. Inorogul este însuşi Dimitrie Cantemir, după cum vă amintiţi.

— Dacă Mreana este doamna Maria Duca, atunci Vidra nu poate fi decît Constantin Duca, jiganie osebit de înzestrată. Deşi trăieşte pe uscat, are puterea de a vieţui şi în apă, adică în Împărăţia peştilor. Asta va să însemne că-i moldovean, din neam mare, domnesc, cu multă învăţătură şi cu mare trecere în Cetatea Lăcomiei şi în monarhia Vulturului.

— Da, dar... trecerea asta s-a lustruit, s-a poleit şi cu aurul... Corbului, vorbi Ion Neculce, făcînd haz.

— Așa-i. Dimitrie Cantemir laudă Vidra pentru învățătura din capul ei, dar o și ocărăște, zicîndu-i jiganie cu „o voroavă vicleană și cu un obraz ce nu știe a se rușina", citi iar dascălul Ieremia, deschizînd cartea la o altă tăsmăluță. Scrie cum că Vidra „prostia în evghenie" o preschimbă, „două vicleșuguri" așterne „și cu două răutăți" se acoperă. Deci foarte deșteaptă și iscusită vietate, foarte învățată, dar și căptușită cu șiretenie și cruzime, săvîrșitoare a multe silnicii și jafuri, cu un drăcesc duh al născocirilor întru cele rele. Cît îi trăiește soția, Mreana, adică Maria, fiica lui Brîncoveanu, Corbul îl ajută să fie epitrop în țara Leului. Dar, din zi în zi, „a sufletului vitejie" scade prin „vicleșuguri", îngăimele de amăgele și fapte pline de răutate precum sînt sicofandiile (intrigile), clevetele (ponegrirele), „minciunile" și alte „lucruri de ocară și blăstămățești". Pentru toate astea rasă a fost Vidra „din tabla neamului", adică scoasă din epitropie, alungată în Împărăția peștilor. La Arnăutchioi, Vidra s-a ridicat împotriva Corbului, suduindu-l urît. Ba a învinuit și adunarea de tiranie. Dar a fost părăsită de toți și lăsată „prin adîncurile apelor orbăcăind", adică a plecat în surghiun. Corbul susține acum la epitropia Țării Leului pe *Struțocămilă*, hume izvodit de Cantemir pentru Mihail Racoviță.

— Struțocămilă ? întrebă jupîneasa Maria. Ce fel de lighioaie-i asta ?

— O dihanie alcătuită din două părți : cămilă și struț. Deci, precum cămila e un dobitoc „în patru picioare mergătoriu și din fire spre ridicarea sarcinei rînduită", creață „la păr, dar moale ca bumbacul". Struțocămila este... „cămilă nepăsărită și pasăre necămilită", „pasăre mare, cu pene, pedestră și nezburătoare", „la grumaz lungă și întoarsă, la picioare înaltă și la genunchi botioasă", „la cap mică", împodobit nu cu plisc de pasăre, ci cu bot de dobitoc. Struțocămila a fost o jiganie de frunte în vremea Vidrei, dar apoi s-a sfădit rău cu dînsa. A pribegit prin monarhia Vulturului, unde-o pîrăște pe Vidră pentru tiranie. La Arnăutchioi, cum am zis, capătă epitropia în monarhia Leului. Cantemir nu-l cruță nicidecum. Îi ticluiește un chip cumplit. Ascultați, invită dascălul, deschizînd cartea : ...„strîmbe și cîrjoabe lucrurile norocului,

ghibul, gîtul flocos, pieptul, botioase genunchele, cătălige picioarele, dinţoase fălcile, ciute urechile, puchinoşi ochii, suciţi muşchii, întinse vinele, lăboase copitele"...

Dascălul Ieremia se opri să răsufle. Apoi surîse :

— Chip de groază... O himeră a păsărilor şi a jigăniilor, „pasere dobitocită şi vită păsărită". Pentru dobîndirea epitropiei, îl ajută şi *Cucunozul.*

— Cine-i şi orătania asta ? nu mai avu răbdare căpitanul Silion.

— Este Mihai Cantacuzino, spătarul. În mai multe rînduri, Cantemir înfăţişează Struţocămila ca pe-o jivină proastă şi lacomă de putere. Pune pe unul din gloată s-o facă de rîsul întregii adunări. Dar pentru buna ei faimă se zbat şi *Vulpea* şi *Cameleonul,* puşi la cale de *Pardos.* Iar, pînă la urmă, dobitoacele se duc în *Cetatea Deltei,* adică la Adrianopol, şi cumpără „cap de bour" de la vrăjitori, în nădejdea că „pe cap de Struţocămilă corn de bour să crească". Aşa o pun epitrop în ţara Leului. Şi ca să arate cine va ocîrmui, de fapt, ţara, Cantemir pune Pardosul să poarte Struţocămilă de căpăstru, iar *Rîsul* îl urmează în tot locul, în munţi şi în codri, să-i caute coarne de taur şi cap de bour, dar nu-i găseşte. Scrie : „Pardosul pe Cămilă de căpăstru purta şi Rîsul după dînsa, ca gîndacii prin baligi i să plimba. Căci la Rîşi ca aceştia, căcăraza Cămilii mai de preţ ieste decît căstanul la gliganii (adică la uriaşii) muntelui Olimpului". Alaiul din serbarea ungerii Struţocămilei ca epitrop e înfăţişat aşa : ...„jigăniile şi dobitoacele toate urmînd Şruţocămilii la sălaşul monarhiii sale sosiră şi în obicinuitul şopron băgînd, pilituri de fier vărsară", drept hrană, care „mai mult crunţia decît mistuia". Ca epitrop, Struţocămila nu poate împiedica jigăniile de carne mîncătoare a săvîrşi tot felul de cruzimi. Trebuie să amintesc iară că, pentru îmblînzirea dobitoacelor împotrivitoare, Struţocămila s-a căsătorit cu *Helgea* sau *Nevăstuica,* fata *Guzinului Orb* sau *Cîrtiţa,* care nu-i altul decît medelnicerul Dediul Codreanul, jiganie din orînduiala a doua, dar foarte stimat de toate jigăniile tinere, nu atît pentru însuşirile lui, cît pentru frumuseţea Helgei.

— După cît înţeleg, e porecla doamnei Ana, se lumină jupîneasa Maria. Şi-atunci e-adevărat. Este necuvîntat de frumoasă. Îmi amintesc că şi Antioh Cantemir ar fi luat-o soţie, dacă nu l-ar fi speriat prea multa-i frumuseţe şi teama că asemenea minunată floare nu poate fi păzită de ciugulirea sutelor de bondari ce roiesc în juru-i, cercîndu-i mierea buzelor şi sucul dragostei.

— Adevărat, întări şi Ion Neculce ; pe mulţi dintre tinerii boieri moldoveni ne-a buimăcit cu frumuseţea ei.

— Şi Dimitrie Cantemir scrie că „în dragostea a multor jiganii intrasă şi a multora minţi de frumuseţea ei să nebunisă", măcar că părintele ei „din fire orb şi slut era". De asemenea, în opoziţie cu hîzenia Struţocămilei, pe Helge Cantemir o înzestrează cu obraji „precum roa trandafirilor", cu „trup suleaştec", adică foarte gingaş, „cu albă pieliţa, cu negri şi mîngîioşi ochii, cu subţiri degeţelele, cu iscusit mijlocelul" ...„Toţi ibovnicii şi pătimaşii dragostei Helgii" mureau şi înviau de zeci de ori de... dorul ei. Pentru că o măritară după Struţocămilă, Cantemir o cainâ foarte şi înfăţişează pe mire cu vorbe de ocară : „O, dreptate sfîntă, puneţi îndreptariul şi vezi strîmbe şi cîrjoabe lucrurile norocului... O, noroc orb şi surd, o, tiran nemilos şi păgîn fără lege, o giudeţ strîmb şi făţarnic, pravilă strîmbă fără canoane... Ascultaţi morţilor şi priviţi viilor : Cămila cu Helgea să împreună, filul cu şoarecele să cunună şi dealul cu valea să iau de mînă". La nunta lor vin toate vietăţile şi cîntă : „ţînţarii cu fluiere, greierii cu surle şi albinele cu cimpoi" ; prin văzduh dănţuiesc muştele şi pe pămînt furnicile, iar broaştele şi buratecii cîntă în versuri : ...„O, Helge fecioară, frumoasă nevastă, / Nevastă fecioară, fecioară nevastă... / Peste şase vremi roadă să-i coboară, / Fulgerul, fierul, focul mistuiască. / Patul nevăpsit nu să mai slăvească"...

— Nu prea înţeleg, se plînse jupîneasa Maria.

— Adică..., la nuntă, mirele a văzut cu amar că mireasa nu era fată mare, patul nu s-a... pătat de sînge feciorelnic. Iar pruncul s-a născut în a şasea lună de la căsătorie, dădu dascălul Ieremia lămuriri largi şi pricepute.

— Las' că şi el era un văduvoi cam trecut, rîse Neculce. Iar cît priveşte roada casei o vedem îmbelşugată :

doamna Ana a înzestrat-o cu șapte coconi. Măria sa ne-ar cam scurta de capete, dac-ar afla de ce rîdem. Dar îmi pare că s-a luat după o vorbă înțeleaptă : ce se naște în ograda mea, al meu este.

— În „Istoria ieroglifică", urmă dascălul Ieremia povestirea, scrie că, sub epitropia Struțocămilei, jigăniile cele floroase, în cap cu Pardosul, au săvîrșit numai samavolnicii, asupriri și jafuri ; bietele muște rămaseră doar cu sufletul : „Tot ochiul ce le privea cu lacrimi de sînge le tînguia. Între dînsele undeva glas de bucurie sau viers de veselie nu se simțiia, fără numai răget, muget, obide, suspine, văitături și olecăituri în toate părțile și în toate colțurile să audzia".

— Dascăle, întrebă căpitanul Silion, ai pomenit de *Pardos* : cine-i ?

— Da, de Pardos sau Leopard am mai pomenit în privighiul nostru. Cu asemenea jiganie Cantemir l-a asemănat pe vicleanul Iordache Ruset, lămuri Ieremia. Adică fiara care pîndește prada cu răbdare și prefăcătorie, ca să sară napistan asupră-i, doborînd-o și sfîșiind-o cu colții, cu ghearele, cu botul. Pardosul e vărgat la suflet ca și la blană. E frate cu *„Rîsul* cu negru picat", care-i porecla lui Manolache Ruset, și frate cu *Cameleonul,* numele de jiganie al lui Scarlatache Ruset. Deci neamul Cupăreștilor sau treimea : Pardosul vărgat, Rîsul cu negru picat și Cameleonul cu toate boielile pictat, adică împrumută, culoarea celor din jur. Capul uneltirilor e Pardosul ; el păcălește pe mulți și cu vorbe meșteșugite îi împinge tot la fapte rele. De pildă, umblă cu scrisori mincinoase și ades jignitoare despre Corb, deși se înrudește cu el, și face tot ce vrea sub epitropia Struțocămilei. Numai Lupul, dintre jigănii, și Brehnacea, dintre păsări, îndrăznesc să-l arate ca pe o vietate rea și intrigantă, vicleană și ucigașă.

— Dar cine-i *Lupul* ? întrebă jupîneasa Maria.

— Vorba ceea, rîse dascălul, întreb de lup și... Lupul la ușă. Căci nu-i altul decît Lupu Bogdan, părintele domniei tale.

— Adică chiar... taica ? ! Și cum mi ți-l zugrăvește ?

— Bun, înțelept, adevărat filozof ; dar la adunarea de la Arnăutchioi se poartă prea prudent. Nu se rostește

asupra alegerii Struțocămilei. Lasă lucrurile să curgă de la sine. Dimitrie e supărat pe dînsul că nu ia apărarea Cantemireștilor, așa cum s-ar cuveni unui cumnat.

— Mi-am cunoscut bine socrul, grăi Ion Neculce; era în adevăr foarte chibzuit. Făcea lucruri temeinice și curajoase, atunci cînd credea el că trebuie și se pot face. Dar mai ales știa să-și păzească pielea.

— Pentru că trăise multe și știa că prea adesea a mărturisi adevărul e cu primejdie, îl apără jupîneasa Maria. De aceea, dacă mai marii ziceau că-i albă, iar el vedea că-i neagră, tăcea și aștepta ca și ochii mai marilor să vadă adevărul : albul alb și negrul negru.

— Ai dreptate, cinstită jupînească Maria. Cantemir îl pune să zică : „Unde răcnește Leul, nu mai urle Lupul". Ca să-l ispitească, să-l silească a se rosti pentru Struțocămilă, *Vulpea* povestește două întîmplări, două isprăvi din care se vede că Lupul era curajos, iscusit, șiret și chibzuit în tot ce face. Cînd s-a surghiunit la curtea Corbului a propus ca Filul sau Inorogul să fie epitrop în monarhia Leului, încredințîndu-l că numai acești frați ar putea ține legături prietenești și pașnice între cele două țări. Și în adunarea de la Arnăutchioi Lupu apără pe Fil și pe Inorog.

— Dascăle Ieremia, adevărul este că Lupu Bogdan hatmanul n-a fost față la acea adunare, își scociorî Neculce în sacul cu amintiri. Știu că l-a oprit Brîncoveanu, în București, anume ca să nu-l sprijine pe Antioh Cantemir.

— Atunci să știți că Dimitrie Cantemir l-a pus în carte anume ca să arate că și Moldova are oameni deștepți, dîrji, drepți, cinstiți și viteji.

— Dascăle Ieremia, ai pomenit numele păsării răpitoare numită *Brehnacea*, grăi maica Daria. Pe cine întruchipează ?

— Brehnacea, adică Șoimul cel mare care vînează iepuri, întruchipează pe marele boier Constantin stolnicul Cantacuzino. O pasăre mare, de rangul întîi, care se bucură de multă cinste în monarhia Vulturului. Dimitrie Cantemir o descrie așa, deschise dascălul cartea și citi : „Brehnacea bătrînă carea în multe științe și meșterșuguri era deprinsă (că mult să îndreptează cu învățătura tinerețele, dară și știința mult crește și să adaoge cu bătrîne-

țele)". Ca toate păsările mari, de pradă, „nu mai puțin decît altele de vărsatul sînge nevinovat ca de-o privală prea frumoasă să veseliia și de toată carnea proaspătă nu să oțărîia, nici să scărăndăviia, însă de multe ori cînd sfaturile grele să zbătea și lucrurile mari să dîrmoia... totdeauna spre cele mai bine și odihnite lucruri învăța și îndemna". Deci, deși era lacom și hrapareț, ca sfetnic a fost înțelept și doritor de împăciuire.

— Așa-i, dar dacă Brehnacea e stolnicul Constantin Cantacuzino, zise Daria, foarte rău a greșit pîrîndu-l pe Brîncoveanu și dîndu-l pe mîna gealaților lui Gin Ali, că peste doi ani și el și feciorul său, Ștefan vodă Cantacuzino, fost-au spînzurați în Istanbul. Iaca, sînt de-atunci șase ani...

— Eram în Țarigrad, adeveri dascălul Ieremia, și știu ce cumplite împoncișări și sînge roase răzbunări s-au săvîrșit atunci. Dar, cum tot Dimitrie scrie : „Cine face, face-i-să."

— Știți, cinstiți priveghetori, vorbi Silion, cînd a auzit de moartea cumplită a Brîncoveanului și a Cantacuzinului, Dimitrie Cantemir a plîns cu lacrimi amare și multe zile n-a ieșit din casă ! Mie mi-a spus : „De zeci de ori așa era să mi se întîmple și mie și fratelui meu Antioh... Și-o să se întîmple asemenea groaznice omoruri cît timp țările române vor fi sub epitropia sultanului.".

— În „Istoria ieroglifică", se întoarse dascălul Ieremia la povestirea lui, Brehnacea își dovedi înțelepciunea atunci cînd povățui ca mușteie, adică albinele, viespile, bondarii, răzvrătite împotriva jigăniilor mari și a păsărilor răpitoare, să nu fie ucise, ci făcute prietene. Cu vorbe alese împiedică pe Corb a se răzbuna împotriva Inorogului și chiar ascultînd povața Șoimului, propovădui împăcarea între cele două monarhii.

— Dascăle, nu ne-ai spus cine-i *Cucunozul ?*

— Mai spun o dată, jupînească Maria. Cucunozul, numele unui soi de șoim, nu-i altul decît Mihai Cantacuzino spătarul, pasăre răpitoare, foarte trufașă. El hotărăște ca Vidra să fie izgonită, iar Struțocămila să capete epitropia asupra jigăniilor. Știe că, în adunare, potrivnicul cel mai de samă al Struțocămilei este Lupul. Învinuiește Breh-

nacea de lașitate și sfătuiește pe Șoim să vină în monarhia Vulturului, încredințîndu-l că nu i se va întîmpla nimic, adică nu va îngădui Corbului să se răzbune pe el, pentru că umblă să rînduiască pacea cu Inorogul. Cantemir își cam bate joc de el scriind : „Această pasăre, dară, cu mare mînie, mai mult din stomahul tulburat decît din rostul fără sfat, într-acest chip cuvintele deodată cu balele își stropiia".

— După cît bag samă, pe Cantacuzini i-a botezat cu nume de pasări din neamul șoimului.

— Da, vel hatmane. Și cred că ghiciți acum cine este *Șoimul* în „Istoria ieroglifică", ales că de multe ori l-ați auzit pe Dimitrie numindu-l așa.

— Nu poate fi decît Toma spătarul Cantacuzino, răspunse jupîneasa Maria, cel care acum e general la țarul Petru.

— A ajuns bine : dacă nu împărat, măcar slujitor la un împărat, se veseli căpitanul Silion.

— Precum știți, este feciorul agăi Matei Cantacuzino, văr primar cu Constantin vodă Brîncoveanu și cu doamna Casandra, soția lui Dimitrie Cantemir, se dovedi jupîneasa Maria bună cunoscătoare a înrudirilor Cantacuzine.

— Cantemir l-a pus pe Șoim mai mare peste dulăii care-l urmăresc pe Inorog în Cetatea Lăcomiei. E o vietate puternică și hrăpăreață, dar cînd se încredințează de cinstea Inorogului și-l face frate de cruce.

— Dascăle Ieremia, îl opri Neculce, ne-ai cam amețit cu atîtea nume născocite. Ca să te mai putem urmări, se cere să ne limpezim iară mintea cu un pahar de vin, să ne îndulcim cu cîte o căniță de must și cu ciorchine de struguri dulci și-nmiresmați. Iar plăcinta învîrtită, cu brînză de oi umplută și cu miere îndulcită, iată, vă așteaptă, caldă, sub șervete de in, țesute de însăși jupîneasa mea.

— Prea bine ! se ridicară toți, răsuflînd ușurați, despovărindu-se de grija de a ghici și a ține minte toate numele astea ciudate, născocite de duhul cel năstrușnic al lui Dimitrie Cantemir.

— Nu-mi închipuiam că v-am pregătit un priveghi atît de greu, se dezvinovăți dascălul, așezînd cartea în

jilț, pe locul său, și pășind prin cerdac, întru dezmorțirea oaselor.

Gustară din plăcintă și din poame, se îndulciră cu mireasma binefăcătoare a mustului și a vinului. Silion își aminti că Dimitrie Cantemir iubea mult strugurii din Huși, precum și perjele bine coapte, împănate cu miezuri de nucă nouă și că de multe ori cerea să i se aducă asemenea roade de la Silișteni, cumpărate de la „răzeșii cei perjari, vînători de tătari", cum îi plăcea să-i poreclească.

— Și cînd stam la Harcov mult le ducea dorul și le pomenea des. Și doamna Casandra, cînd era bolnavă, suspina : „Mi-i poftă de nuci din țara noastră"...

— Hm..., se întristă vel hatmanul Neculce, așezîndu-se în jilț și făcînd semn și celorlalți să se cuibărească în locurile lor. Ne-a fost doamnă doar opt luni și n-a apucat nici o toamnă moldoveană ca asta... Dascăle, zi-i mai departe, rogu-te, cu povestirea și citania „Istoriei ieroglifice". Că ne dezvălui o față necunoscută a Cantemireștilor.

Încuviințînd, dascălul se apropie de jilțul său și o văzu pe Daria prefirînd filele cărții. Cînd îl simți alături tresări și-și ceru iertare, apoi îndrăzni :

— Dascăle Ieremia, mult te rog, împrumută-mi-o s-o copiez.

— E greu, foarte greu de înțeles, maică Daria.

— Tocmai de aceea, cinstite dascăle. Copiind-o, urmăresc mai pe-ndelete gîndul scriitorului și-l pătrund.

— Bine, Daria ; ți-o împrumut, dar nu mai mult de trei luni. Că, în preajma Crăciunului voiesc a pleca la București și trebuie s-o am cu mine. Așa... V-ați așezat toți ? Buun... Mare însemnătate dă Cantemir *Vulpei*. Bănuiți cine-i ?

— Dacă ne întrebi ca pe școlari, rîse Neculce, să cerc a răspunde eu. Vulpea e jiganie, înțeleg deci că nu poate fi decît porecla unui boier din... monarhia Leului, din Moldova, care să fie foarte șiret și viclean, rău, dar nu fățiș, ci din umbră. Și pentru că ai spus că, în „Istoria ieroglifică", lui Iordache Ruset i-a dat nume Pardos, ca Vulpe l-aș prepune pe Ilie Enache Țifescu, zis Frigevacă.

— Întocmai !, Și mult mă bucur că l-ai deslușit din mulțimea... jigăniilor. Asta însamnă că ai început a des-

cîlci „Istoria ieroglifică" ; dar, mai ales că ţi-ai cunoscut bine contemporanii : îi ghiceşti şi sub numele vietăţilor cu care doar sufletul li se asamănă.

— Să fiu cinstit, dascăle, înălţă vel hatmanul fruntea, de multe ori l-am auzit pe Dimitrie Cantemir zicîndu-i lui Frigevacă „Vulpea cea hicleană", marele meşter al făţărniciei, cumpănind orice vorbă şi socotind fiece pas...

— Dar ştim că Ilie Ţifescu era cam gîngav, zise jupîneasa Maria. Era chiar caraghios repetînd mereu „vai-de-mi-şi-de-mi"...

— Poate tocmai de aceea, Dimitrie Cantemir l-a pus să vorbească drept ca un retor, să povestească mult, pe larg, snoave şi pilde cu tîlc. Vulpea are mare dragoste pentru Corb, din prînzul căruia de multe ori s-a înfruptat. Urmărind, cu şiretenie, să atragă ura asupra Filului şi a Inorogului, ca şi asupra Lupului, Vulpea îl aţîţă pe acesta din urmă a vorbi în faţa adunării despre Struţocămilă, despre Fil şi Inorog. De ce ? Pentru că ştie bine : despre Struţocămilă nu va putea vorbi de bine, ci numai de rău, întrucît îl cunoaşte din vremea cînd i-a fost cumnat, iar pe Fil şi pe Inorog nu-i va putea ocărî nu numai pentru că-i sînt cumnaţi şi-i cunoaşte foarte bine, dar şi pentru că îi iubeşte ca pe nişte fraţi. Şi într-un caz şi în altul, Lupul s-ar fi pus rău cu Corbul, ceea ce el nu dorea defel ; dar, în schimb, doreau Pardosul şi Vulpea.

— Mare şireclie ! exclamă jupîneasa Maria. Frigevacă a fost scula lui Iordache Ruset în uciderea Costinilor.

— Da, cinstită jupînească. Jiganie din rîndul întîi printre cele „de sînge mîncătoare". Dar lucrează numai din umbră, cum s-a zis, numai cu şiretenia. Se numeşte a fi prieten cu Pardosul, căruia îi împlineşte poruncile tainice. Pare a fi în slujba Corbului, din masa căruia se înfruptă adesea, dar numai ca să adulmece, cu mirosu-i iscusit, tot ce-i aduce foloase. Nu arată, dar iubeşte duhoarea greţoasă a stîrvurilor. Chiar căinarea cu „vai-de-mi-şi-de-mi"... nu-i decît o făţărnicie care-i îndulceşte inima, ca şi cum ar fi uns-o cu miere. Şi asta, deoarece ştia că, în curînd, cel căinat n-avea să mai fie. E o lighioaie „pre pîntece tîrîtoare", de sînge fierbinte ca şi de „stîrvurile împuţite" nesăturată. A vînat totdeauna din umbră, din întuneric. Gîcea, simţea, se călăuzea după

miros ; dar nici văzul nu-i era prost : vedea înlăuntrul dobitoacelor, le citea duhul. Proorocea soarta celor care se apropiau de moarte şi făcea ce făcea ca să le dea brîncirea cea de pe urmă. I-a reuşit socoteala asta în uciderea Costinilor, nu în a lui Lupu Bogdan...

— Dar dacă el, Ilie Frigevacă, a strecurat otrava în cafeaua pe care vodă a dat-o hatmanului Bogdan ? întrebă jupîneasa Maria.

— Vulpea, zice Cantemir „sau de sula zavistiii împunsă sau de vicleşugul şi răutatea firii sale împinsă şi preste simţirea ei adevărul atinge". În adunarea de la Arnăutchioi îndeamnă pe alţii să se ridice împotriva Corbului : de pildă pe Lup şi pe Şacal. Pe Şacal îl ademeneşte împotriva Struţocămilei, învinuind-o că nu-i jiganie adevărată, ci-i o îmbinare hidoasă între dobitoc şi zburătoare. Nefiind nici numai patruped, nici numai pasăre, nu poate stăpîni peste ţara Leului, ci trebuie aruncată în nicăieri. Pe Lup, Vulpea îl socoteşte o „jiganie filozoafă" şi cearcă să-l atragă în cursă, să-l scoată din tăcere şi prudenţă şi să spună dacă este pentru sau împotriva Struţocămilei. Şi pentru că Lupul tăcea, Vulpea a vrut să dovedească adunării că, în fapt, este o jiganie iscusită. Şi-atunci a povestit, cu agerime şi viclenie, cum Lupul a păcălit un om sărac şi dulăii lui şi a sărit, împreună cu alţi lupi, peste gard, în ocol şi „fietecarele mielul său luă" şi se veseliră să „dea foamei potolire". Sau, în a doua povestire, cum Lupul a păcălit pe un herghelegiu „carile precît era de bun păzitoriu, pre atîta era la vin tare băutoriu", şi i-a mîncat un armăsar. Nu iubea Struţocămila, dar a povăţuit Coşcodanul, Papagaia, Coţofana de Europa şi chiar pe Maimuţa Liviei s-o aleagă epitrop în ţara Leului.

— Cine-s toţi aceştia ? întrebă Neculce, cu oarecare spaimă.

— La rînd : Ienache Văcărescul, vistierul lui Brîncoveanu, Ion Comnen, acel retor vestit care l-a convins pe Brîncoveanu să se înţeleagă şi să se împace cu Inorogul ; el vrea, ca şi mine, să se unească muntenii cu modovenii, iar acea unire să se facă sub epitropia Corbului. Ca o pasăre foarte învăţată ce este, Papagaia socoteşte că Struţocămila şi rîvna ei spre epitropie sînt adevărata pricină

din adunare. Scrie Cantemir, în cartea asta, că „vulpea, precum din fire ieste bună adulmecătoare", mare grijă „purta ca nu cumva adevărul să grăiască şi vicleşugurile acum ascunse vreodată să se dezgolească" şi cu dînsul să se piardă. Ca să-şi bată joc de Vulpe, spune că, în vremea epitropiei Struţocămilei, şi-a dat duhul sufocată cu un pui, pe care a cercat să-l înghită întreg, din lăcomie.

— Bine-a făcut ! se bucură căpitanul Silion. Asta merita.

— Mare însemnătate dă Cantemir Cameleonului care, precum de multe ori am spus, este Scarlat Ruset, cel crescut, cum aţi mai auzit, ca şi Dimitrie Cantemir, la Şcoala Camilopardului...

— A lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul, adăugă Daria, bucuroasă că şi-a amintit această poreclă.

— Da, maică Daria. Cameleonul este îndrăcit de isteţ, în toate şi harnic numai la cele rele, schimbător ca vîntul şi după stăpînii pe care-i slujeşte ori îi trădează, dar mai ales după cum îi porunceşte cîştigul cel mai mare de arginţi. Deşi, în fapt, avea chip de bărbat frumos, Dimitrie Cantemir l-a zugrăvit după firea lui cea urîtă şi ticăloasă. O jiganie pocită : cu gura spintecată pînă la umeri, fără gît, cu spinarea ca a porcului, grebănoasă şi gîrbovă, dar mai ales limba, a mirare de lungă, în vîrf dăruită cu un clei sau vîsc cu care prinde musca, o vîră în gura-i cît un hău şi-o dumică. Asemenea chip hidos se potriveşte sufletului său de uneltitor, de născocitor de intrigi, cu purtări urîte, neomeneşti, de o strivitoare neobrăzare. Are totdeauna părerea celui cu care stă de vorbă sau care-l plăteşte mai bine. Este întruchiparea mincinosului, a fariseului nerușinat, a secăturii care stă adesea cu... dosul în două luntri şi pescuieşte în apă tulbure, murdărită de spurcatele lui bale.

— Apă pe care, adesea, el o tulbura, cu meşteşug mare, ca să prindă peştele cel mai de preţ, spuse Silion.

— Aşa-i, căpitane. Împreună cu Rîsul şi cu dulăii, îl pîndesc şi-l caută întruna pe Inorog, să-l vîneze, cu otrăvite săgeţi.

— Cine sînt dulăii ? întrebă Daria.

— Sînt oamenii Corbului trimişi în Ţarigrad ca, împreună cu ogarii şi coteii, să iscodească toată Cetatea

Lăcomiei, să-l apere pe stăpînul lor și să încolțească pe neprietenii lui. Dulăi, ogari și cotei au și hrănesc în Cetatea Lăcomiei toți epitropii celor două monarhii. Între dobitoacele pomenite în „Istoria ieroglifică" este și *Bivolul de Cina* sau de China. Așa i-a zis lui Dositei, patriarhul Ierusalimului, pe care Corbul l-a rugat să ajute la împăcarea cu Inorogul. Dimitrie Cantemir îl descrie așa : ...„la trup ieste negru, la cap alb, la picioare pag, la coamă comos precum caii de Schitiia, la isteciune din vulpe nu rămînea. Iară hirișiia cea mai chiară îi este totdeauna a răgi și nepărăsit a mugi"...

— Dascăle, Dimitrie-i prea răutăcios cu acest prelat foarte învățat, care multe slujbe și învățături a adus ortodoxiei și scrieri însemnate a tipărit la București și la Iași, spuse vel hatmanul, după ce Ieremia închise cartea din care citise.

— Adevărat, vel hatmane : îl înfățișează cam caraghios și strîmb ; dar „trup negru" tălmăcește rantia neagră, „picioare page" va să spună că poartă călțuni albi, iar „cap alb" închipuie bătrînețea lui.

— De unde știi, că-i așa ? nu voia Neculce să creadă.

— Tălmăcește Cantemir însuși : a scris doar o carte cu cheie. Trebuie să spun că și eu, dascălul Ieremia Cacavela, sînt cuprins în „Istoria ieroglifică". Mă numește Privighetoarea.

— A, frumos ! se bucură Daria. Nume foarte potrivit pentru harul domniei tale de retor, cu vorbă înaripată și glas melodios.

— Te-a iubit mult, dascăle, surîse căpitanul Silion.

— Da, m-a iubit ; dar a fost și supărat pe mine că l-am slujit și pe... Brîncoveanu. Era să zic pe... Corb. Drept aceea mă cam înțeapă cu ironia. Zice că sînt o vietate cu „limbă lată și voroavă neîncetată"...

— Ei, dacă te-ar auzi în sara asta, șugui Neculce, ar zice : „Ci bine l-am văzut și adevărat zugrăvitu-l-am".

— Da, da ; dar iată ce mai scrie : ...„pentru ce așa mult ritoricește, nici ea nu poate ști". Ba chiar că „în cuvînt vreodat a să osteni nu știe". Și-mi zice așa, pentru că mă cunoaște ca zămislitor al multor cuvîntări. Era însă supărat pe mine că, un retor iscusit ca mine, în

adunarea de la Arnăutchioi nu m-am ostenit să-l apăr pe Fil sau măcar să flocăiesc Struţocămila, făcînd-o de rîs. Ba, mai mult, mă învinuie că în acea adunare am căutat să ticluiesc din „lexicoanele etimologhicești" numele Struţocămilei. Asemenea îndeletnicire i-a supărat foarte pe Inorog şi pe Fil. Drept aceea iar mă ocărăşte, zicînd „că voroava lungă şi tot aceea, de multe ori poftorită, adică repetată, de-ar fi cît de dulce şi de frumoasă, pînă mai pre urmă să arate greţoasă şi săţioasă"... Nădăjduiesc că în sara asta de priveghi n-am trecut măsura.

— Nu, dascăle, că nu te lăsăm noi, îl încredinţă Neculce, rîzînd. Cum începem a moţăi, te oprim şi poftim a gustare must şi vin întru alungarea somnului şi împrospătarea puterilor.

— Vă mai sînt dator cu tălmăcirea numirii de *muşte*. Adică albine, viespi, bondari, trîntori. Vreţi să ştiţi pe cine numeşte aşa ?

— Vrem, dascăle ! rîse jupîneasa Maria. Că între atîta norod de jigănii şi orătănii n-o fi foc de-om mai afla şi despre nişte biete gîzuliţe nevinovate...

— Albinele închipuie ţăranii de dajdie, plătitorii de bir şi angarele. Ele adună mierea şi fac belşugul şi luxul dobitoacelor şi păsărilor din amîndouă monarhiile. *Viespi*le zice seimenilor, dărăbanilor şi tuturor lefegiilor, iar *trîntorii* sînt scutelnicii. Muştele se răzvrătesc, burzuluite, că n-au fost întrebate în alegerea epitropului. Ele vor să se păstreze străvechiul obicei de a fi faţă la alegerea ocîrmuitorului. Cantemir scrie : ...„albina sărmînţa şi sulița, mierea şi fierea tot într-un pîntece poartă". Bîzîitul lor îl tălmăceşte ca pe-o chemare la bătălie : „Sculaţi fraţi şi mergînd, viespilor ştire să dăm, pre tăuni şi pre gărgăuni împreună să ridicăm şi cu toţii la prisaca albinelor să ne adunăm, unde, de obşte sfătuindu-ne, să alegem şi să căutăm cu ce privileghie" (drept). Văzînd asemenea răscoală, monarhia Vulturului şi a Leului „de mînie, ca beşica de vînt se umplură." Şi porunci nimicirea lor : „curînd dară în unghi să-i fărîmaţi, în colţi să-i zdrumicaţi, în labe să-i spintecaţi şi cu lutul şi ţărna să-i amestecaţi şi ca pravul şi pulberea în vînt să-i aruncaţi". Iar războiul fioros dintre păsări, jigănii şi muşte e descris pe larg şi cutremurător. De pildă : „Jiganiile săriia, să trîntiia, suspina,

strămuta, capul li să învîrtejiia, greața li să scorniia, iară altceva nici procopsiia, nici îşi folosiia (că precum mîniia naşte izbînda, aşa izbînda nedobîndită naşte dosada, cu care mîniia singură ca cu laţul său să sugrumă)". Dintre păsările răpitoare, Brehnacea vorbeşte în faţa întregii adunări şi apără muştele, cum am mai spus, sfătuind pe epitropi să caute „frăţia" şi nu „veciniia" lor.

— Cred că acum te-ai apropiiat de sfîrşit, dascăle.

— Da şi nu, vel hatmane. Dar, rogu-vă, nu vă pierdeţi răbdarea. Aţi înţeles că Filul este Antioh Cantemir.

— Căruia şi în faţă îi spunea „Elefantule" ! îşi aminti Silion.

— Şi eu l-am auzit poreclindu-l aşa. Dar, în fapt, „Istoria ieroglifică" este povestea păţaniilor, a suferinţelor Inorogului, „jigania cea vestită şi de colţii a tuturor dulăilor aşa mult dorită". O poveste cu meşteşug ticluită, cu pricepere şi multă fantezie înfăţişată, cu filozofie şi ironie amestecată, cu îngăduinţă pentru unii şi cu necruţare pentru alţii ticluită şi cu mult har scriitoricesc scrisă. Cum am mai spus, la Arnăutchioi jigăniile şi păsările s-au adunat să se sfătuiască pentru alegerea epitropului din monarhia Leului. Dar sfatul s-a preschimbat într-o vajnică şi necurmată gîlceavă. Pricina ? Mai multe jigănii şi păsări de pradă voiau să-şi impună epitropul său. Tărăboiul se aţîţă cînd se iveşte un al treilea pretendent : Liliacul. În vîltoarea tărăboiului, printre fulgerele învinuirilor şi trăsnetele ameninţării cu moartea, pe Inorog îl vînează multe păsări de pradă şi o parte, adică în fapt cele mai fioroase dintre jigănii. Îl apără, cu multă prudenţă, Lupul, Brehnacea cea bătrînă şi cîţiva dintre Şoimi. Chiar de la început, cartea povesteşte cum Corbul a prins scrisorile dintre Inorog şi Lup, în care se vedea că, în locul Vidrei, cereau să pună epitrop pe Fil. Rîsul cu negru picat...

— Adică Manolache Ruset ! sări jupîneasa Maria.

— Da, el, a rostit o cuvîntare, înfăţişîndu-l pe Inorog ca pe o fiară primejdioasă, nedomolită, rea şi vicleană. Aşa fiind, trebuia, neapărat, să fie vînat şi surghiunit într-un ostrov, unde bîntuie molima ciumei. Dar *Molia din blane*...

— Vai de mine ! se căină Neculce. Cine-o mai fi ?

— A, e Athanasie Papazoul, omul, iscoada Inorogului în adunare. El îl vestește despre învinuirile și ponegrirele Rîsului. Ajutat de vrăjitori, de dregătorii otomani, Inorogul izbutește să rupă cursele și să farme capcanele întinse împotrivă-i și să scape nevătămat. Numai că Filul a venit la adunare cu gînd rău asupra fratelui său, Inorogul, crezînd că poate pune mîna pe epitropie, cu sprijinul jigăniilor cu care a lucrat în epitropia dintîi. Vede însă, cu amărăciune, că nici Corbul nici Leopardul, adică Pardosul vărgat, nici Rîsul nu mișcă un deget pentru dînsul. Și-atunci se întoarce la Inorog, căit și cu fruntea plecată, destăinuind și osîndindu-și nemernicia cu care și-a batjocorit fratele. Încrezător în sine și în *Vrăjitorii cei mari* prieteni...

— Mehmet Cerchez, Iusuf Daul...

— De bună samă ! Cu ei cearcă a înfrînge nesăbuințele și tiranicele ambiții ale păsărilor răpitoare. Dar Vrăjitorii, după ce-i făgăduiesc marea cu sarea, își „schimbă fețele" și, într-ascuns, trec de partea Corbului. Adică, înțelegeți ?, ascultă de sunetul plăcut al aurului adus de Struțocămilă. Rîsul și Cameleonul îl prigonesc, îl hăituiesc fără încetare pe Inorog. Chiar Vrăjitorul cel mare intră în luptă și curmă orice legătură a Inorogului și a Filului cu monarhia Leului. Ba, și mai mult, poruncește dulăilor să-l prindă pe Inorog și să-l ucidă. Dar iată că mușchii se răzvrătesc împotriva păsărilor de pradă și a jigăniilor fioroase, tocmai cînd se aflau la un mare banchet. Dintre toate vietățile numai Brehnacea povățuia ca Filul și Inorogul să nu mai fie prigoniți, nici surghiuniți. Dar măcar că vorbirea Brehnacei ca „mărgăritariul curat la aurul nespurcat și pietrile scumpe frumos cu aur alcătuită era", n-a înduioșat inimile împietrite și pizmuitoare, precum zice apostolul Pavel : „Cel bun văz, pricep și laud, dară cel rău urmez." Deci Corbul trece peste sfatul Brehnacei și, ajutat de Pardos, de Rîs, de Cucunoz și de alte jigănii sîngeroase, poruncește Șoimului și dulăilor lui să-l vîneze mai departe pe Inorog, fără milă și să-i pună capătul. Noroc că fugăritul află adăpost pe un *munte înalt.*

— La Buiukderé ! amintește Daria locul de refugiu, unde l-a văzut și ea, în mare taină, dovadă că urmărea cu

toată luarea-aminte istorisirea dascălului, oricît de încîlcit se depăna şi mereu împletită cu citiri din carte.

— Da, maică Daria. De acolo a trecut în coteţul „*Cucoşului Europei*“...

— Stai că acesta nu mai ştiu cine poate fi !

— Cine altul, vel hatmane, decît solul Franţei, marchizul de Férriol. Ascultaţi cum descrie Dimitrie Cantemir „coteţul“ Cucoşului Europei. Staţi să găsesc tăsmăluţa... Aşa, aici : „Cucoşul acela lăcuia într-un munte înalt şi mare“...

— Adică în Galata. Acolo era palatul ambasadei frînceşti.

— Da, căpitane Silion... „Lăcaşuri avea multe şi mari, din toate părţile bine întărite şi cu tot feliul de copaci roditori (de sub a căror rădăcini ape răci curgători ieşiia), încongiurate şi înfrîmseţate era, atîta cît la bunătatea locului cîte s-ar cerca, una măcar nu lipsiia.“ Încredinţat că nu-i vrednic de simpatia cuiva cel care nu face nimic pentru ea, Inorogul scrie Cucoşului o epistolă plină de dragoste. Zice în acea epistolă : simpatia „fiica asămănării ieste şi din dragoste să naşte“, încredinţat că „din dragoste se naşte dragostea“, iar „prieteşugul între muritori lucru prea minunat“ este, pentru că „alt el într-altul şi alt altul în sine ieste, trăieşte şi vieţuieşte“. Scrie despre prigoana la care, fără încetare şi fără cruţare, este supus : „...în ceriu de m-aş sui, acolo sînt cîini, în fundul mării de m-aş coborî, acolo sînt dulăi, în munţi cotei, în dealuri copoi, în cîmpi ogari, în stuhuri sampsoni şi-n tot locul fălci deschise, guri găscate şi colţi rînjiţi ca şi cum ar fi sămînţaţi pretutinderea împănaţi sînt“...

— Dascăle Ieremia, îl opri jupîneasa Maria, ne cuprind fiorii groazei.

— Pe drept cuvînt, cinstită gazdă. Ci asta dovedeşte că Dimitrie Cantemir are mare talent de a povesti ceea ce a trăit, gîndit şi simţit. Spunea de multe ori : „Poezia, ca şi adevărul, este o trebuinţă a sufletului“... Şi încheia epistola :... „Deci supt acoperămîntul dragostei tale, aciuindu-mă, voi rămînea, ca şi eu, în vreme ce fortuna îmi va sluji, răsplătire precum voi putea să fac, datoriu să fiu.“

— Ştia limba franceză ? întrebă jupîneasa Maria.

— Da, știa bine, încuviință Ieremia. Dealtfel și aici, în Istoria asta, scrie : ...„căci Inorogul în glasul Cucoșului a cînta știa". Uitînd binefacerile cu care l-a bucurat, Cameleonul s-a preschimbat din prieten în dulău, în cel mai vajnic vînător al Inorogului. De aceea Dimitrie Cantemir îl înfierează cu vorbe arzătoare, tăioase și cu mult oțet amestecate, zicîndu-i : „organul fărădelegii, vasul otrăvii, lingura vrăjbii, tocul minciunii, sulița amăgelii, cursa vicleșugului, văpsala strîmbătății și vînzătoriul dreptății". Jiganie fioroasă și crudă care „pentru bine cu rău răsplătește". Sfada, harța, pîra, bătălia, încăierarea par a nu se mai sfîrși. Cameleonul cată să scoată pe Inorog, cu orice preț, din adăpostul lui tainic, ca să-l prindă dulăii ori *crocodilii*.

— Nu mai știu dacă ai spus ori am uitat eu : cine-s crocodilii ?

— Sînt pristavii bostangiilor otomani. Ca să-i dea de urmă, Cameleonul îl întărîtă mereu pe Șoim împotriva Inorogului. Se preface iar prieten, voitor de bine și izbutește a pune la cale o întîlnire între dînșii. În această întîlnire, ca să-l convingă de cinstea lui, Inorogul povestește Vulturului istoria neamului său. Povestește despre moartea părintelui său, Monocheroleopardalis.

— Numele acesta ciudat și pompos, observă Ion Neculce, e încă un fel de laudă a părintelui său. Că avea Dimitrie această trufie.

— Eu am stat lîngă măria sa Constantin vodă Cantemir, simți Daria nevoia să-l apere. Știu că a săvîrșit multe isprăvi și vitejii, că primise zeci de răni, iar semnele lor adînc îi erau săpate pe trup. Și eu știu cît a suferit din pricina omorului spre care l-a împins duhul răului, numit Iordache Ruset. Se căina, plîngea în barbă, cînd își amintea și rău îi ocăra și-i blăstăma pe povățuitorii nelegiuirii, pîrîși și uneltitori.

— Așa o fi, dacă ziceți. Ci eu voiesc să mă întorc la Inorog, și să spun că, după ce a vorbit cu amintiri și filozofie, Șoimul, ascultînd, își schimbă părerile și zice : Inorogul este o făptură deosebită și merită a trăi pentru binele românilor. El cere Cameleonului să nu-l mai prigonească, să-l lase în pace. Dar mult prea schimbătoarea jiganie se preface a primi porunca și sfatul ca, pe sub

ascuns, să-l pîrască pe Şoim Corbului că s-a vîndut Inorogului, pentru bani.

— Multă încurcătură şi zavistie a mai zamislit şi acel Scarlatache Ruset, se înclină Neculce. Dator sînt să vă dau dreptate şi domniei tale dascăle Ieremia şi ţie Daria. Aşa am să-l înfăţişez şi eu în letopiseţ.

— Mai greu va fi, vel hatmane, cuvîntă căpitanul Silion, să-l înfăţişezi pe Dimitrie Cantemir aşa cum l-am văzut eu, amărît şi otrăvit, lîngă un Scarlatache căinat şi spăsit, de jurai că om mai cumsecade ca dînsul nu se mai află pe faţa pămîntului.

— Am cetit de mai multe ori vorbirea dintre Inorog şi Şoim, urmă dascălul Ieremia. I-a povestit despre scurta epitropie, de cîteva săptămîni, în monarhia Leului, după stingerea Monocheropardalisului. Despre felul cum Vidra şi-a cumpărat epitropia, cu ajutorul Corbului, care i-a dat tron, bani şi pe Mreana de soţie, cu zestre bogată. El, Inorogul, nevoit este să fugă în Cetatea Lăcomiei şi să se aşeze la *Grumazii-Boului*.

— Ce loc e acesta ?

— Bosforul, vel hatmane... Ca epitrop, Vidra jefuieşte cu nemilă, după voie şi poftă, monarhia Leului, secătuind-o de toate bunătăţile. Văzînd aşa, Inorogul adună jigăniile bejenite, face solia cu jalbă la Vrăjitorii locului, la marii dregători şi, plătind „50 de sîngeroase", adică de pungi adunate cu sudoare şi sînge, dobîndeşte pentru Fil epitropia în monarhia Leului, iar el rămîne de strajă în munţii de la Grumazii-Boului...

— Cum am zice, capuchehaie.

— Întocmai, Daria. Inorogul se călăuzeşte după învăţătura lui Seneca filozoful, care zice : *Gloria fugientes magis sequitur*, adică faima mai de grabă se ţine după cei ce fug de ea. Dar Corbul, clocotind de mînie, face „mare descîntec", tot cu... „sîngeroase", îl mazileşte pe Fil şi ureă pe Vidră, pentru a doua oară, în scaunul de epitrop în monarhia Leului. Ca să-i fie bine Vidrei, prigoneşte, vînează pe Inorog şi pe Fil, silindu-i să se ascundă în locuri tari şi tainice, adică în casele unor mari dregători. Din ascunzişul lui, Inorogul izbuteşte a-i îndupleca pe Lup, Urs, Vulpe, Şacal şi Struţocămilă, pribegi în monarhia Vulturului, să pîrască Vidra la Corb, ca pe-un sîngeros jefuitor al ţării

şi al norodului. Aflînd că ginerele său e tiran, hapsîn, hulit de toţi şi că, prin asta îi ştirbeşte şi lui faima cea bună, Corbul îl cheamă pe Lup şi-l roagă să mijlocească împăcarea cu Inorogul şi cu Filul. Dar iată că află Pardosul, Cameleonul şi Rîsul. Ei îl sfătuiesc pe Corb, ca, în adunarea de la Arnăutchioi să sprijine Struţocămila, jigania pocită, ocrotită de ei. Alegerea ca epitrop se face după multă zăbavă, ciorovăială şi zurbavă, dar lumii se vesteşte în felul pehlivăniilor la iarmaroc, bătînd tobele, strigînd şi urlînd asurzitor : „Iată că Struţocămila de titlul vredniciei şi stăpînirii vrednică ieste ! Iată că mare să află însămnarea numelui ei !“ Dar toţi ştiu că a fost aleasă nu pentru merite, ci pentru că : „Aşa porunceşte Vulturul (adică padişahul), aşa va Corbul, aşa îndeamnă şi sfătuieşte Cucunozul“... De bucurie că li s-au împlinit voile, păsările răpitoare şi jigăniile cele fioroase fac ospăţ mare, împărătesc. Dar cum alegerea Struţocămilei a cerut multă cheltuială, iar banii s-au scos prin „a multora multă asupreală şi mare înăduşală“, a celor mici, a muştelor : albine, viespi, gărgăuni, ţînţari, suferinţa lor coace ca un „cărbune ardzătoriu şi foc pîrjolitoriu“. Drept aceea, viespile aţîţă pe albine, pe trîntori şi tăuni, pe gărgăuni, pe furnici şi ţînţari la răscoală. Şi, în adevăr, se răscoală şi se năpustesc peste ospăţul cel împărătesc tocmai cînd jigăniile şi păsările se ospătau mai abitir şi se desfătau „cu tot felul de dezmierdări“, tocmai cînd beau pahar după pahar şi, „cu aburul vinului“ în cap, îşi lăudau căpeteniile cu vorbe „negîndite“. Astfel, scrie Dimitrie Cantemir, neamul muştelor „tot într-un suflet şi într-o inimă sculîndu-se şi mai mult cu focul inimii decît cu aripile zburînd... ca focul în paie şi ca scînteia în iarbă pucioasă intrară“. Cuprinşi de spaimă, mesenii „de mînie, ca beşica de vînt se umplură“ şi cu „urgie poruncră“ să fie nimicite toate muştele : ...„în colţi să-i zdrumicaţi, în labe să-i spintecaţi şi cu lutul şi ţărna să-i amestecaţi şi ca pravul şi pulberea în vînt să-i aruncaţi !“ Aşa începe „războiul lighioilor mici cu cele mari“, care va să însămne răzvrătirea norodului şi potolirea lui, cu mare vărsare de sînge. Descrie apoi „meidianul bătăii“, unde păsările şi jigăniile „cu mare îndîrjire ieşiră“ împotriva muştelor. Ascultaţi : „Iară după ce Puhacele (adică bufniţele) din puşcile cele mari şi

Cucuvaiele din cele mici sămnul războiului dederă, îndată sunet, bubnet, trăsnete, plesnete, vîjîituri și duduituri preste tot locul să răsunară... Mînie ca aceasta vărsară, vrăjmășie ca aceasta arătară, gătire ca aceasta făcură, tunară, detunară, trăsniră, plesniră, răcniră, piuiră și din toate părțile cu mare urgie marile acestea jigănii asupra micșoarelor musculițe se repeziră"... Fățărnicia Cameleonului, descoperită a treia oară, îl face pe Inorog să-l pecetluiască și să-l suduie iară cum îi vine la gură sau cum îi cade sub pană : „mreaja dracului și paianjenul tartarului", „răutatea răutăților și vicleșugul vicleșugurilor", „răutatea peste răutate și păcat peste păcat a grămădit", „lanțul dracului și undița demonului", „haina vicleșugului curînd să vechește și în toate părțile destrămîndu-să, rușinea i să dezgolește", „jiganie spurcată și fățarnică"...

— Iscusită pană a avut Cantemir, dascăle !

— Da, jupîneasă Maria, foarte iscusită și uneori amețitor de năstrușnică. Nu cruță pe nimeni. La a doua întîlnire, cucerindu-i simpatia, Inorogul dezvăluie Șoimului nestatornicia Corbului, dovedindu-i că-i plin de otrava răului și vrea, neabătut, să-l piardă. Uimit de cîte aude, Șoimul face un fierbinte jurămînt de prietenie către Inorog, zicînd : „Iară pre mine în catalogul adevăraților prieteni numărîndu-mă... cu toată adeverința inimii mă giur că în viața mea de bine voitoriu să-ți fiu și oricînd și în orice a-ți sluji voi putea că nu mă voi lenevi cuvînt îți dau". Apoi, auzind ocările Șoimului asupra Corbului, Inorogul îl asemăluiește pe acest stăpîn și epitrop în monarhia Vulturului cu porcarul pe care senatorii l-au ales rege numai pentru că, așa cum glăsuia jurămîntul, în ziua aceea, a intrat cel dintîi pe poarta cetății. Norocul și nu alta l-a săltat în locul cel mai înalt, așa cum spune și cuvîntul : „Sara ghiogar, dimineața spătar"...

— Aici n-are dreptate ! se împotrivi Neculce. Nici eu nu l-am prea iubit pe Brîncoveanu, dar știu că se trăgea din spiță veche basarabească. Drept aceea își zicea chiar Constantin Basarab Brîncoveanu. Iar snoava cu porcarul parcă se potrivește mai repede Cantemireștilor...

— Sînt de aceeași părere, vel hatmane ; dar „Istoria ieroglifică" nu ține să spună tot adevărul. Sau, dacă vreți, scrie despre adevărul văzut de ochii lui Cantemir, înțeles

de mintea, inima şi închipuirea lui. Şi vreau să vă mai cetesc ceva : după împăcare, Inorogul şi Şoimul, pînă noaptea tîrziu „pîlduind şi vorovind, să sculară şi, amîndoi îmbrăţişîndu-să şi sărutîndu-să..., să giurară ca pînă la moarte prieteni nedespărţiţi şi în toate primejdiile unul altuia popreaua răzimării şi mîna sprijinirii să-şi fie şi dragostea vecinică şi neimată (adică neintinată) să ţie".

— În ieroglifica asta nu scrie că au jurat să lupte, pe orice cale, împotriva stăpînirii otomane ? întrebă Daria.

— Nu, maică. Am cetit cartea asta, cu toată luareaaminte, de trei ori, din tartaj în tartaj, dar n-am întîlnit asemenea jurămînt. De altminteri, dacă a fost, nu putea fi decît cu desăvîrşire tainic ; primejdiile îl împiedicau a-l pomeni chiar într-o scriere cu cheie.

— Dascăle Ieremia, grăi jupîneasa Maria, cînd ne aflam închişi în Cetăţuia, iar soţii se băteau cu otomanii la Prut, doamna Casandra mi-a povestit că între Dimitrie Cantemir şi Toma Cantacuzino a fost asemenea jurămînt tainic.

— S-ar putea, socoti şi Ion Neculce. Mai ales că, în 1711, cum vom arăta, Toma Cantacuzino l-a părăsit pe Brîncoveanu şi a venit la ţarul Petru, ca şi Cantemir.

— Şi dacă-mi amintesc bine, vorbi iar jupîneasa Maria, doamna Casandra mi-a istorisit cum Dimitrie Cantemir s-a tocmit mult cu Toma Cantacuzino, rugîndu-l să astîmpere gîlceava dintre români şi să se unească, luptînd, împotriva vrăjmaşilor.

— Femeie cantacuzină, cu har, cu osebită pricepere în treburile cele politiceşti.

— Şi eu sînt încredinţat de asta.

— Aşijderea adeveresc şi eu, zise căpitanul Silion, că doamna i-a fost sfetnic de taină, înţeleaptă, luminată, înţelegătoare, dar şi foarte stăruitoare şi dîrză.

— Mai departe, în „Istoria ieroglifică" scrie că, întorcîndu-se, pe apă, de la întîlnirea cu Şoimul, Inorogul a fost prins de crocodili şi închis în bîrlogul lor, adică la bostangi başa. Uneltitorul acestei mişelii — tot Cameleonul ! — îl dă pe sama crocodililor ca pe un „vînat gras, mare şi frumos". Faptă izvorîtă din „puturoasă hulă". Cameleonul „mînciuna în haina adevărului şi vicleşugul

în cămaşa dreptăţii s-ar îmbrăca" spre a-l nimici ; dar şi Inorogul s-a apărat cu „marea şi minunata putere a cornului" său. În închisoare i-au venit fel de fel de gînduri, de „sunete jalnice, eleghii căialnice şi traghiceşte". Gîndeşte la sfîrşitul lumii, aşa cum a citit în cărţile despre Biblie, cînd toate semnele zodiacului, toate constelaţiile se vor răsturna, se vor încurca, se vor preface în haos. Citesc, ca o pildă de asemenea mînioase gînduri şi blăsteme : „Clătească-se ceriul, tremure pămîntul, aerul trăsnet, nourii plesnet, potop de holbură, întunerec de negură vîntul să aducă"... Mult am stat asupra acestor pagini de jelanie scrise în felul apocalipsei : „Iată, munţii strigă, văile răsună, iată dealurile grăiesc, cîmpii mărturisesc, iată pietrile vorovăsc, lemnele povestesc, iată iarba cu gălbenirea şi florile cu vestedzirea arătînd". De bună scriitură găsesc că este şi blăstămul Şoimului azvîrlit în obrazul Cameleonului : ...„Hameleoane, bălaur mic şi zmău în venin, Hameleoane, domnul diavolului şi dascălul Cacodemonului, Hameleoane, fundul răutăţilor şi vîrvul vicleşugurilor, Hameleoane, mreaja dracului şi paianjina tartarului"... Şi mai departe : „Piei de-aicea, o, jiganie spurcată şi fătarnică... Că într-adevăr cel dinceput ai fost, tot acela eşti şi tot acela vei fi, pînă cînd, ca căpuşile de sînge umplîndu-te, ca cîrceii beşicîndu-te, plesnind, vei crăpa"... Trebuie să vă spun, la cheie *„căpuşile de sînge"* sînt tîlcuite „pungi cu galbeni" ; deci îl blastămă să piară săturat, sufocat de aur. Povesteşte apoi cum nu l-a ajutat nimeni, nici chiar fratele său, care şi-a văzut doar de pofta lui de domnie. Inorogul împotriva atîtor vrăjmaşi are doar un corn, în loc de armă, şi patru picioare de fugă împotriva atîtor gonaci. În carte scrie că liniştea şi belşugul din sălaşul Cucoşului îl ajută să lucreze şi să gîndească. Iar cînd *Vrăjitorul cel mare din ostroavele mediterane...*

— Cine-i ? întrebă Neculce.

— Calaili Ahmed capudan paşa, marele vizir ; el rupe toate vrăjile jigăniilor potrivnice şi-l apără pe Inorog, care se întoarce la casa lui, unde, cu ajutorul Şoimului, lucrează de sîrg la împăcarea cu Corbul. Îi scrie şi statornicesc condiţiile împăcării şi ale legării unei bune prietenii, ca între fraţi români. Se zbate pînă mazîleşte Struţocămila şi pune epitrop în monarhia Leului pe Fil. După

multe întîmplări, cu amestecul folositor al Camilopardului, căruia Corbul „toată plinătatea puterii" i-a dat, cu ajutorul Brehnacei bătrîne și al Bivolului de Cina se înfăptuiește, în sfîrșit, împăcarea dintre Inorog și Corb. Împăcarea se pecetluiește în *lăcașul Bivolului,* adică la Patriarhie, „unde toți dulăii, ogarii, coteii, împreună cu Brehnacea adunîndu-să, pre cinstea numelui și pre credința cuvîntului legămîntul păcii aședzară... Apoi cu toții sculîndu-să, cu capetele plecate, copitele Inorogului sărută. Inorogul însăși îmbrățișîndu-i precum i-ar săruta și sămn de pace le-ar arăta, cu cinste îi priimea."

— Mutate în rîndul animalelor acele întîmplări trăite de noi, mi se par acum mai ușor de înțeles, se bucură căpitanul Silion.

— Așa-i, căpitane... Înfrînt, chinuit de visuri groaznice și de mustrări de cuget, temător să nu-și piardă viața pentru toate prostiile și ticăloșiile săvîrșite, Cameleonul cu mare umilință vine la Inorog și se milogește : „Milostivește-te, milostivește-te asupra ticăloșiei mele" (adică a nenorocirii lui)..Se tînguie că l-a istovit foamea, l-a pîrjolit focul, l-au părăsit puii, încît a ajuns „pierit și prăpădit", fără nici o nădejde pe lume. Striga : „Agiutoriu, agiutoriu ! cornul plecîndu-ți, din otrava ce mă putrezește, mîntuiește-mă !" Cum era firesc, Inorogul îi răspunde cu vorbe de batjocoră și blăstăm : ...„Ce precît a socoti pociu, receta leacului tău-acesta ieste : cornul cămilii, coama șarpelui, ochiul guziului orb și unghile peștelui luînd, în laptele aspidei le fierbe, pînă la dzece ocă, dzece dramuri vor rămînea, carele în chipul alefiilui făcîndu-să, cînd soarele ca luna va scădea cu o parte pre la rane te unge, iară cu altă parte la sfîrșitul soarelui, apă din fărmușuri de marmure și din pilituri de aur storcînd, o amestecă, și în chipul șerbetului făcînd-o, o bea, și așa leacul îți vii afla"...

— Uluitoare închipuire !

— Și usturătoare batjocoră...

— Da. Astfel sfîrșește îndelunga sfadă între neamuri. Durase 1 700 de ani.

— Cum 1 700 ? se miră Daria, clipind des din ochi.

— La cheie scrie că-i vorba de șaptesprezece ani, între 1688 și 1705, adică de la moartea lui Șerban vodă Cantacuzino, pînă în anul cînd a scris cartea aceasta, unde povestește toată gîlceava de pe calea împăcării. Și împăcarea asta este socotită ca o dorință, ca o rîvnă, ca o visare a multora. Și, mai ales, ca o mare izbîndă a Inorogului cel înțelept.

— Îmi pare rău, șugui Neculce, dar așa de bine au ținut această pace, precum țin cîinii vinerile. Zîzaniile s-au stîrnit iară, după cîțiva ani.

— Nu din vina lui Cantemir, îl apără Silion.

— Și cred că or trebui să mai socotim ceva, observă Daria ; că într-o sfadă așa de înverșunată, ațîțată de atîtea ciocniri de ambiții și de pofte de mărire, n-a căzut totuși un cap, nu s-a pierdut nici o viață. Dimitrie, care trăise durerea uciderii Costinilor, nu mai vroia sînge. Nici gîlceavă. Nici pîră la... Vrăjitorul cel mare. Ci frățească împăcare.

— Mare adevăr ai grăit, Daria. Dar, din pricina Brîncoveanului, sînge a curs în cei zece ani care-au urmat.

— Mai mult ca Dimitrie Cantemir, domnia ta, vel hatmane, îl nedreptățești pe Brîncoveanu. A fost, am mai spus-o, un voievod cu voință tare, mîndru și dornic de mărire, lacom de averi, poruncitor și uneori chiar tiran. Dar nimeni n-a îmbogățit țara ca dînsul, n-a înfrumusețat-o mai mult ca el. Am stat mulți ani în preajmă-i și l-am ajutat, pre cît m-am priceput, încredințat că era bărbat înțelept și voievod strălucit. A domnit mult. Și toți cei deprinși cu schimbările dese în ocîrmuire s-au învrăjbit și-au ajuns a-l dușmăni de moarte. Și mai cu samă rudele lui, Cantacuzinii, în frunte cu Constantin stolnicul. Eu, iubiți priveghetori, bătrîn cum sînt, n-aș dori nimica mai mult decît să mă așez la Hurez și să mai trăiesc în tihna și frumusețile de-acolo, măcar cinci ani, și-apoi să mă mut în lumea neființei, bucuros că am văzut frumusețea și m-am înfruptat din dulcea ei minune.

Văzînd atîta dragoste pentru cel pe care Dimitrie Cantemir îl poreclise Corbul, Ion Neculce a zîmbit și a cuvîntat :

— Te cred, dascăle Ieremia. De aceea în letopiseț voi scrie că s-a făcut pace între frați, cu jurămînt înaintea

patriarhului, ca să nu se mai pîrască la Poartă unul pe celălalt, să-şi strice ţările cu multe cheltuieli şi haraciuri, ci încă să se ajute unul pe celălalt cu prieteşugul.

— Aşa să scrii, cinstite vel hatmane, te rog, îşi împreună Daria mîinile. Căci înfrăţirea, unirea şi pacea între români a fost visarea cea mare a lui Dimitrie. Şi, să fim drepţi, şi a noastră, a tuturor.

— Daria, vino să te-mbrăţişez pentru vorba asta, se ridică jupîneasa Maria în picioare şi o îmbrăţişă, sărutînd-o pe amîndoi obrajii. Toţi se bucurară de cuvintele şi prietenia Dariei. Şi iar se părea că priveghiul avea să sfîrşească aici. Ci Silion întrebă cu oarecare nedumerire :

— Iertare, dar eu nu prea înţeleg ce fel de carte este această „Istorie ieroglifică". Mi-i greu s-o pricep : întîmplări adevărate şi chipuri fantastice.

Dascălul Ieremia zîmbi :

— E o carte arţăgoasă, bătăioasă, muşcătoare. O satiră îndreptată împotriva nemernicilor mişunători într-o lume ca asta în care trăim. Şi nu-i uşor nici să scrii, nici să înţelegi o atare carte. Grea, dar ispititoare. Vorba latinului : *difficile est saturam non scribere.*

— Împreună cu Dimitrie Cantemir, se destăinui Neculce, în tinereţe am săvîrşit multe năzbîtii şi pozne. Cred că aşa a vrut să facă şi în scrierea asta : o ghiduşie, o poznă, ceva de care să se minuneze lumea.

— Era în adevăr om şugubăţ şi-i plăcea să vadă şi să rîdă de tot ce-i strîmb. Dar aici a scris o carte larg cuprinzătoare : ştiinţă, filozofie, istorie, politică, satiră, glumă, poezie. Prea mulţi l-au oropsit, l-au prigonit, prietenii l-au minţit şi înşelat. Chiar eu l-am mai părăsit uneori, că era prea pătimaş. Dar el n-a fost om care să se tînguie prea mult împotriva nedreptăţilor săvîrşite. A luat pana şi ne-a zugrăvit pe fiecare. S-a răzbunat rîzînd de lipsurile noastre, de cususurile trupeşti şi duhovniceşti, de prostia tuturor. Ne-a înfierat necinstea, necredinţa, lăcomia, nepăsarea, trîndăvia, mişelia, minciuna şi trădarea, toate acele păcate de care sîntem încărcaţi, ca arborii de omizi, şi suferim.

— Dacă ar fi ştiut de această carte, grăi căpitanul Silion, mulţi boieri l-ar fi otrăvit, iar marii dregători otomani l-ar fi sfîşiat.

— De bună samă ! întări vel hatmanul. Şi nicicum nu l-ar fi dat domnia.

— A încercat, cu multă strădanie în cartea asta să lucreze, să mlădieze, să şlefuiască limba română, aşa cum au făcut toţi scriitorii cu graiul norodului lor, de la Homer la Virgilius, de la Herodot la Machiavelli şi de la Pindar la Petrarca. A vrut să arate că şi limba română poate tălmăci ştiinţa şi religia, matematica şi logica, retorica şi fizica, filozofia şi poezia. O spune asta un dascăl grec, care l-a învăţat pe Dimitrie Cantemir grecește şi latineşte, iar el pe mine româneşte. În cartea asta Cantemir a dovedit că limba română-i potrivită, e bună şi demnă pentru retorică, asemeni latinei sau elinei.

— Din cîte ne-ai cetit, dascăle, şi din cîte mai ştiam şi eu de la dînsul, am înţeles că Dimitrie Cantemir voia să scrie cărţi într-o vorbire, într-o limbă, într-un stil, cum se mai zice, deosebit de vorbirea zilnică a norodului.

— Da, un scris în felul scriitorilor, istoricilor şi filozofilor latini, care vă sînt străbuni voauă, românilor, şi care v-au lăsat o limbă ca o fiică iubită. El, Cantemir a voit să vă reamintească această înrudire şi să facă limba română mai aproape de cea care i-a fost mumă, limba latină.

— Nu pot spune acum de-i bine ori rău, dar ştiu că şi Miron Costin a vrut cam acelaşi lucru. Mie însă mi se pare limba asta greu de înţeles pentru cei neşcoliţi.

— Mi-a spus de mai multe ori, cinstite vel hatmane, încă de pe cînd îl aveam ucenic, că rîvnea să scrie în felul ritoricesc. Zicea că românii, trăind multă vreme despărţiţi, graiul lor a ajuns să rostească unele cuvinte în chip deosebit. De pildă voi moldovenii ziceţi pîne, muntenii pîine, iar transilvănenii pită. Ştiind el aşa de bine limba latină, muma cea de faimă a limbii române, a voit să scrie într-un grai unic, pentru toţi românii de pretutindeni. Spunea : „Să dau poporului român o limbă care să-l unească şi mai strîns, fără nici cea mai mică deosebire. Să scriu într-un stil ritoricesc, mult mai împodobit ca pînă acuma. Să înşir metaforele şi epitetele ca hurmujii pe aţă. Iar verbul, ca-n latineşte, îndeobşte, la sfîrşit să-l pun. Fac acest lucru pentru că, aşa cum alte

popoare din Europa au scrieri mari şi multe de poeţi talentaţi ticluite, noi încă nu avem. Doar Miron logofătul Costin şi Dosoftei mitropolitul ce-au mai scris, din cugetul şi inima lor ori tălmăcind. Şi scriind eu, mă împrumut, mă înfrupt din ce a cîntat şi cîntă, a povestit şi povesteşte poporul pe la nunţi, pe la şezători, pe la colindeţe şi pe la înmormîntări, adică doine, cîntece bătrîneşti, urături, descîntece, blăstăme, strigături ori zicale. Aşa vreau să contribui şi eu la alcătuirea limbei române pentru toţi românii. Că aşa au făcut Dante pentru italieni, Ronsard pentru franţuji, Cervantes pentru spanioli... Vrednic ca aceia şi eu aş vrea să fiu"...

— Poate să aibă dreptate, îngădui vel hatmanul Ion Neculce. Ci eu nici ştiu, nici pot scrie aşa. Povestind despre fapte, întîmplări şi oameni, ca să zic aşa, de toată ziua, de aici de la noi, folosesc şi vorbe şi vorbire de toată ziua, de aici de la noi. O scriere într-un strai sărbătoresc deocamdată ar fi cam greu de înţeles de tot norodul. Cînd toţi românii se vor şcoli vor folosi şi un grai sărbătoresc. Asta-i părerea mea.

— Aşa să scrii, cinstite vel hatmane, cum ţi-i voia, îl povăţui dascălul Ieremia. Că numai aşa scriitura românească îmbogăţi-se-va.

— Atunci, se ridică Ion Neculce, dragi oaspeţi şi priveghetori, să mulţumim din inimă dascălului Ieremia pentru marea osteneală de a face din priveghiul acestei seri ceva cu totul deosebit. Adică, aidoma ca un dascăl, ne-a dăscălit, iară noi, precum şcolarii cuminţi, cu plăcere mare l-am ascultat.

După gazdă, fiecare a simţit porunca lăuntrică de a mulţumi dascălului Ieremia şi de a-l firitisi pentru răbdarea şi adîncimea cu care a cercetat această carte scrisă cu cheie, greu de descîlcit.

— Da, o carte ca o bătălie şi ca o joacă, o legănare între haz şi năcaz un fel de ornitozoomahie în grai român, precum a fost Batrahomyomahia grecească... Ci n-am vorbit decît despre o carte a lui Dimitrie Cantemir. Ar mai fi cele de filozofie, de religie musulmană, de muzică şi mai ales cea numită *Descriptio Moldaviae*. Dar pentru asta ne-ar trebui multe seri de priveghi... Noapte bună !

Toţi se resfirară în odăile lor să gîndească la ciudata carte cantemirească şi la vietăţile năstruşnice, scornite de mintea zămislitorului.

...„Scornite? se întrebă Daria, citind la lumînare, în cămara ei. Nu. N-a scornit nimic : a văzut doar mai cu pătrundere, mai cuprinzător, mai adînc"... Şi citi pînă auzi clopotele de utrenie la bisericuţa din curtea conacului, iar pe la ferestre începură să treacă strigînd : „Rămas bun !" lăstunii, în calea lor spre acelaşi miazăzi mai cald.

SEARA A UNSPREZECEA sau :

CEASUL MARILOR SPERANȚE

S-au adunat înainte de asfințit în pălimarul larg, adăpostit de lujerii de viță încărcați cu struguri rubinii. O melancolie greu de definit umpluse, ca o mireasmă tristă, inima tuturor. Printre vrejii de viță cu frunze aurii, apusul se boia roșu-portocaliu, parcă soarele ar fi împroșcat, cu mii de mături uriașe milioane și milioane de stropi de culoare, furați din cazanele și hîrdaiele ascunse dincolo de marginea zării. Îi așteptau, pe talere roșii înflorate cu alb, galben și verde, felii subțiri de cozonac cu miez de nucă și sămînță de mac. Slujea căpitanul Silion, amintindu-și de vremurile cînd era omul de casă și de mare credință al Cantemireștilor. Jupîneasa Maria îi admira, în gînd, îndemînarea cu care împărțea fiecăruia din bunătățile de pe masă. Vorbirea o începu dascălul Ieremia, după ce se așezară toți în jilțuri și dădură semn din capete că-s gata de priveghi. Povesti cum a copiat letopisețul stolnicului Constantin Cantacuzino și cronica lui Radu Popescu din Țara Românească, și făgădui să i le împrumute și lui Ion Neculce, să-și facă și el cîte o copie.

— Mă ajută și jupîneasa Maria, se mîndri vel hatmanul. Îi place să migălească mai ceva ca un diac copist.

— Copierea manuscriselor, lucru de răbdare ca și gherghefuI ori cusutul altițelor. Pentru mine slovele sînt floricele cusute cu pana.

— Se cuvine a cunoaşte adînc istoria ţărilor noastre. Miron Costin a tălmăcit pre acel Toppeltin, care scrie despre istoria Transilvaniei. Numai că istoricul sas prea puţin vorbeşte despre români. Pentru că ei lipsesc din ocîrmuire ; trudesc doar la munca ogoarelor, la creşterea turmelor şi în văile munţilor, scoţînd sare, argint şi aur.

— Vei vedea că stolnicul Cantacuzino pomeneşte de boierimea română din Transilvania care s-a ungurit, ca să fie primită părtaşă la ocîrmuire, adăugă dascălul Ieremia. Şi din Ban a ajuns Banfy, din Drag Dragfy, din Cînde Kendefy.

— Şi urmaşul lui Iancu Corvinul de la Hunedoara, Matei, după ce a împrumutat legea papistaşă, a ajuns rege în Ungaria... Ehei, multe mai au istoricii de scris, ca să le ştie norodul român ce a fost, ce este şi ce va să fie... Mă întreba odată oarecine de ce mă înverşunez într-atît împotriva stăpînirii padişahului, rări cuvintele Ion Neculce, apăsînd pe fiecare. Să lămuresc : întîi pentru că mi-a fostu-mi-a dat a cunoaşte, din istorie, nesfîrşitul şir de asupreli, umiliri, suferinţe şi dureri îndurate de această ţară şi de acest norod românesc. Al doilea pentru că sînt nepotul Alexandrinei, Iordăchioaia cea bătrînă, care din pruncie m-a hrănit cu povestiri despre vitejiile de altădată ; pe acelea vreau a le scrie ca „O samă de cuvinte“ şi să le aşez în faţa letopiseţului ce gîndesc a-l ticlui. Al treilea pentru că m-am născut aici, în Prigoreni, în 1672, anul cînd Georghe Duca a înăbuşit, cu mare vărsare de sînge, răscoala lăpuşnenilor şi a orheienilor, ocîrmuiţi de Hîncu şi Durac, răscoală a cărei pricină adîncă zace tot în stăpînirea otomană. Al patrulea pentru că, din spaima ienicerilor care ne-au prădat casa, muma mea Catrina m-a născutu-m-a înainte de soroc. Acei ieniceri erau din armia cea mare a sultanului Mahomed IV, cînd a trecut prin Moldova şi a cucerit Cameniţa de la poloni. Şi m-a născut muma drept în ceasul cînd Duca vodă îl primea pe padişah cu măreţ alai, iar muezinul, urcat în turnul de la sfîntul Neculai, a strigat rugi în numele lui Allah. Asemenea ruşine şi betejire a credinţei şi demnităţii noastre nu se mai pomenise. Se vede că mumă-mea, şi mai ales bunica, mi-au insuflat, încă din pruncie cum am zis, şi teama şi ura

împotriva cotropitorilor. Al cincilea pentru că eu am ascultat multe din cele știute de Dimitrie Cantemir despre scăderea puterii otomanilor și despre strădaniile împăraților creștini, și mai ales ai Austriei și Rusiei, de a-i goni din Europa, de istov. Al șaselea pentru că mulți cărturari din veacul în care m-am născut, și mai cu samă Miron Costin, s-au zbătut, în fel și chip, să afle calea scuturării jugului otoman. Gîndind la cîte am tras, îmi vine să strig tînguire ca pelinul mai amară : Oh ! oh ! oh ! săracă țară ce nărocire de stăpîni ca aceștia ai avut ! Ce sorți de viață ți-au căzut ! Că mă mir cum de-a mai rămas om trăitor în tine și n-au pierit cu toții de istov... Dară să ne întoarcem la priveghiul nostru și să ne amintim, cum spuneam alaltăseară, că s-a deslănțuit iureșul cel mare și repede, mult prea repede, al domniei lui Dimitrie vodă Cantemir. Cele petrecute atunci în Moldova le cunosc eu bine, că le-am trăit și adînc s-au scris în inima mea. Dator sînt a spune că s-au întîmplat unele lucruri neobișnuite cu acea domnie. Întîi că Dimitrie n-a plătit nici un ban pentru dobîndirea ei. Apoi că nu s-a făcut nici un fel de țeremonie. Poate pentru că mai domnise o dată și nu socotea trebuitoare o a doua ungere. Dealtfel, lui Dimitrie nici nu-i plăceau țeremoniile pompoase și ipocrite. Și-apoi războiul bătea la ușă : nu era vreme de sărbători și risipă de bani. Era nevoie de oameni care să înțeleagă vremurile și să hotărască, repede, ce și cum. Din partea padișahului, Dimitrie vodă Cantemir primise trei porunci, grele : întîi și-ntîi să fie omul lui împotriva țarului Petru, a doua, să-l prindă pe vodă Brîncoveanu, despre care se aflase că umblă cu fofîrlica, precum se zice, și a treia, să ia tot el și domnia în Țara Românească.

— Ar mai fi una, vel hatmane, zise căpitanul Silion : să fie voievod puternic, neclintit și să nu țină sama de sfatul boierilor, dacă nu-l crede bun.

— Adevărat, căpitane. Ci eu, Ion Neculce, om de încredere al măriei sale, sosind în țară, cu carte anume l-am scos din închisoare pe Iordache Ruset. Și deși el mult se temea c-o să-l urc în știreang, iaca, l-am pus caimacam. L-am privit în scaunul de locțiitor al domnului : cît era el de șiret, de rău la inimă și pestrit la mațe, cît se știa de hîrșit cu lumea, tot îl buimăcise, îl prostise nedumeri-

rea și uimirea, cumsecădenia lui Dimitrie și mărirea în care-l înălțasem. Mereu mă întreba : „Cum ? Nu se răzbună ?“ ; „Ce răzbunare mai usturătoare decît să-l primești domn ? am rîs eu. Vorba ceea : nici să văz vreodată drac, nici cruce de el să-mi fac.“ Și pe cînd alți domnitori, după ce se mazîlesc, fug unul de altul ca naiba de tămîie, fug de le sfîrîie călcăile, Dimitrie Cantemir mi-a poruncit să nu se atingă nimeni de cinstea lui Neculai vodă Mavrocordat, să am grijă de el ca de un domn, să mă grijesc de tot ce i-ar trebui la pornirea din Iași, iar pe drum nimica să nu-i lipsească și nici o primejdie să nu-l atingă. Ba, lucru și mai neobișnuit, domnul care pleca — Mavrocordat — și cel care venea — Cantemir — s-au întîlnit la Galați și au sfătuit cîteva ceasuri, numai ei între ei, despre ocîrmuirea țării și despre alte lucruri tainice. Și chiar jurăminte ca, spre binele țării, să nu se pîrască la Poartă. Precum știți, se cunoșteau bine din Țarigrad și s-au înțeles cu prietenie, ales că Dimitrie nu ceruse el domnia, ci i se dăduse, i se impusese, cum ați auzit de la Dimitrie însuși.

— Așa am știut și eu, adeveri dascălul Ieremia. Iar Dimitrie i-a dat povață : *Sustine et abstine*, adică rabdă și înfrînează-te.

— Începea deci nu o domnie nouă, ci un clocot, o nedomolită furtună de două sute patruzeci de zile. Deci, la 10 decembrie 1710, cine-l primea în fruntea sfatului de boieri și dregători ?

— Iordache Ruset, vel vistierul, Pardosul, fratele Cameleonului și al Rîsului ! surîse jupîneasa Maria.

— Eram acolo și l-am auzit cu glas subțiat de bătrînețe și tremurat de spaimă : „Să trăiești, măria ta !... Bine-ai venit... Mult mă bucur că...“ ; „Bine v-am găsit, cinstiți dregători ! a strigat vodă vesel, voios, prietenos. Nu vă așteptați să mă vedeți domn. Nu-i așa ?“ ; „Drept să spun, nu...“ ; „Nici eu, vistier Iordache, nu mă așteptam să am prilejul de a te așeza în fruntea dregătorilor.“ ; „Neculce m-a scos din temniță și...“ ; „Eu i-am poruncit, vistiere.“ ; „Să trăiești, măria ta ! Jur că...“ ; „Taci ! Nu jura nimic : că de vreo patruzeci de ani tot jurăminte calci. Gura și inima coclite ți-s de multele minciuni rostite, ca

malurile gîrlelor mîlite." ; „Măria ta, sînt boier bătrîn..." ; „Îmbătrînit în rele şi ticăloşii !" Temîndu-se foarte de asemenea sfadă, mitropolitul Ghedeon, care de fapt trebuia să rostească urarea de bun venit, prinse curaj, în sfîrşit, şi, cu glasu-i de buhai hrănit cu trifoi şi urluială, s-a rugat pentru strălucitul, îndurătorul şi binefăcătorul domn Dimitrie Cantemir, ca bunul Domnul şi Dumnezeul nostru să-i dea sănătate, viaţă lungă, să-l păzească de primejdii, să-l înzestreze cu tăria trebuitoare spre a pune sub picioarele măriei sale pre toţi potrivnicii, răii, nelegiuiţii şi vrăjmaşii. Vodă a ascultat urarea, încruntînd uşor sprîncenele şi zîmbind trist. Apoi a zis : „Boieri, n-am venit să huzuresc şi nici să mă căpătuiesc, ci să îndreptăm cele strîmbe, să îndepărtăm cele rele şi să scoatem ţara la liman." Noi, toţi, am dat din capete şi am zis, cu veliglas : „Aşa va fi, măria ta !" Singur Iordache Ruset a îndrăznit a întreba, cu iz de dojană : „Dar nu... boieresti boierimea, măria ta, după datină ?" ; „Chiar acum, vistiere, dacă eşti aşa de grăbit. Neculai Costin să fie vel logofăt, Lupu Costache vel vornic în Ţara de Jos, Antioh Jora hatman, Ion Neculce vel spătar, Ştefan Luca vistier..." ; „Dar noi, Ruseteştii ! se îngălbeni Iordache Ruset, iar ceatlăul de pe frunte i se făcu vînăt-negru. Noi... unde ?" ; „Deocamdată la hodină. Prea mult aţi... trudit asupra ţării, fără milă jăcuind-o." ; „Te-nconjori de Costini şi Costăcheşti măria ta, un Cantemir ?" s-a subţiat şi a zbîrnîit glasul lui Iordache Ruset, ca o strună de cobză dogită. Vodă i-a tăiat-o scurt : „Vreau să dreg greşelile cele mari săvîrşite cîndva şi să sting vrajba în ţară. Vreau să mă port blînd cu toţi cei drepţi şi cinstiţi. Dar mai ales drept voiesc a fi cu norodul. Aşa că stai liniştit, bivel vistiere Iordache Ruset. Nu trimite scrisori lui Scarlatache să mă pîrască marelui vizir ; că, în loc să fiu înecat în Bosfor, cum ai cercat de atîtea ori, iată-mă urcat în scaunul domniei, ca bărbat de mare încredere al padişahului." ; „O să te pîrască alţii", nu se lăsă Iordache biruit. „Aha ! Tot mai crezi, ca şi Scarlatache, că... Alifîstîc va face bîldîbîc în Bosfor la hagialîc ?" a răsucit vodă spre şagă, iar Ruset : „Ferească Dumnezeu să mai cred aşa ceva..." ; „Noi, Cantemireştii, ne-am împăcat cu Brîncoveanu de acum cinci ani. Cu Mavrocordat sînt prieten... Boieri, bucuros, cu inima deschisă,

fără pic de trufie, primesc orice sfat bun ; dar de hotărît numai eu hotărăsc. Pentru că știu o zicală otomană : în ograda cu mulți cocoși se face ziuă tîrziu." După cîteva clipe de tăcere, vorbi logofătul Neculai Costin : „Vara a fost secetoasă, măria ta, iar acum o molimă necruțătoare seceră turmele de vite. Nu mai biruie oamenii nici să le jupiască pielea, nici să le-ngroape. Dările-s multe și grele." ; „Le scad pe toate, logofete Costin ! Darea pe știubeie o desființez. Mînăstirile Tazlău, Probota și Bistrița, cele mai înzestrate, precum știți, le scot de sub închinarea către Patriarhia Ierusalimului : veniturile lor să rămînă țării." ; „Ce va zice patriarhul Hrisant Nottara ?" a întrebat logofătul Costin. „Se va supăra. Dar îi va trece îndată ce va vedea la ce folosim acele venituri, îl liniști vodă. Rogu-vă, dați știre să se întoarcă la casele lor toți boierii și căpitanii pribegi." ; „Faci... oaste ?" a întrebat fățarnic îngrijorat Iordache Ruset. „Da. Porunca marelui vizir Baltagi pașa. Cîți lefegii putem strînge, Jora ?" ; „Vreo patru-cinci steaguri", a îngăimat acela. „Zece ! Să-mi strîngeți, cît mai repede, zece steaguri. Neculce, caută oamenii și căpitanii lui Constantin Turculeț." ; „Dar aceia s-au bătut cu... turcii", se nedumeri Costin. „Însamnă că au avut pe pielea cui învăța războiul, a rîs fără sunet voievodul. Le dăm spadă cu două tăișuri..." În loc să spună, cum se cuvenea : „Am înțeles, poruncă", Antioh Jora s-a pripit cu o întrebare neavenită : „Am vrea să știm : noi cu cine mergem ? Cu țarul ori cu sultanul ?" ; „Hatmane, întreabă-ți cugetul și-ai să afli răspuns drept, s-a întunecat vodă la față. Gata !... Mulțumesc, boieri. La treabă ! Rămîn Neculce, Costin și Ștefan Luca, să vorbim despre casa unde să-mi găzduiesc doamna și coconii. Așa..." După plecarea boierilor, vodă ne-a cuprins cu brațele, prietenește, pe după mijloc și a cuvîntat cu glasul lui bun și cald, care te ungea la inimă : „Sîntem de-o samă, nu ?" ; „Eu cu cîțiva ani mai mare", a răspuns Neculai Costin cu oarecare asprime în glas. „Vă sînt domn, dar vreau să fim și prieteni. Buni ! Avem de împlinit poruncile sultanului. Multe și grele. Să ne purtăm așa fel, încît să nu se ivească nici un soi de bănuială. Nici una !" ; „Prea bine", am zis eu, cu convingere multă, dar privirea mi-a fugit spre Costin logofătul. „Neculai Costin, logofete, a vorbit măria sa, cîntam cînd

mă aflam flăcău : Lung e drumul și cotit, /Mă dor ochii de privit... Dacă nu se întîmpla o mare nenorocire noi am fi fost acum cumnați. Adevărat ?" ; „Da, măria ta. Îmi pare rău că..." ; „Au trecut de-atunci douăzeci de ani. Nu cer să uiți. Nici să ierți : ar fi peste puterile unui om și, cumva, împotriva firii. Te rog însă ca, după atîta vreme, să ai înțelegere și bunăvoință a lucra împreună, uniți, întru binele țării. Ești bărbat învățat, ca și mine. Ai cetit, ca și mine, și-ai scris istorie : te-ai încredințat că, din pricini mărunte, se săvîrșesc rele mari, de neiertat, pe care apoi, din fericire, vremea le șterge. Nu cred în zicala otomană care zice : lumea trece, ura rămîne. Îl cred însă pe Cicero : *Nullus dolor est quem non longinquitas temporis minuat ac molliat* : nu se află durere pe care trecerea timpului să n-o micșoreze și să n-o facă uitată. Ești mare cărturar și știi că nu-i omenește să răspunzi răului cu rău, decît după ce te-ai încredințat că făcătorul relelor n-are leac. Pentru omul înțelept piatra de încercare este bunătatea. Vreau, doresc, poruncesc și vă rog ca voi trei să-mi fiți ajutorul în toate. Știu că pasărea nu poate zbura cu o singură aripă și fără coadă. Voi, trei dregători, fiți aripile și coada plutitoare ale celui care și-a luat răspunderea zborului spre libertatea acestei țări înrobite și a acestui norod asuprit. Jurați că-mi veți fi de credință și că nu veți dezvălui nimica din ce hotărîm, între noi, de taină." Înflăcărată, vorbirea măriei sale, a topit gheața din inima lui Neculai Costin. Și-a strigat într-un glas cu mine și cu Ștefan Luca : „Jurăm !" Măria sa ne-a strîns și mai aproape, mai tare, și-a grăit : „Ne purtăm așa fel, cu toată dibăcia, încît sultanul, marele vizir și orice dregător otoman să vadă că-i sîntem cele mai credincioase slugi. Dăm ajutor pașei la Tighina. Strîngem provizii pentru armia sultanului. Ne silim, cît putem, să-l prindem pe Brîncoveanu. Îl înștiințăm pe sultan și pe marele Seraschier Baltagi Mehmet despre tot ce face țarul Petru. Și, mai ales, ne străduim a trimite știrile înaintea oricui. Totul ca să ne întărim credința față de... stăpîni. În același timp, în desăvîrșită taină, logofete Costin, preschimbat în călugăr, pleci la Tîrgoviște și-i spui lui vodă Brîncoveanu, numai lui !, că marele vizir mi-a poruncit să-l prind și să-l trimit legat la Țarigrad..." ; „Măria ta, mă uluiești !" s-a speriat

Costin. „Îl încredinţezi că n-am s-o fac pentru nimic în lume : e român ca şi mine şi, ca şi mine, vrea binele acestei ţări române." Pe chipul logofătului s-a stins uimirea şi-a înflorit o bucurie adîncă : „Am înţeles, măria ta : aşa voi face." Încredinţîndu-se că l-a cîştigat trup şi suflet, Dimitrie vodă s-a răsucit către Ştefan Luca şi i-a zis tot cu dragoste şi vorbă aprinsă : „Ştefane, prietene, zilele acestea petreci, bei, te-mbeţi, cînţi, faci tărăboi mare prin Iaşi..." Ştefan a holbat ochii, năuc ; apoi s-a gîngăvit : „Măria ta... sînt cumnatul lui Neculce şi de rîs... de rîs mă fac..." ; „Stai !... Pălmuieşti un călugăr ori un negustor turc din Beilic. Şi, beat fiind, cerci a sparge uşa la mănăstirea Golia." ; „Măria ta, eu sînt... sînt boier", căută Ştefan Luca să înţeleagă. „Ştiu, Ştefane : boier cu vază şi om cuminte ! Dar tocmai de aceea săvîrşeşti o poznă ca eu să te pun la închisoare. Iaşul află că ai căpiat, iar eu te-am osîndit să stai într-o chilie la Secul, în munte." „Na ! am păţit-o !" ; „În vremea asta, pleci sol de mare taină la ţarul Petru. Pînă atunci îţi pregătesc hîrtiile şi îndreptările." ; „Atunci, a suspinat, a lămurire, cumnatul meu Ştefan Luca şi a primit, judecînd : ca s-o fac bine pe... nebunul, se cere să nu pun picătură de vin în gură." ; „Ştefane, ai înţeles ce vreau ?" ; „De mult, din Ţarigrad, cînd te-am văzut la sfat de taină cu Toma Cantacuzino şi cu contele Tolstoi, în casa măriei tale de la Sangeakdar Iokusi." „Casa mea... suspină vodă şi ochii i-au lucit, înlăcrămaţi. Cum vor mai prăda-o tălharii... Şi cărţile, cum or să mi le ardă..." ; „Ai ţara, în schimb, măria ta, am zis eu, spre mîngîiere. Şi nu se poate casă mai mare, mai împodobită, mai frumoasă." Vodă m-a privit îndelung şi-a grăit : „Ai dreptate... Zice Hafiz stihuitorul : „Mi-ai atins doar inima uşor, / Şi s-a sfărîmat în mii de inimi ; / O, cu mii de inimi mă-nfior — / Dar mi te iubesc cu mii de inimi"... Pentru cea pe care o iubesc cu mii de inimi, cerc acum să urlu cu lupii. Auziţi prieteni ? *Ullula cum lupis*... pînă ne atingem ţelul cel mai scump, pe care, în clipa asta nici a-l rosti nu cutez..." Iaca aşa am intrat în vîltoare. Ştefan Luca a săvîrşit năzbîtiile poruncite. Eu am avut grijă să-l duc legat, în munte, la Secul, iar pe drum l-am făcut scăpat. În locu-i am sur-

ghiunit un slujitor, bucuros să stea, o vreme, la hodină, pe trai bun și huzur. Cu îndreptările asupra-i, Ștefan a ajuns la țarul Petru. Știam că Rusia pregătea mare război împotriva sultanului și că-i avea aliați pe nemți și pe leși. Că oștile creștinilor, de trei ori mai mari decît armia otomană, aveau să lovească dinspre răsărit, miazănoapte și asfințit. Din vorbirile și sfaturile de taină cu boierii, vodă a înțeles că, în cea mai mare parte, erau de părere să intrăm în acea horă. Să nu pierdem prilejul. Cu arma în mînă, să arătăm lumii că vrednici sîntem de trai slobod. Așa se gătea a face și Brîncoveanu. Așa gîndeau și românii din Transilvania. A venit la noi, în Iași, solie de preoți și țărani să-i ajutăm, precum îi ajuta Brîncoveanu, să nu-i strivească noua stăpînire, cea nemțească. Vădit lucru : țara se voia slobodă. Dar cum s-o nimerim să fie bine ? Cîte se puteau întîmpla... Vodă se temea că-l va simți oarecine, îl va pîrî la Poartă și sultanul îl va căsăpi. Se temea că, mergînd întru întîmpinarea rușilor la Nistru, l-ar putea lovi, din coastă, tătarii. Se întreba, cu neliniște și durere : „Dar oare țarul va putea ajunge pînă la Nistru peste pămînt stăpînit de poloni ? Și dacă ne împreunăm cu oastea țarului, despre care aflu că-i cam înceată la mers, tătarii ne-o iau înainte și ne jefuiesc țara ? Mai ales că hanul tătar a jurat pentru mine, iar acum mă urăște, vrea să se răzbune, mă prinde și în țapă mă trage. Căci răzbunarea tătară foc și pîrjol se numește." ; „Măria ta, i-am spus : pricep că numai dacă ești cu adevărat Inorogul cel înțelept poți scăpa teafăr din furtuna asta. Drept aceea singure iscusința și taina, dibăcia și meșteșugul purtării, al mlădierii după întîmplări, ne pot duce la biruința gîndului. Dar cine se poate bizui pe credința Cupăreștilor ! Că pe față se jură că-s cu țara, dar pe sub ascuns... Cine-i în stare a le ceti în cugete ? Cine și cum le putem împiedica mișeleasca trădare ? Ales că Scarlatache și Mihalache se află cînd la Iași, cînd la București, cînd la Țarigrad..." Înțelegeți, deci, că eram în grea cumpănă.

— Cu ajutorul meu, îi veni rîndul dascălului Ieremia a grăi, Dimitrie a izbutit să vîre și să scoată scrisori, în temniță la Ediculé, pentru contele Tolstoi. Cu asemenea slujbă dobîndi mare încredere la țarul Petru.

— Întocmai, dascăle. În același timp însă dam de știre marelui vizir despre unele lucruri ce se petreceau dincolo de Nistru. Bineînțeles, fără a cășuna vreun rău țarului. Ne sileam, mai ales, ca știrile să ajungă în Serai înaintea celor trimise de pașa Tighinei. Așa, Dumitrașcu vodă își făcea nume bun la două mari împărății, aflate în război diplomaticesc. La sfîrșitul lui faur 1711, țarul Petru a răspîndit o proclamație în limba latină, arătînd la ce cazne și suferințe supun otomanii pe români, bulgari, sîrbi, greci, și declara război împotriva dușmanilor creștinătății... În toată iarna și primăvara aceea, eu, ca spătar și apoi ca mare hatman, în locul lui Jora, m-am străduit pentru oaste : s-o strîng la steaguri și s-o învăț meșteșugul luptei. Lupu Costache aduna provizii de hrană și îmbrăcăminte. Neculai Costin, logofătul, tocmea scrisori meșteșugite către vecini. Dar pe toate le priveghea măria sa întru toată buna rînduire a țării și a legăturilor cu țarul Petru și cu marele vizir. Căci, precum înțelegeți, amîndoi veneau, cu armatele, către Moldova : unul de la miazăzi, altul de la miazănoapte. Veneau ca două furtuni, cu nouri groși, negri, vijelioși, din ciocnirea cărora, socoteam noi, va țîșni fulgerul luminos al izbăvirii din robie ori trăsnetul negru al morții celei de pe urmă...

În clipa de tăcere tristă, coborîtă odată cu sfîrșitul vorbirii vel hatmanului, Silion turnă vin în ulcele. Era nevoie, pentru toți, să poată înghiți nodul amar și ghimpos izvodit în cerul gurii. Jupîneasa Maria povesti :

— Doamna Casandra, cu coconii, a sosit în ajunul Crăciunului. A adus multe știri din Țarigrad, în folosul domniei.

— Multe le-am cules eu, se făli dascălul Ieremia.

— Domnița Maria a stat sub privegherea mea, aici la Prigoreni. O îngrijean mai bine ca pe copiii mei, dar tînjea, copila, după maică-sa. Cu doamna Casandra m-am împrietenit repede. Nu era defel mîndră, cum mă temusem. Era o Cantacuzină cu firea rudelor din Moldova, nu a celor din Țara Românească.

— Sămăna cu bunică-mea, Alexandrina.

— Da, Ioane. Și, împreună cu alte boieroaice și fete din casă, am ajutat soții, îmbărbătîndu-i întru biruința

gîndului. Doamna Casandra se temea cum nu se mai poate, dar înțelegea totul foarte bine și se stăpînea cu multă putere, răspîndind în juru-i încredere și voie bună.

Neculce mulțumi soției că n-a uitat a vorbi despre casa lui vodă Cantemir, își așeză mai bine macatul pe genunchi și urmă povestirea ca în letopiseț :

— În primăvară, armia otomană a început să treacă Dunărea pe la Isaccea și pe la Brăila. În același timp, corpuri de armată rusă se îndreptau spre Nistru. Înfruntarea cea mare se apropia, iar nouă ne țîțîia inima de neastîmpăr și teamă. De-a călare goneam prin țară după oșteni, după arme, după căpitani... Într-o clipă de hodină, în acele zile zbuciumate, Dumitrașcu vodă și doamna Casandra se plimbau prin grădină, că era soare, cald și liniște. Eu mă aflam acolo, cu măriile lor. Și acum povestesc cele auzite atunci, ca să arăt că vodă Dimitrie se sfătuia totdeauna cu doamna Casandra. Zise măria sa : „Să știi și tu, doamna mea, că mitropolitul Ghedeon și hatmanul Jora mă pîrăsc foarte rău țarului Petru. Zic că sînt mai rău ca un turc : șiret, viclean, adevărată sculă a necuratului, în neclintita slujbă a sultanului." ; „Asta-i bine ?" ; „Da. Adică poate fi și bine. Ștefan Luca l-a văzut pe țar la Luțk. L-a convins să iscălească tratatul, așa cum l-am alcătuit eu. Oastea noastră va să se alăture armatei ruse, îndată ce va trece Nistrul. Domnia să fie încredințată, pe veci, familiei Cantemir. Puterea să fie, toată, în mîna domnului, iar boierii datori să asculte fără cîrtire. Oastea rusească va putea rămîne în țară numai cu învoirea domnului. Țara să aibă hotarul la Nistru, iar Bugeacul, cu toate cetățile, Tighina, Chilia și Cetatea Albă, stăpînite de Alexandru vodă cel Bun, de Ștefan cel Mare și Petru Rareș, tot ale noastre să fie precum au fost." ; „Și dacă, ferească Dumnezeu...", se întristă doamna. „Ne tragem în Rusia", surîse voievodul, vrînd să arate că nu vede că s-ar putea întîmpla așa ceva. „Casa noastră de pe Dealul Stegarului..." ; „Ne facem noi alta, ici în Iași, la Suceava ori la Agapia." ; „Ce-o fi făcînd cumnatul Antioh ?" ; „Nu vrea să vină în țară... Dar cum să-i spun că-l pîndește închisoarea ? Toma Cantacuzino se străduie, din răsputeri, să-l aducă pe vodă Brîncoveanu alături de noi. În semn de prietenie, țarul mi-a trimis cinci blăni de sobol și un

medalion cu chipul lui, încrustat în diamante. Le ţin ascunse..." ; „Vom izbîndi ?" ; „De n-aş nădăjdui, mărită doamnă, n-aş porni. Dar ştiu că în lume şi în viaţă totul se aseamănă şi totul se deosebeşte, totul e folositor şi totul păgubitor, grăitor şi mut, cuminte şi smintit. Ceea ce ştim despre multe lucruri e împotrivitor. De aceea-i greu, foarte greu, mărită doamnă, a alege calea, a şti încotro." În minutul acela, pe uliţi s-a stîrnit huiet de glasuri şi strigăte de mulţime mînioasă. Am ascultat, ciulind urechile şi clipind din ochi. „Ce s-aude ?" a întrebat doamna, cu îngrijorare. Strîngeam din umeri a nedumerire, cînd te-ai ivit tu, căpitane Silion şi-ai lămurit.

— Da, am vestit că balagiii, neguţătorii turci cumpărători de miere, făceau tărăboi : cereau ca măria sa să se alăture armiei otomane. Să nu mai amîne nici un ceas. Iar vodă mi-a poruncit : „Vătaful de aprozi să cerce a-i linişti cu vorba. Să le spună că vornicul Lupu Costache stă cu proviziile, gata, în valea Siretului, să le înfăţişeze la poruncă. Iar la noapte, pe cîte unul, să-i întemniţeze ; să nu le mai aud boncăluirea."

— Întocmai aşa a poruncit, prieteni, întări Neculce. Apoi a vorbit către doamna : „Casandra, mă străduiesc a răspîndi ştirea că pornesc împotriva armatei ţarului, la Nistru, şi totodată ne mutăm, cu toată curtea, la Cetăţuia. În acelaşi timp, dobor ceata agăi despre care se spune că vine cu mazîlirea." ; „Te-a pîrît iar Iordache Ruset ?" ; „Pardosul cel vărgat a mai făcut o săritură şi a mai muşcat încă o dată, cu dintele-i otrăvit ce-l are împotrivă-mi." ; „Cum vom ieşi, Dimitrie, din toată tevatura şi blăstămăţia asta ?" ; „Cu spada ! De-acuma, numai cu spada. Ori birui, ori pier. Şi nu pier, dacă ţara-i cu mine. Dacă Petru vine măcar cu o sută de mii. Deocamdată i-am cerut trei mii cinci sute de călăreţi şi cu ce-am încropit ne apărăm de orice atac otoman, napristan." ; „Vijelio, ce mult îmi eşti drag !..." ; „Mă arunc în furtună, să deschid porţile slobozeniei pentru ţara asta !"

Neculce se opri parcă spre hodină ; vorbise cu aprindere mare, aşa cum îşi amintea că auzise atunci. Cînd nimeni nu se aştepta, pentru că toţi priveghetorii trăiau povestirea vel hatmanului, Daria şopti, din adîncul inimii, ca o rugă de slavă :

— A fost un cutezător, un mare cutezător...

— Ai dreptate, a încuviințat dascălul Ieremia.

— Și iaca așa, printr-un om care, de fapt, întruchipa voința țării, totul a intrat în vijelie. Generalul Șeremetiev, cu zece mii de soldați, a trecut Nistrul și noi voiam să facă tabără la Țuțora. Dar îndată o parte dintre boierii cei mari, prieteni cu Ruseteștii, ne-au părăsit. S-au ascuns pe la moșiile lor. În schimb, țăranii și orășenii se ridicară la luptă, cu sutele, cu miile, armîndu-se fiecare cu ce putea.

— Ieșenii au prădat prăvăliile turcilor, aminti jupîneasa Maria, și au vărsat pe uliți stafide, smochine, portocale, lămîi și roșcove, de le strîngeau copiii și babele. Ba chiar băteau în otomani ca-n fasole. Și ieșeau în calea rușilor cu pîine și sare, cu icoane și prapuri.

— Mi-aduc aminte ! se învoi maica Daria, prinzînd o frunză de viță galbenă, desprinsă de pe vrej și căzută în poală, într-o legănare ușoară. Țara toată intrase într-un neastîmpăr pătimaș, dezlănțuit. Mînia și bucuria se amestecau și alcătuiau un fel de putere izbucnindă, mai ceva ca iarba de pușcă. Toți nădăjduiam că vom scăpa de asuprirea stăpînirilor străine. Ne însuflețea o hărnicie, o îndrăzneală și-o arzătoare dorință de dăruire pentru țară, cum nu se mai văzuse pe la noi demult, tare demult.

— Întocmai, aprobă Neculce. Și ca dovadă aș povesti ceva și despre tine, maică Daria. Intrasem în sala cea mare din Cetățuia, unde doamna Casandra, cu fete din casă, pregătea cele trebuitoare cîmpului de bătaie. Cum mă zări veni și-mi șopti : „Ioane, nu mai spune voievodului că Antioh vodă s-a hăinit și l-a pîrît sultanului. Cruță-l." M-am crucit și tare m-am amărît în inima mea. Ci am zis : „Cum poruncești, doamnă... Deocamdată, țara se ridică, toată, împotriva stăpînirii otomane. Și asta-i foarte bine." Mă pregăteam să plec, cînd ai intrat tu, cu trei răzeși din Silișteni.

— Da : erau Manea, Badea și Anton, neamuri cu mine.

— Și spune, te rog, cum ai zis.

— Mă plec în fața măriei tale, înaltă doamnă. „Care ți-i dorința, maică ?" a întrebat doamna, privindu-mă cercetător. „Am însoțit acești bărbați care vor a spune măriei sale că răzeșii din Silișteni, Costișa, Berheci, Huși, Fălciu,

tineri și vîrstnici, vin la steaguri să lupte pentru libertate." ; „Vrem să ne batem și noi pentru țară, a zis Manea, plecîndu-se în genunchi. Toți vrem, într-un gînd !" ; „Dimitrie vodă se grijește de noi, de norod, a cuvîntat Badea. Cuvine-se a-l ajuta întru plinirea gîndului cel bun și nalt, priincios tuturor." ; „Rău ne pare că ne-a uscat și secătuit seceta, s-a jeluit Anton, și n-avem bucate să dăm pentru oștire. Dar om dărui tot ce mai avem, și viețile, viețile noastre." ; „Ba pe la noi a mai dat și pacostea lăcustelor..." ; „Cunoaștem năcazurile, răzeșilor, ai zis domnia ta, vel hatmane : Vă mulțumesc că vă strîngeți lîngă măria sa și vă străduiți a fi cu noi, la ceas greu și de cumpănă mare." ; „Să fie cu izbîndă !" s-au închinat răzeșii.

— Iar tu maică Daria ai mai spus : „Noi, călugărițele din mînăstirea Galata, venim să oblojim rănile oștenilor. Am pregătit, pînă acum, douăzeci de saci cu scamă și cinci cu fețe." ; „E rîndul meu să mulțumesc, maică", s-a ridicat în picioare doamna Casandra. Răzeșii s-au plecat a închinăciune și-au ieșit, urînd : „Să trăiască măria sa și să ne ducă la biruință !" ; „Așa să fie !" am strigat eu. Iar acum, Daria, vrei să povestești și despre întrebarea doamnei Casandra ?

— Da, cinstite vel hatmane și gazdă. M-am mîndrit, totdeauna, c-am fost a lui și nu a altuia. M-a întrebat doamna : „Ești din Silișteni ?" ; „Da. Și am fost la inima măriei sale."

— Acum cincisprezece ani..., am căutat eu să-l... dezvinovățesc pe Dumitrașcu vodă, temîndu-mă de privirea aspră a doamnei. Ci tu ai urmat : „Și cît voi fi vie, nu-l uit..." ; „Mă plec, cu smerenie, mărită doamnă," am spus eu, cu mare cutremur din inimă, și am plecat. Și peste două zile te-ai înfățișat cu un tînăr, Dimitrie.

— Da, feciorul meu... Al meu și al lui.

— Și mi l-ai încredințat ca pe-o comoară, zicînd că, deși e tînăr, va să fie bun oștean. Apoi m-ai rugat ca, în luptă, să-l așez în preajma voievodului.

— Da : să se apere unul pre altul, precum un părinte cu feciorul său...

Glasul Dariei tremura, înfiorat de plîns. Ar fi vrut să mai spună ceva, dar nu mai găsi vorbele tălmăcitoare

ale simţămintelor din acea clipă. Ca să nu se lungească prea mult tăcerea şi să se brumeze cugetele cu întristare, vel hatmanul vorbi :

— Dealtfel, viind cu a doua domnie, nu ştiu dacă vîrsta ori zbuciumările vremii, sau poate înţelepciunea anilor trăiţi, că Dumitraşcu vodă arăta acum nespus de bun şi de blînd, de cumsecade şi de înţelegător. Tuturor, uşa deschisă. Şi nemăreţ, ca alţi domni, ci vorovea cu toţi copiii. Nu era lacom nici de fel, dar poftea ca poruncile lui să fie aidoma şi fără cîrtire împlinite, iar faptele să-i fie lăudate... Şi acum, dacă nu v-a doborît osteneala şi somnul, de istov, să vă povestesc despre sfatul domnesc, ţinut în aceeaşi sală mare din Cetăţuia. A intrat măria sa în straiul de război nic, cu coif şi sabie şi a grăit cu mare frămînt : „Cinstiţi dregători, o parte din oştirea ţarului Petru a trecut hotarul şi se apropie de Prut." Noi îl ascultam cu mare luare-aminte. Straiul ostăşesc îl făcea încă mai vioi, mai frumos, mai impunător, deşi nu era nalt. Toţi îl simţeam neînfricat, însufleţit de gînduri măreţe, viteaz. Văzîndu-l şi auzindu-l ne însufleţeam şi noi. Dar Antioh Jora a întrebat, netam-nesam : „Şi noi, noi ce facem ?" Vodă a răspuns calm, dar foarte hotărît : „Ceea ce ne porunceşte cugetul şi legea ! Cinstiţi dregători, încă din aprilie am tocmit o învoială, o alianţă cu ţarul Petru : ne ajută cu toată oastea lui, să ne dezbatem de sub stăpînirea sultanului." În rîndul sfetnicilor s-a aşezat, cîteva clipe, înmărmurirea. Vedeam cum în unii se izvodea, încet, bucuria şi lumina ; în alţii teama şi furia. Cel dintîi Neculai Costin tresări cu mare uşurare în glas şi în mişcarea trupului, a mîinilor : „Bine-ai făcut, măria ta ! Bine-ai făcut !..." Toţi boierii, afară de Ruseteşti, strigară : „Foarte bine, măria ta ! Să trăieşti !" ; „Noi ne cam temeam că te-ai duce totuşi la marele vizir, se destăinui logofătul Costin, şi chiar ne gîndeam să te părăsim şi să-l primim pe ţarul Petru." ; „Deci, în acelaşi timp, am ştiut să păstrez taina şi nu v-am înşelat gîndurile şi simţămintele, se bucură măria sa. Iar, dacă-i aşa, vă rog, din inimă vă rog, fiţi alături de mine, că eu numai cu ist gînd am primit domnia : să fac ţara iarăşi slobodă." ; „Prea bine, măria ta !" s-a alăturat logofătul Costin, fără şovăire. „Fiţi lîngă mine, cu toată inima şi cu toată puterea !" strigă vodă,

iar dregătorii înălțară cușmele, fluturîndu-le, cu urale și cu bucurie mare. Numai Iordache Ruset, ca o cobe, se așeză de-a curmezișul și întrebă cu mult venin în glas : „De ce n-ai așteptat să vezi întîi puterea muscalilor și cum le merge războiul ? Dacă terciuiesc ori sînt terciuiți ?“ ; „Ca să fim în adevăr slobozi, ca să meritām această libertate, trebuie să ne batem. S-o cucerim ! Că nimeni nu ne-o dă de pomană, i-a răspuns voievodul, cu hotărîre mare. *Beneficium accipere libertatem vendere est !* Așa-i, logofete Costin ?“ ; „Da, măria ta : a primi un hatîr de la cineva însamnă a-ți vinde libertatea.“ Dar Iordache nu s-a lăsat convins și nici biruit : „Te pripești, măria ta, și ne-arunci în prăpastie. În prăpastie !“ ; „Tot hortiș, bi vel vistiere ? întrebă vodă cu aspră dojană. Cel care se teme de ceva nu mai este liber.“

— *Qui metuit, non liber est,* îl ajută dascălul Ieremia pe Neculce să-și amintească proverbul în latinește.

— „Nechibzuința te va pierde !“ prooroci Iordache, cu îndrăzneală și încăpățînare de cobe blăstămată. „Chibzuiesc demult, Iordache Ruset ! De cînd eram zălog în Țarigrad. De cînd am văzut, în bătălia de la Zenta, că o armie uriașă poate fi spulberată în cîteva ceasuri. Și-apoi, un adevărat voievod merge cu țara.“ ; „Așa-i măria ta ! am strigat eu, Ion Neculce. Țara se vrea slobodă !“ ; „Drept grăiești !“ m-a însoțit Neculai Costin. „De cînd mă știu, a urmat Dimitrie, propovăduiesc împăcarea între frați și scuturarea jugului otoman. A sosit vremea să făptuim aist gînd cu spada. Că altminteri nu se poate dobîndi slobozenia țării.“ Cei mai mulți dintre boieri i-au lăudat cuvîntul și fapta, iar el a mai zis : „Nu cred c-o să mă părăsiți. N-o să mă lăsați singur, acum la ceas de răscruce. Sfetnicii mei, fiți una cu mine, tari ! Și libertatea va fi a noastră !“ ; „Ce-mi trebuie slobozenie, dacă-mi pierd moșiile, cîrti mai departe Iordache și aruncă vina asupră-mi : Știu eu că numai Ion Neculce a rostuit nenorocirea asta, a noastră, a boierilor vechi și a țării.“ Ci eu am căutat să mă apăr : „Grăiești cu năpastă, ca un pătimaș. Te faci a nu vedea că asta-i vrerea țării.“ ; „Da, hatmane, Iordache Ruset grăiește ca unul care vede numai de ale sale și nu înțelege nimic din durerea țării și a celor mai buni dintre boieri. Ni se alătură cu îndîrjire și logofătul Neculai

Costin, zicînd : „Au nu vezi, jupîn Iordache, că tot norodul e bucuros moscalilor ? Că-i primește cu pîine și sare ?“ ; „Brîncoveanu însuși a gătit 30 000 oaste“, am destăinuit eu. „Da : a făcut tabără la Urlați, mă sprijini Costin, iar vodă îl urmă cu destăinuirea, foarte bucuros : „De asemenea prietenul meu Toma Cantacuzino spătarul, cu cîteva pîlcuri de călărești, atacă acum cetatea Brăilei !“ ; „Și nouă ne vin oșteni din toate părțile, măria ta, am stăruit eu. Sute și mii vin și se scriu la steaguri. Se adună nu numai slujitorii, ci și ciobotarii, croitorii, blănarii, crîșmarii. Se strîng mai ales țăranii și răzeșii. În cincisprezece zile am făcut 17 polcovnici și 170 rocmiștri, cu steaguri.“ ; „Slugile lasă casele boierești, argații își părăsesc stăpînii și se strîng la oaste“, mă întregi logofătul Costin. Dar, spre marea-mi mirare, Iordache Ruset, altădată mișel și fricos, lingușitor și viclean, acum se ținea dîrz, nădăjduind, poate, să atragă și alți împotrivitori ori să facă a crește îndoiala și teama în inimile noastre. Zise, morțiș, cu dispreț : „Adunătură de golani și sărăntoci ! Ce faci cu ei ? De unde arme ?“ Am căutat să-l înduplec, cu vorba bună : „Mulți își fac sulițe pîrlite și cu fier în vîrf. Alții vin călări ; alții aduc merinde și îmbrăcăminte. Am cumpărat și arme de la leși și de la nemți. Iarbă de pușcă fabricăm noi, aici, în Iași, de vrei să știi. Și, decît ai cîrti și-ai prooroci nenorociri ca o cobe, mai bine ai veni aici, cu pungile cu aur, din mult belșugul pe care-l ai, cum au făcut toți boierii, și le-ai da danie pentru arme. Înțelegi au ba ?“ Se vede că l-am picnit bine, la țintă, c-a sărit cu spaimă : „Boieri, nu îngăduiți armarea prostimii ! Că de-i bat ori nu pe turci, gloatele întorc armele asupra noastră !“ Trebuie să spun că vorba asta pricinui spaimă și încremenire la mai mulți boieri. Vodă însă vorbi cu hotărîre : „Îți faci spaimă în zădar, Iordache Ruset, și vrei și pe alții să-i înspăimînți. Lucrezi între noi ca o coadă de topor. Drept aceea nevoit sînt să te închid ca pe un dușman primejdios.“ Și, cu inima aprinsă, zise către boierii din sfat : „Cinstiți dregători, dacă mai avem răgaz două luni, ne armăm bine oștenii și-i deprindem a lupta, ca oștirea lui Ștefan cel Mare. Înțelegeți, sfetnicii mei, de ce zorim ? Țara-i cu noi. Țara, clocotind de mînie și tresăltînd de bucuria nădejdilor, ne poruncește s-o apărăm cu spada și cu viața noastră !“

Inimile tuturor tresăltară într-un soi de ciudată bucurie, o bucurie scurtă, repede ucisă de sulițele deznădejdii.

Daria crezu că ședătorile de priveghi din pridvorul conacului de la Prigoreni ar trebui să se încheie aici. I se părea că, acum, în vîrtejul nebun al faptelor, în furtuna iscată din ciocnirea marilor împărății, nu se mai poate înțelege nimic. Iar omul, idolul ei, ar ieși mult micșorat, de vreme ce nimeni n-ar putea povesti, aidoma, cele petrecute în țară și, mai ales, în sufletul celuia despre care s-au adunat aici să povestească.

Dar Ion Neculce se voia cronicar și avea nevoie să audă și să știe, dacă nu tot, măcar ce era mai însemnat și mai neobișnuit. De aceea urmă să istorisească despre venirea oștirii rusești, ajunsă la Prut :

— Trecînd Prutul pre la Zagarance, țarul Petru a venit drept în tîrgul Ieșilor, împreună cu împărăteasa lui, Ecaterina. Dumitrașcu vodă și cu mine ne aflam în tabăra generalului Șeremetiev, pentru treburi ostășești. Nu știam nimic de venirea țarului la Iași. I-au ieșit în întîmpinare mitropolitul, cu tot clirosul bisericesc, boieri și orășeni bătrîni mai de cinste, frumos tîmpinîndu-l și primindu-l cu toată inima și i s-au închinat cu mare bucurie, ca unui împărat creștin, dînd laudă lui Dumnezeu, că doară ne va cerceta cu mila sa și ne va ajuta să ieșim de sub jugul turcilor. Trebuie să aflați că țarul Petru Alexeevici este om voinic, mai nalt ca toți, iar nu gros, ci subțiratec și rătund la față, smead, oacheș și întru totul chipeș. Cam aruncă din cap cîteodată, fluturînd. Nu umblă cu mărire și fală ca alți monarhi, ci, adesea, în haine obișnuite, însoțit doar de doi-trei slujitori.

— Da, da, își aminti căpitanul Silion ; așa a intrat și în Iași întîia oară. Și fiind colbăit de drum, n-a mers în Curtea domnească, împreună cu împărăteasa, ci a poposit de-a dreptul la feredeu. Și l-au îmbăiat băieșii, cum s-au priceput și ei, ca pe-un vericine. Habar n-aveau că-i țarul.

— Dar Dimitrie unde l-a întîlnit ? întrebă dascălul Ieremia, cu mirare.

— Pe uliță, îmbăiat gata. Proaspăt și fercheș. Privea la prăvălii și la biserici, la oameni și la case. Și unii oameni priveau la el : nu c-ar fi știut că-i împărat, ci că-l vedeau

așa nalt, cu două capete deasupra tuturor. Eu, cel dintîi l-am arătat măriei sale : „El e ! Țarul, măria ta !“ am zis, cu îngrijorare, cu teamă și cu bucurie. Dumitrașcu vodă nu și-a pierdut cumpătul ; s-a apropiat de musafir, a descălecat, mi-a înmînat frîul calului și cu glas hotărît, a grăit: „Iertare, mărite doamne ! Ți-am pregătit cea mai aleasă primire, dar... n-am știut. Am fost la Țuțora, la Șeremetiev, cu steagurile mele.“ ; „Am aflat, a surîs țarul. Și-apoi mie nu-mi plac primirile prea bine pregătite. Fug de ele. Fug cît pot... Tu ești cneazul Dimitrie ?“ ; „Eu, slăvite !“ și i-a sărutat mîna. Țarul l-a îmbrățișat, ridicîndu-l în sus, fiind, precum știți, Dumitrașcu vodă om scund. Apoi l-a sărutat de trei ori, ruseşte, cu zgomot și rîzînd cu bucurie mare. „Te-ai hotărît deci, cneaz Dimitrie : mergi cu mine, nu ?“ ; „Cu toată țara, măria ta. Tratatul trimis prin vistierul nostru...“ ; „L-am iscălit așa cum l-ai alcătuit“, a fluturat țarul din cap. „Îți mulțumesc din inimă ! s-a înclinat Dimitrie. Păşind alături de înălțimea ta, mi-am iscălit hrisovul slavei întru veşnicie ori al osîndei sub satîr.“ Văzîndu-l pe voievod îmbrățișîndu-se cu acest bărbat nalt și voinic, mulțimea a priceput că-i țarul și a început a șopti, a-și da ghionți și a striga : „Țarul Petru ? !... Aista-i țarul !... Trăiască Dimitrie vodă Cantemir și țarul Petru !... Să trăiască și să ne scoată din robia padișahului !...“ Adunîndu-se, repede de pe uliți, ieșind din case și prăvălii, ivindu-se la ferestre ori în balcoane, bărbați, femei, copii, oșteni au făcut un alai vesel și înflăcărat. Mă aflam în mijlocul acelei mulțimi, cu caii de căpăstru, și foarte mă simțeam mîndru și bucuros.

— Întocmai mă simțeam și eu, a venit cu vorba Ion Neculce. Atunci, Iașul și toată Moldova au trăit cîteva zile de mare nădejde și bucurie. Mai ales i-a încîntat pe români parada ostășească din ziua sfîntului Petru.

— Era sărbătoare în cinstea țarului, de ziua lui, povesti jupîneasa Maria. Ne-am îmbrăcat frumos și-am ieșit la privealâ. Și văzînd noi acei oșteni mîndri, țanțoși, acei

călăreți în fireturi, cu săbii lucitoare și lănci lungi, ne-am încredințat că a noastră va fi izbînda. Dar...

— Drept grăiești, Maria, surîse vel hatmanul. Căci multora dintre boieri și slujitori le-a plăcut mai ales masa dată întru cinstirea țarului. Mai întîi, să spun că țarul n-a primit locul din capul mesei, ci l-a așezat acolo pe Dumitrașcu vodă. Au fost poftiți canțelarul Golovkin și o samă de ghenerali, precum Golițîn, Dolgoruki și Rönne, iar dintre miniștri Șafirov și Sava Raguzanski.

— Să nu-l uităm, vel hatmane, pe Toma spătarul Cantacuzino.

— Da, da, Silioane : părăsise tabăra de la Urlați a lui vodă Brîncoveanu și se alăturase țarului cu un pîlc de călăreți. Și-i bine că mi-ai amintit, pentru că, în acel moment, se înfiripa un început de unire română în fața primejdiei, iar eu am înțeles cam ce jurăminte tainice erau între Inorog și Șoim... Ci vreau să mai spun că la acel ospăț împărătesc și domnesc am mîncat ca la praznic și am băut vîrtos vin de cel cu pelin de la Cotnar, de care rușii mult se mirau că la noi rodește vin cu pelin așa de bun. Ne-am cinstit bine și frumos și ne-a închinat însuși țarul cu niște vin de al lui, de la franțuji, din care, îndată ce am băut, am și mărmurit toți de beți...

— Da, da, rîse jupîneasa Maria, acolo v-ați îmbătat că era dires cu mîna țarului însuși, iar aici, oricît le direg cu mîna mea, nici nu vă uitați la cele ulcele, pline cu must de Prigoreni.

— Bine grăiești, jupînească Maria, și bine faci arătîndu-ne ulcelele. Că noi uitîndu-ne în gura povestitorilor, uitat-am de ele și de gustul mustului.

Înveseliți, toți băură din ulcele și mîncară cîte două-trei felii de cozonac. Daria clipi din genele-i lungi, umbroase, surîse și vorbi :

— Îmi amintesc că, a doua zi, fiind duminică, țarul Petru a vizitat Iașul. A intrat în bisericile Trei Ierarhi și Golia. Le-a lăudat frumusețea și felul cum se îmbină meșteșuguri diferite, ca să iasă ceva nou și deosebit.

— Da, maică Daria. A lăudat mult și caii moldovenești.

— Lasă, Silioane, că nu s-a zgîrcit cu laudele nici cînd a văzut femeile noastre, întări jupîneasa Maria. L-am auzit cum vorbea tare şi gros despre obiceiurile noastre, găsindu-le alese şi frumoase. Numai împărăteasa sta cam ţapănă şi se oţăra la chip ori de cîte ori ţarul se apropia de o româncă mai frumuşică. Iar cînd a privit-o pe doamna Casandra şi i-a lăudat multa-i drăgălăşenie, ţarina a pufnit de mînie şi l-a suduit.

— La masa dată în cinstea lui Dimitrie, în tabăra lui Şeremetiev, au fost poftiţi numai cincisprezece boieri. Ruga a făcut-o mitropolitul Ghedeon însuşi, cu multă evlavie.

— Da, Silioane, ca mai pe urmă să mă-nvinuie pe mine de trădare şi să-mi ia averea, boaita ! răbufni Ion Neculce.

— Ştiu, vel hatmane... Îţi aminteşti parada ostăşească ? Ce mai trăgeau dragonii din flinte, pe rînd, foc după foc, repede, de jur împrejur, cum ar merge fulgerul, roată.

— Şi din tunuri au tras.

— Le-am numărat : aveau cincizeci şi două de tunuri.

— Nu mai văzusem asemenea dragoni şi asemenea tunuri ; iar asta ne-a făcut să credem, încă mai tare, că izbînda va fi a noastră, zise Neculce, apoi tăcu.

Vru să guste o bucăţică de pastramă, dar se opri. Daria observă mişcarea şi, cu sprinteneală şi gingăşie, îi întinse talerul şi ulcica plină cu vin :

— Poftească, cinstite vel hatmane !

— Bine faci, Daria, că mă îndemni, zîmbi Neculce, pentru că, nu ştiu cum, dar parcă mi-i tare greu, e dureros chiar să-mi amintesc ceea ce a urmat. De aceea va să mai întîrziem o clipă cu povestirea despre acel ospăţ de la tabăra lui Şeremetiev. Masa au întins-o pe pămînt, sub multe corturi aşezate unul lîngă altul. Pentru slobozirea picioarelor în jos, soldaţii au săpat un şanţ lung. Şi parcă spre a nu ne lăsa bătuţi de vinul cel franţuzesc am venit cu belşug de Cotnar şi Odobeşti, am băut toţi, de-a valma şi am mărmurit toţi de beţi. Şi nici n-am ştiut cum am dormit în acea noapte şi ţarul şi domnul şi noi, boierii...

— Atunci, voi... n-aţi ştiut, zise jupîneasa Maria, ridicîndu-se în picioare ; ci acum ştim cu toţii că ni-i somn

şi vrem a dormire. Noapte bună vă urez, cinstiţi oaspeţi şi privighetori !

Toţi s-au ridicat, au mulţumit şi s-au tras spre paturile lor. Numai maica Daria a mai rămas să privească luna, cerul înstelat şi nucii cu frunza galbenă. A rămas de vorbă cu amintirile şi cu umbrele dragi, numai de ea ştiute.

SEARA A DOUĂSPREZECEA sau :

DUREREA ŞI MĂREŢIA ÎNFRÎNGERII

În cea de-a douăsprezecea seară s-au adunat sub privegherea Dariei : ea a pregătit plăcinte calde, pastramă de gîscă şi de capră, cozonac, cafele şi vin. Pentru că aşa, de pe la chindie, a început să sufle un vînt răcoros, dinspre Hîrlău, a acoperit jilţurile cu macaturi, iar pe umerii privegheţorilor a pus şaluri şi ilice, povăţuind :

— Să-ncălţăm colţuni de lînă, să nu ne cuprindă răceala.

Ştiau că-i cea din urmă seară de priveghi şi-i cerca o adiere de păreri de rău : se deprinseseră a cislui împreună, a depăna amintiri, a afla lucruri neştiute şi, mai cu samă, a se întîlni cu ei înşişi, cei de altădată, avîndu-l pe Dimitrie Cantemir printre dînşii, reînviat din izvoadele aducerii aminte prin puterea cuvîntului. După ce a gustat pastrama, plăcinta şi vinul, foarte lăudîndu-le, vel hatmanul Ion Neculce slobozi cuvînt şi zise :

— Toate arătau, în acel sfîrşit de iunie şi început de iulie 1711; că ziua mîntuirii noastre a sosit. Sfatul domnesc a iscălit tratatul încheiat de voievod cu ţarul Petru. Neamul Cantemir era primit ca neam veşnic domnitor în Moldova. Coconul lui Dimitrie, Şerban, cu numele bunicului său domn la Ţara Românească, îi venea urmaş tatălui său. Avea numai cinci ani, dar era timp să crească aici, printre români. Toate le făceam în mare grabă, că era război. Otomanii veneau, repede, spre Iaşi.

— Doamna Casandra, cu coconii și cu o parte din jupînese am rămas adăpostite în Cetățuia, cu o strajă poruncită de Ilie Abăza, vornicul dinspre doamna.

— Pot să vă spun și eu, intră în vorbă dascălul Ieremia, netezindu-și barba, că seraskierul Mehmet Baltagi, marele vizir, grăbia tare spre miazănoapte ; se temea că la ivirea oștirii țarului se vor ridica toți românii și toți creștinii din Balcani și-i vor toca armia cea făloasă, bucată cu bucată. Se zvonea că Brîncoveanu, cu tabăra adunată la Urlați, chitea ceasul potrivit să treacă la moscali.

— Iar trecerea lui Toma Cantacuzino de partea noastră preschimba zvonul în adevăr, întări Neculce. Ziceau : și-a trimis înainte mergător... Am uitat să spus asară ce mare a fost bucuria lui Dimitrie Cantemir și a doamnei Casandra cînd l-au văzut pe Toma sosind cu pîlcul de călărești, falnici și doritori de luptă. S-au îmbrățișat și au lăcrămat de bucurie și fericire : „Sîntem împreună ! strigă vodă. Împreună, Șoimule, ca să ne dobîndim libertatea." Toma spătarul plecase sfădit cu vodă Brîncoveanu, dar Dimitrie Cantemir îl încredință că de-acum înainte nici acela nu mai are de ce șovăi. „Baltagi pașa îl prinde și-l scurtează de cap. Deci, dacă dragă i-i viața, trebuie să vină la noi. Turcii cei mari știu că o oaste românească nu se bate împotriva unui împărat creștin. Au văzut asta și la Viena." ; „Brîncoveanu șovăie, a zis Toma Cantacuzino, dar nu vrea, în ruptul capului, să se bată cu țarul." ; „Iar în îngăimare, printre otomani, pe Brîncoveanu nu-l așteaptă decît pieirea. Vorba ceea : la o turmă de oi ajunge un casap."

— Eu auzeam, se vîrî dascălul Ieremia cu vorba, că Toma Cantacuzino se voia domn în Țara Românească. Dar mai știu că, sfătuit de doamna Casandra, în taină, și Dimitrie Cantemir se voia domn peste amîndouă țările române.

— Și crezi c-ar fi fost rău să se împreune, să se înfrățească înțelepciunea Inorogului cu îndrăzneala și vitejia Șoimului ? întrebă Daria, zîmbind trist, dar strălucindu-și ochii de lumina necuvîntatei bucurii.

— Văd că ți-ai însușit numele din „Istoria ierogli-fică" și le folosești cu tîlc și plăcere. Dar, cum spunea

Dimitrie, însuşi : *Locum virtus habet inter astra*, adică sălaşul virtuţii e printre stele...

— Ci, drept să spun, întoarse vorba Neculce, mie nu-mi prea plăcea Toma spătarul : îşi încurcase domnul în rea capcană, părăsindu-l pradă mîniei marelui vizir. Căci, la urmă, dintr-asta s-a tras, numai peste trei ani, cumplita moarte a Brîncoveanului şi a celor patru coconi ai lui.

— Greu este să vezi calea cea bună cînd din urmă, cu nemilă, te brîncesc primejdiile, şopti Silion, ca pentru sine.

— Adevărat, dădu Neculce din cap. La început noi am crezut că ţarul avea ca la 200 000 de soldaţi, călăreţi, pedeştri şi tunari buni şi tunuri multe şi alte arme noi, cum n-aveau otomanii. Ci, mai pe urmă, adică după bătălie, aflat-am că oastea era în adevăr mare, dar împărţită, răşchirată fără nici o socoteală, în mai multe locuri, nu strînsă într-un singur trup. Şi acele locuri foarte depărtate între ele : 80 000 la Azàc (Azov), 45 000 spre Crimeea, 40 000 spre miazănoaptea Rusiei, cu faţa la suedezi. Că le-ar fi trebuit săptămîni şi luni de marş ca să se adune. În afară de asta riga Poloniei, deşi-i făgăduise 30 000 de ostaşi, nu i-a lăsat să coboare mai jos de Cameniţa. S-au strîns şi peste 10 000 de viteji sîrbi, dar Brîncoveanu nu le-a îngăduit să treacă prin Ţara Românească. Şi, chiar dacă-i lăsa, îi prindeau otomanii ca-n vîrşă şi-i sugrumau pe toţi, cum li-i obiceiul lor cel sălbatec. Cînd a aflat cu ce puhoi de ieniceri şi spahii vine Baltagi paşa, ţarul a poruncit să i se adune toate oştile, dar era mult prea tîrziu. Iar cînd au ştiut că otomanii se apropie de Iaşi, au gonit zile şi nopţi, fără popas, istovind om şi cal pînă la prăbuşire în tină ori în colb. Treabă moscălească ! Aşa că în Moldova ţarul a ajuns cam cu 40 000, la care s-au adăugat numai cei 10 000 de români, strînşi de noi, în mare grabă. Dimitrie Cantemir m-a numit pe mine mare hatman în locul lui Jora, care nu voia să pună osul la muncă ; în locul meu, mare spătar l-a pus pe Gheorghiţă Milescu. Aveam însă polcovnici puţini şi slab pregătiţi. Ne lipseau armele şi praful de puşcă : abia atunci îl fabricam. Ne însufleţea însă pornirea şi rîvna spre biruinţă.

— Nu din vina norodului nu eram pregătiţi, cercă Daria să dezvinovăţească ţara, ci a ocîrmuitorilor. Că, aşa cum spuneam şi lui Dimitrie cel tînăr : oştirile le fac voievozii, cu oameni din popor, cum face olarul oale din lut. Or, în ultimii douăzeci de ani săbiile au ruginit, de frică, în teacă ascunse.

— Şi asta-i adevărat. Dar au mai fost şi altele. De pildă aceea că împăratul Moscului nu cunoştea rîndul locurilor pe unde trecea oastea lui. Şi mai ales locul unde avea să dea bătălia. Iar generalii lui erau mult prea încrezători în ei, beţi încă de bucuria victoriei de la Poltava, cîştigată cu doi ani mai înainte, împotriva lui Carol al XII-lea al Suediei, înaintau fără acoperire, vraişte şi fără teamă de vicleşug otoman şi tătăresc. Prea multa încredere îi zăpăcea, îi orbia.

— Şi Dimitrie vodă era aşijderi puţin cunoscător al locurilor, împărtăşi Silion părerea vel hatmanului.

— Cum să le cunoască dacă atîta vreme a stat zălog ori pribeag la Ţarigrad ? întrebă Daria.

— Iar dacă generalii păreau a nu se teme de lovirea neaşteptată a armiei otomane, în schimb hirea moscalilor îndeobşte foarte temătoare este şi bănuielnică de vicleşug. De aceea ţarul a dat deoparte toţi boierii români şi se sfătuia numai cu Dimitrie. Iar pe el, pe Dumitraşcu vodă, prea multa încredere a ţarului îl cam hemeise, de nu se mai sfătuia cu nimeni. Aşa că am pornit cam legaţi la ochi cu multe legători. Dar de ce le mai găsesc eu vină acum, cînd toţi căzusem în beţia care ne-a furat minţile şi ne-a tulburat gîndurile ?

— Şi turcii, ştiţi cîţi erau ? întrebă dascălul Ieremia, aşteptînd răspuns de la Neculce.

Răspunse însă Silion :

— Se spunea ca marele vizir Mehmet Baltagi paşa ar fi trecut Dunărea cu 400 000 de ieniceri şi spahii, întăriţi cu 400 de tunuri.

— Mult prea umflat acel zvon, ţinu Ieremia să îndrepte. Nu avea mai mult de 120 000, la care s-au mai adăugat tătarii, naiba ştie cîţi : 20-30 000.

— Oricum, au intrat în Moldova de trei, dacă nu de patru ori mai mulţi decît moscalii, risipiţi în multe locuri.

Ba şi generalul Rönne, cu Toma spătarul Cantacuzino, s-au mai răşchirat încă, năpustindu-se asupra Brăilei.

— Şi încă două năpăşti mari ! se ridică Daria în picioare, indignată. Seceta şi lăcustele.

— Da, lacustele..., seceta, suspină Neculce. Parcă le-ar fi trimis Baltagi paşa înainte, cu o drăcească putere, să ne potopească puţinele holde ce mai rodeau prin văi şi să ne usuce gurile de sete şi foame. Era la începutul lunei iulie, cînd pornit-am spre miazăzi. În frunte, generalul Ianus, cu 7 000 de soldaţi. La două ceasuri în urmă, ţarul Petru, Dimitrie Cantemir şi feldmareşalul Şeremetiev, cu 15 000 de ostaşi. În urmă venea pedestrimea, adică grosul armatei, sub porunca generalului Repnin. Grăbeam spre miazăzi, spre Fălciu, unde ştiam că se afla ceva iarbă pentru cai. În drum, totul era ars de secetă şi dumicat de lăcuste.

Aici şi căpitanul Silion zise :

— Da, mi-l amintesc pe Manea din Silişteni, văitîndu-se : „Cumplită căldură !... Arşiţă !... Pîrjol !...“ ; Iar Dimitrie cel tînăr i se alătură : „Toate fîntînile au secat, iar setea îmi arde măruntaiele.“ ; „Horhăind după apă, zise Badea, m-a pălit un stol de lăcuste... Gata să mă acopere şi să mă înăbuşe. Am călcat prin şi peste ele, ca printr-un nămol vîscos, puturos, greţos.“ ; „Oştenii aleargă înnebuniţi după o cofă de apă, mai spuse tînărul Dimitrie, iar caii cad şi mor de sete, parcă un zmeu nevăzut i-ar pocni cu leuca-n cap.“

Zise vel hatmanul Neculce :

— Aveau dreptate acei răzeşi oşteni. Gîndise ţarul Petru să aştepte greimea oastei la Gura Sărăţii. Dar ştafetarii vesteau că, istovită de sete, de foame şi de căldură, pedestrimea nu mergea, ci se tîra precum colbecul. Şi alţi ştafetari, ca şi ţăranii români, vesteau că turcii au făcut, în graba mare, trei poduri peste Prut şi au şi început a trece dincoace. Noaptea, avangarda lui Ianus a fost retrasă la grupul Şeremetiev, adică lîngă noi. Aşteptam pe Lupu Costache să vină cu caravana de proviant, hrană pentru oameni şi cai, sacale cu apă. Asta ne era nădejdea cea mare : să ne răcorim şi să ne întărim puterile înainte de bătălie. Românii mai răbdau, dar moscalii mai mult de jumătate erau bolnavi de căldură şi de sete : buzele beşicate, faţele buburoşate, ochii ieşiţi din orbite, mergeau

care mai puteau, gîfiind, cu limbile scoase, ca ogarii după o goană nebună. Şi suduiau... Şi ocărau... Şi drăcuiau, Doamne !, cum le venea la gură. În sara aceea l-am văzut pe Dimitrie foarte îngrijorat. Ne-a vorbit în şoaptă, nouă, boierilor şi căpitanilor români : „Prieteni, e greu. Oştirea ţarului, răsfirată prin Ucraina şi Podolia, nu s-a adunat nici pe sfert. Grosul, cît este cu noi, înaintează foarte încet. Iar marele vizir grăbeşte spre miazănoapte. Avangarda lui a şi trecut Prutul. Zoreşte să dea bătălia înainte de a ne aduna noi toţi şi a ne găti de luptă, cum se cuvine. Afară de asta, Brîncoveanul şovăie încă şi nu loveşte din spate." ; „Ca de obicei, am mormăit eu : vrea să se strecoare prin furtună." ; „Ce facem ?" a întrebat Savin Zmucilă. Tot voievodul ne-a încurajat : „Mai rău decît ne-a fost nu ne poate fi. Ţarul vrea să se întoarcă îndărăt. L-am sfătuit şi l-am rugat să dăm bătălia aici, chiar dacă sîntem mult mai puţini decît potrivnicii. La Zenta, Eugeniu de Savoia nu avea mai mulţi. Îi pîndim la trecerea Prutului şi-i doborîm, pe bucăţele. În faţa musulmanilor cine cutează, loveşte şi stăruie întru cutezare, acela biruie. Dacă ne hodinim în răcoarea istei nopţi şi ne hrănim cît de cît, mîine-i aruncăm pe toţi în Prut, cum i-a aruncat de Savoia în Tisa : numai cu 16 000 a spulberat 200 000 de musulmani." Îl credeam, mai ales că şi rînduisem ca un pîlc de ţărani şi oşteni români să se strecoare printre străji şi să strice podurile, să nu aibă otomanii pe unde se mai retrage. Dar, după un ceas, ai sosit tu, Silioane...

— Da, cu o veste foarte rea : că Lupu Costache, în loc să vină la tabără, a trimis ştire că-i bolnav şi s-a închis în mînăstirea Bursuci.

— Şi proviziile ? Hrana ? Apa ? Armele ? am întrebat eu, Ion Neculce, cu uimire şi spaimă, simţind că jungherul trădării mi s-a înfipt drept în inimă.

— Le ţine acolo, închise, am mai zis eu, Silion. Se întreba Dimitrie Cantemir cu mînie : „Trădează ? şi-mi porunci : Silioane, să-l aduci aici, viu ori mort !"

— După ce ai plecat, continuă Neculce, am suspinat cu filozofie tristă : „Pleava se duce-n vînt..." Dar repede m-am încurajat singur : Ci mulţi români s-au alăturat armatei ruseşti pornită spre Brăila. M-am dus şi am poruncit oştenilor de prin partea locului să umble în noap-

tea aceea după apă şi merinde. Vodă se încuraja singur : „Norodul e cu noi ! Ei, dacă noi ocîrmuitorii n-am şovăi..." Da, mi-aduc aminte : am rînduit doisprezece olăcari să grăbească prin sate, pînă la Focşani, la Bacău, Roman şi Iaşi, cu poruncă să strîngă oamenii hrană şi repede s-o trimită la tabără.

— Iar eu, povesti Silion, cu trei călăreţi am galopat pînă la Bursuci. Nu l-am aflat pe Lupu Costache. Nici proviziile. Nimeni nu ştia ceva despre ele. M-am întors în zori, cu ştirea asta nenorocită şi cu una bună : Rönne şi Toma Cantacuzino, după o luptă foarte grea şi cruntă, au eliberat cetatea Brăilei. „Foarte bine ! s-a înviorat Dimitrie. Dovadă că-l putem birui pe duşman. Mă duc să lupt la generalul Ianus, la avangardă, în fruntea celor 2 000 de oşteni ai mei. Silioane, mă însoţeşti. Vel hatmane, ai grijă de ceilalţi. Şi... dacă se întîmplă ceea ce nu vreau să se întîmple, salvează-mi familia." ; „Da, măria ta !" am făgăduit eu, cu inima friptă, iar el : „Ah, seceta şi setea, întocmai ca la Zenta... Dar şi Prutul şi alte rîuri mai au smîrcuri destule. La luptă, căpitani !" Aşa am pornit bătălia, acolo la Stănileşti, în acea dimineaţă de zăpuşeală şi năpastă. Generalii moscali au poruncit soldaţilor să închidă tabăra în parcane, să ne apărăm de năvala otomană. Bătălia au început-o românii aflaţi în afara parcanelor. O vreme s-au ţinut bine, bieţii, măcar că erau oaste de strînsură, neînvăţaţi la război tare. Şi mai aveau şi arme proaste. În schimb, otomanii aveau cai buni, arme multe, tunuri cu care-i întreceau pe ai noştri. Dar, mai ales, îi copleşeau cu numărul. Eu, cu două pîlcuri, mă băteam la adăpostul parcanelor. Dimitrie, în afară, dar foarte aproape. Şi-acum parcă-l aud strigînd şi gemînd : „Ah !... mă arde setea... ciuda... mînia... ura !... Silioane, unde eşti, fricosule ?" ; „Aici, măria ta !... Am avut treabă cu nişte duşmani... Uite-i ! Vin iară..." Şi Dimitrie a prins să lovească furios, cum nu mi-am închipuit că poate fi cineva. Furia nu-i stînjenea îndemînarea. Răcnea mereu : „Izbeşte, Manea !... Dă şi tu, Badea !" L-am auzit lăudîndu-l pe tînărul Dimitrie : „Aşa, viteazule !... Bine l-ai pocnit... Aşa !... Cum te numeşti, feciorăşule ?" ; „Dimitrie !" a dat răspuns tînărul, printre izbiri şi icnete. „Dimitrie ? Şi-al cui eşti ?" a mai întrebat vodă, într-o clipă de răgaz. „Al

măriei tale... Așa zice mama." ; „Da ? !... Toți cei care luptă aici sînt feciorii mei dragi..."

Aici, jupîneasa Maria a observat că Daria strîngea pleoapele ca să oprească lacrimile ; buzele îi tremurau mărunt ; mîinile i se încleștau pe genunchi, cercînd să înăbușe toată durerea numai în inima ei.

Neculce n-o vedea, prin slaba lumină picurată din stele, printre frunzele de viță, și povestea mai departe :

— L-am văzut pe Manea răzeșul din Silișteni : s-a apropiat de măria sa, c-o suliță în piept, gemînd : „Sînt prea mulți, măria ta, nămol..." Și-a căzut, răpus. Ci vodă a strigat : „Să nu ne lăsăm !... Să nu ne lăsăm copleșiți !... Pînă la cea din urmă picătură de sînge !... Bătălia devenea mereu mai înverșunată. Bubuitul tunurilor, pocnetul sîneților, izbirile săbiilor în scuturi, răcnetele războinicilor cutremurau văzduhul, asurzeau, năuceau oamenii, îi turbau. Ai noștri se băteau cu atîta mînie și dezlănțuire de ură, într-atîta dogorire de soare și secetă, într-atîta vălmășag de colb și fum, de vaier și moarte. Căldura soarelui se îmbina cu focul și fumul împroșcat din tunuri și din puști și ne ardea obrajii, brațele, plămînii. Și, deodată s-a vestit : „Retragerea !... Retragerea !" Dimitrie a strigat, cu disperare : „De ce ?... De ce ?... Mai putem rezista... Ne vin întăriri... Cum să părăsesc aceste locuri pe unde am copilărit, m-am plimbat, am vînat... Acolo era un izvor cu apă rece..." ; „Ferește-te, măria ta !" a strigat tînărul Dimitrie, văzînd un pîlc de spahii cum se repezeau asupră-i. Dar voievodul n-auzea, nu vedea primejdia : striga și îndemna la luptă, mereu : „Vor veni iar vremuri bune !... Mai bune !... Îi cunosc pe otomani : deznădăjduiesc repede... Au pierderi mari... Auzi-i cum se tînguie... Acuși or să strige : «Aman, aman !...» ; „Ferește, măria ta ! a mai strigat o dată Dimitrie cel tînăr și a lovit spahiul care se repezise asupra lui vodă ; dar, străpuns de sulița dușmană, a căzut, strigînd : „Ferește, măria ta !" Abia atunci a înțeles vodă că Dimitrie cel tînăr l-a apărat cu trupul lui. A suspinat : „Ah, ce flăcău tînăr și frumos piere... Silioane, hai la cortul țarului." Se grăbi Silion cu povestirea, luînd cuvîntul de la Neculce, care parcă se frîngea de oboseală.

— Da ; cu sabia în mînă ne-am deschis pîrtie printre potrivnici ; am intrat în spatele parcanelor și-am alergat

pînă la cortul ţarului. Văzîndu-l plin de sînge, de funingine, de colb, Petru s-a speriat şi-a întrebat cu durere : „Ce-am făcut, cneaz Dimitrie ? Ce-am făcut ?“ ; „Se vede că aşa-i la război, mărite ţar, a zis Dimitrie. Dar trebuie să rezistăm. Trebuie !“ ; „Mă turbă arşiţa asta... s-a crămăluit ţarul. Ce facem ?“ ; „E foarte greu ; dar dacă stăruim îi batem. Îi batem !“ ; „Ei sînt prea mulţi, noi puţini. Prea puţini !... Am greşit. Nu trebuia să angajez lupta. Trebuia să mă retrag şi să-l aştept pe Baltagi paşa în Podolia, cu toţi ai mei.“ ; „Nu părăsi locul, măria ta ! La Zenta creştinii erau mai puţini ca noi. Dacă mîine reluăm bătălia, îi fugărim pînă la Dunăre. Pînă la Dunăre !“ ; „Risc prea mare...“, s-a îngăimat ţarul. „Voievozii români, înaintaşii mei, adesea au biruit armii de trei şi patru ori mai mari. Dacă nu ne speriem şi răbdăm, îi biruim !“ Ţarul l-a privit cu îngrijorare şi milă : „Nu-i cu putinţă : Sîntem încercuiţi. Am avut pîndari puţini şi proşti. N-am crezut ştirile aduse de ţăranii români şi, iată, am căzut, ca sobolii cei chiori, în capcană otomană. Iar dacă Baltagi paşa ar şti cît de puţini sîntem şi cît de obosiţi, de bolnavi, ne-ar terciui în picioarele armăsarilor.“ ; „Dar nu ştie, măria ta ! Crede că sîntem numeroşi şi tari.“ ; „Şi-apoi, ţarina-i foarte speriată : suduie pe generali, plînge cu sughiţuri şi vrea pace.“ ; „Dacă rezistăm încă două zile, vin Rönne şi Toma Cantacuzino de la Brăila. Mai am şi eu cinci mii la Neamţ. Sosesc şi generalii din Polonia... Să ne batem, măria ta ! Decît să fugim cu ruşine, mai bine să pierim, cu cinste.“ Văzînd îndîrjita stăruinţă a voievodului, ţarul a mers însuşi pînă la marginea parcanelor şi a privit cum moscalii şi românii respingeau atacurile otomane şi, mai ales, cum înaintau, de fiecare dată spre meterezele lor. În unele locuri mai aveau doar o sută cincizeci, două sute de paşi, pînă la intrarea în cuibarul otomănimei. Mă miram de ce nu fac şi acel salt. Că de-ar fi năvălit cum purcedeau, nici un musulman n-ar mai fi rămas viu. Am aflat, mai pe urmă de la Dimitrie Cantemir, spuse Silion: nu voia Şeremetiev. Se temea de spahii, care nu intraseră încă în bătălie. Zicea că el n-are călăreţi cu care să li se împotrivească. Suduia că mare parte din cavaleria moscovită se afla, cu generalul Rönne, la Brăila.

— Dar mai știu că, tot la stăruința lui Dimitrie, țarul l-a chemat pe generalul neamț Wiedemann, care striga împotriva generalilor ruși, zicîndu-le molîi, nepricepuți și fricoși. Acel general a cerut lui Petru să-i dea ocîrmuirea oștirii și, în două-trei ceasuri, o face el ce-o știi, și-o spulbera pe turci de nu s-o mai vedea nici picior de-al lor pe-aici.

— Și de ce nu i-a dat-o ? întrebă dascălul Ieremia.

— Ba i-a dat-o. Și-a săvîrșit isprăvi mari, însuflețind soldații la luptă, mergînd în fruntea lor. Înaintau greu, dar înaintau.

— Dimitrie Cantemir nu mai putea de bucurie, spuse Silion. Eram lîngă dînsul. Părea nebiruit. Și porni să lupte lîngă Wiedemann.

— Țarul, spuse Neculce, privea prin ochian, se bucura ca un copil și-l binecuvînta pe Dimitrie Cantemir că l-a îndemnat să continue bătălia. Numai că, înaintînd în fruntea soldaților, fluturînd sabia și răcnind, pe Wiedemann l-a izbit o bombă și l-a strivit. Peste cîteva minute, și ajutorul lui, generalul Volkovski a primit rană adîncă de iatagan. Fără căpetenii viteze, ostașii ruși s-au speriat și au început a îndărăpta. Din urmă, otomanii îi loveau cu năprasnică furie. Țarul a strigat, a îndemnat, a poruncit, a suduit. Zădarnic ! Nimeni nu-l mai asculta. Privea, în neputință, hăcuirea trupurilor și marea vărsare de sînge. Și, deodată, s-a smucit, s-a zbătut, s-a răsucit în chip ciudat și groaznic și-a căzut jos, cîtu-i de lung, ca un plop trăsnit. Toți cei din juru-i s-au înspăimîntat. Noroc de țarină, care, știindu-i beteșugul, l-a udat cu apă, i-a pus sub nări șipușoare cu săruri și l-a trezit din acel leșin. Dar acum era moale, fără vlagă, obosit, frînt. Cînd doi generali și cu Dimitrie Cantemir l-au rugat să continue bătălia, că turcii nu mai rezistă mult, el, țarul, a zis, cu moleșag, slăbit : „Nu. Am văzut mii de morți și m-am îngrozit. Nu mai pot îndura atîta omor. Nu !... Dealtfel, de aseară, am trimis sol să ceară pace, dar să nu se știe că sînt aici : tratează cu Șeremetiev." Apoi s-a întors către mine și m-a întrebat dacă-l pot scoate din încercuire, la noapte, împreună cu țarina și să-i duc, cu 300 de călăreți, spre Transilvania. M-am chibzuit în sinea-mi. L-am

întrebat şi pe Dumitraşcu vodă. Ne-am gîndit că prea ar semăna fuga lui cu a lui Carol al XII-lea, după înfrîngerea de la Poltava şi am îndrăznit să-i spun : „Din încercuire am putea ieşi, lovind tare, în puterea nopţii. Dar azi am văzut, şi-ai văzut şi măria ta, ce mulţi tătari au trecut, ca lăcustele, spre miazănoapte, iar noi nu ştim cît loc au cuprins, pînă unde s-au întins. Iar mîine, pe lumină, noi, o mînă de oameni, putem fi loviţi de cei mulţi duşmani. Şi-ai fi, mărite împărate, la mare primejdie. Că nu eşti un om oarecare, ci împărat. Şi-ar fi mare, mare greşeală şi păcat să te-arunci în ghearele cele viclene ale vrăjmaşului. Şi mi-i teamă mai cu seamă de tătari, că sînt lupi apucători : pradă, robesc, bat, căznesc şi ucid pe români, fără teamă ori sfială de mîrzacii lor. Mănîncă tot, şi pîine şi dobitoc, şi jăcuiesc pînă la un cap de aţă. Robesc femei, fete, copii, că rămîn bieţii români numai cu sufletele, oropsiţi şi zdruncinaţi, cum e mai rău şi mai amar..." Spuneam toate astea pentru că le ştiam adevărate şi, mai ales, pentru că doream să-l văd luptînd. Că şi eu credeam în izbîndă... Acum, după doisprezece ani, pot a vă spune că şi oamenii lui Iordache Ruset pîndeau să-l prindă pe ţar şi să-l ducă legat lui Baltagi paşa. Închipuiţi-vă ce faimă ar fi cîştigat Cupăreştii în faţa sultanului şi ce vînătă ruşine ar fi căzut pe capul nostru, ca oameni şi ca români. De aceea n-am destăinuit lui Dimitrie Cantemir, nici ţarului, iar în letopiseţ mă doare să scriu asemenea ocară.

— Dar dacă noi o povestim, rîse Silion, şi alt cronicar, auzind-o, o trece la „O samă de cuvinte" ?

— Acela va fi un cronicar isteţ şi iubitor de ţară şi popor, îndrăgit de adevăr. Că în letopiseţ lăudate cuvine-se a fi cele bune, iar cele rele, cu fierul roşu înfierate. Ci eu, dacă nu cutez a le spune pre toate aidoma cum au fost, găsi-se-vor alţii, după mine, mai îndrăzneţi. Apoi urmă : Cîteva clipe Dimitrie Cantemir a fost fericit, văzînd că ţarul nu se mai gîndeşte la fugă. Mi-a şoptit : „Bine-ai vorbit, Ioane... Vom lupta şi vom birui !" Dar ţarul a înălţat capul, a fluturat de cîteva ori, a clipit des şi a vorbit scurt şi foarte hotărît : „Cer pace !" Atunci l-am văzut pe Cantemir cu desăvîrşire deznădăjduit. A strigat : „Sînt pierdut !... Mă arunc în bătălie, să pier cu spada în

mînă !“ Ţarul l-a apucat cu braţele lui de uriaş, oprindu-l şi încurajîndu-l : „Stai prietene ! O înfrîngere e ca o zi cu nor : vine alta însorită. Ei, cîte bătălii am pierdut eu, pînă am învăţat să cîştig Poltava, acum doi ani...“ Dimitrie Cantemir a suspinat cu multă durere : „Mărite, noi aşteptăm de trei veacuri soarele libertăţii. De unde să mai luăm răbdare ? De unde ?“ Ci ţarul n-a mai stat să asculte şi a poruncit lui Şeremetiev să vină solul de pace la marele vizir. Peste două ceasuri s-a şi ivit un imbrohor, semn că şi Baltagi Mehmet paşa dornic era foarte să înceteze războiul. Dar s-a întîmplat ceea ce nimănui nici prin gînd nu i-ar fi trecut : ca imbrohor pentru treburile păcii să vină tocmai Mehmet Cerchez paşa, prietenul lui Dimitrie Cantemir. Era furios şi neînduplecat ; a spus-o dintru început, lui Şeremetiev, cu care s-a întîlnit, înainte de a-l vedea pe ţar, în cortul lui, unde se afla şi Dimitrie : „Fiind aici, la marginile împărăţiei, pe un pămînt care nu-i al nostru, putem încheia pacea şi fără să cerem întîi învoirea înaltului padişah, pe temeiul condiţiilor puse de marele vizir Mehmet Baltagi.“ ; „Şi ? a întrebat ţarul. Care sînt acele condiţii ?“ ; „Întîi : pe Dimitrie Cantemir, cel mai mare hain, să-l predai, imediat, marelui vizir şi seraskier, să-l judece cu iataganul, pentru mişelie, nelegiuire şi trădare. Al doilea, să dai măria ta îndărăt Azovul şi să retragi armata din Brăila, din Moldova şi din Crimeea.“ Petru a scuturat din cap, a clipit din ochi, ca şi cum n-ar fi înţeles cuvintele tălmaciului, s-a făcut roşu şi a răcnit : „Nu-l dau pe Dimitrie voievodul Moldovei !“ Mehmet Cerchez s-a mirat de acea vajnică împotrivire şi, după ce a stat o clipă în cumpănă, a zis : „În ochii noştri e un trădător şi-l cerem, spre a-l pedepsi pilduitor. Dacă nu-l tăiem, toţi beii români de-aici încolo vor trăda la voi, ghiaurii. Iar împărăţia noastră nu mai are cap de pod peste Dunăre.“ În acel moment Dimitrie Cantemir, care asculta de după o perdea, a ieşit în faţa imbrohorului, grăind cu demnitate : „Aşa-i, Mehmet Cerchez : în ochii padişahului sînt un mişel, dar nu şi în ochii poporului meu. Dacă biruiam, toţi mă numeau viteaz şi erou. Acum, înfrînt, mă pot numi oricum. Dar oricine poate înţelege că, dacă nu mă răzvrăteam puteam trăi în tihnă şi belşug. Deci nu m-am răz-

vrătit întru căpătuiala mea, ci pentru țară : s-o fac slobodă, Mehmet Cerchez pașa." ; „Ești trădător, ghiaur șiret..." ; „Tu, prietene Cerchez, mă puteai ucide și acum... optsprezece ani. N-ai făcut-o. Drept răsplată petrecut-am, la Istanbul, multe zile bune și frumoase, luminate de înțelepciune și de bucuria prieteniei. Dar, ajuns în Moldova, n-am putut fi decît român. Căci tu știi prea bine ce-am iubit și ce iubesc eu mai mult și mai mult în lumea asta. Și dacă știi, poate și înțelegi." Pentru că vorbeau turcește, iar tălmaciul abia izbutea să îngaime cîte un cuvînt două, țarul Petru sta gata să se mînie, dar băgă de samă că pe obrazul lui Mehmet Cerchez se amesteca, în chip ciudat, furia și duioșia, și se stăpîni : „Știu și înțeleg, a vorbit imbrohorul, cu glas moale. Mi se sfîșie inima ; dar n-am încotro. Soarta face ca tot eu, care te-am mazîlit acum optsprezece ani, să te duc acum la butucul călăului. Predarea ta este cea dintîi condiție a păcii." ; „Dacă-i așa, a coborît Dimitrie glasul, era mai bine să nu-ți fi ieșit acum, în față. Am greșit ; dar n-am putut să nu te văd. Căci eu te iubesc, prietene Mehmet Cerchez pașa. Și-acum, cînd trebuie să împlinești o poruncă preschimbată pentru tine în datorie, nu-mi rămîne decît să-ți mulțumesc, încă o dată, că nu m-ai înecat atunci în Dunăre. Poate ar fi fost mai bine : nu mai trăiam atîtea întîmplări grele. Am mai săvîrșit totuși și cîteva lucruri bune. Aș mai fi avut încă multe de făcut. Dar se vede că așa mi-a fost scris : tot de mîna ta, prietene, să pier. Voi fi sfîșiat de viu, cu două cămile, ca Ion vodă, ori jupuit de piele ca Petru Cercel ?" Vorbea și întreba cu glas domol, blajin, dar rece, parc-ar fi fost vorba de altcineva, nu de el însuși. Mehmet Cerchez tăcu o vreme, apoi grăi, cu dispreț, către țar : „De ce nu-l dai, măria ta ? Au vrei să-ți primejduiești situația, să ți-o înrăutățești pentru un om care..." ; „Nu ! s-a îndîrjit țarul. Pașă, nu-l dau pe Dimitrie Cantemir ! Aș putea da toată țara pînă la Kursk, pentru că-mi rămîne nădejdea s-o recuceresc ; dar nu pot nicidecum să-mi calc cuvîntul și să predau un principe care și-a primejduit patria și viața pentru mine. Căci e cu neputință să recîștigi onoarea, odată ce ai pierdut-o." Văzînd împotrivirea așa de hotărîtă a țarului, Mehmet Cerchez își schimbă gîndul : „Mda... Voi

comunica asta marelui vizir Baltagi Mehmet paşa... Ştiu de mult că Dimitrie Cantemir e acel soi de om care merită ocrotire şi dragoste. Şi mai spun încă şi eu, cu toate că am suferit o cumplită dezamăgire. Adică el e omul care cîndva, cu vorba-i vrăjită şi cu struna de tambură, a stins în mine setea şi porunca de omor. Padişahul a avut nemărginită încredere în el. Iar el, hain ! Putea trăi în belşug, desfătare şi multă cinste în Istanbul. Ne-ar fi ajutat, în continuare, să sporim ştiinţa otomană. Dar, iată, a preferat să rişte totul întru împlinirea unui gînd." ; „Da, gînd de ţară slobodă...", a zis Dimitrie şi s-a prăbuşit pe un taburet. De-acolo, l-ai ridicat tu, Silioane şi l-ai dus într-alt cort. Mehmet Cerchez s-a făcut că nu-l vede. Împreună cu generalul Şeremetiev, eu, Ion Neculce, l-am ţinut pe Cerchez paşa la cort, pînă diecii au scris scrisoare către marele vizir, prin care ţarul se lega, sub iscălitură, să primească pacea, cu retragerea oştirii din Moldova, să dea înapoi ţinuturile din Ucraina pînă la Nipru. Din acele dispute aflat-am că otomanii număraseră peste 7 000 de morţi şi răniţi, iar noi, ruşii şi românii, 2 850 ; deci cam a treia parte din cîţi pierduseră neprietenii.

— Asta însamnă că Dimitrie avusese dreptate stăruind să nu înceteze războiul, grăi Daria cu mare durere.

— Avusese dreptate. Dar cine l-a crezut ? Şi poate ţarul tot ar mai fi aşteptat o zi, chiar două, dar ţarina, cuprinsă de-o zăludă spaimă, plîngea, se crămăluia, blăstăma şi cerea vîrtos să facă ţarul pace.

— Vezi dacă n-a primit povaţa doamnei Casandra să rămînă, cu strajă bună, în Cetăţuia, adaose jupîneasa Maria. Şi eu am auzit cît a stăruit. Fără hachiţele şi sperietura ei, bărbaţii cîştigau războiul. De aceea nu mă sfiesc a spune că o muiere fricoasă şi încăpăţînată ne-a pierdut la Stănileşti şi nu o înfrîngere adevărată.

— Are şi ţarul vina lui, Maria, surîse Neculce. Şi generalii. Şi noi, cu nepregătirea şi nepriceperea noastră... Bănuitor fiind, ţarul n-a avut încredere în cuvînt otoman. De aceea l-a ascuns pe Dimitrie Cantemir într-o caretă a ţarinei, de nu ştia nimeni, afară de Silion, însoţitorul, şi de mine, Ion Neculce. Ţarul a plecat, tot în taină, din tabără, înainte de a ajunge Cerchez la tabăra otomană. Eu am

primit porunca să mai rămîn lîngă Șeremetiev, pînă vine răspuns de la marele vizir. L-am ajuns pe țar și pe Dimitrie Cantemir la Vaslui. De aici, noi am pornit spre Iași, iar țarul spre Zagarance, să treacă Prutul. Drumuind într-o căruță țărănească, Dumitrașcu a tăcut și-a oftat. Numai a doua zi a prins a vorbi, cu jale, despre înfrîngere și despre întîlnirile cu Cerchez pașa, în casele lor din Istanbul, în acele vremi care acum i se păreau de aur. „A fost o prietenie mare, frumoasă ; dar a trebuit să se frîngă pentru gîndul meu cel mai înalt : libertatea țării."

— În adevăr o mare prietenie și admirație din amîndouă părțile, a cuvîntat dascălul Ieremia. Și adeveresc că, întrebîndu-l marele vizir de ce nu l-a adus pe Dimitrie Cantemir, Mehmet Cerchez i-a spus că nu se afla în tabăra. La început, Baltagi pașa s-a înfuriat ; pe urmă cică ar fi zis : „De ce să ne sfădim noi, niște împărați, pentru un ghiaur ?"

— În adevăr, în disputele privind pacea, n-a mai fost vorba de Dimitrie Cantemir, urmă Neculce povestirea. La Iași, în Cetățuia, am aflat-o pe Doamna Casandra și coconii, în amară durere. Unii dintre boieri, Savin Zmucilă și Gheorghiță Milescu, l-au sfătuit pe Dumitrașcu vodă să ucidă balgiii turci închiși în beciurile Curții domnești. Să mai răcorească inimile românilor de usturimea înfrîngerii. Ci voievodul s-a împotrivit, cu vorbă de omenie : „S-a cășunat și așa destul omor... Și-apoi nu mîntuim țara omorînd cîțiva balgii, nearmați și nevinovați." ; „Trîntori care sug mierea țării !" a strigat Savin Zmucilă. „Ucis cuvine-se a fi tăunul cel mare, padișahul, Savine. Mărunței pier de la sine ori se preschimbă în harnice albine."

— Doamna și noi toate aflasem de înfrîngere și ne gătisem pentru pribegie, grăi jupîneasa Maria. Se ținea bărbată ; nu plîngea ; ne îmbărbăta și pe noi. Întîlnirea cu soțul a fost sfîșietoare. Dar repede s-a scuturat din gheara durerii. Am ascultat-o vorbind, avînd coconii în jur : „Am încărcat tot ce mi-ai spus, cînd ai plecat la bătălie." ; „Mulțumesc, doamna mea, a glăsuit Dimitrie, redobîndindu-și stăpînirea de sine. Dar mă doare nespus că, tot visînd tronuri nalte și libertate, ți-am pricinuit astă cumplită prăbușire spre rușinea casei și țării noastre." ; „Asta

ni-i soarta, Dimitrie." Ci l-am auzit atunci pe Cantemir rostind cele mai amare cuvinte pe care le putea rosti un om ca dînsul. Grăia ca pentru sine : „Miron Costin, am crezut că greşeala învechită capătă chipul iertării, ci m-am înşelat. Mă urmăreşti şi mă faci să văd că ni se aseamănă povestea. Tu ai crezut în riga Ian Sobieski ; eu, în ţarul Petru. Amîndoi ne-am prăbuşit. Ni s-a hărăzit soarta nevrednicilor. Pe tine te-a ucis Macrei ; pe mine, surghiunul." ; „De ce spui aşa ?" a întrebat doamna. „Pentru că nu mai pot decît să jălui şi să plîng, ca o muiere, după ţara pe care n-am ştiut, n-am fost vrednic s-o apăr ca un bărbat..."

Aici, Daria s-a ridicat în picioare şi a grăit :

— Îngăduiţi-mi, vă rog, cinstiţi priveghetori, să spun ce-mi amintesc din acele clipe, cînd boierii plecau în risipă şi pribegie, cum putea fiecare pe la bejeniile lor. Nu vorbisem cu Dimitrie de cînd se afla în ascunzătoarea de la Buiukderé. Ci, ivindu-mă dintr-un ungher, cu gînd să-i urez cale bună, el m-a zărit şi-a rămas, o clipă, ca de piatră. Apoi a întrebat : „Daria... Tu ?... Nu mai ai tambura, să mi-o arunci ?" Dacă nu mă cunoştea, în sutană cum eram, n-aş fi îndrăznit să grăiesc. Întrebarea m-a silit să rostesc ceea ce de mult doream să-i spun. Îmi tremurau glasul, buzele, mîinile, dar nu m-am lăsat biruită şi-am zis : „Nu, măria ta. Nu mai am tambura care atunci a îmblînzit fiara. Dar am inima mea care te slăveşte pentru că ai săvîrşit minunea cutezării. Mi-ai spus, de mult, că de la Mihai vodă, nimeni dintre români n-a mai îndrăznit să ridice spada. Măria ta ai îndrăznit. Iară cutezătorii se înalţă în faţa poporului ca nişte munţi tari şi nu-i clinteşte nici furtuna, nici viforul cel mai vrăjmaş, nici înfrîngerea cea mai amară."

— Întocmai ai zis, încuviinţă jupîneasa Maria ; iar doamna Casandra a făcut un adaos : „Şi dacă spada s-a frînt, Dimitrie, ia pana iară şi luptă, cu ascuţişul ei, împotriva neprietenilor." ; „S-o iau iar de la capăt ? s-a îngăimat voievodul. Să urc iar bolovanul cel greu al slobozeniei românilor ? Mai pot ?" Ştiind că oamenii lui Iordache Ruset, hanul tătar, Baltagi paşa şi alţii ne aţin

calea și ne hăituiesc ca pe cerbi, am tăcut. Trebuia să grăbim plecarea. Atunci...

— Atunci am sărit iarăși eu, Daria, și am strigat : „Da, măria ta ! Scriind despre libertate așa cum știi să scrii, ascuți paloșurile și le ungi ca alifia nădejdii, să nu mai ruginească niciodată !“ ; „Să mai nădăjduiesc deci ? Ce zici Neculce ?“ ; „Eu, măria ta, mă tem de haini și de tătari.“ ; „Vel hatmane, a surîs, măsurîndu-l cu privirea, o privire nouă, limpezită de negurile mîhnirii, odată, de mult, dar n-am uitat, mi-ai povestit că, după înfrîngerea de la Războieni, Ștefan vodă a vrut să intre în Cetatea Neamțului, dar mumă-sa nu l-a primit. I-a cerut să lupte pînă la biruință.“ ; „Pasărea în cuibul ei nu piere...“, i-a amintit vel hatmanul vorba doamnei Oltea, aproape speriat de tîlcul acestei străvechi zicale. Mai ales că tocmai, în ceasul acela, părăseați țara. Vă pribegeați. „Înțeleaptă și dreaptă zicală, a suspinat Dimitrie. Ci eu am stat trei sferturi din viața-mi printre străini. Am prea puțini prieteni boieri, răzeși, ciobani ori sihaștri vrednici să-mi dea povață și ajutor. Iar Iordache Ruset și ai lui se poartă cu mine ca acel popă din Piatra care a vrut să-l prindă pe vodă Rareș cînd, de răul lui Soliman sultan, căta să se ascundă la Ciceu, în Transilvania.“ ; „Petru Rareș, măria ta, s-a apărat și l-a izbit pre popă în oblîncul șelei. N-a vrut să-l ucidă, ci numai să-l sperie. I-a strigat : «Întoarce-te, popo, înapoi, nu-ți lăsa liturghia nesfîrșită !»“ ; „Așa vom face și noi... a îngînat Dimitrie, stins. Apoi, mai tare : Să cred, Daria, că tu ești Daniil Sihastrul al meu ?“ ; „Da, mărite !“ am șoptit, cu apăsare pe cuvintele astea, din adîncul ființei mele ; iar doamna Casandra, înviorată de pilduirile noastre, a întrebat tot întru încurajare : „Dimitrie, cum ar zice Miron Costin ?“ „Biruit-au gîndul“... Și a urmat, în timp ce doamna își strîngea domnițele mai aproape, iar Dimitrie îl trase pe Șerban lîngă dînsul, ajutîndu-l să se îmbrace : „Să ne ridicăm deci și să plecăm... Din copilărie și din tinerețe m-am jucat și m-am luptat cu furtuna, cu urgiile. Cu nimic nu m-au cruțat și nici eu n-am lăsat să mă cruțe... Să răbdăm deci, pînă vom putea trage iarăși spada... Rămîi cu bine, Daria ! Și să știi c-am să mă topesc de dorul țării. Și mult aș vrea să nu mă topesc în pămînt străin“. Iar eu, Daria, am aflat în

mine putere să-i urez, printre lacrimi : „Mergi sănătos, măria ta... Eu îngenunchi, sărut pe lespezi urma paşilor tăi şi pămîntul în care s-a scurs sîngele fiului nostru..."

Se părea că vorbirea Dariei a încheiat priveghiul din pridvorul conacului din Prigoreni. Toţi au tăcut o vreme, ca-ntr-o rugă. Maica Daria s-a ridicat, a luat două lumînări, le-a aprins de la candela din antret şi le-a aşezat în sfeşnicul din cerdac. Cu ochii la flacăra jucăuşă, a celor două lumînări, Daria a vorbit, ca pentru sine :

— Îl văd şi acum coborînd scara din sala cea mare din Cetăţuia. La a treia treaptă s-a întors, a urcat iară, mi-a prins mîna şi mi-a sărutat-o, şoptind : *„Omnia vincit amor / Et nos cedamus amori"*... Apoi a coborît, ca o vijelie. Nu s-a mai uitat în urmă. Sau poate n-am văzut eu : lacrimile, grele şi întunecate, mi-au acoperit ochii şi mi-au înecat inima, pentru totdeauna.

După mai multe minute de tăcere, vel hatmanul Neculce cuvîntă :

— Daria, tălmăceşte-ne vorbele latineşti pe care ni le-ai spus de două ori. Te rog.

— Iubite vel hatmane, nu ştiu ce înseamnă. Bănuiesc doar. Şi-mi place să le spun pentru că le ştiu de la el şi-mi spun tot ceea ce voiesc eu să aud şi să simt din dragostea pentru el. Cuvinte de gînd, de simţire, de cîntec şi de mireasmă.

— Atunci îngădui dascălului Ieremia să le tălmăcească ?

— Da, cinstită gazdă. De la priveghiul acestor douăsprezece seri, în pălimarul din Prigoreni, nu mai am nici o taină.

— Lesne mi-i a tălmăci aceste stihuri scrise de Virgiliu, pentru că eu l-am învăţat pe Dimitrie Cantemir : „Dragostea învinge toate piedicile, deci supune-te ei"...

— Întocmai am înţeles-o şi eu, dar mai mult cu inima decît cu mintea, a zîmbit Daria, iar pe chipul ei, vrăjit de frumos, s-a aşezat o tristeţe adîncă, fără leac.

Înfiorată pînă în străfundul inimii, jupîneasa Maria s-a ridicat din jilţ, a îmbrăţişat-o şi a sărutat-o pe amîndoi obrajii.

Ion Neculce socoti c-a sosit timpul să spună cuvîntul de încheiere a priveghiului din pridvorul casei sale din Prigoreni :

— Uitasem, Daria, că tu ai socotit istoria drept alifia nădejdilor cu care tămăduim rănile înfrîngerilor şi spălăm de rugină spada libertăţii şi demnităţii. Ci, trăind cîte am trăit, mă cred dator a scrie letopiseţul anilor şi al veacului nostru. Dealtfel, deşi eram supăraţi unul cu altul, la despărţire, acolo în Ucraina surghiunului nostru, Dimitrie Cantemir tot m-a rugat să-i povestesc ceva din istoria noastră, întîmplări auzite la bunica Alexandrina. Plîngea, pe dinlăuntru. Pornisem în pribegie, în acea zi de 16 iulie 1711, cu voievodul nostru şi cu nădejdea că va să ne întoarcem curînd. Ne însoţeau, dintre boieri, Gheorghiţă Milescu marele spătar, Savin Zmucilă marele ban, Pavel Rugină marele comis, Ilie Abăza vornicul despre doamna şi încă alţi boieri.

— Ştefan Luca mare vistier şi Sandu Sturza mare stolnic ne-au ajuns la Kiev, întregi jupîneasa Maria.

— Ne-au urmat peste patru mii de suflete : oşteni de rînd, mazîli şi ţărani, mulţi cu familiile lor, în căruţe ori pe jos, bejenind de răul otomanilor. Cu voia ţarului şi din porunca lui Dimitrie Cantemir, ne-am aşezat lîngă Harcov, în Ucraina. Cum ne-a fost traiul în acel surghiun şi cum s-a schimbat firea lui Dimitrie Cantemir, după sfîşietoarea durere a înfrîngerii, mai pe larg în letopiseţ voi povesti. Afară de Maria, nici unul dintre voi nu cunoaşte de ce am plecat de lîngă dînsul, după doi ani de aşteptare. La început am crezut că ţarul ne va ajuta să ne întoarcem curînd şi să scăpăm ţara de stăpînirea sultanului. Dar, în doi ani de amînări, încredinţatu-m-am că ţarul avea planurile lui, străine de gîndurile noastre. S-a împăcat cu sultanul şi a uitat făgăduielile de la Prut. Şi m-aş fi întors în ţară încă din primăvara anului 1712, dacă nu mă oprea dragostea pentru Dimitrie Cantemir şi, apoi, porunca şi chiar sila lui. Că i se schimbase într-atîta firea şi purtările, încît parcă uitase că ne părăsisem casele şi moşia de dragul lui şi din credinţa că ne va duce la biruinţă, iară nu la nesocotirea drepturilor noastre. Ajunsese

așa de bănuitor, de temător să nu-l părăsim, încît ne ținea cu strajă lîngă dînsul. L-am părăsit, cu inima frîntă. În clipa despărțirii i-am spus un cuvînt al lui Miron Costin, cuvînt cu care logofătul l-a povățuit pe Duca vodă cel bătrîn, în ceasul cînd îl loveau niște podgheazuri : „Să nu dăm locul, că pămîntul acesta este frămîntat cu sîngele moșilor și a strămoșilor noștri !“ Mi-a răspuns : „Nu trebuia să plecăm“... Apoi mi-a întins mîna, necuprins de îndurerat : „Am greșit plecînd. Tu te întorci, eu... Dacă s-ar putea, ți-aș da inima, s-o iei cu tine“...

— Totuși, într-un fel, avea și el dreptate, grăi jupîneasa Maria. Șapte ani fost-am nevoiți a rătăci prin Polonia, că n-aveam voie a intra în țară. Pribegeam, străini între străini.

— Și-apoi, cîte am pătimit, după ce ne-am întors în țară, cu mitropolitul Ghedeon și cu Lupu Costache, ar trebui o altă priveghere de douăsprezece seri, ca să le cuprindă cu povestirea. Unele scrie-le-voi în letopiseț. Altele n-o fi pagubă prea mare de se vor uita. Ba poate c-ar fi mai bine să se uite.

— Și Dimitrie Cantemir a tînjit amar de dorul țării, a zis Silion. Întru slava țării și de dorul ei a scris *Descriptio Moldaviae*, a însoțit-o de o hartă și a trimis-o Academiei din Berlin, să afle Apusul cîte ceva despre geografia și istoria noastră. Scria și la o cronică a romano-moldo-vlahilor, să arate că ne tragem din slăvită stirpe romană, că sîntem frați toți cei care am sălășluit în țara numită Dacia. Și pe aceasta a tălmăcit-o în limba latină. Itău îmi pare că n-a sfîrșit-o. Domnița Maria mi-a dat o copie, s-o aduc în țară.

— Mult mă bucur, căpitane ! Și abia aștept s-o citesc.

— Pînă în clipa cea de pe urmă Inorogul cel înțelept a nădăjduit, iubiți priveghetori, că se va putea întoarce acasă, în țară...

— Am simțit asta în toate cele douăsprezece primăveri, cîte au trecut de cînd s-a pribegit, zise Daria, cu suspin. Nu știu de ce, dar îl așteptam să vină, odată cu rîndunelele. Ieșeam pe prispa chiliei, le priveam cum se roteau în jurul cuibului regăsit sub streașină și întrebam :

„Nu l-aţi văzut pe Dimitrie venind ?". Ci acum, în aceste zile de cînd copiez „Istoria ieroglifică", mă întreb dacă, dintre dregătorii otomani cu care a fost prieten, Mehmet Cerchez l-a iertat în adevăr, dacă a înţeles că n-a trădat prietenia, ci tirania ? Numai tirania.

— Hm..., a zîmbit dascălul Ieremia. Greu de ştiut. Dar aflaţi că, în chinovia Secului, sălăsluieşte, de şapte ani, un călugăr foarte învăţat şi cuvios, cu numele Mitrofan. Acela-i Mehmet Cerchez, întors la vechea-i credinţă. Doar stareţul ştie c-a fost paşa. Dar, ca unui fiu rătăcitor, i s-a tăiat viţelul cel mai gras, de bucurie că s-a întors la masa omeniei.

— Dascăle Ieremia, mă bucur mult că bănuielile mele s-au adeverit : ştii multe, foarte multe. Îţi mulţumesc din inimă, aşa cum vă mulţumesc tuturor pentru osteneala acestor douăsprezece seri de priveghi. Vă mulţumesc pentru tot ce mi-aţi spus şi m-aţi învăţat, aşa după cum vă mulţumesc că m-aţi ascultat povestind tot ce mi-am amintit şi eu. Noapte bună, iubiţi oaspeţi !

Trecuse de miezul nopţii. În Prigoreni se potolise întîiul ropot al cîntărilor de cocoşi. Răsărea luna la marginea zării, dinspre Iaşi. Din cînd în cînd, cîte o nucă, desprinsă din coajă, cădea cu plesnete de frunze şi crengi, pînă la pămînt. Mai tare şi mai înfundat bufneau merele, căzînd. Numai stelele cădeau mute, ca nişte fulgerări în nemărginire.

Într-un tîrziu, pe sub lună, trecu un şir de cocori chemînd, tînguitor şi trist, neatinsele depărtări. Amistuiţi în iatacurile lor, toţi priveghetorii celor douăsprezece seri de povestit amintiri dormeau. Numai Daria a rămas în jilţ, acolo, în pridvor. Să se roage. Să plîngă : „De la bărbatul iubit mai mult ca orice pe lume, iată, mi-a rămas această carte, vorbind despre întîmplări «atrăgătoare, respingătoare, asupritoare, ridicătoare, lesnitoare, îngreuitoare, uşurătoare, lăţitoare, strîmtătoare»... O carte, deci pe care o copiez, s-o am, în chilie, şi s-o citesc pînă-mi va seca vederea. Ea îmi va împrospăta, mereu, dulcile şi dureroasele amintiri, ca să le retrăiesc şi încă mai tare de dorul lui să mă topesc"...

Tăcu o vreme, fără gînd. Tăcu pînă simți că buzele singure au prins a șopti o rugă, un descînt, o colindă, un bocet, în cinstea dimineții, ivită la marginea zării, spre răsărit ... „Zorilor, zorilor, / Voi surorilor, / Voi nu vă pripiți, / Să nu năvăliți, / Pînă și-o găti / Dalbul de pribeag / Un car cărător, / Doi boi trăgători, / Că e călător, / Dintr-o lume, / Într-altă lume, / Dintr-o țară, / În altă țară, / Din țara cu dor, / În cea fără dor, / Din țara cu milă, / În cea fără milă, / Zorilor, zorilor, / Voi surorilor..."

CUPRINSUL

1. Sosirea oaspeților și pregătirea priveghiului . . . 9
2. Seara întîi sau : Însîngerata predoslovie la un suflet tînăr 17
3. Seara a doua sau : Cîntec și descîntec pentru o fată de răzeș 37
4. Seara a treia sau : Dulce-i domnia la Moldova... . 60
5. Seara a patra sau : Roada învățăturii este cea mai bună roadă 80
6. Seara a cincea sau : Mintea în gîlceavă cu inima . 107
7. Seara a șasea sau : Despre o mare bătălie, despre o nuntă și, mai ales, despre niște aprinse dezbateri politicești 141
8. Seara a șaptea sau : Inorogul, frate bun cu Șoimul ? 168
9. Seara a opta sau : Osîndă și ocară zămisli nebuna tiranie 186
10. Seara a noua sau : Pacea dintre Inorog și Corb . 217
11. Seara a zecea sau : Inorogul citit în „Istoria ieroglifică“ 238
12. Seara a unsprezecea sau : Ceasul marilor speranțe 274
13. Seara a douăsprezecea sau : Durerea și măreția înfrîngerii 296

Redactor : ELENA MARINESCU
Tehnoredactor : GH. CUCOȘ

Bun de tipar 14.02.1981. Apărut 1981.
Coli de tipar 20. B222.

Comanda nr. 10 022
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii",
Piața Scînteii nr. 1, — București
Republica Socialistă România

EDITURA MILITARĂ

...Te invit, dragă cititorule, să străbaţi desişul acestor pagini cu interesul, curiozitatea, dragostea, plăcerea, pasiunea şi bucuria cu care le-am scris. Adică le-am izvodit din documente. Dacă, uneori, te vei indigna, întrista sau chiar vei lăcrăma, nu-i nimic ; aşa se cuvine. Că istoria, ca şi viaţa, amestecă siropul de miere şi apa de trandafir cu veninul de scorpion şi cu duhoarea de pucioasă şi smoală arzîndă...

Lei 7,50